

Zapiski

KUJAWSKO-DOBRZYŃSKIE

Zapiski

KUJAWSKO-DOBRZYŃSKIE

Rocznik

Tom 33

Organizacje społeczne
we Włocławku po 1918 r.
W stulecie odzyskania przez
Polskę niepodległości

Rada redakcyjna

Prof. dr hab. Olena Bida (Ukraina)
Ks. Prof. PaedDr. ThDr. Jozef Biel'ak PhD. (Słowacja)
Mgr Marianna Gruszczyńska
Prof. nadzw. dr hab. Stanisław Kunikowski (zastępca przewodniczącego)
Prof. Larysa Lukianova (Ukraina)
Mgr Piotr Nowakowski
Ks. mgr Kazimierz Rulka
Prof. ThDr. Marian Šuráb PhD. (Słowacja)
Prof. zw. dr hab. Mieczysław Wojciechowski (przewodniczący)

Komitet redakcyjny

Prof. zw. dr hab. Mieczysław Wojciechowski (redaktor)
Mgr Piotr Nowakowski (zastępca redaktora)
Dr Miłosz Kłobukowski (sekretarz)

Recenzenci

Prof. dr hab. med. Szymon Kubiak
Prof. dr hab. Zygmunt Jerzy Wiatrowski

Tłumaczenie na język angielski

Joanna Kijewska

Wydano z pomocą finansową:

Gminy Miasta
Włocławek w ramach
umowy Nr KSP.K.5.2018

FUNDACJA
ANWIL
dla Włocławka Fundacji „ANWIL dla
Włocławka” w ramach
umowy Nr 1/2018

Fundacji Humanitarnej we Włocławku

oraz ze środków otrzymanych przez WTN w ramach 1% OPP

ISSN 1426-7136

Wydawca: Włocławskie Towarzystwo Naukowe
87-800 Włocławek, pl. Wolności 20
tel. 54 232 28 08
www.wtn.pl; e-mail: wtn@wtn.pl

Druk i oprawa:

EXDRUK Spółka Cywilna Wojciech Żuchowski Adam Filipiak
ul. Rysia 6
87-800 Włocławek
www.exdruk.com

Spis treści

Artykuły

<i>ks. Lech Król</i> , Katolickie organizacje naukowe powstałe we Włocławku po 1918 roku	11
<i>Władysław Kubiak, Henryk Wasilewski</i> , Działalność organizacji społecznych we Włocławku na przełomie XIX/XX wieku i w pierwszych latach niepodległości RP	29
<i>Władysław Kubiak</i> , Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie u progu odzyskania niepodległości przez Polskę (1886–1918)	31
<i>Henryk Wasilewski</i> , Kulturotwórcza i patriotyczna działalność Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku u progu odzyskania przez Polskę niepodległości i w okresie międzywojennym 1918–1939	45
<i>Zdzisław Jan Zasada</i> , Czyn niepodległościowy Włocławskiej Ochotniczej Straży Ogniowej i straży powiatu włocławskiego w latach 1918–1920	59
<i>Daniel Sroka</i> , Organizacje społeczno-kulturalne we Włocławku w okresie międzywojennym (1918–1939)	73
<i>Stanisław Kunikowski</i> , Stowarzyszenia o charakterze kulturalnym, naukowym i popularnonaukowym we Włocławku w latach 1945–1989	105
<i>Wiesław Marciniak</i> , Funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego we Włocławku po 1990 roku	125
<i>Maria Palińska</i> , Działalność organizacji ekologicznych na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej na przykładzie Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej i Ligi Ochrony Przyrody – Okręg we Włocławku	139
 Źródła i materiały	
<i>Elżbieta Kossecka, Michał Raczkowski</i> , Gdy na Kujawach odradzała się Polska. Ze wspomnień Ireny z Bojańczyków Haack	159
<i>Jerzy Lewandowski</i> , Fundacja Humanitarna we Włocławku w dwudziestolecie działalności charytatywnej	171
<i>Stanisław Lewandowski</i> , 50 lat działalności koła PTG we Włocławku 1968–2018	195

Recenzje i omówienia

Robert Stodolny, Żydzi, komunizm, antysemityzm. Aleksandrów Kujawski – analiza przypadku (<i>Przemysław Nowicki</i>)	209
Józef Boczarski, Lata sześćdziesiąte XX wieku we Włocławku (<i>Stanisław Kunikowski</i>)	212
Tomasz Rojewski, Ilustrowane Echa Włocławskie 1881–1918 (<i>Agnieszka Galczak-Froch</i>)	214
Piotr Papiernik, Dominik Kacper Płaza, współpraca: Rafał Brzejszczak, Piotr Kittel, Leszek Kotlewski, Adam Myrta, Joanna Wicha, Piotr Wroniecki, Park Kulturowy Wietrzychowice. Na europejskim szlaku megalitów (<i>Władysław Kubiak</i>)	216
„Studia Włocławskie”, t. 20, 2018 (<i>ks. Kazimierz Rulka</i>)	223
Zbigniew Piotr Sołtysiński, Dwory szlacheckie powiatu aleksandrowskiego (<i>Stanisław Kunikowski</i>)	228
Władysław Kubiak, Adam Wróbel, Dzieje Gminy Wielgie (<i>ks. Józef Dębiński</i>)	230

Z życia Włocławskiego Towarzystwa Naukowego

Sprawozdanie zarządu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego z działalności za rok 2018 (<i>Adam Wróbel</i>)	235
Sprawozdania z działalności sekcji naukowych	
Włocławskiego Towarzystwa Naukowego za rok 2018	249
Sekcja Filologiczno-Artystyczna (<i>Adam Wróbel</i>)	249
Sekcja Nauk Historycznych (<i>Agnieszka Galczak-Froch</i>)	254
Sekcja Nauk Prawnych i Administracyjnych (<i>Fabian Nalikowski</i>)	256
Sekcja Nauk Technicznych i Przyrodniczych (<i>Maria Palińska</i>)	257
Sekcja Pedagogiki, Psychologii i Socjologii (<i>Stanisław Kunikowski</i>)	260
Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej z działalności za rok 2018 (<i>Jerzy Lewandowski</i>)	265
Sprawozdanie Sądu Koleżeńskiego z działalności za rok 2018 (<i>Andrzej Twardzik</i>)	266

Bibliografia

Bibliografia Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej za rok 2017. Wybór (<i>opracowała Barbara Ziółkowska</i>)	267
---	-----

Kalendarium

Kalendarium Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej za rok 2017 (<i>Danuta Byczyńska</i>)	275
--	-----

Table of Contents

Articles

<i>ks. Lech Król</i> , Catholic Academic Organisations Founded in Włocławek After 1918	11
<i>Władysław Kubiak, Henryk Wasilewski</i> , Social organizations in Włocławek at the turn of the 20th century and the first years of Poland's independence	29
<i>Władysław Kubiak</i> , Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie [Włocławek Rowing Society] at the Time When Poland Regained its Independence (1886–1918)	31
<i>Henryk Wasilewski</i> , Culture Creative and Patriotic Activity of Kujawy Department of Polish Tourist-Sightseeing Society in Włocławek on the Threshold of Regaining Independence by Poland and in the Interwar Period Between 1918 and 1939	45
<i>Zdzisław Jan Zasada</i> , The Independence Movement of the Volunteer Fire Service in Włocławek and the Fire Service of the Włocławek District in 1918–1920	59
<i>Daniel Sroka</i> , Social and Cultural Organizations in Włocławek in the period 1918–1939	73
<i>Stanisław Kunikowski</i> , Cultural, Scientific and Popular Science Associations in Włocławek in the Years 1945–1989	105
<i>Wiesław Marciniak</i> , The Functioning of Civil Society in Włocławek after 1990	125
<i>Maria Palińska</i> , Activities of Ecological Organisations in Kujawy and Ziemia Dobrzyńska on the Example of the Włocławek Center for Ecological Education and the League for Nature Conservation - District in Włocławek	139
 Resources and Materials	
<i>Elżbieta Kossecka, Michał Raczkowski</i> , The Recovery of Poland on Kujawy. Memories of Irena Haack nee Bojańczyk	159
<i>Jerzy Lewandowski</i> , Humanitarian Foundation in Włocławek in 20 Years of Charity Activity	171

<i>Stanisław Lewandowski</i> , 50 Years of Polish Geographical Association in Włocławek 1968–2018	195
--	-----

Reviews and Overviews

Robert Stodolny, Jews, Communism, Anti-Semitism. Aleksandrów Kujawski – a case study (<i>Przemysław Nowicki</i>)	209
---	-----

Józef Boczarski, Sixties of the Twentieth Century in Włocławek (<i>Stanisław Kunikowski</i>)	212
---	-----

Tomasz Rojewski, Illustrated Echoes from Włocławek in 1881–1918 (<i>Agnieszka Galczak-Froch</i>)	214
---	-----

Piotr Papiernik, Dominik Kacper Płaza, współpraca: Rafał Brzejszczak, Piotr Kittel, Leszek Kotlewski, Adam Myrta, Joanna Wicha, Piotr Wroniecki, Wietrzychowice Cultural Park. Walking Along the European Megalith Route (<i>Władysław Kubiak</i>)	216
---	-----

„Włocławek Studies”, t. 20, 2018 (<i>ks. Kazimierz Rulka</i>)	223
---	-----

Zbigniew Piotr Sołtysiński, Manor Houses of the Aleksandrów District (<i>Stanisław Kunikowski</i>)	228
---	-----

Władysław Kubiak, Adam Wróbel, History of the Wielgie Commune (<i>ks. Józef Dębiński</i>)	230
--	-----

From Actions of the Włocławek Scientific Society (Włocławskie Towarzystwo Naukowe)

The Management Report of Włocławek Scientific Society for 2018 (<i>Adam Wróbel</i>)	235
--	-----

Reports on the Activities Scientific Sections of the Włocławek Scientific Society for 2018	249
---	-----

Section of Philology and Art (<i>Adam Wróbel</i>)	249
---	-----

Section of Historical Studies (<i>Agnieszka Galczak-Froch</i>)	254
--	-----

Section of Legal Sciences and Administration (<i>Fabian Nalikowski</i>)	256
---	-----

Section of Technical and Natural Sciences (<i>Maria Palińska</i>)	257
---	-----

Section of Pedagogy, Psychology, Sociology (<i>Stanisław Kunikowski</i>)	260
--	-----

Report on the Activities of the Audit Committee for the Year 2018 (<i>Jerzy Lewandowski</i>)	265
---	-----

Report on the Activities of the Peer Tribunal for the Year 2018 (<i>Andrzej Twardzik</i>)	266
--	-----

Bibliography

Bibliography of Eastern Kujawy and Dobrzyń Land for 2017. Selection (<i>Barbara Ziółkowska</i>)	267
--	-----

Calendar

Calendar of Eastern Kujawy and Dobrzyń Land for 2017 (<i>Danuta Byczyńska</i>)	275
--	-----

Ks. Lech Król

KATOLICKIE ORGANIZACJE NAUKOWE POWSTAŁE WE WŁOCŁAWKU PO 1918 ROKU

Słowa kluczowe: organizacje naukowe we Włocławku, Związek Zakładów Teologicznych, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Towarzystwo Teologiczne we Włocławku, Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku

CATHOLIC ACADEMIC ORGANISATIONS FOUNDED IN WŁOCŁAWEK AFTER 1918

Keywords: academic organisations in Włocławek, the Association of Theological Institutes, the Polish Theological Society, the Theological Society in Włocławek, the Theological Academic Society of Higher Seminary in Włocławek

Wraz z odzyskaną w 1918 r. niepodległością rozpoczął się w Polsce proces odbudowywania wszystkich wymiarów społeczno-narodowych, a także życia chrześcijańskiego. Wraz z wolnością Ojczyzna zyskała dla nich właściwe uwarunkowania, ukształtowane zresztą długo oczekiwaną wolnością oraz przenikającymi wpływami prądów teologii zachodniej. Ponieważ zniknęły granice rozbiorowe, możliwa stała się ściślejsza współpraca teologów całego kraju między sobą i z ośrodkami zachodnimi. Powstawały nowe placówki naukowe i wydziały teologiczne, a wraz z nimi wydawnictwa i czasopisma naukowe. Kontakty zaś polskich teologów z zachodnioeuropejskimi ośrodkami wspierały proces odbudowywania kościelnego życia naukowego. Przyczyniło się to do powstania i rozwoju nowych ośrodków teologicznych. Na przykład w roku odzyskania niepodległości powstał Katolicki Uniwersytet Lubelski, założony przez ks. Idziego Radziszewskiego, rektora Akademii Duchownej w Petersburgu, przedtem profesora włocławskiego seminarium duchownego. Życie naukowe koncentrowało się także w pozostałych wydziałach teologicznych: krakowskim, lwowskim, warszawskim i wileńskim.

Po roku 1918 dokonana się reorganizacja studiów teologicznych. Udoskonalono metody badań tychże nauk. Stało się to możliwe dzięki integracji ośrodków naukowych

trzech byłych zaborów. Z kolei seminaria duchowne wypracowywały coraz wyższy poziom studiów i wymagały od kandydatów matury.

Obok KUL-u i polskich wydziałów teologicznych także we Włocławku, przy seminarium duchownym, istniał liczący się w Polsce ośrodek naukowo-wydawniczy. W 1921 r. założono w nim Związek Zakładów Teologicznych. Z kolei w marcu 1928 r. powstał tu oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego, założonego we Lwowie w 1924 r. Powyższe organizacje naukowe powstałe we Włocławku po 1918 r. będą przedmiotem niniejszego artykułu.

I. ZWIĄZEK ZAKŁADÓW TEOLOGICZNYCH

Była to pierwsza katolicka organizacja naukowa związana ze środowiskiem Włocławka po 1918 r. Powstała w tutejszym seminarium duchownym w 1921 r. i mogła poszczycić się zasięgiem ogólnopolskim. Wokół niej zintegrowały się stopniowo wszystkie polskie seminaria duchowne. Zgodnie ze statutem urządzano zjazdy celem omawiania aktualnych zagadnień naukowych i praktycznych, publikowanych w *Pamiętnikach* Związku. Widziano w tej instytucji szansę na sprostanie zarysowującym się po latach niewoli zaborczej zadaniom i obowiązkom w procesie odradzania się i rozwoju teologii i nauk z nią związanych.

1. Geneza związku

Pierwowzorem Związku Zakładów Teologicznych była francuska organizacja kościelna *Alliance des Grands-Séminaires* powstała w 1906 r. W chwili wymuszonego przez władze liberalne przejęcia prowadzenia seminariów diecezjalnych przez kapłanów diecezjalnych, którzy nie byli przygotowani do tego rodzaju działalności, dotychczas bowiem ośrodki prowadzili zakonnicy, zrodziła się potrzeba organizacji umożliwiającej kontakty obecnie prowadzących seminaria z dotychczasowymi wykładowcami i wychowawcami seminariów duchownych. Ich doświadczenia były w jakimś sensie niezbędne dla księży diecezjalnych. Właśnie w tej organizacji zajmujący się w seminariach duchownych edukacją znajdowali inspiracje naukowe i praktyczne wskazania. W jej ramach uwzględniano zwłaszcza stronę naukową z zakresu filozofii i teologii, a także z nauk z nimi związanych. Związek wspierał proces metodologicznego kształcenia i pedagogii przyszłych kapłanów. W ramach zjazdów stwarzano możliwość wymiany myśli, kreującą wśród zebranych dyskusję naukową¹.

¹ Por. A. Borowski, *Sprawa Związku Zakładów Teologicznych w Polsce*, w: *Związek Zakładów Teologicznych w Polsce* (dalej: ZZTwP), *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego we Włocławku 30/X–1/XI 1921 r.*, Włocławek 1922, s. 17–18.

Także w Polsce odzyskana w 1918 r. niepodległość ukształtowała nowe uwarunkowania i zrodziła nowe wyzwania. Wśród nich zaistniała potrzeba powołania organizacji naukowej, która po latach zastoju zajęłaby się harmonijnym rozwojem teologii. Takie oczekiwanie wyrazili między innymi w 1919 r. przedstawiciele Episkopatu Polski. W tych dziejowych wyzwaniach osobą opatrnością okazał się ks. Antoni Borowski, rektor Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, który podczas studiów specjalistycznych w Belgii (1906–1908), w Katolickim Uniwersytecie Lowańskim² zetknął się ze wspomnianą wyżej instytucją *Alliance des Grands-Séminaires*. Zdobywszy w tym zakresie bogate doświadczenie i osobiste spostrzeżenia, stał się promotorem podobnej instytucji w Polsce – Związku Zakładów Teologicznych. Najpierw z planem założenia takiej organizacji zapoznał biskupa włocławskiego, Stanisława Zdzitowieckiego, który nie tylko go zaakceptował, ale stał się jego promotorem na forum Episkopatu Polski.

Idea Związku dojrzała w naukowym środowisku seminarium duchownego we Włocławku. W nim ukonstytuował się komitet organizacyjny utworzony z profesorów i wychowawców seminarium. Włocławskie gremium dobrze wykształconych księży profesorów opracowało najpierw szkic statutu, nad którym podejmowano merytoryczne dyskusje, dokonując metodycznych zmian. Następnie rozesłano go do wszystkich polskich seminariów duchownych dla zapoznania się z jego treścią i dokonania merytorycznych poprawek. Przyczyniły się one, po przeprowadzonej dyskusji w ramach włocławskiego komitetu organizacyjnego, do zmiany niektórych artykułów statutu.

W następnej kolejności bp Stanisław Zdzitowiecki poparł propozycję powstania Związku najpierw na konferencji biskupów prowincji warszawskiej w kwietniu 1920 r., a następnie na konferencji całego Episkopatu w czerwcu tegoż roku. Konferencja ta przyjęła uchwałę, w której między innymi stwierdzono:

Zjazd oświadcza, że Związek zakładów teologicznych w Polsce zasługuje na poparcie; może przyczynić się do pogłębienia studiów kościelnych i do opracowania metod nauczania, i dlatego zaprojektowaną ustawę Związku zakładów teologicznych zatwierdza³.

Z powodu najazdu bolszewickiego na Polskę pierwszy zjazd założycielski Związku zorganizowano w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku

² Por. S. Olejnik, *Włocławscy profesorowie teologii moralnej XX wieku*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Dokumentacja jubileuszu*, red. W. Hanc, K. Rulka, Włocławek 1995, s. 103.

³ A. Borowski, *Sprawa Związku Zakładów Teologicznych w Polsce...*, s. 21.

dopiero w dniach 30 X–1 XI 1921 r. Uczestnicy jednomyślnie założyli Związek i przyjęli ustawę określającą jego działalność. Przyjęto też jego oficjalną nazwę: Związek Zakładów Teologicznych w Polsce pod wezwaniem św. Jana Kantego. W wyjaśnieniach do statutu zastosowano wobec tej organizacji naukowej nazwę uproszczoną: Związek Zakładów Teologicznych. Swoim zasięgiem objęła ona także wydziały i konwikty teologiczne, ponieważ łączy je ten sam przedmiot naukowy⁴. W jej strukturach zintegrowano po odzyskanej wolności wszystkie polskie seminaria duchowne⁵, w których powstawały koła Związku.

Statut określał strukturę i organizację Związku oraz jego działalność. W punkcie 18. mowa jest o tym, że „koła poszczególnych członków Związku, założone za wiedzą Biskupa diecezjalnego, organizują się wedle własnego regulaminu, a ich Zarząd pośredniczy między członkami a Głównym Zarządem”⁶. Takie koło istniało też i działało w seminarium włocławskim. Ślady tej działalności członków koła we Włocławku znajdują się w *Pamiętnikach zjazdów Związku*⁷.

2. Działalność statutowa Związku

Statut Związku opracowany przez komitet organizacyjny, ukonstytuowany przez profesorów seminarium włocławskiego na czele z ks. Antonim Borowskim, jasno określił cele tworzonej organizacji naukowej. Objęto nimi dwa wymiary życia seminariów duchownych: formacyjno-wychowawczy i naukowo-dydaktyczny⁸.

Uwzględniano więc potrzebę kształcenia i wychowywania kandydatów do kapłaństwa, promowanie i rozwój nauk kościelnych, troskę o formację duchową i wymianę myśli oraz zabezpieczenie materialne dla zakładów, profesorów i studentów. Nadto statut określił niezbędne środki realizacji celu Związku, a mianowicie: Walne Zgromadzenie członków, troszczących się także o własną formację duchową, promocję czasopism i wydawnictw z zakresu filozofii i teologii oraz nauk im pokrewnych⁹. Wskazywał na potrzebę nawiązywania kontaktów z analogicznymi związkami zagranicznymi¹⁰. Na drugim zjeździe sugerowano sprawę

⁴ Por. *Wyjaśnienia do „Statutu”*, w: ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu...*, s. 25.

⁵ Por. K. Skoczylas, *Związek Zakładów Teologicznych im. św. Jana Kantego w Polsce*, „Studia Włocławskie” 2018, t. 20, s. 25–26.

⁶ *Statut Związku Zakładów Teologicznych w Polsce*, w: ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego we Włocławku 30/X–1/XI 1921 r.*, Włocławek 1922, s. 24.

⁷ Por. K. Skoczylas, *Związek Zakładów Teologicznych...*, s. 37–40.

⁸ Por. *Sprawy wychowania*, w: ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego w Lublinie 3/VII–5/VII 1923 r.*, Włocławek 1924, s. 15–58; *Sprawy nauczania*, w: tamże, s. 59–101.

⁹ Por. P. Chojnacki, *Nauka psychologii w seminarium duchownym*, w: ZZTwP, *Pamiętnik czwartego zjazdu w Kielcach 20/IV–22/IV 1927*, Kielce 1927, s. 209–219; A. Szymański, *W sprawie wykładu socjologii*, w: tamże, s. 220–227.

¹⁰ Por. *Statut Związku Zakładów Teologicznych...*, s. 22–23.

kolportażu zagranicznych pozycji teologicznych dla profesorów i dla studentów seminariów¹¹.

Już w ramach zjazdu założycielskiego we Włocławku podjęto decyzję o wydawaniu *Pamiętnika* z każdego zjazdu. Ukazywał się on w formie książki. Mając charakter sprawozdania, wprowadzał w ducha obrad i zawierał referaty wraz z ich omówieniami¹². Tego typu edycja służyła realizacji celu Związku w polskich seminariach duchownych. Dwa pierwsze *Pamiętniki* wydrukowano w drukarni diecezjalnej we Włocławku w 1922 r. i w 1924 r.

Wśród różnorodnych zagadnień zajmowano się podczas zjazdów programem studiów, obowiązkami rektorów, wicerektorów, prefektów studiów, a także wychowawczym wpływem profesorów na kandydatów do kapłaństwa. W ramach integralnego kształtowania zajmowano się problematyką wychowywania do kultury w ogóle, w tym także do kultury bycia. Inspirowano nawet opracowanie pewnego rodzaju katalogu cnót ludzkich i chrześcijańskich, jakimi powinni się odznaczać kapłani¹³.

Istotnym obszarem działalności Związku objętym jego szczególną troską była dydaktyka¹⁴. W tym celu powołano w jego strukturach sekcje naukowe. Ich liczba sukcesywnie wzrastała. Na siódmym zjeździe w Wilnie 1933 r. obradowało 12 sekcji¹⁵. W ramach ich posiedzeń naukowych zapoznawano się z programami nauczania i metodami wychowywania, jakie obowiązywały w różnych krajach katolickich. W ramach dydaktyki zajęto się także metodą wykładu, organizacją nauczania teologii. Omawiano także aktualną literaturę zagraniczną z zakresu reprezentowanej dyscypliny naukowej¹⁶. Referaty wygłaszane w zebraniach sekcji drukowano między innymi w „Ateneum Kapłańskim” lub w „Przeglądzie Teologicznym”. Redakcja „Ateneum Kapłańskiego” dokładała bowiem coraz więcej starań, aby je uczynić solidnym informatorem współczesnej teologii i socjologii chrześcijańskiej.

Rosnący dynamizm naukowy tej działalności sprawił, że Związek Zakładów Teologicznych zyskał szybko w Polsce wysoką renomę naukową. W latach trzydziestych

¹¹ Por. *Prace organizacyjne Związku. Wolne wnioski*, w: ZZTwP, *Pamiętnik drugiego zjazdu odbytego w Lublinie 3/VII-5/VII 1923 r.*, Włocławek 1924, s. 172; K. Skoczyła, *Związek Zakładów Teologicznych...*, s. 27.

¹² Por. *Referaty na posiedzeniach plenarnych*, w: ZZTwP, *Pamiętnik czwartego zjazdu w Kielcach 20/IV-22/IV 1927 r.*, Kielce 1927, s. 100-101, 114-115, 119, 121.

¹³ Por. K. Krzeszkiewicz, *Stosunek rektora seminarium do kleryków*, w: ZZTwP, *Pamiętnik trzeciego zjazdu odbytego w Łomży 15/IV-17/IV 1925 r.*, Lublin 1925, s. 97-98; J. Pawłowski, *Wewnętrzne życie seminarium*, w: ZZTwP, *Pamiętnik piątego zjazdu w Łodzi 3/IV-5/IV 1929 r.*, Kielce 1929, s. 87-102.

¹⁴ Por. K. Mazurkiewicz, *Przygotowanie pedagogiczno-dydaktyczne profesorów teologii*, w: ZZTwP, *Pamiętnik piątego zjazdu w Łodzi 3/IV-5/IV 1929 r.*, Kielce 1929, s. 57-68.

¹⁵ Por. *Prace w sekcjach*, w: ZZTwP, *Pamiętnik siódmego zjazdu w Wilnie 19/IV-21/IV 1933r.*, Wilno 1933, s. 146-365.

¹⁶ Por. tamże.

ubiegłego wieku skupiały się wokół niego także wszystkie uniwersyteckie wydziały teologiczne oraz zakonne instytuty teologiczne.

Podczas ósmego zjazdu Związku w Częstochowie w 1936 r. podjęto debatę między innymi na temat współpracy z Polskim Towarzystwem Teologicznym¹⁷. Jego oddział powstał też we Włocławku i działał efektywnie w ramach odzyskanej w 1918 r. niepodległości.

II. TOWARZYSTWO TEOLOGICZNE

Towarzystwo Teologiczne jest kolejną kościelną organizacją naukową związaną ze środowiskiem Włocławka działającą po 1918 r. Powstało w 1928 r. jako oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego z siedzibą we Lwowie¹⁸. Zatem jego korzenie sięgają tamtejszego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Jana Kazimierza.

1. Polskie Towarzystwo Teologiczne powstałe we Lwowie

Inicjatywa powołania do życia tego Towarzystwa została podjęta na początku lat dwudziestych poprzedniego stulecia, a więc dość szybko po odzyskanej niepodległości. Jego idea zrodziła się w środowisku uniwersyteckim, a więc w uwarunkowaniach czysto naukowych. Tworzący je ówczesni profesorowie odczuwali potrzebę istnienia w nowych okolicznościach politycznych organizacji skupiającej polskich reprezentantów świata nauk teologicznych. W gronie Uniwersytetu Lwowskiego powstał Komitet Organizacyjny, który po opracowaniu statutu Towarzystwa Teologicznego otrzymał poparcie Rady Wydziału Teologicznego na powołanie go do istnienia. Proces proceduralny z przyczyn obiektywnych trwał dość długo. Ostatecznie statut organizowanego Towarzystwa wraz z dołączonym protokołem, zatwierdzony wcześniej przez kurię metropolitalną we Lwowie, został podpisany przez abp. Bolesława Twardowskiego (24 XII 1923 r.). W ten sposób została wyrażona zgoda na powstanie Polskiego Towarzystwa Teologicznego służącego rozwojowi nauk teologicznych. Jego zaś zebranie założycielskie odbyło się 23 II 1924 r. w sali posiedzeń Wydziału Teologicznego. Za patrona Towarzystwa obrano św. Jana Kantego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pismem naukowym Towarzystwa stał się kwartalnik „Przegląd Teologiczny” (obecnie nosi tytuł: „Collectanea Theologica”)¹⁹.

¹⁷ Por. S. Szydelski, *Współpraca Związku Z.T. z Polskim Tow. Teol.*, w: ZZTwP, *Pamiętnik ósmego zjazdu w Częstochowie 15–17/IV 1936 r.*, Kraków 1937, s. 25–28.

¹⁸ Por. K. Rułka, *Geneza i dzieje TTN WSD we Włocławku*, „Studia Włocławskie” 1998, t. 1, s. 23.

¹⁹ Por. K. Panuś, *Polskie Towarzystwo Teologiczne z biegiem lat, z biegiem dni...*, „Studia Włocławskie” 2018, t. 20, s. 9–12.

Zarząd postarał się nadto dla Towarzystwa o aprobatę wszystkich członków Episkopatu Polski, przez co zyskało ono możliwość działania na terenie całego kraju. Uzyskawszy status organizacji naukowej o wymiarze ogólnopolskim, szybko objęło swoim zasięgiem prawie całą Polskę. Stopniowo powstawały jego oddziały w różnych seminariach duchownych na terenie kraju²⁰. We Włocławku oddział taki powstał w marcu 1928 r., a więc ponad 90 lat temu.

2. Oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego we Włocławku

Inicjatywę powołania do istnienia przy Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku towarzystwa teologicznego podjął ks. Bolesław Kunka, ówczesny profesor i wicerektor (1918–1928). Wcześniej współorganizował z rektorem tej starej uczelni, ks. Antonim Borowskim, Związek Zakładów Teologicznych w wolnej Polsce. Pełnił w nim także funkcje w strukturach władzy i w organizowaniu tego typu instytucji odznaczał się bogatym doświadczeniem merytorycznym. Inspirację ks. Bolesława Kunki podjęło seminaryjne środowisko księży profesorów i w marcu 1928 r. powstało Towarzystwo Teologiczne jako oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego.

Powody pojawienia się tej organizacji były wielorakie. Zasadniczą inspirację stanowiła troska o wysoki poziom naukowy kadry profesorskiej, dla której jej istnienie było naturalną potrzebą intelektualną. Kadra ta bowiem dostrzegała w niej możliwość prowadzenia badań naukowych, które rzeczywiście po 1918 r. owocowały cennymi publikacjami zarówno w środowisku włocławskim, jak i w skali ogólnopolskiej²¹. Potrzeba takiej organizacji naukowej wynikała też z zastoju intelektualnego będącego efektem polityki antypolskiej i antychrześcijańskiej trzech zaborców. W tego typu organizacjach naukowych widziano możliwość działania na rzecz integrowania i rozwoju polskiej teologii. Innym bardzo silnym bodźcem przynaglającym do utworzenia kolejnej organizacji naukowej była decyzja Rady Ministrów z 17 X 1927 r. nadająca Wyższemu Seminarium Duchownemu we Włocławku status uczelni wyższej²², co potwierdzało wysoki poziom naukowy jednego z najstarszych seminariów duchownych Polski.

Zapewne wszystkie te racje razem wzięte przyczyniły się do powstania we Włocławku (w marcu 1928 r.) Towarzystwa Teologicznego jako oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Był on już reprezentowany na pierwszym ogólnopolskim

²⁰ Por. tamże, s. 12–17; K. Rulka, *Towarzystwo Teologiczne we Włocławku (1928–1939) i nieformalna kontynuacja jego działalności w okresie powojennym (1963–1973)*, „Studia Włocławskie” 2018, t. 20, s. 43–44.

²¹ Por. L. Król, *Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w latach 1984–2017*, „Studia Włocławskie” 2018, t. 20, s. 88.

²² Por. *Z seminarium duchownego. Wyższa szkoła we Włocławku*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1928, r. 22, s. 31.

polskim zjeździe Towarzystwa we Lwowie (11–12 IV 1928 r.)²³. Jego przedstawicielami byli księża profesorowie: ks. Adam Jankowski i ks. Henryk Kaczorowski, późniejszy rektor wrocławskiego seminarium i błogosławiony w gronie męczenników II wojny światowej²⁴.

Jednak komórka Polskiego Towarzystwa Teologicznego we Wrocławku szybko przestała funkcjonować jako oddział PTT, ponieważ przekształciła się w samoistną organizację naukową.

3. Towarzystwo Teologiczne we Wrocławku samoistną organizacją naukową

Towarzystwo Teologiczne we Wrocławku od początku było organizowane jako oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Jednak już po roku uzyskało status odrębnej organizacji naukowej. Po zakończonym procesie transformacji „na zasadzie postanowienia wojewody warszawskiego z dn. 3 V 1929 r. (BS.III.20–2) wpisano do rejestru stowarzyszeń i związków pod nrem 2004 p. nazwą «Towarzystwo Teologiczne we Wrocławku»»²⁵. Na pytanie, dlaczego wrocławski oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego stał się samoistną i niezależną organizacją naukową, trudno znaleźć w pełni zadowalającą odpowiedź, ponieważ nie zachowały się stosowne dokumenty.

Pamiętać jednak należy, że zarząd wrocławskiego oddziału PTT dokonał usamodzielnienia zgodnie z obowiązującym statutem, czyli drogą głosowania na zebraniu tego oddziału. Mógł on działać jedynie za aprobatą większości głosów członków. Tak stanowił statut nowej organizacji naukowej, z pewnością wzorowany na statucie PTT: „W sprawach organizacyjno-administracyjnych wymagana jest do prawomocności uchwał większość dwu trzecich obecnych na zebraniu”²⁶.

Zatem można mniemać, iż o przekształceniu zdecydowały raczej wysokie walory intelektualne wrocławskiego środowiska Wyższego Seminarium Duchownego²⁷. Być może jego potencjał naukowy inspirował do samodzielnej pracy twórczej na rzecz zagospodarowywania odzyskanego daru wolności. Środowisko musiało być świadome tego potencjału, ponieważ dysponowało w tym aspekcie bogatymi doświadczeniami. Choćby wspomnieć powstanie czasopisma naukowe-

²³ Por. *Pierwszy Zjazd naukowy Polskiego Towarzystwa Teologicznego*, „Przegląd Teologiczny”, 1928, r. 9, s. 200.

²⁴ Por. tamże, s. 200.

²⁵ Archiwum Państwowe w Toruniu. Oddział we Wrocławku, Starostwo Powiatowe we Wrocławku. Referat Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego. Sprawy polityczne. Rok 1929–1934, Towarzystwo Teologiczne we Wrocławku, sygn. 563, Pismo kierownika oddziału Województwa Warszawskiego.

²⁶ Tamże, Statut Towarzystwa Teologicznego we Wrocławku, par. 17.

²⁷ Por. R. Andrzejewski, *O tradycjach i możliwościach naukowych wrocławskiego środowiska kościelnego*, „Studia Wrocławskie” 1998, t. 1, s. 10–13.

go p.t. „Ateneum Kapłańskie” (1909), Katolickiego Uniwersytetu Katolickiego w Lublinie, pracujących w nim i w Akademii Katolickiej w Petersburgu kapłanów włocławskich. Ono też w jakimś sensie przyczyniło się do utworzenia drukarni diecezjalnej, służącej popularyzacji wiedzy katolickiej i edycji naukowych pozycji książkowych. Efektem tego potencjału było też założenie Niższego Seminarium Duchownego (Liceum św. Piusa X) i Liceum im. ks. Jana Długosza. Szkoły te przygotowywały kandydatów do podjęcia studiów teologicznych i świeckich. Podwaliny pod budowanie takiego środowiska położyli dwaj bracia Zenon i Stanisław Chodyńscy. Oddani nauce wpisali się na trwałe w dzieje seminarium duchownego we Włocławku²⁸.

Być może dlatego włocławski oddział PTT przekształcił się „w samodzielną jednostkę prawną z własnym, zalegalizowanym przez władze, statutem i rozwijając poczyną nader wszechstronną i owocną działalność”²⁹. Dalej zyskało osobowość prawną, co potwierdza zachowany akt notarialny podpisany przez przedstawicieli Zarządu 15 III 1929 r. w kancelarii notarialnej przy ul. 3. Maja 7. Urząd zaś Wojewódzki Warszawski (Wydział Bezpieczeństwa) polecił Staroście Powiatowemu we Włocławku ogłosić rejestrację Towarzystwa Teologicznego w „Dzienniku Wojewódzkim”³⁰.

Jakimś też uzasadnieniem tego prawdopodobieństwa są słowa Jana Pawła II wypowiedziane 7 VI 1991 r. podczas pielgrzymki we Włocławku:

W tym środowisku bardzo szybko dojrzała idea Soboru Trydenckiego, czego dowodem jest seminarium duchowne – jedno z najstarszych w Polsce. [...]. Pragnę także wymienić ks. Idziego Radziszewskiego, szczególnego sługę Kościoła poprzez posłannictwo teologa. W tej dziedzinie świadectwo Kościoła włocławskiego ma osobną kartę w dziejach Kościoła na naszych ziemiach. Stąd się poczęła odnowa teologiczna, która potem znalazła swoje ujście w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Dzisiaj doceniamy w sposób szczególny ten

²⁸ Por. tamże, s. 10–11; K. Rułka, *Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1987, t. 70, s. 128–136; W. Kujawski, *Księża Zenon i Stanisław Chodyńscy*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1987, t. 70, s. 227–240.

²⁹ S. B[iskupski], *Towarzystwo Teologiczne we Włocławku*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1932, r. 26, s. 390; por. K. Rułka, *Geneza i dzieje TTN WSD we Włocławku...*, s. 23–24.

³⁰ Zob. Archiwum Państwowe w Toruniu. Oddział we Włocławku, Starostwo Powiatowe we Włocławku. Referat Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego. Sprawy polityczne. Rok 1929–1934, Towarzystwo Teologiczne we Włocławku, sygn. 563, [Dokument notarialny] Nr REP. 252; Urząd Wojewódzki Warszawski. Wydział Bezpieczeństwa L. BS.III. 20–2, Warszawa, dnia 3 maja 1929 r., [Pismo] Do Pana Starosty Powiatowego we Włocławku; Pokwitowanie Kasy Skarbowej we Włocławku [tytułem opłaty za ogłoszenie w Dzienniku Wojewódzkim o rejestracji „Stowarzyszenia Teologicznego we Włocławku”], dnia 10 VI 1929 r., Seria I C, Nr 536090; Statut Towarzystwa Teologicznego..., par. 2.

proces odnowy i musimy ze czcią pochylić głowy wobec tych, którzy byli jego pionierami [...] i którzy stąd właśnie, z tej diecezji wyszli³¹.

Zarysowaną motywację powstania niezależnego Towarzystwa Teologicznego we Włocławku uzasadnia bogata działalność, podejmowana owocnie w całej jego historii.

4. Działalność Towarzystwa Teologicznego

Rzeczywiście tak ukonstytuowane Towarzystwo Teologiczne i jego działalność były odzwierciedleniem wysokiego poziomu naukowego włocławskiego seminarium duchownego i przejawem jego duchowości, które zaowocowały szczególnie na przełomie wieków: XIX i XX. Zapewne było to zasługą ówczesnych biskupów włocławskich, którzy legitymując się wysokim wykształceniem, rozumieli rolę i miejsce nauki zarówno w strukturach uniwersyteckich, jak i w duszpasterstwie. W duchu odpowiedzialności pasterskiej zabiegali o formację intelektualną duchowieństwa włocławskiego. Wysyłali na studia specjalistyczne kapłanów, co do których byli przekonani, że uwieńczą je doktoratem, będą troszczyli się o zdobywanie kolejnych stopni naukowych, będą publikować artykuły i pozycje książkowe. Dlatego ukształtowało się we włocławskim seminarium duchownym bardzo silne środowisko naukowe. Doczekało się bardzo wielu wybitnych profesorów, o których zabiegało wiele uczelni. Zatem wizja intelektualno-duszpasterska i wysokiej klasy mecenat biskupów włocławskich nad formacją naukową kapłanów owocowały w diecezji, jak i na obszarze całej Polski. Szczególnie były widoczne w tym okresie, kiedy Ojczyzna odzyskała długo oczekiwaną niepodległość³².

W działalności Teologicznego Towarzystwa we Włocławku daje się wyróżnić trzy etapy, według zmieniających się uwarunkowań historycznych. Pierwszym był okres międzywojenny (1928–1939), drugim czas po II wojnie światowej aż do 1984 roku. Trzeci zaś od 1894 do chwili obecnej³³.

Działalność Towarzystwa, wpisująca się w etap po odzyskanej niepodległości, miała swój niezbędny udział w procesie odbudowywania wielu struktur życia narodowego i kościelnego. Towarzystwo Teologiczne stanęło od samego początku przed wielkim dziejowym wyzwaniem odbudowywania, w świetle wartości chrześcijańskich, wszystkich płaszczyzn życia narodowego. Spełniło ono

³¹ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św., Włocławek, 7 czerwca 1991*, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia. Homilie*, Kraków 2006, s. 694.

³² Por. R. Andrzejewski, *O tradycjach i możliwościach naukowych włocławskiego środowiska kościelnego...*, s. 8–12.

³³ Por. K. Rułka, *Geneza i dzieje TTN WSD...*, s. 23–33.

bardzo ważną funkcję w procesie odradzania się polskiej państwowości, jej chrześcijańskiej kultury dziejowej i teologii, jako nauki ujmowanej integralnie. Jego działalność była realizowana w trzech wymiarach: naukowym, popularyzacyjnym i ascetycznym³⁴.

Najpierw podejmowano działalność naukową w zakresie problemów, z którymi borykało się duszpasterstwo ogólnopolskie. Okres przełomu wieków i odzyskanej niepodległości przyniosły nowe zagrożenia, a więc nowe wyzwania. Na horyzoncie pojawiły się niepokojące zagrożenia ze strony sekciarstwa, różnorodnych rozwiązań godzących w życie małżeńskie i rodzinne, sprzecznych z nauką Kościoła. W związku z przygotowywaną reformą prawa małżeńskiego opracowywano rozprawy naukowe i organizowano wykłady z dyskusjami (lata 1928–1932). Niektóre z tych opracowań ukazały się drukiem.

Staraniem Towarzystwa wydawnictwo jezuitów w Krakowie opublikowało broszurę na temat Świadców Jehowy, a także opracowanie pt. „*Rerum novarum*” wobec potrzeb doby obecnej. Pojawiła się też paląca potrzeba przebudowywania ustroju społecznego według zasad nakreślonych w encyklikach: *Rerum novarum* oraz *Quadragesimo anno*. Aktywność naukowa Towarzystwa miała zatem charakter priorytetowy, ponieważ uważano ją za fundament skutecznej działalności. Podejmowano ją m. in. w formie artykułów, broszur, rozpraw, opracowań zbiorowych, czy pozycji książkowych. Wygłaszane konferencje drukowano też w „Ate-neum Kapłańskim”.

W ciągu roku organizowano około pięciu posiedzeń naukowych. Ich szczegóły i tematy wykładów w całości nie są znane ze względu na brak większości protokółów. Istniejący dokument z roku akademickiego 1930/1931 informuje o wygłoszonych pięciu referatach naukowych. Zachowała się też informacja o posiedzeniu Towarzystwa 29 III 1936 r., na którym ks. Stefan Wyszyński przedstawił sprawozdanie ze Zjazdu Prasy Katolickiej, w którym brał udział. Ocalała też informacja o dwóch spotkaniach naukowych z 1937 roku. W posiedzeniach uczestniczyło przeciętnie około 40 księży z Włocławka i z okolicy³⁵.

Towarzystwo podjęło też, od 1930 r., działalność popularyzującą wiedzę o charakterze religijnym. W okresie Adwentu i Wielkiego Postu organizowano dla inteligencji Włocławka wykłady mające charakter systematycznych kursów, na których frekwencja była dość liczna. Przedstawiano na nich grupy powiązanych ze sobą tematów. Znane są tylko niektóre z nich, między innymi ks. Stefana Wyszyńskiego³⁶. Kierunek tej działalności zaowocował po-

³⁴ Por. L. Król, *Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w latach 1984–2017...*, s. 46–51.

³⁵ Por. S. B[iskupski], *Towarzystwo...*, s. 390; K. Rulka, *Geneza i dzieje TTN WSD...*, s. 24.

³⁶ Por. *Odczyty T-wa Teologicznego*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1937, r. 31, s. 88.

wstaniem w 1938 r. odrębnej organizacji, którą nazwano Instytutem Wyższej Kultury Religijnej³⁷.

W roku 1931 Towarzystwo zdecydowało, aby obok w/w działalności odbywały się spotkania o charakterze formacyjno-ascetycznym dla kapłanów. Organizowano je na przemian z zebraniem naukowymi.

Działalność Towarzystwa Teologicznego pierwszego okresu istnienia była bardzo intensywna i owocna. Przerwała ją, jak wiele innych ówczesnych dobrych dzieł polskich, II wojna światowa³⁸. Po jej zakończeniu Towarzystwo formalnie nie wznowiło swojej działalności ze względu na niesprzyjającą sytuację polityczną. Chociaż podejmowano próbę jej kontynuacji, kolejne restrykcje władz komunistycznych uniemożliwiały jej realizację. Dopiero w roku 1963 wznowiono przedwojenną praktykę nieformalnego organizowania w seminarium duchownym wewnętrznych sesji naukowych – każda z referatem i dyskusją. W latach zaś 1979–1984 działał założony przez ks. prof. dr hab. Stanisława Olejnika klub naukowo-dyskusyjny „Krağ”, będący praktycznie próbą kontynuacji działalności tegoż Towarzystwa. Okres ten był najbardziej prężnym czasem działalności naukowej środowiska Wyższego Seminarium Duchownego. W tym czasie odbyło się 35 spotkań naukowych. Klub przekształcił się w 1984 r. w Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego. Kontynuowana przez Towarzystwo działalność ulegała pewnym przeobrażeniom, dokonywanym przez poszczególne zarządy, którą zaprezentowano w najnowszym tomie czasopisma „Studia Włocławskie”. Będąc periodykiem Towarzystwa, znajduje się ono na liście czasopism punktowanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego³⁹. Posiada też wraz z Towarzystwem wspólną stronę internetową⁴⁰.

W 2014 r. TTN WSD powróciło w struktury Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Od tego czasu istnieje i funkcjonuje dalej na zasadzie jego oddziału, tak jak 90 lat temu w chwili powstania⁴¹.

Z okazji 90. rocznicy powstania Towarzystwa Teologicznego we Włocławku Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego zorganizowało 18 kwietnia 2018 r. okolicznościowe sympozjum naukowe. Zarząd zaś Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie w przeddzień (17 IV) zorganizował we włocławskim Michelinie wyjazdową sesję naukową celem uhonorowa-

³⁷ Por. K. Rulka, *Geneza i dzieje TTN WSD...*, s. 25; R. Andrzejewski, *O tradycjach i możliwościach naukowych włocławskiego środowiska kościelnego...*, s. 10–11.

³⁸ Por. K. Rulka, *Geneza i dzieje TTN WSD...*, s. 24–28.

³⁹ Por. L. Król, *Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w latach 1984–2017...*, s. 87, 89–98.

⁴⁰ studiawloclawskie.org; K. Rulka, *Geneza i dzieje TTN WSD...*, s. 24–25.

⁴¹ Por. L. Król, *Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w latach 1984–2017...*, s. 105–107.

nia 90. rocznicy powstania Towarzystwa Teologicznego we Włocławku. Następnie dnia członkowie Zarządu wraz z jego prezesem, ks. prof. dr hab. Kazimierzem Panusiem, uczestniczyli w w/w symposium. TTN WSD we Włocławku wydało z tej okazji dzieło pt. *Pisma bł. biskupa Michała Kozala. Nauki formacyjne i przemówienia do alumnów* oraz okolicznościową broszurę pt. *Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*⁴².

* * *

Powstałe we Włocławku, w 1918 r., dwie znaczące kościelne organizacje naukowe – Związek Zakładów Teologicznych seminariów duchownych w Polsce oraz Towarzystwo Teologiczne – postawiły przed sobą ambitne i jasno określone cele w kształtujących się nowych uwarunkowaniach porozbiorowych.

Związek Zakładów Teologicznych o charakterze organizacji ogólnopolskiej powstał we Włocławku w 1921 r. Przeprowadzona refleksja upoważnia do wniosku, że odgrywał ważną rolę w procesie rozwoju teologii polskiej. Zgodnie ze statutem, urzeczywistniała się w jego ramach twórcza wymiana myśli naukowej i doświadczeń dydaktyczno-formacyjnych. Związek spełnił też w dobie porozbiorowej funkcję integrującą polskie środowiska seminaryjne, a te z uniwersyteckimi wydziałami teologicznymi i zakonnymi. Realizacja tych celów zaowocowała w efekcie w seminariach duchownych w okresie międzywojennym podnoszącym się poziomem naukowo-wychowawczym. Wyrażał się on między innymi nowymi publikacjami i opracowaniami naukowymi oraz działalnością popularyzatorską. Podejmowane i realizowane cele przekonują, że Związek zadośćczynił oczekiwaniom zarówno Kościoła, jak i społeczeństwa polskiego.

Natomiast cele Towarzystwa Teologicznego, powstałego nieco później, bo w 1928 r., jako oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego – sprowadzały się do propagowania w wolnej Polsce nauki i badań naukowych. Szybko przekształciwszy się w samoistne stowarzyszenie naukowe, otrzymało osobowość prawną i zostało wciągnięte do rejestru stowarzyszeń i związków w Polsce. Kierując się swoim statutem, podjęło już od 1929 r. wszechstronną i owocną działalność w społeczeństwie, które niedawno, w 1918 r., odzyskało swoją suwerenność. Zatem była to działalność wielce pożyteczna i konstruktywna zarówno wśród kapłanów, jak i mieszkańców Włocławka.

⁴² *Pisma bł. Biskupa Michała Kozala. Nauki formacyjne i przemówienia do alumnów*, przygot. do druku I. Tomczak, K. Rulka, G. Sztandera, Włocławek 2018; *Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, Włocławek 2018; L. Król, *Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w latach 1984–2017...*, s. 87–107.

Statut Towarzystwa oferował możliwość współpracy z Polskim Towarzystwem Teologicznym i z innymi organizacjami kościelnymi o charakterze naukowym i naukowo-wychowawczym. Zatem było ono organizacją otwartą na podobne podmioty naukowe o tożsamy celach. Po zakończeniu II wojny światowej, która przerwała tę owocną działalność, próbowało nadal ją kontynuować, w takich wymiarach, jakie umożliwiały ówczesne uwarunkowania polityczne, ostatecznie w 1984 r. formalnie erygowane powstało jako kontynuacja przedwojennej organizacji Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

Jego działalność naukowa i popularyzatorska jest także dzisiaj zauważalna i licząca się we Włocławku i w Polsce. Towarzystwo Teologiczne służyło więc społeczeństwu polskiemu przez 90 lat w duchu Prawdy i Mądrości Odwiecznej. Zgodnie z aktualnym statutem, pragnie dalej tak służyć nowym pokoleniom Włocławka, diecezji włocławskiej i Polsce, świętującej jubileusz 100. rocznicy odzyskania niepodległości.

STRESZCZENIE

W artykule zostały przedstawione dwie liczące się kościelne organizacje naukowe powstałe we Włocławku po 1918 r. Pierwszą z nich był Związek Zakładów Teologicznych zrzeszający polskie seminaria duchowne oraz inne wydziały teologiczne. Inspiratorem jego powstania był kapłan diecezji włocławskiej, Antoni Borowski, który oparł się na założeniach podobnej organizacji istniejącej od 1906 r. we Francji. Związek powołano do istnienia w Wyższym Seminarium Duchownym Włocławku podczas pierwszego zjazdu założycielskiego w dniach od 30 X–1 XI 1921 r., ale od razu miał on zasięg ogólnopolski. Realizowana działalność statutowa dała w efekcie wzrastający poziom naukowo-wychowawczy seminariów. Bogate osiągnięcia Związku utrwalone zostały w *Pamiętnikach*, będących pokłosiem każdego zjazdu, odbywającego się co dwa lata.

Drugą organizacją działającą we Włocławku po 1918 r. było Towarzystwo Teologiczne, powstałe w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku w 1928 r. jako oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Działalność tej organizacji sprowadzała się do propagowania nauki i badań naukowych. Po roku, przekształcając się w samoistne stowarzyszenie naukowe, otrzymało osobowość prawną i zostało wciągnięte do rejestru stowarzyszeń i związków w Polsce. Podjęło na swoją rękę wszechstronną i owocną działalność przede wszystkim wśród księży i społeczeństwa Włocławka. Jednak statut Towarzystwa umożliwiał swoim członkom współpracę z Polskim Towarzystwem Teologicznym i z innymi organizacjami kościelnymi o charakterze naukowym i naukowo-wychowawczym. Zatem było ono organizacją otwartą na podobne podmioty naukowe. Po zakończeniu zaś II wojny światowej, która przerwała jego działalność, próbowało dalej ją kontynuować. W pewnych okresach była ona mniej lub bardziej intensywna, a w okolicznościach politycznie niesprzyjających nieformalna. Zawsze jednak była to kontynuacja pierwotnego Towarzystwa Teologicznego. Po pięcioletnim funkcjonowaniu jako klub naukowo-dyskusyjny „Krağ” (1979–1984) zostało ostatecznie przekształcone formalnie w 1984 r. w Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Bogatą działalność podejmowało Towarzystwo w ubiegłych latach istnienia w duchu służby społeczeństwu. Świadome dziedziczonego dziedzictwa przeszłości, pragnie dalej służyć w duchu tych samych wartości teraźniejszym pokoleniom mieszkańców Włocławka, diecezji włocławskiej i Polski.

SUMMARY

In the article there are presented two main academic organisation founded in Włocławek after 1918. The first one was The Association of Theological Institutes consisted of Polish Seminaries and other theological institutes. Its founding was inspired by the priest of Włocławek Diocese – Antoni Borowski who based on a similar organisation in France, existing there from 1906. The association was founded in Higher Seminary in Włocławek, during the first gathering on 30th October - 1st November 1921; however, it was nationwide at the beginnings. The fulfilled issues effected in an increasing academic and educational seminaries' level. The great achievements of the Association was written down in *Diaries* published after each gathering that was taken places every two years.

The second organisation which was functioning in Włocławek after 1918 was The Theological Society, founded in Higher Seminary in Włocławek in 1928 as a department of The Polish Theological Society. Its aim was to preach science and academic research. After a year of running, the society became an independent organisation and enrolled the registration of Polish societies and associations. It was the beginning of prolific and fruitful activity, especially amongst priests and the community of Włocławek. However, the constitution of the Society allowed its members to cooperate with the Polish Theological Society and other church organisations. Therefore, it was an organisation open for similar ones. After the end of the World War II – which interrupted its activity, the Society tried to run again. Its operation was more or less effective and intensive or even informal during the unfavourable political circumstances. But it was always the continuation of the original Theological Society. After the five-year functioning as an academic and debating society “Circle” (‘Kraąg’) over the years of 1979–1984 it was remoulded into the Theological Academic Society of Higher Seminary in Włocławek in 1984. The Society was undertaking its rich activity to serve the community. Aware of its historical heritage, it still wants to proffer the same values to present generations of inhabitants of Włocławek, diocese and all Poland.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Państwowe w Toruniu. Oddział we Włocławku, Starostwo Powiatowe we Włocławku. Referat Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego. Sprawy polityczne. Rok 1929–1934, Towarzystwo Teologiczne we Włocławku, sygn. 563. Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św., Włocławek, 7 czerwca 1991*, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia. Homilie*, Kraków 2006, s. 688–695.

Opracowania

- Andrzejewski R., *O tradycjach i możliwościach naukowych włocławskiego środowiska kościelnego*, „Studia Włocławskie” 1998, t. 1, s. 7–20.
- B[iskupski] S., *Towarzystwo Teologiczne we Włocławku*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1932, r. 26, s. 389–391.
- Borowski A., *Sprawa Związku Zakładów Teologicznych w Polsce*, w: Związek Zakładów Teologicznych w Polsce, *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego we Włocławku 30/X–1/XI 1921 r.*, Włocławek 1922, s. 17–22.
- Chojnacki P., *Nauka psychologii w seminarium duchownym*, w: ZZTwP, *Pamiętnik czwartego zjazdu w Kielcach 20/IV–22/IV 1927r.*, Kielce 1927, s. 209–219.
- Dudek W., *Teologiczno-naukowy dorobek Włocławskiego Seminarium Duchownego*, „Ateneum Kapłańskie” 1969, t. 72, s. 267–300.
- Król L., *Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w latach 1984–2017*, „Studia Włocławskie” 2018, t. 20, s. 87–110.
- Krzeszkiewicz K., *Stosunek rektora seminarium do kleryków*, w: ZZTwP, *Pamiętnik trzeciego zjazdu odbytego w Łomży 15/IV–17/IV 1925 r.*, Lublin 1925, s. 97–98.
- Odczyty T-wa Teologicznego*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1937, r. 31, s. 88.
- Kujawski W., *Księża Zenon i Stanisław Chodyńscy*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1987, t. 70, s. 227–240.
- Olejnik S., *Włocławscy profesorowie teologii moralnej XX wieku*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Dokumentacja jubileuszu*, red. W. Hanc, K. Rulka, Włocławek 1995, s. 102–110.
- Panuś K., *Polskie Towarzystwo Teologiczne z biegiem lat, z biegiem dni...*, „Studia Włocławskie” 2018, t. 20, s. 9–24.
- Pawłowski J., *Wewnętrzne życie seminarium*, w: ZZTwP, *Pamiętnik piątego zjazdu w Łodzi 3/IV–5/IV 1929 r.*, Kielce 1929, s. 87–102.
- Pierwszy Zjazd naukowy Polskiego Towarzystwa Teologicznego*, „Przegląd Teologiczny” 1928, t. 9, s. 199–208.

- Prace organizacyjne Związku. Wolne wnioski, ZZTwP, Pamiętnik drugiego zjazdu odbytego w Lublinie 3/VII–5/VII 1923 r.*, Włocławek 1924, s. 167–173.
- Prace w sekcjach*, w: ZZTwP, *Pamiętnik siódmego zjazdu w Wilnie 19/IV–21/IV 1933r.*, Wilno 1933, s. 146–365.
- Referaty na posiedzeniach plenarnych*, w: ZZTwP, *Pamiętnik czwartego zjazdu w Kielcach 20/IV–22/IV 1927r.*, Kielce 1927, s. 31–125.
- Rulka K., *Geneza i dzieje TTN WSD we Włocławku*, „*Studia Włocławskie*” 1998, t. 1, s. 23–36.
- Rulka K., *Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna*, „*Kronika Diecezji Włocławskiej*” 1987, t. 70, s. 128–136.
- Rulka K., *Towarzystwo Teologiczne we Włocławku (1928–1939) i nieformalna kontynuacja jego działalności w okresie powojennym (1963–1973)*, „*Studia Włocławskie*” 2018, t. 20, s. 43–63.
- Skoczylas K., *Związek Zakładów Teologicznych im. św. Jana Kantego w Polsce*, „*Studia Włocławskie*” 2018, t. 20, s. 25–42.
- Sprawy wychowania*, w: ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego w Lublinie 3/VII–5/VII 1923 r.*, Włocławek 1924, s. 15–58;
- Sprawy nauczania*, w: ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego w Lublinie 3/VII–5/VII 1923 r.*, Włocławek 1924, s. 59–101.
- Statut Związku Zakładów Teologicznych w Polsce*, w: ZZTwP, *Pamiętnik pierwszego zjazdu odbytego we Włocławku 30/X–1/XI 1921 r.*, Włocławek 1922, s. 22–25.
- Szydelski S., *Współpraca Związku Z.T. z Polskim Tow. Teol.*, w: ZZTwP, *Pamiętnik ósmego zjazdu w Częstochowie 15–17/IV 1936 r.*, Kraków 1937, s. 25–28.
- Szymański A., *W sprawie wykładu socjologii*, w: ZZTwP, *Pamiętnik czwartego zjazdu w Kielcach 20/IV–22/IV 1927 r.*, Kielce 1927, s. 220–227.
- Z seminarium duchownego. Wyższa szkoła we Włocławku*, „*Kronika Diecezji Włocławskiej*” 1928, r. 22, s. 31.

Nota o autorze

Ks. Lech Król – dr hab. teologii duchowości chrześcijańskiej, pracuje na WT UMK oraz w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku. Autor kilkudziesięciu artykułów naukowych i książki pt. *Charyzmat Zgromadzenia Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego*, Włocławek 2012. Członek zwyczajny Polskiego Stowarzyszenia Teologów Duchowości. Prezes Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku i redaktor „*Studiów Włocławskich*”.

WŁADYSŁAW KUBIAK, HENRYK WASILEWSKI

**DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACJI SPOŁECZNYCH
WE WŁOCŁAWKU NA PRZEŁOMIE XIX/XX WIEKU
I W PIERWSZYCH LATACH NIEPODLEGŁOŚCI RP**

Władysław Kubiak

Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku

WŁOCŁAWSKIE TOWARZYSTWO WIOŚLARSKIE U PROGU ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI PRZEZ POLSKĘ (1886–1918)

Słowa kluczowe: wioślarstwo, patriotyzm, walka o polskość, klub wioślarski, regaty na Wiśle, osady wioślarskie, niepodległość

WŁOCŁAWSKIE TOWARZYSTWO WIOŚLARSKIE [WŁOCŁAWEK ROWING SOCIETY] AT THE TIME WHEN POLAND REGAINED ITS INDEPENDENCE (1886–1918)

Keywords: rowing, patriotism, fight for Polish character, rowing club, regatta on the Vistula river, rowing crew, independence

Włocławek, który po kongresie wiedeńskim znalazł się w zaborze rosyjskim, należał do obwodu kujawskiego z siedzibą w Brześciu Kujawskim; w 1842 r. po zmianie nazw obwodów na powiaty miasto zostało siedzibą naczelnika powiatu włocławskiego, który był przedstawicielem administracji rządowej na terenie powiatu, natomiast władzę administracyjną w mieście sprawował Magistrat m. Włocławka na czele z burmistrzem, a później z prezydentem¹.

W 1890 r. miasto liczyło ok. 22 tys. mieszkańców, a w 1900 roku ok. 23 tysięcy². Było także właścicielem mostu zbudowanego w 1865 r.³. Nadwiślańskie położenie

¹ M. Gruszczyńska, *Organizacja władz miejskich Włocławka w latach 1793–1914*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. 1: *Od początków do 1918 roku*, Włocławek 1999, s. 437–439.

² M. Morawski, *Monografia Włocławka*, [reprint], Włocławek 2003, s. 56; B. Ryszewski, *Zaludnienie Włocławka i warunki życia mieszkańców w XIX wieku*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, dz. cyt., s. 558–562.

³ M. Morawski, *Monografia Włocławka*, s. 78. Most został zniszczony w 1914 r. W jego

stolicy Kujaw wiązało się z rozwojem przemysłowym miasta. Najpierw rozwijał się tu przemysł rolniczy, jak np. młynarstwo, ponieważ dowóz zboża z okolicznych miejscowości do miasta był łatwy. Wielu wrocławian znalazło zatrudnienie przy jego transporcie.

Dzięki dogodnemu położeniu w XIX w. we Wrocławku na wielką skalę rozwijał się przemysł fabryczny. Już pod koniec XVIII w. powstała fabryka papieru, a pod koniec XIX w. celulozy (braci Cassirerów). W drugiej połowie XIX w. powstały też drukarnie, m. in. Hermana Neumana i Stefana Błędowskiego przy ul. 3 Maja. Od połowy XIX w. istniała założona przez Wilhelma Haakego fabryka maszyn rolniczych, huta szkła „Helena” (1878), odlewnia żelaza i Dom Rolniczy H. Mühsama (1883), fabryka wyrobów druczianych C. Klauke, fabryka instrumentów i aparatów fizycznych Henryka Neumana oraz fabryka fajansu (1880). Pod koniec XIX w. istniała też fabryka „BENGAL” (atramentów, tuszu, klejów)⁴. Rozwój przemysłowy miasta, a Wrocławek należał do bardziej rozwiniętych w Królestwie Polskim, związany był z powstaniem nowej klasy społecznej, jaką stanowił wrocławski proletariats robotniczy. Większość mieszkańców była wyznania katolickiego, ale zamieszkiwali tu też Żydzi, których pod koniec XIX w. było ponad trzy tysiące, protestanci (ok. tysiąca) oraz prawosławni (ponad tysiąc)⁵.

Okres zaborów, szczególnie po upadku powstania styczniowego, miał ogromny wpływ na postawy mieszkańców Wrocławka. Należy jednak podkreślić, że we Wrocławku, podobnie jak na Kujawach, trwała nieprzerwana walka o polskość. Mimo narastającej rusyfikacji na ziemiach polskich zaborcom nie udało się wykorzenić tożsamości narodowej. Wielka w tym zasługa również wybitnych jednostek, które działały w owym czasie na terenie Kujaw, jak i różnych organizacji, które w różny sposób dążyły do rozbudzania i podtrzymywania nastrojów patriotycznych. Wśród nich znalazła się straż pożarna, stowarzyszenia sportowe i kulturalne.

Na przełomie XIX i XX w. dużą aktywnością we Wrocławku wykazywała się powstała w 1874 r. Ochotnicza Straż Ogniowa oraz założona przy niej orkiestra (1890)⁶. U schyłku okupacji rosyjskiej na ziemiach polskich grupy światłych Polaków nieustannie działających na rzecz odrodzenia państwa uznały, że organizacje sportowe mogą pod swoistą „przykrywką” krzewienia tężyzny fizycznej służyć także odradzaniu się polskiej państwowości⁷.

miejsce Niemcy zbudowali nowy most w latach 1915–1916, spalony w czasie inwazji bolszewickiej w 1920 r.

⁴ W. Stankowski, *Życie gospodarcze Wrocławka w XIX wieku*, w: *Wrocław. Dzieje miasta*, s. 444–468.

⁵ M. Morawski, dz. cyt., s. 56–62.

⁶ Nie można też nie wspomnieć o powstałym w 1906 r. Stowarzyszeniu Gimnastycznym „Sokół” oraz Klubie Sportowym „Cuiavia” (1911).

⁷ R. Jarzembowski, *Towarzystwa sportowe*, w: *Wrocław. Dzieje miasta*, s. 619.

Za prekursora wioślarstwa w Polsce uważa się Konrada Pruszczyńskiego, który w 1873 r. zorganizował Kółko Wioślarskie Młodzieży Uniwersyteckiej przemianowane z inicjatywy Władysława Deniszcuka i Antoniego Chojnackiego na Koleżeńskie Kółko Wioślarskie, a następnie na Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie.

Pierwsze na ziemiach polskich towarzystwo wioślarskie zostało oficjalnie zarejestrowane przez władze carskie w Warszawie w 1882 r. Było to możliwe dzięki zabiegom doktora Henryka Stankiewicza i wsparciu ich przez wpływowych wówczas działaczy Yacht Klubu z Petersburga.

Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie od początku swojego działania oprócz działalności rekreacyjnej i sportowej odgrywało również znaczącą rolę w walce o zachowanie polskości. Kolejne polskie towarzystwa wioślarskie pojawiły się w innych miastach zaboru rosyjskiego. Towarzystwo Wioślarskie w Płocku zainauguowało działalność w sierpniu 1882 r., a trzy lata później zatwierdzony został statut. W tym samym czasie wybudowano też przystań. Podobnie jak w Warszawie Płockie Towarzystwo Wioślarskie nie ograniczało swej działalności wyłącznie do sportu. W okresie zaboru rosyjskiego było nie tylko ośrodkiem krzewienia kultury fizycznej, ale również skupiało w swoich szeregach patriotów i działaczy społecznych, którzy odgrywali przodującą rolę w życiu miasta. Warto podkreślić, że statuty trzech pierwszych w Królestwie Polskim polskich stowarzyszeń wioślarskich były w swoich zapisach niemal identyczne. Najważniejsze postanowienia pozwalały na prowadzenie całej dokumentacji towarzystw w języku polskim i nie zawierały obowiązkowej klauzuli uczestnictwa w pracy zarządu reprezentanta władz carskich⁸.

Pierwsze regaty w Polsce zostały przeprowadzone w 1884 r. w Warszawie. Kolejnym miastem był Włocławek, gdzie stowarzyszenie grupujące pasjonatów sportu wioślarskiego powstało z inicjatywy polskiej inteligencji, głównie dzięki staraniom Bolesława Domaszewicza i Henryka Stankiewicza, warszawskiego lekarza. Tak jak w Warszawie i w Płocku oprócz krzewienia kultury fizycznej stawiało sobie za cel propagowanie patriotyzmu w zniewolonej przez zaborców Polsce. Bolesław Domaszewicz, włocławski adwokat, działacz społeczny, propagator idei niepodległościowej, był w ówczesnych latach jedną z najwybitniejszych postaci we Włocławku⁹.

⁸ R. Jarzembowski, *Włocławski sport*, Włocławek 1992, s. 10.

⁹ <https://lubietubyc.pomorska.pl/boleslaw-domaszewicz-advokat-dzialacz-spoeczny-propagator-idei-niepodleglosciowej/ar/13129930>: B. Domaszewicz urodził się 20 lutego 1860 r. na Litwie. Do Włocławka przybył w 1880 r. Jako młody prawnik, był wówczas sekretarzem sądowym. Pełen niespożytych sił i zapału związał się także z włocławską strażą ogniową, pełniąc w niej m. in. funkcję prezesa zarządu. To z jego inicjatywy w styczniu 1905 r. zorganizowano przy straży ogniowej Kasę Chorych, której celem było wspieranie finansowo strażaków, którzy w czasie akcji ratowniczych zostali poszkodowani lub takich, którzy

Należy jednak zaznaczyć, że okres ten dla Polaków okazał się niezbyt łaskawy, gdyż rosyjski zaborca każdy przejaw pracy społecznej traktował podejrzliwie. Wniosek o legalizację Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego skierowano do władz rosyjskich w Warszawie 28 sierpnia 1885 r. Zachował się opis zebrania założycielskiego jednego z jego uczestników:

Zebrano się nas 32. W dużej sali szczupła ta garstka stanowiła nikłą gromadkę, a obcy duchem, patrząc na rozognione oblicza uczestników roześmiałyby się i nazwałby myśl zawiązania Towarzystwa i utrzymania tegoż porywaniem się z motyką na słońce. Bolesław Domaszewicz swą mową pokrzepił nas zapewniając, że wszystko ułoży się dobrze, że nie tylko utrzymany to, na myśl czego dusza nam się śmieje, i duch wielki, duch bratni unosił się nad tą szczupłą gromadką, ścieśniając ją silnemi ogniwami braterstwa i jasnymi widokami lepszej przyszłości¹⁰.

Wniosek ten do władz carskich w Warszawie został przygotowany i podpisany przez grono entuzjastów sportu i jednocześnie polskich patriotów. Warto ku zachowaniu w pamięci wymienić ich nazwiska: Roman Brabander, urzędnik, Marcin Baranowski, szewc i obywatel, Leon Bock, adwokat przysięgły, adw. Bolesław Domaszewicz, urzędnik sądowy, Tomasz Bobieczyński, adwokat, Józef Danilewicz, komisarz sądowy, Bolesław Drozdowski, urzędnik, Walerian Ehrenkreutz, adwokat przysięgły, Aleksy Górnikiewicz, obywatel, Cezary Huss, fryzjer, Brutus Kleczkowski, adwokat, Jan Nepomucen Kochanowicz, stolarz i obywatel, Konstanty Kochanowicz, fotograf, Józef Madziara, urzędnik, Stanisław Malinowski, urzędnik, Rudolf Majer, właściciel tartaku, Aleksander Maciejewski, urzędnik, Andrzej Nowacki, obywatel, Wawrzyniec Pudrzyński, adwokat przysięgły, Władysław Pollak, fryzjer, Leopold Rotszajn, buchalter, Apolinary Sierzputowski, ślusarz, Władysław Sobolewski, aptekarz, Mikołaj Sztrom (brak danych), Michał Sztromajer, urzędnik, Stanisław Szulc, urzędnik, Józef Siedlecki, urzędnik, Leon Sączocki, doktor medycyny, Edmund Tomaszewski – urzędnik, Ignacy Tyski, urzędnik, Cyprian Uniszewski, urzędnik i Wincenty Zaleski, urzędnik¹¹. Z powyższego zestawienia wynika, że wszyscy uczestnicy zebrania założycielskiego podpisali się pod formalnym wnioskiem do władz o utworzenie stowarzyszenia sportowego. Wśród reprezentowanych zawodów uwagę zwraca duża reprezentacja urzędników i środowiska adwokackiego.

z innych powodów znaleźli się w trudnej sytuacji życiowej. B. Domaszewicz zaproponował też utworzenie w siedzibie straży we Włocławku biblioteki, która działała do początku II wojny światowej. Bolesław Domaszewicz zmarł 25 lutego 1908 r. w Nervi we Włoszech.

¹⁰ R. Jarzembowski, *Włocławski sport*, s. 9.

¹¹ Tamże, s. 9–10; na stronie WTW widnieje informacja, że Mikołaj Sztorm – brak danych – był to prawdopodobnie urzędnik carski oddelegowany do kontroli WTW.

W rok później, 17 września 1886 r., grupa inicjatywna na czele z Bolesławem Domaszewiczem została powiadomiona o zatwierdzeniu statutu. Ten właśnie dzień jest we włocławskim klubie wioślarskim uznawany za formalne zaistnienie we Włocławku pierwszej w dziejach miasta organizacji sportowej¹².

Według przekazów zapisanych w tradycji WTW przy legalizacji statutu bardzo pomógł warszawski lekarz, Henryk Stankiewicz, który leczył jednego z wpływowych wówczas Rosjan w Warszawie, a ten zrewanżował mu się za opiekę, wpływając na przyśpieszenie zatwierdzenia statutu. Należy podkreślić, że inicjatorzy utworzenia stowarzyszenia zakładali, że pod płaszczykiem działalności sportowej przemycą przed Namiestnikiem Carskim prawdziwy zamysł prowadzenia równoległej działalności patriotycznej i niepodległościowej.

Od pierwszego dnia swego istnienia WTW było zawsze związane z Włocławkiem, odgrywając ważną rolę w życiu miasta i jego mieszkańców. 14 listopada 1886 r. w sali bankietowej Hotelu Polskiego (dzisiejszy Zajazd Polski na Placu Wolności) odbyło się pierwsze walne zebranie Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego. Dokonano wyboru ośmioosobowego zarządu towarzystwa. Pierwszym prezesem wybrany został Walerian Ehrenkreutz, wiceprezesem – Józef Danilewicz, skarbnikiem – Wawrzyniec Pudrzyński, gospodarzem lokalu klubowego – Andrzej Nowacki, naczelnikiem przystani – Jan Nepomucen Kochanowicz, sekretarzem – Bolesław Domaszewicz, kontrolerem – Józef Madziara i członkiem Mikołaj Sztrom¹³.

1 stycznia 1887 r. urządzono pierwszą siedzibę towarzystwa przy ulicy Bulwarowej na posesji wynajętej od Michała Kochanowicza. W kolejnych miesiącach spuszczone na wodę pierwszą przystań urządzoną na trzech połączonych ze sobą drewnianych pontonach, co było optymalnym rozwiązaniem dla wioślarzy. Ze zgromadzonych środków zakupiono także od firmy Terleckiego z Warszawy pierwsze łodzie do celów szkoleniowych. Rok 1887 był dla towarzystwa pierwszym oficjalnym sezonem wioślarskim, podczas którego z udziałem zarejestrowanych członków prowadzono naukę wiosłowania, wykorzystując do tego celu ciężkie krypy wyposażone w wiosła¹⁴.

Stowarzyszenie wioślarskie, dzięki wsparciu finansowemu od wpływowych osób prywatnych i szerokiemu poparciu społecznemu, rozwijało się bardzo prężnie. Towarzystwo wioślarskie corocznie przyjmowało w swoje szeregi nowych członków, zaś działalność klubową prowadzono w oparciu o krzewienie kultury ojczyzny w kilku sekcjach: sportowej, turystycznej i kulturalno-oświatowej.

¹² R. Jarzembowski, *Towarzystwa sportowe*, dz. cyt., s. 620.

¹³ R. Jarzembowski, *Włocławski sport*, s. 10; Agnieszka Góra, *120 lat Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego*, „Przewodnik Katolicki” 2006, nr 39, [dostęp: 10 IX 2018 r.].

¹⁴ R. Jarzembowski, *Towarzystwa sportowe*, dz. cyt., s. 621.

Z niezrozumiałych względów w latach 1890–1893 nastąpiło zmniejszenie liczby członków, w 1890 r. było ich 88, a w trzy lata później zaledwie 65. W kolejnych latach nastąpiło jednak ożywienie działalności, co było możliwe dzięki nowej siedzibie towarzystwa, zakupowi ulepszonej przystani i sukcesom sportowym osiągniętym przez załogę kierowaną przez Mariana Medzyńskiego podczas zawodów w Płocku.

Od 1894 r. siedziba klubu znajdowała się w domu Bucholtza przy ul. Łęskiej 77, gdzie mieściła się przez 10 lat¹⁵. Następną siedzibą zarządu klubu był dom przy ulicy Kaliskiej 1 (obecna POW).

Dopiero w 1928 r. staraniem całego stowarzyszenia i przy wsparciu władz miasta udało się wybudować nową siedzibę z prawdziwego zdarzenia przy ul. Piwnej 3, przy ujściu Zgłowiączki do Wisły¹⁶.

W 1887 r. włocławscy wioślarze zorganizowali pierwsze lokalne regaty na Wiśle. Jak podaje Kronika WTW, w rocznicę zatwierdzenia statutu 18 września rozegrano pierwsze włocławskie regaty na Wiśle. Tor regatowy rozpoczynał się w okolicach fabryki Celulozy, a kończył przy moście, pozwalając, co zauważyła ówczesna prasa, na start jednocześnie aż pięciu osad. W zasadzie były to próbne ćwiczenia regatowe, składające się z pięciu biegów¹⁷.

Sportowym debiutem włocławskich wioślarzy był tor wiślany w Warszawie, gdzie 17 czerwca 1889 r. osada włocławska odniosła zwycięstwo, pokonując osadę warszawską. Był to debiut naszych zawodników, szóstka ze sternikiem pod wodzą Paszkowskiego w składzie: Górniewicz, Rotszajn, Sierzputowski, Tyski, Zaleski i Zieliński startowała w czerwono-białych barwach i wygrała o mniej niż ćwierć łodzi, pokonując wyznaczony dystans w czasie 12 min. i 10 sek¹⁸.

W 1896 r., z okazji jubileuszu 10-lecia działalności towarzystwa, zostały zorganizowane regaty we Włocławku, w których uczestniczyły zaproszone osady wioślarskie z Warszawy i Płocka. Zwyciężyła osada z Warszawy, rewanżując się tym samym za porażkę sprzed kilku lat. Włocławscy wioślarze zajęli drugie miejsce, wyprzedzając osadę z Płocka. Według R. Jarzembowskiego w następnych latach w działalności towarzystwa znów nastąpiła stagnacja organizacyjna¹⁹. Koncentrowano się głównie na organizowaniu imprez o charakterze turystycznym i tylko sporadycznie organizowano regaty wioślarskie.

Należy podkreślić, że prowadząc działalność sportową, dbano równocześnie o rozwój duchowy młodych Polaków zrzeszonych we Włocławskim Towarzystwie

¹⁵ T. Wąsik, *Panorama Włocławka i zawody wioślarskie na Wiśle*, Włocławek 2010, s. 3–19.

¹⁶ Agnieszka Góra, dz. cyt.

¹⁷ <http://www.wtwwloclawek.com.pl/kalendarium.html>.

¹⁸ <http://www.wtwwloclawek.com.pl/kalendarium.html>.

¹⁹ R. Jarzembowski, *Włocławski sport*, s. 12.

Wioślarskim. Z inicjatywy zarządu organizowano wiele spływów, wycieczek, zawodów. W siedzibie klubu funkcjonowała czytelnia polskiej prasy i książek i odbywały się zebrania towarzyskie. W 1902 r. zorganizowany został chór męski Echo Wioślarskie pod batutą Z. Domańskiego. Skupił on 24 młodych mężczyzn i prowadził intensywną działalność koncertową aż do wybuchu wojny w 1914 r.²⁰

W roku następnym zorganizowano odczyt Henryka Sienkiewicza, który przyjechał do Włocławka jako członek honorowy WTW. W 1901 r. wioślarze z Włocławka dokonali wielkiego jak na owe czasy wyczynu, albowiem dopłynęli Wisłą pod prąd do Płocka, przy czym należy pamiętać, że największa na ziemiach polskich nieuregulowana wówczas rzeka była miejscem ożywionej żeglugi śródlądowej. Tego wyczynu dokonała osada, płynąc turystyczną łodzią sześciowiosłową pod sterem Jana Garlikowskiego²¹.

W 1903 r. nastąpił swoisty przełom w działalności Towarzystwa Wioślarskiego. Do klubu wstąpiło wielu młodych ludzi, którzy po intensywnym przeszkoleniu pod okiem doświadczonych sterników – Jana Garlikowskiego i Jana Janczewskiego, zaczęli odnosić szereg sportowych sukcesów podczas zawodów w Warszawie i Płocku. Corocznie organizowano także regaty wioślarskie na Wiśle we Włocławku.

W działalności towarzystwa oprócz sukcesów i wielu radosnych wydarzeń były też smutne chwile. 13 sierpnia 1906 r. doszło do tragicznego wypadku na Wiśle z udziałem członków towarzystwa. Podczas wycieczki łodzią wiośłową „Kmicic”, która płynęła Wisłą do Włocławka, wioślarze na wysokości Zarzeczewa znaleźli się na kursie statku pasażerskiego „Kurjer”. Wskutek wytworzonej przez parostatek fali łódź znalazła się pod wodą. W nurcie rzeki Wisły zginęło pięciu wioślarzy włocławskich: Wacław Kowalewski, Ludwik Francki, Karol Szałwiński, Mieczysław Janowski i oraz sternik Jan Janczewski. Z katastrofy uratowali się tylko Przemysław Kowalewski jr. i Stanisław Wardyński. Prawdopodobne jest, że po wyróceniu łodzi większość wioślarzy nie zdołała uwolnić nóg. Ten tragiczny wypadek okrył żałobą klub, miasto i całe polskie wioślarstwo. W ostatniej drodze towarzyszył im kilkusetosobowy kondukt. Ciała złożone zostały we wspólnej mogile przy głównej alei Cmentarza Komunalnego we Włocławku, nad którą wzniesiono okazały pomnik.

Na brzegu Wisły, na wysokości katastrofy umieszczono żelazny krzyż²². Katastrofa we Włocławku, jedna z największych w historii polskiego wioślarstwa, nie zahamowała jednak rozwoju towarzystwa, którego szeregi nieustannie się powiększały. Niecodziennym wydarzeniem było przepłynięcie w 1907 r. po raz

²⁰ <http://www.wtwwloclawek.com.pl/kalendarium.html>.

²¹ R. Jarzemkowski, *Towarzystwa sportowe*, dz. cyt., s. 621.

²² Tamże.

pierwszy w dziejach polskiego wioślarstwa przez włocławską osadę pod sterem Przemysława Kowalewskiego, z jego dwoma synami Dominikiem i Przemysławem juniorem oraz wioślarzem Stanisławem Wardyńskim, Wisłą z Sandomierza do Włocławka. Należy też podkreślić, że w 1907 r. „we Włocławku powołana została Międzyklubowa Komisja Regatowa, która faktycznie uważana była jako ogólnopolska organizacja wioślarska. Ujęła ona w organizacyjne ramy prowadzenie „złotów wioślarskich”. Współzałożycielami i członkami tej komisji były towarzystwa wioślarskie z Włocławka, Płocka, Warszawy, Oddział Wioślarski Sokoła Krakowskiego oraz Klub Wioślarski 04 z Poznania. Władze rosyjskie wyraziły zgodę, by w regatach warszawskich wzięły udział osady wioślarskie z pozostałych zaborów. Odtąd środowiska te pozostawały w ścisłym związku organizacyjnym, a ich delegaci uczestniczyli w złotach wioślarskich w Ciechocinku, których organizatorem było Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie. Ciechocinek, goszcząc wioślarzy z trzech zaborów, był dla nich symbolem jedności Rzeczypospolitej – miejscem zjazdów łączących towarzystwa. W okresie od 1906 do 1914 r. zorganizowano dziewięć złotów wioślarskich. Wybuch wojny przerwał ich organizowanie i zakończył działalność Komisji Regatowej”²³.

Należy wspomnieć, że adwokat Bolesław Domaszewicz, który był inicjatorem powstania towarzystwa, a później przez wiele lat pełnił funkcję wiceprezesa zarządu, przed śmiercią w 1908 r. we Włoszech w testamencie przeznaczył 2000 rubli na klub, co było wówczas znaczącą kwotą. Dzięki m. in. tym środkom towarzystwo wioślarskie nabyło plac przy ujściu rzeki Zgłowiączki do Wisły z przeznaczeniem na nową przystań klubową. Było to o tyle ważne, że w tym właśnie roku zatonięła w porcie zimowym przystań letnia. Warto zaznaczyć, że od 1904 r. włocławscy wioślarze zimową siedzibę mieli w domu Brauna przy ul. Tumskiej. Ze względu na zatonięcie poprzedniej przystani postanowiono właśnie przy ul. Tumskiej zorganizować prowizoryczną bazę w drewnianej budce umieszczonej na promie przewozowym, wypożyczonym od zarządu dróg wodnych. Wg Jarzembowskiego ta tymczasowa baza służyła towarzystwu przez kolejne dwa lata²⁴.

W 1909 r. Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie liczyło już 127 członków, głównie mieszkańców Włocławka. W tym roku nastąpił też debiut Jerzego Bojańczyka z czasem najwybitniejszego działacza polskiego wioślarstwa przy sterze na długodystansowych regatach we Włocławku. W 1909 r. zarząd towarzystwa, na czele którego stał dr Aleksander Sawicki, podjął decyzję o budowie obiektu klubowego, który winien sprostać wszelkim wymaganiom dla uprawiania sportu wioślarskiego. Była to inicjatywa Jerzego Bojańczyka, który w tym właśnie okresie rozpoczął wieloletnią i niezwykle owocną działalność społeczną. Zgodnie

²³ <http://www.wtwloclawek.com.pl/kalendarium.html>.

²⁴ R. Jarzembowski, *Włocławski sport*, s. 13.

z projektem przystąpiono w 1910 r. do budowy nowej, wygodnej i obszernej przystani, ale i ona nie przetrwała długo.

Należy też podkreślić, że w 1903 honorowym członkiem WTW został słynny polski pisarz, laureat literackiej nagrody Nobla Henryk Sienkiewicz, który podobny tytuł otrzymał już wcześniej od Warszawskiego Towarzystwa Wioślarskiego.

W 1911 r. obchodzono we Włocławku jubileusz 25-lecia WTW. Prezesem towarzystwa był wówczas dr Aleksander Sawicki. W tym jubileuszowym roku liczyło ono 148 członków, posiadając na swoim stanie 4 łodzie półwyciągowe i 13 spacerowych. Towarzystwo posiadało także wspomnianą wyżej przystań na Wiśle oraz plac z werandą przy ul. Bulwarowej. Z tej okazji odbyły się też jubileuszowe regaty, najokazalsze w historii WTW z udziałem wioślarzy z Warszawy, Krakowa, Poznania, Kalisza, Płocka, Konina i Łomży, którzy stanowili wówczas elitę sportu wioślarskiego na ziemiach polskich. W zawodach zwyciężyła osada z Płocka. Jeszcze przed rozpoczęciem regat jubileusz uświetniono różnorodnymi imprezami o charakterze religijno-patriotycznym i sportowym, a zainauguowało je puszczeniem wianków. W dniach 2–4 października zakończono 25. sezon wioślarski WTW uczestnictwem w nabożeństwie w kościele św. Witalisa, podczas którego śpiewał chór Echo Wioślarskie. Po nabożeństwie zebrano się na przystani. Z okazji obchodów 25-lecia towarzystwa wybito specjalny znaczek z metalu, emaliowany, który wręczono najwybitniejszym członkom oraz niektórym gościom²⁵.

W okresie pierwszej wojny światowej WTW współtworzyło lokalną straż obywatelską, zaś liczna grupa wioślarzy wstąpiła wówczas do Polskiej Organizacji Wojskowej. Wybuch wojny w 1914 r. spowodował przerwę w prężnej działalności klubowej na niwie sportowej i społecznej. Tuż po zajęciu Włocławka w 1915 r. okupacyjne władze niemieckie zajęły przystań wioślarską i tymczasowo przeznaczyły ją na pływający szpital wojskowy. Konfiskacie uległa też część sprzętu wioślarskiego. Warto jednak podkreślić, że pomimo trudnych warunków niemieckiej okupacji udało się zorganizować jubileusz 30-lecia WTW, a także z tej okazji – regaty długodystansowe. Za zgodą władz niemieckich zorganizowano wieczornicę, którą przygotowali seniorzy towarzystwa. Podczas tej uroczystości Władysław Nowca zgłosił propozycję założenia klubowej biblioteki sportowej, a M. Szenfeld o objęcie patronatem jednej ze szkół ludowych nauczania początkowego.

Wg Jarzembowskiego po wybuchu pierwszej wojny światowej większość zawodników i działaczy znalazła się przymusowo poza Włocławkiem. Ci nieliczni, którzy pozostali, starali się podtrzymać istnienie towarzystwa. Z inicjatywy działaczy sportowych zorganizowano tzw. szkołę początkową ludową we Włocławku, którą utrzymywano z własnych środków aż do zorganizowania miejskiego szkolnictwa

²⁵ <http://www.wtwwloclawek.com.pl/kalendarium.html>.

powszechnego po odzyskaniu niepodległości. Ten sam autor podaje, że przez cały okres niemieckiej okupacji prowadzono naprawy i bieżącą konserwację sprzętu pływającego będącego własnością Towarzystwa Wioślarskiego. Dzięki osobistym zabiegom prezesa zarządu, dr. A. Sawickiego, udało się też odzyskać klubowe łodzie odnalezione w Toruniu, gdzie zostały wywiezione po zarekwirowaniu ich przez niemieckich okupantów²⁶.

Wszystkie te działania służyły oddziaływaniu politycznemu na postawy Polaków w schyłkowym okresie zaborów. Krwawe zmagania podczas wojny światowej na ziemiach polskich, później okupacja niemiecka miasta, wreszcie też wojna polsko-rosyjska w 1920 r. odegrały ważną rolę w kształtowaniu postaw obywatelskich zawodników, działaczy i sympatyków WTW. Należy przypomnieć, że 11 listopada 1918 r. grupa członków WTW działająca w Polskiej Organizacji Wojskowej uczestniczyła w rozbrajaniu 600-osobowego garnizonu niemieckiego we Włocławku. Członkowie WTW brali także czynny udział w obronie miasta na linii Wisły w okopach, w nadwiślańskich bulwarach. W tych trudnych dla Polski i Włocławka czasach członkowie WTW na czele z Jerzym Bojańczykiem zdali ważny egzamin z patriotyzmu i miłości do ojczyzny.

Pierwszym prezydentem Włocławka został Jerzy Bojańczyk, 26-letni, aktywny członek zarządu WTW i w następnych latach czołowa postać polskiego wioślarstwa. Należy zgodzić się z opinią G. Oleradzkiego, który wyraził pogląd że: „... siłą WTW, zwłaszcza w początkowych latach działania, bez względu na nazwę, byli jednak ludzie. Jednym z nich był Władysław Nowca, który na czele WTW stał w latach 1887–1897. Kierując nim, zdobywał doświadczenie, które w latach następnych spożytkował dla dobra miasta. Był jednym z inicjatorów powstania w 1905 r., po słynnym strajku szkolnym, szkoły średniej z polskim językiem wykładowym. Był jej pierwszym dyrektorem, jak również inicjatorem budowy siedziby szkoły, która nadal mieści się w gmachu przy ulicy Mickiewicza (obecna nazwa). Przez kilka miesięcy był w roku 1907 deputowanym do II Dumy Państwowej Imperium Rosyjskiego. Po odzyskaniu niepodległości organizował polskie sądownictwo we Włocławku, był też pierwszym prezesem Rady Miejskiej”²⁷.

Inna znacząca postać to stojący na czele WTW od roku 1921 aż do śmierci w 1947 r. Jerzy Bojańczyk. Za jego prezesury powstała nowoczesna siedziba towarzystwa przy ulicy Piwnej. Służyła wioślarzom, a także całemu włocławskiemu sportowi przez dziesięciolecia. Rozbudowa bazy sprzyjała sportowym sukcesom. Osada Wiktor Szelański, Henryk Grabowski oraz sternik Tadeusz Gaworski

²⁶ R. Jarzembowski, *Włocławski sport*, s. 14.

²⁷ R. Jarzembowski, *Towarzystwa sportowe*, dz. cyt., s. 621; <https://plus.pomorska.pl/zginelo-pieciu-wioslarzy-to-najtragiczniesze-wydarzenie-w-historii-wloclawskiego-sportu/ar/12197693>.

dwukrotnie zdobyła brązowe medale mistrzostw Europy, wielokrotnie stając na podium mistrzostw kraju. Jako czynny zawodnik nie odnosił wprawdzie wielkich sukcesów. Był jednak najwybitniejszym działaczem w historii włocławskiego sportu, jednym z założycieli Polskiego Związku Towarzystw Wioślarskich, a w latach 1932–1939 stał na jego czele. W tym okresie pełnił też funkcję wiceprezesa europejskiego związku stowarzyszeń wioślarskich. Uznawany był za jednego z najlepszych znawców regatowych przepisów, o czym najlepiej świadczy fakt, że był sędzią głównym konkurencji wioślarskich podczas Igrzysk Olimpijskich w Amsterdamie (1928) i Berlinie (1936)²⁸.

9 grudnia 1919 r. na zjeździe w Poznaniu zawiązał się Polski Związek Towarzystw Wioślarskich. Włocławski klub był wówczas jednym z czternastu towarzystw jako członek założyciel²⁹. Długoletnia praca z młodzieżą, szlachetne wychowanie młodych kadr, propagowanie szlachetnych idei sportowych są symbolami wielkości Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego.

²⁸ <https://plus.pomorska.pl/zginelo-pieciu-wioslarzy-to-najtragiczniesze-wydarzenie-w-historii-wloclawskiego-sportu/ar/12197693>.

²⁹ A. Góra, dz. cyt.

STRESZCZENIE

Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie jest najstarszym na Kujawach klubem sportowym. Pierwsze walne zebranie WTW odbyło się 14 listopada 1886 r., zaś pierwsze we Włocławku regaty na Wiśle odbyły się jesienią 1887 r. Towarzystwo wioślarskie działające w zaborze rosyjskim, oprócz krzewienia sportu propagowało także ducha patriotycznego wśród mieszkańców Kujaw.

SUMMARY

Włocławek Rowing Society is the oldest sports club in Kujawy. The first general assembly of that society was held on November 14, 1886, and the first regatta on the Vistula River in Włocławek was held in the autumn of 1887. The rowing association which operated in the Russian partition managed not only to promote sports but also propagated the patriotic spirit among the residents of Kujawy.

Bibliografia

Włocławek. Dzieje miasta, pod red. J. Staszewskiego, t. 1: *Od początków do 1918 roku*, Włocławek 1999.

M. Morawski, *Monografia Włocławka*, [reprint], Włocławek 2003.

R. Jarzembowski, *Włocławski sport*, Włocławek 1992.

T. Wąsik, *Panorama Włocławka i zawody wioślarskie na Wiśle*, Włocławek 2010.

Agnieszka Góra, *120 lat Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego*, „Przewodnik Katolicki” 2006, nr 39.

Strony internetowe:

[https://lubietubyc.pomorska.pl/boleslaw-domaszewicz-advokat-dzialacz-spo-
leczny-propagator-idei-niepodleglosciowej/ar/13129930](https://lubietubyc.pomorska.pl/boleslaw-domaszewicz-advokat-dzialacz-spo-
leczny-propagator-idei-niepodleglosciowej/ar/13129930)

Agnieszka Góra. *120 lat Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego*, „Przewodnik Katolicki” 2006, nr 39, [dostęp: 10 IX 2018].

<http://www.wtwwloclawek.com.pl/kalendarium.html>

Nota o autorze

Władysław Kubiak – absolwent historii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 2004 r. obronił pracę doktorską. Mieszka we Włocławku. Były wicewojewoda i wojewoda włocławski. W latach 2006–2012 wicemarszałek i radny województwa kujawsko-pomorskiego. Od 1981 r. członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. W latach 2013–2016 prorektor Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, obecnie członek Senatu KSW. Regionalista zajmujący się historią Kujaw wschodnich, autor licznych artykułów naukowych i książek.

Henryk Wasilewski

Włocławskie Towarzystwo Naukowe

**KULTUROTWÓRCZA I PATRIOTYCZNA DZIAŁALNOŚĆ
ODDZIAŁU KUJAWSKIEGO POLSKIEGO TOWARZYSTWA
KRAJOZNAWCZEGO WE WŁOCŁAWKU U PROGU
ODZYSKANIA PRZEZ POLSKĘ NIEPODLEGŁOŚCI
I W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM 1918–1939**

Słowa kluczowe: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, Włocławek, kulturotwórcza patriotyczna działalność

**CULTURE CREATIVE AND PATRIOTIC ACTIVITY
OF KUJAWY DEPARTMENT OF POLISH
TOURIST-SIGHTSEEING SOCIETY IN WŁOCŁAWEK
ON THE THRESHOLD OF REGAINING INDEPENDENCE
BY POLAND AND IN THE INTERWAR PERIOD BETWEEN
1918 AND 1939**

Keywords: Polish Sightseeing Society, Włocławek, culture creative and patriotic activity

Przypadająca w tym roku setna rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości skłania do refleksji i jest szczególną okazją, by przypomnieć tych, którym niepodległość zawdzięczamy. Obok czynu zbrojnego, działań dyplomatów, równolegle trwała nie mniej ważna walka o narodową świadomość Polaków, którą zaborcy chcieli zniszczyć. Działania na rzecz jej rozbudzenia podejmowało wielu społeczników, artystów; cel ten stawiały sobie rozmaite stowarzyszenia, działające najczęściej nielegalnie przez cały, ponadstuletni okres niewoli.

Szczególne zasługi w tej dziedzinie mają krajoznawcy. Już w końcu XIX w. krajoznawstwo pojmowano nie tylko jako szeroko rozumiany zbiór wiadomości o danym kraju, dotyczących geografii, geologii, świata roślinnego i zwierzęcego, dziedzictwa kulturowego, ale też jako ruch społeczny. Krajoznawcy mieli nie tylko poszerzać swoją wiedzę o kraju ojczystym, prowadzić badania – mieli również

tę wiedzę propagować, podejmować konkretne działania zmierzające do ochrony ojczystej przyrody i kultury. Korzystając z ustępstw rządu carskiego na rzecz Polaków w okresie rewolucji 1905 r., grupa krajoznawców (m. in. Aleksander Janowski, Kazimierz Kulwiec, Zygmunt Gloger, Mikołaj Wisznicki) powołała w 1906 r. w Warszawie organizację – Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Zgodnie ze statutem jego celem było:

zbieranie wiadomości krajoznawczych i szerzenie ich wśród ogółu oraz gromadzenie zbiorów naukowych dotyczących ziem polskich, organizowanie wycieczek po kraju, tworzenie oddziałów prowincjonalnych, urządzenie wystaw krajoznawczych, roztaczanie opieki nad pamiątkami historycznymi oraz osobliwościami przyrody¹.

PTK działało na terenie zaboru rosyjskiego (w zaborze austriackim, gdzie panowały większe swobody, od 1873 r. funkcjonowało Towarzystwo Tatrzańskie), ale znajdujące się w jego nazwie słowo „polskie” sugerowało znacznie szerszy zakres – cały obszar Polski; budziło nadzieję na odrodzenie Ojczyzny. Wymowna była też odznaka organizacyjna PTK, przedstawiająca spięte obręczą – wokół ruin zamku w Ogrodzieńcu – herby trzech wpisanych w polską historię miast znajdujących się w trzech zaborach: Warszawy, Krakowa i Poznania. Ruiny zamku odgrywają rolę symboliczną – chodzi o przypomnienie, szczególnie młodemu pokoleniu, że należy szanować i chronić zabytki, bo są one nie tylko pamiątkami przeszłości, ale też częścią kulturowego dziedzictwa, tak ważnego dla istnienia każdego narodu. Działacze PTK stali się nauczycielami miłości do ojczystego kraju, jego przeszłości i kultury. Po trwającej dziesiątki lat niewoli, systematycznym wynarodowianiu polskiego społeczeństwa, przy niskim poziomie świadomości narodowej wśród ludu, była to swoista „praca u podstaw”. Cel założycieli PTK najpełniej oddaje dewiza: „Przez poznanie kraju do jego umiłowania, przez umiłowanie do czynów ofiarnych”².

Wkrótce młoda organizacja miała zmierzyć się ze szczególnie trudną sytuacją. W 1914 r. wybuchła wojna, która – jak się okazało – stała się walką o dusze Polaków. Zaborcy potrzebowali nie tylko polskiego żołnierza, dlatego manipulowali społeczeństwem; pojawiły się przejawy rosyjskiej „życzliwości”. PTK musiało przystosować się do wojennych ograniczeń, trudno było o współpracę między poszczególnymi oddziałami. Krajoznawcy włączyli się aktywnie w działalność rozmaitych obywatelskich instytucji niosących pomoc potrzebującym, ofiarom

¹ Była to Ustawa Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego zatwierdzona przez władze carskie (odgrywająca rolę statutu PTK) – Historia PTK, na stronie internetowej PTTK, pttk.pl, [dostęp: 28.09.2018 r.].

² Dewiza ta znalazła potwierdzenie w zatwierdzonej przez władze carskie Ustawie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (pełniącej funkcję statutu).

wojny, szczególnie dzieciom i młodzieży³. W czasie wojny, gdy nie było bezpośredniego zagrożenia, wykorzystywali wszelkie możliwości, jakie dawało osłabienie zaborców i wynikające z niego względne tolerowanie przejawów polskości – organizowali wycieczki, wydawali książki, broszury, czasopisma, pocztówki, wygłaszali odczyty. Działania te dotyczyły przede wszystkim Warszawy, choć – na mniejszą skalę – można je było spotkać i w oddziałach na prowincji.

Odzyskanie w 1918 r. przez Polskę niepodległości otworzyło przed PTK nowe perspektywy, ale przyniosło też nowe wyzwania. Zaledwie dwa lata po utworzeniu pierwszego na ziemiach polskich Oddziału Warszawskiego oddział PTK powstaje we Włocławku. Było to możliwe, ponieważ we Włocławku i na terenie Kujaw wschodnich działali prawdziwi entuzjaści, tacy jak Antoni Byszewski, Antoni Olszakowski, Jan Skibiński, Szymon Rajca, Cyprian Apanowicz, Przemysław Kowalewski, Jan Mocarski, Karol Xiężopolski, A. Wajs, Kazimierz Młodawski, J. Kossobudzki, A. Kossobudzka, Piotr Olszewski, Felicja Olszewska, Adam Trzciniński, M. Olszewska, Jan Seyer, Witold Piasecki, H. Wińcza, Feliński, Roman Kobendza, Mieczysława Nowacka, Zygmunt Błędowski, Stanisława Grabowiecka, Waclaw Fabjanowski, Ludwika Czarmańska, Jan Gutkowski, M. Bojańczykowa i wielu innych. Byli to w większości przedstawiciele miejscowej inteligencji, ziemian, ludzie światli, zakochani w polskiej kulturze, historii, przyrodzie, zainteresowani swoim regionem, ale przede wszystkim – podobnie jak ich koledzy z Warszawy – traktujący krajoznawstwo jako działalność społeczną i patriotyczną. Nie działali w przysłowiowej próżni. Włocławek końca XIX i początku dwudziestego wieku nie był „kulturalną pustynią”. Postrzeganie ówczesnego życia kulturalnego w mieście w czarnych barwach marazmu sugerują niektóre opracowania i taki obraz powielano w obiegowych opiniach⁴.

W rzeczywistości, mimo niewątpliwie trudnych warunków, stworzonych przede wszystkim przez rosyjskiego zaborcę, we Włocławku funkcjonowało niemałe jak na niewielką miejscowość środowisko kulturotwórcze. Powstawały takie instytucje promujące kulturę, jak Ochotnicza Straż Ogniowa (1874), Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie (1887) czy Polska Macierz Szkolna (1906); działali artyści, malarze (Feliks Pęczarski, Ludwik Bouchard), literaci (Bogumił Aspis). Gościły takie osobistości, jak Gabriela Zapolska, Stanisław Noakowski czy Henryk Sienkiewicz (wygłosił odczyt w 1905 r.). Istotną rolę w szerzeniu kultury w „mieście biskupim” odgrywało środowisko związane z kościołem.

³ W. Skowron, *Praca (PTK) na rzecz młodzieży i dzieci*, w: tejsze, *Mimo wojny. PTK 1914–1918*, strona internetowa Komisji Historii i Tradycji Zarządu Głównego PTTK, khit.pttk.pl, [dostęp: 28.09.2018 r.].

⁴ J. Wajer, *Życie kulturalne miasta, w: Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. 2: *Lata 1918–1998*, Włocławek 2001, s. 171.

Pierwsze – założycielskie – zebranie Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku odbyło się w lokalu należącym do Towarzystwa Wioślarskiego 28 marca 1908 r.⁵ Na zebraniu tym powołano tymczasowy zarząd, do którego weszli Antoni Olszakowski, Jan Skibiński, Antoni Byszewski, Szymon Rajca i Karol Xiężopolski. Już wkrótce, 10 maja, wybrano stałe władze. Pierwszym prezesem Oddziału Kujawskiego (nazwa „kujawski” miała podkreślać, że działalność Towarzystwa nie ogranicza się do Włocławka, ale obejmuje znaczną część Kujaw, podzielonych w czasie zaborów) został Antoni Byszewski, funkcje zastępców powierzono Antoniemu Olszakowskiemu i Przemysławowi Kowalewskiemu, sekretarza Janowi Skibińskiemu, a skarbnika Szymonowi Rajcy. Do zarządu dokooptowano Cypriana Apanowicza. Zarząd powołał kilka sekcji: muzealną, wycieczkową (z podsekcją kolarską), odczytową i fotograficzną. Działalność opierała się wyłącznie na pracy społecznej, członkowie zarządu pełnili kolejno codzienne dyżury w wynajętym trzypokojowym lokalu przy ulicy Kaliskiej 1. Warunki były bardzo trudne, już od samego początku pojawiły się problemy finansowe, które zresztą nie skończą się i później, będą przedmiotem troski działaczy przez cały okres międzywojenny. Ze względów finansowych skromną siedzibę dzielono z innymi towarzystwami (podnajmowano), brakowało podstawowych sprzętów, książek, map, przewodników.

Członkowie zarządu zabiegali o pomoc finansową u warszawskich władz PTK („centrali”), nieraz musieli jednak wspierać działalność oddziału z własnych funduszy, szczególną hojność okazywał prezes Antoni Byszewski. Pracę utrudniał policyjny nadzór władz carskich, kontrole, cenzura, rusyfikacja (protokoły zebrań musiały być pisane również w języku rosyjskim). Jednak mimo tych trudności działacze PTK niestrudzenie rozwijali działalność krajoznawczą i kulturalną, organizowali wycieczki, prowadzili akcję odczytową, organizowali wieczory dyskusyjne, pogadanki, wystawy, korzystając z nowoczesnych wówczas środków, takich jak film, publikowali. Od samego początku swej działalności dążyli do zorganizowania we Włocławku muzeum (specjalny Komitet Utworzenia Muzeum Kujawskiego powołano już 2 czerwca 1908 r.), w tym celu gromadzili, kupowali i przyjmowali w depozyt cenne pamiątki przeszłości. W krótkim czasie zgromadzono setki eksponatów. W skromnej siedzibie PTK znalazły się okazy archeologiczne, monety, stara broń, stare dokumenty i książki. Poszukiwano zwłaszcza przedmiotów związanych z kulturą Kujaw, z folklorem.

Oficjalne otwarcie muzeum odbyło się 14 marca 1909 r. Największe w tym czasie zasługi dla funkcjonowania i rozwoju tej placówki miał jej kustosz, Cyprian

⁵ *Protokół zebrania organizacyjnego Kujawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku z 28 marca 1908 r.* – archiwum Oddziału Kujawskiego PTTK we Włocławku.

Apanowicz (m. in. spisał pierwszy inwentarz muzeum). Już wkrótce Muzeum Kujawskie zaistniało na kulturalnej mapie regionu, organizując, przy współpracy wrocławskiego Muzeum Diecezjalnego i Wyższego Seminarium Duchownego, w maju 1911 r. Wystawę Kujawską. Wystawa ta, na której pokazano również eksponaty wypożyczone z kilku muzeów, a także od osób prywatnych, przyniosła organizatorom znaczny rozgłos i stała się ważnym wydarzeniem kulturalnym⁶. Mieszkańcy naszego regionu (i nie tylko, gdyż wystawę oglądali również goście z innych regionów, z innych oddziałów PTK) mogli na niej obejrzeć np. dzieła takich wybitnych artystów, jak Jan Matejko, Kossakowie, Julian Fałat, Aleksander Gierzyński, Henryk Siemiradzki, Olga Boznańska. Była to więc również szczególna lekcja polskiej historii i patriotyzmu.

Kujawscy krajoznawcy, choć nie byli profesjonalnymi badaczami, prowadzili też prace naukowe – początkowo samodzielnie, później z pomocą specjalistów. Dokumentowali zabytki, badali przyrodę (szczególny rozgłos przyniósł im udział w badaniu jezior chodeckich), opracowali bibliografię miast kujawskich, wykonali mapę Kujaw. Wyniki swej pracy starali się publikować, pisali artykuły, wydawali prace popularnonaukowe, takie jak np. *Zarys historyczno-geograficzny okolic Chodcza* C. Apanowicza (1909 r.) czy przygotowany pod kierunkiem tegoż autora *Ilustrowany przewodnik po Włocławku*. Naukowy cel miały też niektóre wycieczki, np. w poszukiwaniu grodzisk, śladów przeszłości. Większość form działalności wiązała się z treścią patriotyczną. Z zachowanych protokołów zebranych z tamtego okresu możemy poznać tematykę odczytów, oto niektóre tematy prelekcji: *Podole, Zakopane i jego okolice, Brzegi Niemna i Hańczy, O Galicji, O Krzemieńcu, Nieznane zakątki kraju, Budownictwo dawnej Polski, O Polesiu, O Kowalu i Kazimierzu Wielkim, O Mochnackim*⁷.

Łatwo zauważyć, że nie ograniczano się do geografii, historii i kultury regionu, starano się propagować wiedzę o wszystkich ziemiach polskich, wiedzę o Polsce – choć nie było jej jeszcze na mapie Europy. Dominowała tematyka związana z prezentacją ojczystej historii i kultury, ale nie brakło też odczytów związanych z naukami ścisłymi czy można powiedzieć problematyką globalną, takich jak np. *Zasady fizyki, O elektryczności, Węgiel kamienny, O Wezuwiuszu i wulkanach, Rośliny, zwierzęta i ludzie na kuli ziemskiej*⁸. Wśród prelegentów przeważały osoby związane z oddziałem, ale zapraszani byli też prelegenci spoza regionu. Szczególnym zainteresowa-

⁶ M. Morawski, *Monografia Włocławka*, Włocławek 1933, [reprint] Włocławek 2003, s. 360; C. Apanowicz, *Z ostatnich lat (Wspomnienia – dzieje Oddziału Kujawskiego PTK do 1914 r.)*, odpis (maszynopis) w archiwum OK PTTK we Włocławku, s. 13.

⁷ H. Gnatowska (współpraca: H. Wawrzyniak, M. Łotecka), *Kronika 50-lecia działalności Oddziału Kujawskiego PTK–PTTK 1908–1958*, Włocławek, [b. r.], s. 5, 6, 42, 53.

⁸ H. Gnatowska, *Kronika...*, s. 53, 65.

niem cieszyły się odczyty odwiedzającego często Kujawy Aleksandra Janowskiego (bywał na zebraniach zarządu, gościł u okolicznych ziemian).

Przypominaniu ojczyźnej historii służyły akademie i uroczyste obchody rocznic ważnych wydarzeń, takich jak bitwy, powstania; składano wieńce na mogiłach bojowników i ofiar represji zaborców, np. na mogiłach poległych powstańców styczniowych. Organizowano akademie ku czci artystów, np. z okazji setnej rocznicy urodzin Marcellego Bacciarellego, pięćdziesiątej rocznicy śmierci Artura Grottgera, trzydziestolecia śmierci Józefa Ignacego Kraszewskiego, setnej rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki, setnej rocznicy zgonu Jana Henryka Dąbrowskiego. Wycieczki organizowano przede wszystkim do miejsc niezbyt odległych, do miejscowości położonych na Kujawach, ziemi dobrzyńskiej, Mazowszu, np. do Chodcza, Brześcia Kujawskiego, Radziejowa, Płowiec, Krzywosądz, Brzezia, Kowala, Lubrańca, Zgłowiączki, Dobrzynia nad Wisłą, Płocka, ale i do odległych rejonów – do Puław, Kazimierza, Lublina. Udało się nawet zorganizować wycieczkę do znajdującego się w zaborze pruskim – a więc wówczas za granicą – Gdańsk i na Kaszuby. Przyjmowano też wycieczki z różnych, często odległych od Włocławka regionów. Początkowy okres działalności Oddziału Kujawskiego PTK (lata 1908–1914), mimo trudnych warunków, jest bogaty w dokonania, nazwano go nawet „złotym okresem” kujawskiego krajoznawstwa⁹. Tę dynamiczną działalność przerwał na dwa lata wybuch pierwszej wojny światowej.

Z entuzjazmem kujawscy krajoznawcy powitali odzyskanie przez Polskę niepodległości. 15 listopada 1918 r. odbyło się posiedzenie wszystkich członków Oddziału Kujawskiego, na którym w podniosłym nastroju wyrażono radość z powodu opuszczenia przez zaborców ziem polskich i przejęcia władzy przez Piłsudskiego¹⁰.

Odzyskanie tak upragnionej niepodległości budziło zrozumiały entuzjazm, zwłaszcza w tak patriotycznym środowisku, jakim byli krajoznawcy, otwierało nowe perspektywy, ale przynosiło też nowe problemy i wyzwania. Przestała już istnieć zaborcza cenzura, policyjna kontrola, można było jawnie, bez ograniczeń realizować program krajoznawczy. Przeszkadzało znaczne rozdrobnienie podmiotów zajmujących się kulturą (po roku 1918 powstały nowe stowarzyszenia, które nie zawsze potrafiły ze sobą współpracować), nie bez znaczenia były też spory polityczne, zwłaszcza po roku 1926 walka pomiędzy endecją i sanacją o wpływy w społeczeństwie¹¹.

⁹ B. Ziółkowski, *Oddział Kujawski PTK w latach 1908–1949*, w: *100 lat Oddziału Kujawskiego PTK/PTTK we Włocławku 1908–2008*, Włocławek 2008, s. 22.

¹⁰ *Sprawozdanie (nr 288) z posiedzenia Zarządu [Oddziału Kujawskiego PTK] z dn. 15 listopada 1918 r.* – *Księga Protokularna Kujawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Lata 1908–1921*, [pisownia oryginalna], archiwum Oddziału Kujawskiego PTTK we Włocławku.

¹¹ B. Ziółkowski, *Oddział Kujawski PTK...*, s. 26.

Działacze PTK byli w tej sytuacji często mediatorami, namawiali do współpracy, starali się aktywizować społeczeństwo, które w nowej rzeczywistości – paradoksalnie – nierzadko wykazywało brak zrozumienia, obojętność dla podjętych przez grupę zapaleńców działań. Nie zaprzestali działalności patriotycznej, bo w nowej rzeczywistości okazała się ona również potrzebna. Uroczystości obchodzono narodowe święta, rocznice ważnych wydarzeń historycznych, np. w 1919 r. opracowano starannie program obchodów rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Wspierano działalność instytucji i stowarzyszeń pracujących na rzecz kultury i oświaty, dziedzin tak zaniedbanych w okresie zaborów, prelegenci PTK wygłaszali odczyty na spotkaniach organizowanych przez powstały we Włocławku Uniwersytet Ludowy. Pomagali mieszkającym w mieście weteranom powstania styczniowego, opiekowali się grobami poległych za ojczyznę i mogiłami ludzi tworzących kulturę miasta i regionu. Nie zapomniano o kształtowaniu postaw najmłodszych włocławian, starano się ideę krajoznawstwa zaszczerpić młodemu pokoleniu, tylko w 1919 r. wygłoszono kilkadziesiąt pogadanek dla dzieci, prelegentami byli najczęściej nauczyciele. Szczególnie aktywnie działali na tym polu nauczyciele Gimnazjum Ziemi Kujawskiej, zwłaszcza Ludwik Lidwin. W okresie międzywojennym działały we Włocławku szkolne koła krajoznawcze – m. in. w GZK, w Gimnazjum im. Jana Długosza, także w niektórych szkołach powszechnych.

Nie ograniczano się do spraw lokalnych, regionalnych. Działacze PTK włączyli się do wspierania Warmińskiego Komitetu Plebiscytowego i Komitetu Zjednoczenia Górnego Śląska, specjalną komisją plebiscytową Oddziału Kujawskiego kierowali A. Byszewski i P. Olszewski¹²; zarząd Oddziału Kujawskiego popierał akcje plebiscytowe, mimo trudnej sytuacji finansowej także materialnie. Starano się jednak przede wszystkim uświadamić społeczeństwo, poprzez akcje odczytowe (często z wyświetlaniem przeźroczy), prelegentów własnych i zaproszonych, rozpowszechnianie odezw i ulotek, o potrzebie zjednoczenia wszystkich ziem Rzeczypospolitej. Podkreślano rolę aktywnej turystyki, zwiedzania wszystkich zakątków odrodzonej Ojczyzny. Organizowanie wycieczek do odległych miejsc nie było łatwe, nie istniały już co prawda graniczne bariery, ale należało pokonywać trudności komunikacyjne (zły stan dróg, brak połączeń drogowych i kolejowych), a zwłaszcza te związane z finansami.

Odrodzona Polska była krajem zniszczonym i biednym, władze lokalne, jak i administracja rządowa nie miały środków na działalność krajoznawczą i kulturalną, choć starały się pomóc. Problemy pokonywano głównie dzięki aktywnej, nierzadko ofiarnej postawie ludzi, dla których krajoznawstwo i w ogóle działalność społeczna wyznaczały w znacznym stopniu sens życia. Szczególną wymowę

¹² H. Gnatowska, *Kronika...*, s. 96–97.

miały wycieczki zorganizowane w 1920 r. do Torunia (wojsko niemieckie opuściło Toruń w styczniu 1920 r.) i *Z biegiem Wisły od Góry Baraniej do Gdańska*. Wycieczka do Torunia związana była z obchodami rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika. Uroczystość ta, w której licznie wzięli udział krajoznawcy z różnych miejscowości i regionów, „zespoliła – jak można przeczytać w protokole zebrania zarządu Oddziału Kujawskiego PTK – w jeden gorący ton bicie serc rodaków oddzielonych dotąd kordonem państw zaborczych”¹³. Działalność PTK we Włocławku nie została całkowicie przerwana nawet w czasie wojny z bolszewikami. Brakuje tylko protokołu zebrania z sierpnia 1920 r. – z okresu dramatycznej obrony Włocławka.

Członkowie PTK angażowali się czynnie w obronę Ojczyzny. Na zebraniu zarządu oddziału, które odbyło się 12 lipca 1920 r., Ludwik Makowski, członek zarządu, oświadczył, iż „postanowił udać się na front i wobec tego prosi o wyznaczenie zastępcy w Towarzystwie”¹⁴. Antoni Byszewski, jeden z najbardziej aktywnych działaczy PTK, przyczynił się znacznie do wyposażenia szwadronu ułanów (szwadron ten nazwano potocznie „Ułanami Byszewskiego”)¹⁵.

Kiedy minął najtrudniejszy okres polskiego „przedwojnia”, można było bardziej skoncentrować się na sprawach regionalnych, zwłaszcza że oddziały PTK zyskały większą autonomię. W 1925 r. w Oddziale Kujawskim powstała sekcja regionalna. Staraniem działaczy tej sekcji w 1926 r. ukazał się pierwszy numer czasopisma „Życie Włocławka i Okolicy” (wychodziło do 1931 r.). Czasopismo to odegrało szczególną rolę w życiu kulturalnym regionu, na jego łamach publikowano artykuły dotyczące różnej problematyki, publikowano też teksty literackie, recenzje, wspomnienia, głównie pióra miejscowych autorów. Do kręgu publicystów należeli m. in. Zdzisław Arentowicz, Stefan Kołaczkowski, ksiądz Michał Morawski, Roman Ściślak, Jerzy Bojańczyk.

W 1925 r. krajoznawcy rozpoczęli starania zmierzające do wybudowania własnej siedziby. Wynajmowany lokal przy ul. Kaliskiej 1 nie mógł pomieścić wciąż powiększającej się liczby eksponatów prowadzonego przez oddział Muzeum Kujawskiego, które stało się ważną placówką kulturalną w mieście; potrzebna też była odpowiednia sala do wygłaszania odczytów i spotkań z mieszkańcami Włocławka i regionu. Budynek, pod który działkę położoną przy zbiegu ulic Szkol-

¹³ *Protokół zebrania Zarządu OK PTK z 26 lutego 1920 r. – Księga Protokularna Kujawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Lata 1908–1921*, [pisownia oryginalna], archiwum Oddziału Kujawskiego PTTK we Włocławku.

¹⁴ *Protokół III zebrania Zarządu OK PTK z 12 lipca 1920 r. – Księga Protokularna Kujawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Lata 1908–1921*, [pisownia oryginalna], archiwum Oddziału Kujawskiego PTTK we Włocławku.

¹⁵ B. Ziółkowski, *Byszewski Antoni Władysław*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, t. 1, Włocławek 2004, s. 37.

nej i Ogrodowej (obecnie Mickiewicza i Słowackiego) przekazała Rada Miasta Włocławka, miał być siedzibą Oddziału Kujawskiego PTK, muzeum, biblioteki miejskiej i czytelnicy. Kamień węgielny pod budowę gmachu poświęcił 29 maja 1927 r. biskup włocławski, Władysław Krynicki. Zgodnie z zapisem w akcie erekcyjnym, miał służyć „po wieczne czasy dzieciom tej Ziemi, ku wzbogaceniu ich serc i umysłów, na pożytek i chwałę Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polskiej”¹⁶.

Projekt budynku, który uchodził wówczas za wzorowy przykład siedziby muzeum regionalnego, bezinteresownie wykonał zięć Antoniego Olszakowskiego, ówczesnego prezesa Oddziału Kujawskiego – inżynier Stefan Narębski, autor wielu projektów architektonicznych, późniejszy wykładowca na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, a po drugiej wojnie światowej profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Budynek oddano do użytku w 1930 r. jako pamiątkę obchodzonego niedawno 10-lecia wskrzeszonej Polski; miał być „widocznym znakiem czci naszej dla dostojnej przeszłości narodu”¹⁷. Służy do dziś jako siedziba Oddziału Kujawskiego PTTK i muzeum społeczeństwu Włocławka i regionu, choć przez całe dwudziestolecie międzywojenne działacze PTK borykali się z trudnościami finansowymi, groziła nawet licytacja obiektu za długi, spowodowane zaciągniętymi na budowę kredytami. W kilku salach nowego gmachu można było bezpiecznie zgromadzić w sześciu działkach okazały zbiór eksponatów (w 1937 r. było ich około 5000)¹⁸, organizować wystawy.

Pierwsza połowa lat 30. upłynęła pod znakiem kryzysu ekonomicznego, odczuli to również działacze Oddziału Kujawskiego PTK. Trudno było liczyć na finansową pomoc państwa i władz lokalnych, także na pomoc warszawskiej „centrali” Towarzystwa, troska o sprawy codzienne spowodowała mniejsze zainteresowanie włocławian krajoznawstwem i kulturą. Jednak i w tym trudnym okresie, przede wszystkim dzięki ofiarności grupy działaczy, udało się zorganizować kilka znaczących przedsięwzięć. Okazały np. wypadły obchody 600. rocznicy bitwy pod Płowcami (1931 r.), w 1937 r. ukazała się obszerna monografia *Włocławek* autorstwa Zdzisława Arentowicza. Ożywienie działalności nastąpiło pod koniec lat 30., ale wtedy już zbliżał się najtragiczniejszy czas w dziejach Oddziału Kujawskiego PTK, okres wojny i okupacji.

Polskie Towarzystwo Krajoznawcze nie było organizacją masową, należeli do niego przede wszystkim przedstawiciele inteligencji, ludzie oddani idei krajoznawstwa, patrioci. Oddział Kujawski PTK mimo konieczności zmagania się z różnymi problemami (głównie finansowymi) odegrał istotną rolę w życiu

¹⁶ H. Gnatowska, *Kronika...*, s. 104.

¹⁷ *Kronika...*, s. 120.

¹⁸ B. Ziółkowski, *Oddział Kujawski PTK...*, s. 30.

kulturalnym Włocławka i regionu, choć jego przedsięwzięcia trafiały z konieczności tylko do części społeczeństwa. Włocławscy krajoznawcy zostali docenieni przez władze centralne PTK i władze państwowe II Rzeczypospolitej¹⁹. Dziś mają swoich spadkobierców – Oddział Kujawski PTK–PTTK we Włocławku obchodził w tym roku 110-lecie działalności.

¹⁹ Tamże, s. 31.

STRESZCZENIE

Od początku swego istnienia (od roku 1906) Polskie Towarzystwo Krajoznawcze podejmowało konkretne działania zmierzające do ochrony ojczystej przyrody i ojczystej kultury. Była to, szczególnie w okresie zaborów, działalność nie tylko kulturotwórcza, ale i patriotyczna. Odzyskanie w 1918 r. przez Polskę niepodległości otworzyło przed PTK nowe perspektywy, ale przyniosło też nowe wyzwania. Trwający ponad wiek okres niewoli spowodował olbrzymie spustoszenie nie tylko w sferze materialnej, ale też kulturalnej i mentalnej społeczeństwa. Nie przeszkadzały już zaborcze represje, ale dawały się we znaki niski poziom wiedzy, brak aktywności, a nierzadko i zrozumienia, spory polityczne, ubóstwo, społeczne rozwarstwienie, brak środków finansowych potrzebnych do prowadzenia działalności. Z tymi wszystkimi problemami musieli się zmierzyć krajoznawcy z Oddziału Kujawskiego PTK we Włocławku, który powstał już w 1908 r. jako jeden z pierwszych oddziałów Towarzystwa. Dzięki olbrzymiemu zaangażowaniu wielu kujawskich działaczy możliwe było, mimo ciągłych problemów finansowych, organizowanie wycieczek, odczytów, wystaw, rozmaitych akcji patriotycznych (akademie rocznicowe, wspieranie komitetów plebiscytowych), dokumentowanie zabytków, badanie przyrody, pisanie artykułów, wydawanie czasopisma, a nawet książek. Udało się wznieść nowoczesny jak na tamte czasy budynek, przeznaczony na siedzibę oddziału i prowadzonego przez oddział, powstałego w 1909 r., Muzeum Kujawskiego. PTK odgrywało ważną rolę w życiu kulturalnym Włocławka i regionu.

SUMMARY

From the very beginning of its existence (since 1906), Polish Sightseeing Society (PTK – abbrev. from Polish term “Polskie Towarzystwo Krajoznawcze”) has undertaken specific actions aimed at protection of domestic nature and native culture. Especially during the partition of Poland by neighbouring nations, this was not only cultural activity but also patriotic one. Regaining the independence by Poland in 1918 created new perspective for PTK, but also it brought new challenges. Period of captivity lasting over one century caused enormous devastation not only in material area, but also in cultural and mental sphere of the community. Occupant repressions did not stand on the way anymore, but people suffered from low level of education, knowledge, lack of activity and often lack of understanding, political disputes, poverty, social stratification, lack of financial means

needed to run the activity. Sightseers from Kujawy Branch of PTK in Włocławek had to face all these problems. That Branch has been created already in 1908 as one of the first branches of the Society. Thanks to immense commitment of many activists from Kujawy region, it was possible – despite of constant financial problems – to organize the excursions, lectures, exhibitions, various patriotic actions (anniversary academies, supporting the plebiscite committees), documenting of historical monuments, exploring the nature, writing the articles, publishing the periodical and even the books. They succeeded to erect quite modern building as for those times, intended for the headquarter of the Branch as well as for Museum of Kujawy Region managed by the Branch, originated in 1909. PTK has also fulfilled important role in cultural life of Włocławek city and surrounding area.

Bibliografia

- Apanowicz C, *Z ostatnich lat (Wspomnienia – dzieje Oddziału Kujawskiego PTK do 1914 r.)*, odpis (maszynopis) w archiwum OK PTTK we Włocławku.
- Czarnecki P., *Włocławek nad brzegami Wisły. Przewodnik po mieście i Kujawach*, Włocławek 1939, s. 28–30.
- Gnatowska H. (współpraca: H. Wawrzyniak, M. Łotecka), *Kronika 50-lecia działalności Oddziału Kujawskiego PTK–PTTK 1908–1958*, Włocławek, [b. r.], s. 1–186.
- Historia Oddziału Kujawskiego PTK/PTTK 1908–1998*, strona internetowa Oddziału Kujawskiego PTTK we Włocławku, wloclawek.pttk.pl [dostęp: 29.09.2018 r.].
- Krajoznawstwo – z kart historii*, Strona Główna (internetowa) Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, pttk.pl [dostęp: 28.09.2018 r.].
- Księga Protokularna Kujawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Lata 1908–1921*, [pisownia oryginalna], archiwum Oddziału Kujawskiego PTTK we Włocławku.
- Kulczycki Z., *100 lat społecznej turystyki w Polsce*, Warszawa 1973.
- Morawski M., *Inne instytucje społeczne i sportowe w Włocławku*, w: tegoż, *Monografia Włocławka*, Włocławek 1933, [reprint] Włocławek 2003, s. 354–363.
- Sławiński T., *Gawędy o dawnym Włocławku*, Włocławek 2008, s. 19–20, 60, 75–78, 141.

Strona internetowa Komisji Historii i Tradycji Zarządu Głównego PTTK, khit.pptk.pl [dostęp: 28.09.2018 r.].

Wajer J., *Życie kulturalne miasta*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 2: *Lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, s. 170–220.

Wawrzyniak H., *Gmach Oddziału Kujawskiego PTK/PTTK i jego losy*, w: *100 lat Oddziału Kujawskiego PTK/PTTK we Włocławku 1908–2008*, Włocławek 2008, s. 126–133.

Wasilewski H., *Cyprian Apanowicz*, w: *110 lat Oddziału Kujawskiego PTK–PTTK we Włocławku 1908–2018*, Włocławek 2018, s. 60–62.

Ziółkowski B., *Byszewski Antoni Władysław*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, t. 1, Włocławek 2004, s. 36–38.

Ziółkowski B., *Oddział Kujawski PTK w latach 1908–1949*, w: *100 lat Oddziału Kujawskiego PTK/PTTK we Włocławku 1908–2008*, Włocławek 2008, s. 11–40.

Nota o autorze

Henryk Wasilewski – magister filologii polskiej, nauczyciel języka polskiego i wiedzy o kulturze w II Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika we Włocławku, opiekun wielu prac konkursowych i seminaryjnych uczniów; publicysta, autor publikacji dotyczących literatury oraz historii i kultury regionu, krajoznawca, przewodnik PTTK, wyróżniony przez Zarząd Główny PTTK tytułem *Nauczyciel Kraju Ojczystego*, wiceprzewodniczący Sekcji Filologiczno-Artystycznej WTN.

Zdzisław Jan Zasada

Włocławskie Towarzystwo Naukowe

CZYN NIEPODLEGŁOŚCIOWY WŁOCŁAWSKIEJ OCHOTNICZEJ STRAŻY OGNIOWEJ I STRAŻY POWIATU WŁOCŁAWSKIEGO W LATACH 1918–1920

Słowa kluczowe: I wojna światowa, niepodległość, straż pożarna, strażak, Włocławek

THE INDEPENDENCE MOVEMENT OF THE VOLUNTEER FIRE SERVICE IN WŁOCŁAWEK AND THE FIRE SERVICE OF THE WŁOCŁAWEK DISTRICT IN 1918–1920

Keywords: First War World, independence, fire fighter, fire brigade, Włocławek

Władze carskie w czasie zaborów i niemieckie podczas I wojny światowej w strażach pożarnych z jednej strony upatrywały jednostki zdolne do obrony i ochrony zagarniętego majątku, a z drugiej miały pod ścisłą kontrolą ich poczynania inne niż działalność pożarnicza¹. Mimo prowadzonych działań wojennych w latach 1914–1918 i inwazji rosyjskiej w 1920 r. zdecydowana większość straży pożarnych w powiecie włocławskim pełniła swoją humanitarną służbę.

Wybuch wojny spowodował, że od 1 października 1914 r. Włocławską Ochotniczą Straż Ogniową (WOSO) wyłączono w struktury Komitetu Obywatelskiego (KO). Powierzono jej rozstrzyganie spraw karnych, pełnienie nocnych dyżurów, utrzymywanie i zapewnienie zaopatrzenia w leki i środki opatrunkowe tymczasowych punktów opatrunkowych, żywności dla szpitala im. św. Antoniego oraz pieczę nad sprawami sanitarno-gospodarczymi miasta. Nie zaprzestano też strażackiej służby pożarniczo-bojowej we Włocławku i we wszystkich działających we włocławskim powiecie OSP.

Należy podkreślić, że przez cały czas okupacji niemieckie władze wojskowe odnosiły się przychylnie do WOSO, pozostawiając ją w roli opiekuna miasta, czego

¹ Np. *Kronika OSP Śmiłowice*, t. 1, s. 3.

dobrym dowodem był przywilej wydawania przepustek na wyjazd z miasta osób cywilnych, wywóz różnych przedmiotów oraz zorganizowanie poczty².

W latach 1916–1918 w remizie wrocławskiej straży odbywały się odczyty organizowane przez Uniwersytet Ludowy. Po opuszczeniu miasta przez Niemców w końcu 1918 r. w siedzibie straży miały miejsce burzliwe obrady Rady Miasta Wrocławka. Po koniec 1920 r. i przez cały 1921 r. urządzono tam szereg politycznych wieców, wykładów dotyczących samorządności oraz zebrań o charakterze społeczno-politycznym. Poza nimi organizowano elitarne zabawy i bale, na które niełatwo było otrzymać zaproszenie.

Fotografia 1. Wrocławscy strażacy na ul. 3 Maja, fotografia z 1916 r., ze zbiorów autora

W drugiej połowie 1918 r. do Wrocławka nadchodziły informacje o zbliżającej się klęsce państw centralnych. Z reaktywowanego KO 10 listopada 1918 r. wyłoniono Radę Polską na czele ze Stanisławem Boryssowiczem³ – drugim burmistrzem (później prezydentem Wrocławka), którego upoważniono do pertraktacji z niemiecką Radą Żołnierską w sprawie złożenia przez okupanta broni i wycofa-

² R. Ściślak, *Wrocławska Ochotnicza Straż Pożarna. 55 lat działalności pożarniczej i społecznej 1874–1929*, Wrocławek 1929, s. 6; *Sprawozdanie z czynności i funduszków Wrocławskiej Straży Ogniowej Ochotniczej za 1914 i 1915*, s. 5–6.

³ M. Gruszczyńska, *Boryssowicz Stanisław*, [w:] *Wrocławski Słownik Biograficzny*, t. 2, WTN, Wrocławek 2005, s. 29–30.

nia oddziałów z miasta, w zamian za gwarancję bezpiecznego powrotu żołnierzy zaborcy do Niemiec.

KO zapewniał w okresie przejściowym porządek w mieście. Na jego apel odpowiedziały zakłady pracy i organizacje społeczne, delegując do służby 45 przedstawicieli. Straż pożarną reprezentował Antoni Postolski. Brak zgody ze strony okupanta na zrealizowanie przedstawionych postulatów spowodował przystąpienie do rozbrajania żołnierzy niemieckich przy użyciu siły. W akcji tej udział wzięły oddziały Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), KO, legionści oraz liczni strażacy WOSO. Stacjonujący 600-osobowy oddział niemiecki nie stawiał znacniejszego oporu, koncentrując się jedynie na obronie dostępu do stacji kolejowej oraz portu na Wiśle, by móc tymi drogami w nocy z 12 na 13 listopada 1918 r. opuścić miasto⁴.

Prawie równocześnie z ucieczką okupanta administracja miasta i gmin przeszła w ręce polskie. Niezwłocznie podjęto działania zmierzające do uporządkowania spraw lokalnych, likwidując jednocześnie szyldy i napisy reklamowe w języku niemieckim. Zaistniała także bezwzględna potrzeba zapewnienia wszelkich środków bezpieczeństwa, także z uwagi na realną groźbę rozszerzenia się w powiecie strajków chłopskich i robotniczych. W tym celu na bazie KO utworzono policję państwową i ziemską, funkcjonującą już od końca listopada. W jej strukturze znalazł się strażak, Antoni Postolski. Niestety, w początkowym okresie nie spełniała ona należycie swoich zadań. Brak dyscypliny i poszanowania regulaminu, a także niedobór środków przymusu bezpośredniego oraz broni palnej były głównymi przyczynami jej niewydolności. W połowie stycznia 1919 r. policja, wojsko i WOSO opanowały sytuację. Było to wydarzenie niezwykle istotne dla odrodzonego państwa, a także dla działania lokalnych władz, doprowadzające do względnego uporządkowania spraw politycznych, gospodarczych i wyciszenia rewolucyjnych nastrojów społecznych.

Doniosłym faktem związanym z zakończeniem wojny były liczne strażackie akcje rozbrajania Niemców we wrocławskim powiecie. Przejęta broń oraz inne mienie zostało odpowiednio zabezpieczone, a następnie przekazane polskim władzom wojskowym i cywilnym⁵. Chlubnie pod tym względem wyróżniły się OSP z Chodcza, Lubienia Kujawskiego i Lubrańca i nie były to jedyne przypadki bezpośredniej oraz pośredniej walki z okupantem w tym okresie. W końcowym etapie I wojny światowej wielu strażaków z terenu Wrocławka i okolic oddało swoje życie za wyzwolenie ojczyzny.

⁴ M. Morawski, *Monografia Wrocławka*, Wrocławskie Wyd. Diecezjalne, [reprint], Wrocław 2003, s. 385; „Słowo Polskie” 14 XI 1918, nr 250, s. 4.

⁵ *Z Wrocławka. 13–XI. Z dnia wczorajszego oraz Rozbrajanie żołnierzy niemieckich*, „Słowo Polskie” 14 XI 1918, nr 230, s. 4.

Fotografia 2. Strażacy włocławscy podczas jednej z międzywojennych uroczystości na ul. 3 Maja we Włocławku, fotografia ze zbiorów autora

Dość młoda grabkowska OSP trzymana twardą ręką Antoniego Sokolowskiego, naczelnika straży, w momencie odzyskania niepodległości przez Polskę 11 listopada 1918 r.:

[...] zadała egzamin podczas rozbrajania Niemców stacjonujących na stacji w Czerniewicach. Po rozbrojeniu Niemców członkowie straży pożarnej pełnili służbę zabezpieczając tory i węzeł kolejowy, chroniąc ludność i ich mienie w Czerniewicach i okolicy Grabkowa [...] ⁶.

W listopadzie 1918 r. strażacy z Lubrańca i członkowie POW prowadzili pertraktacje z komendantem stacjonującej w mieście załogi niemieckiej, w rezultacie których Niemcy mieli pozostawić broń i opuścić Lubraniec. Załoga niemiecka nie dotrzymała słowa, w wyniku czego doszło do zaciętych walk i ostatecznego wycofania się okupanta w kierunku Włocławka ⁷.

OSP z Chodcza wspólnie z Polską Organizacją Wojskową rozbrajała mniejsze grupy żołnierzy niemieckich, jednocześnie strzegąc ładu i bezpieczeństwa w mie-

⁶ *Księga Pamiątkowa. Dzieje Ochotniczej Straży Pożarnej w Grabkowie*, Archiw. OSP w Grabkowie, s. 2.

⁷ J. R. Szaflik, *Dzieje ochotniczych straży pożarnych*, Warszawa 2001, s. 142.

ście i okolicznych wioskach. Utworzony specjalny oddział pod dowództwem Daniela Strępczyńskiego ochraniał lasy państwowe przed nielegalnym wyrębem aż do czasu powstania Państwowej Służby Leśnej⁸.

O tych działaniach pisze wybitny historyk pożarnictwa i polskiego ruchu ludowego Józef Ryszard Szaflik w książce *Dzieje ochotniczych straży pożarnych*. Autor w przytoczonych opisach wymienia działania OSP (położonych w byłym województwie wrocławskim) w: Aleksandrowie Kujawskim, Chodczu, Ciechocinku, Dobrzyniu nad Wisłą, Lipnie, Lubrańcu, Nieszawie i Rypinie⁹.

W odezwie do strażaków, po zakończeniu działań wojennych, Związek Floriański stwierdził m.in.:

[...] Ideał zbiorowej duszy narodu, od kilku pokoleń deptany przez ciemniców sąsiadów, iści się w całej pełni. Chwila – zaiste – wielka! Po wiekowym ucisku przepojonym strugami krwi naszych synów Ojczyzny, po czteroletnich krwawych zapasach całego świata, staje się sprawiedliwość zadość, a z oparów mrocznych i krwawych wyłania się męczeńska Polska, by dziejom ludzkości na wieki świecić przykładem, iż krzywda bez zadośćuczynienia pozostać nie może [...] ¹⁰.

Pierwsze dostępne dokumenty o powojennej działalności straży pożarnej we Wrocławku zawierające sprawozdania noszą datę 21 marca 1919 r. W aktach tych zamieszczono skład towarzystwa¹¹.

Wrocławska straż jako jedna z bardziej ofensywnych i twórczych na terenie Polski, także w okresie międzywojennym, przeżywała swoje wzloty i upadki. Do sukcesów należy zaliczyć dalszy rozrost szeregów straży, doposażenie w sprzęt, szacunek okazywany przez społeczeństwo. Natomiast do porażek – okres utarczek i awantur na tle sporów partyjnych i to nie tylko wśród strażaków wrocławskich, ale także w niektórych strażach powiatu wrocławskiego.

⁸ Tamże, s. 139; *Podróż sentymentalna po ziemi chodeckiej*, Kol. Red. BMZCH, Chodecz 2009, s. 4.

⁹ J. R. Szaflik, *Dzieje ochotniczych...*, s. 138–149.

¹⁰ *Odezwa Związku Floriańskiego*, „Przegląd Pożarniczy” 1918, nr 21–22.

¹¹ Członkami honorowymi WOSO byli: ks. Stanisław Zdzitowiecki – biskup kujawsko-kaliski, Wincenty Bojańczyk – były naczelnik straży, Józef Lewiński – były prezes straży. Zarząd stanowili: Aleksander Grąbczewski – prezes, Stanisław Jarnuszkiewicz – zastępca prezesa, ks. kanonik Stanisław Pruski – kapelan straży, Józef Sypniewski – gospodarz majątku, Piotr Adamski – skarbnik, Konstanty Szymański – chorąży, Zygmunt Poszwiński – sekretarz, Władysław Brzechwa – członek zarządu, Stanisław Kowalski – członek zarządu. Straż posiadała także Kasy Chorych i Kasę Pogrzebową. Jednostka dzieliła się na cztery wyspecjalizowane oddziały, z których wyróżniono tylko jeden, pierwszy zwany topornikami. Łącznie jednostka liczyła 97 strażaków oraz 16 strażaków muzyków pod batutą kapelmistrza Tomasza Makucha.

Podczas pierwszych w odrodzonej Polsce wyborów do Sejmu Ustawodawczego 26 stycznia 1919 r. w każdym lokalu pełniło służbę 2 policjantów, których wspierało 6 strażaków. Podlegali oni przewodniczącemu komisji obwodowej i jego zastępcy. Po wyborach strażacy i policjanci mieli obowiązek pilnowania, aby dozorczy i właściciele posesji usuwali napisy oraz uszkodzone i porwane plakaty wyborcze¹².

W 1919 r. na terenie objętym ochroną przeciwpożarową przez strażę okręgu włocławskiego wybuchło 27 dużych i bardzo dużych pożarów. W ich likwidacji brało udział po kilka, kilkanaście straży pożarnych¹³.

Fotografia 3. Pogorzelnicy z Kowala (woj. kujawsko-pomorskie) po pożarze w 1921 r., fotografia ze zbiorów autora

Wnikliwa analiza danych z 1919 r. i z lat następnych, zawartych w dokumentach towarzystwa ubezpieczeniowego z okresu międzywojennego wskazuje, iż każdego roku na chronionym obszarze wybuchało od 30 do 40 pożarów. Najczęstszymi przyczynami pożarów były: nieostrożność w obchodzeniu się z otwartym ogniem i wyładowania atmosferyczne. Przyczyn około 40% pożarów nie dało się ustalić.

¹² H. Szczechowicz, *Odbudowa państwa polskiego na Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej 1918–1921*, Włocławek 2014, s. 147.

¹³ Z. J. Zasada, *140 lat Straży Pożarnej we Włocławku (1874–2014)*, Wyd. Komenda Miejska Państwowej Straży Pożarnej we Włocławku, Włocławek 2014, s. 97–100, tab. 9. opr. na podst. APW, Referat Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego Starostwa, sygn. 617, 637.

Fotografia 4. OSP w Grabkowie, 2 września 1916 r., fotografia ze zbiorów autora

W strukturze organizacyjnej straży pożarnych na terenie powiatu wrocławskiego w okresie 1914–1939 zaszedł szereg zmian. W 1914 r. działało na nim 10 straży. W latach 1915–1917 powstało 6 nowych, natomiast w latach 1918–1937 utworzono 62 nowe jednostki, niektóre przy dworach, fabrykach, szkołach, na kolei oraz jako pododdziały większych straży pożarnych. Łącznie na omawianym terenie w połowie 1939 r. służbę pożarniczą prowadziło 78 straży, które w swoich szeregach skupiały około 1300 strażaków¹⁴. Określa się, że w 1919 r. statystycznie jedna straż obsługiwała teren o powierzchni 137,5 km², co oczywiście nie pozwalało na skuteczną akcję gaśniczą, gdyż promień działania był zbyt duży. Należy też wziąć pod uwagę zły stan dróg oraz brak nowoczesnych środków transportu.

Ponowne zagrożenie spłynęło na mieszkańców Włocławka i innych miejscowości powiatu wrocławskiego na przełomie lipca i sierpnia 1920 r. Spowodowane było ono toczącą się wojną polsko-bolszewicką. W jej wyniku oddziały 4. Armii Tuchaczewskiego oraz podporządkowane jemu inne korpusy wykonały głęboki manewr oskrzydający na linii Płock–Włocławek–Toruń.

¹⁴ Z. J. Zasada, *Dzieje straży pożarnych Włocławka oraz powiatu wrocławskiego na tle historii ochrony przeciwpożarowej Kujaw wschodnich (1874–2004)*, tab. 15, 16, 20 oraz na podstawie najnowszych badań autora.

Podobnie jak w 1914 r. w oparciu o WOSO powołano Obywatelski Komitet Obrony Państwa, do którego włączono wszystkich strażaków oraz ogłoszono nabór do oddziałów obrony miasta. Na komendanta Komitetu Obrony powołano naczelnika straży Franciszka Konwickiego, natomiast całością obrony Włocławka między 16 a 19 sierpnia 1920 r., dowodził płk Wojciech Józef Gromczyński¹⁵, później płk Józef Ksawery Lewszycki¹⁶.

Działalność wyzwolenicza i obronna włocławskich strażaków odbiła się szerokim echem wśród członków okolicznych straży. Na ich apel wielu mieszkańców powiatu włocławskiego w 1920 r. odpowiedziało, wstępując ochotniczo do wojska¹⁷. Wielu z nich poległo na polu walki.

Do armii zaciągnęło się także 12 młodych członków OSP Grabkowo. Na polu walki polegli: Wacław Goździalski, Czesław Mokry i Apolinary Szwagierek¹⁸. Natomiast zasłużony działacz grabkowskiej straży, Jan Maciejewski, był uczestnikiem wyprawy Józefa Piłsudskiego na Kijów w 1920 r. i wraz z polskim wojskiem wkroczył do miasta¹⁹.

Rosyjska nawałnica została powstrzymana przez pośpiesznie zmobilizowane oddziały wojskowe pododcinka „Włocławek” na Wiśle. Newralgicznym z perspektywy działań operacyjnych było niedopuszczenie do przekroczenia przez Rosjan Wisły. W tym celu 16 sierpnia 1920 r. za zgodą dowódcy Frontu Północnego drewniany most na rzece został podpalony przez obrońców. Bolszewicy, próbując ugasić pożar i czując swoją bezradność, zintensyfikowali ostrzał miasta, który trwał do godzin porannych 18 sierpnia 1920 r. Pociski dużego kalibru padały na obiekty cywilne: katedrę, seminarium duchowne, pałac biskupi, prywatne kamienice²⁰.

Wielu rannych w walkach polskich żołnierzy zostało odesłanych do pobliskich Włocławkowi miasteczek, by ich rany zostały tam opatrzone i mieli zapewnioną opiekę lekarską. Kilkunastu obrońców Włocławka ulokowanych zostało w Kowalu. Miejscowa straż pożarna, zdobywając fundusze z kilku zabaw tanecznych,

¹⁵ Z. Jaskólski, *Pułkownik Wojciech Józef Gromczyński – dowódca obrony Włocławka przed bolszewikami w sierpniu 1920 roku*, w: *W 75-lecie Bitwy Warszawskiej 1920. Materiały z konferencji naukowej 30 XI–1 XII 1995 r. i uroczystości w dniu 20 sierpnia 1995 r. pod Pomnikiem Poległych Obrońców Wisły 1920*, WTN, Włocławek 1997, s. 247–248.

¹⁶ W. Rezmer, *Działania wojenne nad dolną Wisłą w sierpniu 1920 r. Próba analizy operacyjnej*, w: *W 75-lecie Bitwy Warszawskiej...*, s. 130.

¹⁷ Więcej: F. Jakubowski, *Wojna 1920 roku na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej*, WTN, Włocławek 2003, s. 56–57.

¹⁸ Tablica pamiątkowa poświęcona uczestnikom walk w obronie ojczyzny zamontowana na obiekcie remizy OSP w Grabkowie.

¹⁹ J. Modrzejewski, *Monografia Szkoły Podstawowej im. Stanisława Staszica w Grabkowie*, maszyn., wyd. II rozszerzone, Grabkowo 1994, s. 12.

²⁰ J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa–Pułtusk 1995, s. 285; F. Jakubowski, *Wojna 1920 roku na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej*, WTN, Włocławek 2003, s. 99.

przeznaczyła je na zapewnienie opieki nad poszkodowanymi²¹. Po kilku dniach linia frontu została przesunięta na Wschód, a mieszkańcy Włocławka przystąpili do – przerwanej przez najazd bolszewicki – naprawiania zniszczeń powstałych w wyniku wojny.

O szczegółach walk na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej pisali Waldemar Rezmer i Mirosław Krajewski w publikacji będącej pokłosiem konferencji naukowej, która została zorganizowana przez WTN w 1995 r. w 75-lecie bitwy warszawskiej²².

Upamiętnieniem dokonania poległych i walczących na froncie strażaków była wmurowana w 1922 r. w korytarzu obok wejścia do sali głównej remizy przy ul. Żabiej 8 – tablica pamiątkowa²³. Jej replikę 11 listopada 2011 r. umieszczono w Komendzie Miejskiej PSP we Włocławku przy ul. Rolnej 1.

Działacze włocławskiego pożarnictwa w dalszych latach bardzo dynamicznie akcentowali swoją służbę nie tylko na rzecz straży pożarnej, ale i także aktywnie włączali się w nurt pracy samorządowej. W trudnych czasach doszło do kilkakrotnych zmian na wiodących stanowiskach w magistracie i w Radzie Miasta na skutek podejmowania się licznych, częstokroć społecznych obowiązków przez członków straży. 27 listopada 1919 r. jeden z liderów włocławskiego pożarnictwa – Jerzy Z. Bojańczyk – został desygnowany i objął stanowisko wiceprezydenta Włocławka, by od 30 czerwca 1920 r. zostać prezydentem. Powodowany obowiązkiem ochotniczego wstąpienia do armii polskiej zgłosił chęć rezygnacji ze stanowiska. Jednak Rada Miasta Włocławka nie przyjęła jego propozycji, udzielając mu jedynie urlopu na czas pełnienia służby²⁴.

²¹ Z. J. Zasada, *Straż królewskiego miasta. 100 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Kowalu (1902–2002)*, Włocławek–Kowal 2002, s. 58.

²² W. Rezmer, *Działania wojenne...*, w: *W 75-lecie Bitwy Warszawskiej...*, s. 103–132; M. Krajewski, *Spoleczeństwo ziemi dobrzyńskiej i Kujaw wschodnich wobec najazdu bolszewickiego w 1920 r.*, w: *W 75-lecie Bitwy Warszawskiej...*, s. 133–171.

²³ Marmurową tablicę pamiątkową wmurowano w 1922 r. Jej treść brzmiała następująco: „Na wezwanie Ojczyzny do walki za jej wolność z barbarzyńskim najeźdźcą w r. 1920 stawili się na ochotnika do armii strażacy: BIAŁECKI WIKTOR, BOJAŃCZYK JERZY, BRYLIŃSKI SZYMON, BIAŁECKI STEFAN, ORNATOWSKI WACŁAW, JAROSZEWSKI TEODOR, KRZEMIŃSKI EDWARD, KUBACKI STEFAN, KOŁODZIEJCZYK FRANCISZEK, LEWANDOWSKI IGNACY, LEWANDOWSKI STEFAN, LAUR MICHAŁ, PUCHAŁSKI WALENTY, RYBACKI JÓZEF, RYBCZYŃSKI WINCENTY, MAJEWSKI FRANCISZEK, WYSOCKI STANISŁAW, WIŚNIEWSKI JÓZEF, ZAJFERT ADOLF. Śmiercią walecznych na polu chwały polegli, świętej pamięci: DREWS GUSTAW, RAKOCZA JAN, NIDERFIJER KONSTANTY”. Tablica ta przetrwała do końca II wojny światowej, po czym została zdemonstrowana. Najpierw przechowywano ją w magazynie straży pożarnej, po czym w niewyjaśniony sposób znalazła się na harcerekowej stacji wodnej we Włocławku przy bulwarach, a następnie po jej przecięciu wykonano dwie płyty nagrobne, które powyższym napisem do wewnątrz, znajdują się na jednym z grobów cmentarza komunalnego we Włocławku.

²⁴ APW, AmWZM, sygn. 24, s. 256–257.

Po zakończeniu działań wojennych w 1920 r. wrocławscy strażacy oraz strażacy z innych jednostek szczególną uwagę skierowali na zagadnienia fachowe. Dążyli do udoskonalenia taboru i wyposażenia strażackiego, prowadzili szkolenia, ćwiczenia, manewry, zawody, włączali się do organizowania samorządów oraz zabiegali o fundusze na swoją działalność.

Godzi się zauważyć, że powojenne władze powiatu wrocławskiego energicznie zabiegały o rozwój infrastruktury komunikacyjnej, budowlanej, rolnej oraz związanej z bezpieczeństwem publicznym. Powołany Powiatowy Sejmik z szacunkiem wypowiadał się w swoich sprawozdaniach na temat pozytywistycznej i humanitarnej służby straży pożarnych w powiecie.

Po 1920 r. we własnym państwie traciły na znaczeniu najróżniejsze instytucje do tej pory kompensujące społeczeństwu brak suwerenności. Organizacje strażackie nie musiały już służyć idei narodowej i propagować polskości. Mogły swobodnie zająć się wyłącznie własną działalnością statutową. Strażacy angażowali się do organizowania innych towarzystw oraz organizacji społecznych skupiających ludzi oddanych sprawie szerzenia oświaty, sportu i podnoszenia kultury wśród miejscowego społeczeństwa.

STRESZCZENIE

Powstała 11 lipca 1874 r. straż pożarna we Wrocławku od samego początku swojej działalności oprócz zadań zwalczania pożarów wykonywała szereg czynności związanych z kultywowaniem pierwiastków narodowych oraz obroną dziedzictwa narodowego i polskiej kultury. Bardzo często jej członkowie walczyli z bronią w rękę podczas I wojny światowej i polsko-bolszewickiej. Strażacy, a w szczególności pełniący funkcje kierownicze, zasiadali w ciałach decyzyjnych Wrocławka, organizacjach militarnych i paramilitarnych. Z tego tytułu wielu strażaków walnie przyczyniło się do zaprowadzenia ładu i porządku w mieście. Kilkunastu, wstępując do wojska, walczyło z okupantem, oddając swoje życie za wyzwolenie ojczyzny lub zostało poważnie rannych. Także i strażacy OSP w powiecie wrocławskim walnie przyczynili się do odzyskania niepodległości oraz zabezpieczali chroniony teren przed pożarami.

SUMMARY

The fire brigade in Wrocław was established on July 11, 1874. From the very beginning of its activity, it has performed multiple firefighting tasks, conducted activities related to the cultivation of national heritage of Polish culture but also served as defensive force. Very often, with weapons in hand, its members fought during World War I and the Polish-Bolshevik war. Firefighters always played a leadership role in the governing bodies of the Wrocław city and in the military and paramilitary organizations. For this reason, many firefighters greatly contributed to bringing peace and order in the city. A dozen or so, has joined as well the army and fought with the occupant, giving their lives for the liberation of the Homeland or got seriously injured. The OSP volunteered firemen in the Wrocław, municipality also played a major role in regaining independence at the same time protecting area from fires as their main duty.

Bibliografia

- Beciński A., *100 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Lubrańcu*, Lubraniec 2002.
- Jakubowski F., *Wojna 1920 roku na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej*, WTN, Włocławek 2003.
- Księga Pamiątkowa. Dzieje Ochotniczej Straży Pożarnej w Grabkowie*, Archiw. OSP w Grabkowie.
- Kubiak W., *Dzieje Lubrańca w dokumentach źródłowych*, Włocławek 2007.
- Modrzejewski J., *Monografia Szkoły Podstawowej im. Stanisława Staszica w Grabkowie*, maszyn., wyd. II rozszerzone, Grabkovo 1994.
- Morawski M., *Monografia Włocławka*, Włocławskie Wyd. Diecezjalne, [reprint], Włocławek 2003.
- Podróż sentymentalna po ziemi chodeckiej*, Kol. Red. BMZCH, Chodecz 2009.
- Prokopiak-Lewandowska A., *Dzieje miasta Kowala w latach 1918–1945*, Wyd. Naukowe GRADO, Toruń 2006.
- Rojewski T., *Ilustrowane Echa Włocławskie 1881–1918*, Wyd. Biuro Tłumaczeń Tomasz Rojewski, Włocławek 2018.
- 130. lat ochrony przeciwpożarowej we Włocławku. Materiały z konferencji naukowej „130 lat ochrony przeciwpożarowej we Włocławku” zorganizowanej 5 czerwca 2004 r. we Włocławku*, pod red. Z. J. Zasady, WTN, Włocławek 2005.
- Szaflik J. R., *Dzieje ochotniczych straży pożarnych*, Wyd. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2001.
- Szczechowicz H., *Odbudowa państwa polskiego na Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej 1918–1921*, Włocławek 2014.
- Szczepański J., *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa–Pułtusk 1995.
- Ściślak R., *Włocławska Ochotnicza Straż Pożarna. 55 lat działalności pożarniczej i społecznej 1874–1929*, Włocławek 1929.
- Tuziński W. F., *Pierwsza w powiecie. 110 lat OSP Krajowa Spółka Cukrowa S. A. w Toruniu Oddział „Cukrownia Brześć Kujawski” 1894–2004*, Brześć Kujawski 2004.
- W 75-lecie Bitwy Warszawskiej 1920. Materiały z konferencji naukowej 30 XI–1 XII 1995 r. i uroczystości w dniu 20 sierpnia 1995 r. pod Pomnikiem Poległych Obrońców Wisły 1920*, WTN, Włocławek 1997.
- Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. 1: *Od początku do 1918 r.*, t. 2: *Lata 1918–1998*, WTN, Włocławek 1999–2001.
- Włocławski słownik biograficzny*, pod red. S. Kunikowskiego, t. 1–6, Wyd. Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek 2004–2011.

- Zasada Z. J., *140 lat Straży Pożarnej we Wrocławku (1874–2014)*, Wyd. Komenda Miejska Państwowej Straży Pożarnej we Wrocławku, Wrocław 2014.
- Zasada Z. J., *Dzieje straży pożarnych Wrocławka oraz powiatu wrocławskiego na tle historii ochrony przeciwpożarowej Kujaw wschodnich (1874–2004)*, Wrocław 2004.
- Zasada Z. J., *Grabkowska Ochotnicza Straż Pożarna w ochronie przeciwpożarowej na Kujawach (1916–2006)*, Wyd. Urząd Gminy w Kowalu, Wrocław 2006.
- Zasada Z. J., *Straż królewskiego miasta. 100 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Kowalu (1902–2002)*, Wrocław – Kowal 2002.

Nota o autorze

dr Zdzisław Jan Zasada – absolwent Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy i studiów w Szkole Głównej Służby Pożarniczej. Młodszy brygadier w stanie spoczynku Państwowej Straży Pożarnej, regionalista, historyk pożarnictwa. Aktor kilkunastu książek z tego zakresu. Prezes Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Założyciel i długoletni sekretarz generalny Stowarzyszenia Króla Kazimierza Wielkiego. Członek Komisji Historycznej Zarządu Głównego ZOSP RP. Honorowy Obywatel Miasta Kowala.

Daniel Sroka

Archiwum Państwowe w Toruniu
Oddział we Włocławku

ORGANIZACJE SPOŁECZNO-KULTURALNE WE WŁOCŁAWKU W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM (1918–1939)

Słowa kluczowe: Włocławek, organizacja, stowarzyszenie, związek, społeczeństwo, kultura, założyciele, zarząd, członkowie, działalność

SOCIAL AND CULTURAL ORGANIZATIONS IN WŁOCŁAWEK IN THE PERIOD 1918–1939

Keywords: Włocławek, organization, society, people, union, culture, foundatros, board, members, social activity

Wprowadzenie

Podstawą niniejszego opracowania, dotyczącego organizacji społeczno-kulturalnych we Włocławku w latach 1918–1939 są materiały źródłowe przechowywane w Archiwum Państwowym w Toruniu Oddział we Włocławku. Zagadnienie to podejmowali wcześniej między innymi Jakub Wajer, opisując życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939, i dr Tomasz Dziki, zajmując się organizacjami mniejszości narodowych we Włocławku w okresie międzywojennym.

Najważniejszą grupę źródeł, które posłużyły do napisania tego artykułu, stanowią akta Referatu Bezpieczeństwa Publicznego Starostwa Powiatowego we Włocławku w latach 1918–1939. W ramach kompetencji referatu leżały sprawy dotyczące nadzoru nad funkcjonowaniem różnego rodzaju organizacji, związków, stowarzyszeń tak bardzo różnych ze względu na cel ich powołania, począwszy od społecznych, dobroczynnych, kulturalnych, przez naukowe, robotnicze, zawodowe, wojskowe, po polityczne i religijne¹. W aktach tych zawarto informacje

¹ Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku (dalej: APTOW), Starostwo Powia-

dotyczące genezy organizacji, ich założycieli, statutów, zarządów, przebiegu ich działalności, wytworzone zarówno przez pracowników Starostwa Powiatowego, jak i przesłane starostwu przez Wydział Śledczy Policji Państwowej.

Następną grupę źródeł, które zawierają dużo informacji dotyczących poszczególnych organizacji (ich założycieli, siedzib, zarządów, ilości członków oraz zaangażowania poszczególnych członków w działalność na rzecz osiągania statutowych celów), stanowią akta Wydziału Śledczego Komendy Policji Państwowej Powiatu Włocławskiego. Dokumenty te do dzisiejszych czasów zachowały się w stanie fragmentarycznym, a mianowicie za lata 1918–1932. Wydział Śledczy Policji Państwowej, podobnie jak cała Policja, współpracował z organami administracji państwowej w celu zapewnienia maksymalnego bezpieczeństwa i porządku publicznego, jego akta mają charakter raportów i meldunków o bieżącym stanie organizacji i wydarzeniach z nimi związanych. Wydział czerpał informacje zarówno z oficjalnych pism przekazywanych mu przez same organizacje, jak i przez inwigilację funkcjonujących wówczas organizacji, szczególnie tych podejrzanych politycznie².

Zachowany materiał źródłowy jest obfity, trzeba jednak zaznaczyć, że zarazem niekompletny. W przypadku wielu organizacji baza źródłowa jest niewielka, ograniczająca się do kilku pism i notatek urzędowych. Taka zawartość dokumentacji często nie pozwala nawet wskazać dokładnej daty powstania, a tym bardziej samorozwiązania, czy likwidacji organizacji przez władze państwowe. Ponadto akta nie zawierają tak cennych informacji, jakimi były te dotyczące przebiegu działalności. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać w ówczesnym ustawodawstwie. Organizacje tzw. „zwykłe”, których istniało bardzo wiele, nie były wpisywane do rejestru z mocy prawa, poinformowanie o ich powstaniu, czy rozwiązaniu leżało po stronie założycieli lub zarządu, które nie zawsze dopełniały swoich obowiązków w tym zakresie³.

Zachowane materiały źródłowe są „jednostronne”, tzn. wytworzone zostały przez organy administracji państwowej, miejskiej, bądź przez same organizacje, ale na potrzeby tych organów jako władz nadzorczych. Niestety nie zachowała się dokumentacja sporządzona przez same organizacje. Nie mamy zatem dostępu do ewidencji członków, ksiąg kasowych, kwitariuszy przychodów i rozchodów, które rzuciłyby dużo światła na rozmiar i skalę działalności badanych organizacji⁴.

Działalność stowarzyszeń i związków w latach 1919–1932 regulował *Dekret z 8 stycznia 1919 r.*, na mocy którego nadzór nad sprawami związanymi z dzia-

towe Włocławskie we Włocławku z lat 1918–1939 (dalej: SPWł), Referat Organizacyjny, sygn. 25, k. 71.

² J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1994, s. 515.

³ Tamże, s. 518.

⁴ Dziennik Ustaw RP, (dalej: Dz. U. RP) 1932, Nr 94, poz. 808, art. 15.

łałnością organizacji należał do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, to ono wydawało przepisy wykonawcze oparte na zasadach dotyczących stowarzyszeń i związków z 1906 r.⁵ Kolejnym aktem normatywnym regulującym sprawy stowarzyszeń była *Ustawa z 27 października 1932 r. – prawo o stowarzyszeniach*⁶. Dzielili stowarzyszenia na: zwykłe, zarejestrowane i wyższej konieczności. Zwykłe stowarzyszenie mogło być założone przez 3 osoby, które po podjęciu decyzji powinny poinformować powiatowe władze administracyjne o nazwie, celach i środkach działania, terenie działania oraz siedzibie organizacji, wraz z danymi o osobach – założycielach. Ponadto informacja ta winna zawierać schemat powoływania zarządu, wstępowania i ustępowania członków oraz sposób rozwiązywania organizacji. Zwykłe stowarzyszenia nie miały prawa zakładać swoich oddziałów terenowych, nie mogły też łączyć się w związki stowarzyszeń oraz korzystać z ofiarności publicznej i zapomóg od władz⁷. Aby utworzyć stowarzyszenie zarejestrowane, konieczna była decyzja 15 osób, (mogło zostać założone przez istniejące już stowarzyszenie zwykłe pod warunkiem, że zrzeszało nie mniej niż 15 członków).

Związki i stowarzyszenia mniejszości narodowych powstawały i działały na tych samych przepisach, co organizacje przedstawicieli narodowości polskiej. Natomiast związki zawodowe funkcjonowały w oparciu o *Dekret z 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów o pracowniczych związkach zawodowych*⁸. Zarejestrowane stowarzyszenia były wpisywane do specjalnie w tym celu prowadzonego rejestru stowarzyszeń i związków⁹.

Organizacje społeczno-kulturalne we Włocławku w okresie międzywojennym można podzielić na: dobroczynne, kulturalne, sportowe, kościelne i religijne, różnego rodzaju organizacje mniejszości żydowskiej oraz wojskowe i zawodowe.

Organizacje o charakterze dobroczynnym

1. Stowarzyszenie „Koło wpisów dla niezamożnych uczennic 8-mio klasowego Gimnazjum Steinbokówny we Włocławku” powstało w 1918 r., a zarejestrowane zostało 27 listopada 1922 r. Jego celem było organizowanie pomocy materialnej dla niezamożnych uczennic gimnazjum. Siedzibą stowarzyszenia i terenem jego działalności było miasto Włocławek. Na czele Koła stał zarząd składający się z sześciu członków, w jego skład wchodził między innymi: Leokadia z Kazimierskich Gąsiewska, Wincenty Szlązak i Bolesław Przybyłowski. Zgodnie

⁵ Dziennik Praw Państwa Polskiego (dalej: Dz. PPP) Nr 15, poz. 209.

⁶ Dz. U. RP, Nr 94, poz. 88.

⁷ Dz. U. RP, Nr 94, poz. 88, art. 12, 18.

⁸ Dz. PPP, Nr 15, poz. 209

⁹ Dz. U. RP, Nr 94, poz. 88, art. 19, 21.

z przepisami ogólnymi, swoistym statutem koła członkowie dzielili się na protektorów, rzeczywistych i honorowych. Członkowie w zależności od swojego statusu zobowiązani byli płacić składki roczne, protektorzy płacili składkę w wysokości 1200 marek, członkowie rzeczywisci składkę w wysokości 25 marek, członkowie honorowi ze zrozumiałych względów nie musieli opłacać składek członkowskich. Fundusze koła stanowiły: składki członkowskie, zapisy i darowizny na rzecz organizacji oraz dochody z odczytów, koncertów, konferencji i widowisk artystycznych oraz organizowania za pozwoleniem władz szkolnych tanich stancji i burs¹⁰. 23 marca 1919 r. w sali gimnazjum odbyło się przedstawienie artystyczne, z którego środki przeznaczono na rzecz żołnierzy inwalidów i na wpisy dla niezamożnych uczennic¹¹. Zebrania członków zwoływał prezes zarządu, zebrania zwyczajne członków koła miały być organizowane raz na rok, w październiku lub listopadzie, a nadzwyczajne można było zwoływać w zależności od bieżącej potrzeby. Komisja rewizyjna składała się z trzech osób wybranych przez zebranie ogólne na rok. W razie likwidacji stowarzyszenia jego majątek stawał się własnością 8-mio klasowego gimnazjum p. Steinbokówny we Włocławku.

2. Włocławskie Towarzystwo Wspomagania Biednych zarejestrowane zostało 26 czerwca 1926 r., choć funkcjonowało już w 1922 r. Prowadziło kuchnię dla biednych oraz przytułek dla starców, biednych i sierot – Schronisko „Opatrzność” z siedzibą przy ul. Królewieckiej 24. Prezesem był ks. prałat Feliks Mikulski, a członkami zarządu Maria Kiełczewska, Józef Gąsior, ks. Bolesław Kunka, Antoni Olszanowski, Feliks Skierkowski, Antoni Piasecki, Karol Ostaszewski i Józef Kozłowski, sekretarzem Waław Fabjanowski. Towarzystwo liczyło 160 członków, a środki na bieżące funkcjonowanie pozyskiwało między innymi z urzędzania kwest ulicznych¹².

3. Towarzystwo Ochrony Kobiet z siedzibą przy ul. Kościuszki 5, którego członkami byli: Maria Furmańska, Stanisław Lipski i Marcei Ryniec. 13 lipca 1922 r. zorganizowało kwestę na rzecz ochrony kobiet, z której otrzymało kwotę 16 715 marek¹³.

4. Stowarzyszenie „Kujawskie Koło Przyjaciół Akademika we Włocławku” z siedzibą przy Gimnazjum Ziemi Kujawskiej we Włocławku przy ul. Szkolnej 6.

¹⁰ APTOW, SPWł, Referat Bezpieczeństwa Publicznego i Porządku Publicznego (dalej: RBiPP), sygn. 496, k. 12 i 13.

¹¹ APTOW, Komenda Policji Państwowej Powiatu Włocławskiego z lat 1918–1939 (dalej: KPPPWł), Wydział Śledczy (dalej: WŚ), sygn. 205, k. 35.

¹² APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 498, k. 1, 3 i 4.

¹³ Tamże, k. 7.

Swym zasięgiem oddziaływania obejmowało miasto i Kujawy wschodnie, liczyło 54 członków, którzy politycznie reprezentowali opcję narodowo-chadecką. Swoje istnienie zawdzięczało ks. kanonikowi Pruskiemu, prezesowi Rady Miejskiej – Witoldowi Piaseckiemu oraz inżynierowej Boryssowiczowej. W skład zarządu stowarzyszenia wchodziła Kowalewska, żona notariusza Kowalewskiego z Włocławka, sekretarzem była Wanda Majstrowa, a kasjerem – Stanisław Felczyński. Wśród członków znajdowali się między innymi Zdzisław Arentowicz i Marta Nejmanowa. Celem towarzystwa było niesienie pomocy niezamożnym uczniom, środki pozyskiwano ze składek członkowskich. Stowarzyszenie funkcjonowało od początku lat 30. ubiegłego wieku, a zgodnie z pismem przesłanym do Starostwa Powiatowego z 21 listopada 1934 r. lista członków zarządu stowarzyszenia przedstawiła się następująco: prezes – Władysław Sławecki-Sławiński, I zastępca prezesa – Zygmunt Kornacki, II zastępca prezesa – Henryk Sierakowski, sekretarz – Stanisława Gronkiewiczówna i skarbnik – Józef Wawrzyńkiewicz. W skład komisji rewizyjnej wchodził: przewodniczący – Michał Lewandowski oraz członkowie: Irena Lisocka i Kazimierz Lewandowski¹⁴.

5. Towarzystwo Pomocy Polonii Zagranicznej Komitet Powiatowy we Włocławku działało od 1934 r. i prowadziło działalność polegającą na organizowaniu zbiórki na rzecz Funduszu Szkolnictwa Polskiego Zagranicą. Działo na terenie województwa warszawskiego. W roku 1938 w skład jego zarządu wchodził: prezes – senator RP Jerzy Siemiątkowski, członek zarządu – Ignacy Redlicki, członek zarządu – Eugeniusz Duch, sekretarz – A. Tatomir i skarbnik – radca Zdzisław Zarzycki. W składzie komisji rewizyjnej znajdowali się: naczelnik Bolesław Trzebski, inspektor Madiar, sekretarz Wacław Tiller oraz zastępcy: radca Zygmunt Lipkau i Stanisław Wójcik. Środki pozyskiwano poprzez przesyłanie do różnych instytucji i poszczególnych osób list składkowych ponumerowanych i opatrzonych pieczęcią towarzystwa oraz podpisami osób upoważnionych do przeprowadzenia zbiórki. Organizowano tzw. „Dzień Polaka z Zagranicy”, który obchodzono bardzo uroczyście, świętowanie rozpoczynała msza święta w miejscowym kościele, na której księża na polecenie prymasa Augusta Hlonda wygłaszali okolicznościowe kazania związane z Polakami za granicą. Następnie odbywały się akademie, odczyty, na których największym zainteresowaniem publiczności cieszyli się prelegenci-słuchacze kursu wiedzy o Polsce¹⁵.

¹⁴ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 585, k. 1, 7 i 10.

¹⁵ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 594, k. 7, 10–12.

Organizacje o charakterze kulturalnym

1. Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe „Kultura” powstało w 1921 r., a jego założycielami byli: stolarz Sinel Cymerman, kamasznik Abram Hirszbaum i handlowiec Majer Kirsztajn. Jego cel stanowiło podniesienie intelektualnego, moralnego i fizycznego stanu członków; tworzenie alternatyw na spędzanie wolnego czasu; tworzenie bibliotek i czytelni; organizowanie kursów wieczorowych dla dorosłych, systematycznych odczytów z różnych dziedzin naukowych, wieczorów familijnych, koncertów, przedstawień teatralnych i ćwiczeń gimnastycznych. Swym zasięgiem działania obejmowało miasto Włocławek. Osoby, które chciały należeć do towarzystwa, winny złożyć deklarację popartą poleceniem dwóch członków. Zwyczajne zebrania członków miały odbywać się raz na pół roku, a nadzwyczajne mogły być zwołane w każdej chwili na żądanie zarządu, komisji rewizyjnej lub jednej trzeciej liczby członków towarzystwa. Działalność organizacji była kontrowersyjna ze względu na przekonania polityczne zarządu, czym zajęła się Policja Państwowa we Włocławku. Członkowie zarządu okazali się przynależać do „Bundu”, organizacji skrajnie lewicowej¹⁶.

2. Koło Wolnomyślicieli Polskich we Włocławku, będące oddziałem Towarzystwa Wolnomyślicieli Polskich, swą siedzibę miało przy ul. Szpichlernej 6, a kierownikami byli: Helena Baczeko, Moniek Bock, Moniek Grojnowski, Szmul Urzdel i Dora Rubinstejn. Celem stowarzyszenia było szerzenie myśli niezależnej od wszelkich przesądów, obrona wolności przekonań w dziedzinie nauki, sztuki, religii i polityki oraz walka o laicyzację życia społecznego. Koło funkcjonowało poprzez stwarzanie możliwości do wymiany myśli, poglądów, organizowanie odczytów wraz z dyskusją, zakładanie czytelni i bibliotek, wydawanie książek, czasopism, organizowanie wywiadów i ankiet. Na czele stało walne zgromadzenie (zjazd) stowarzyszenia, na poziomie lokalnym władzę reprezentował zarząd koła i komisja rewizyjna. Koło we Włocławku istniało od 27 marca 1928 r. i od początku znajdowało się pod wpływami komunistów. Ze względu na swą działalność przeciwko obowiązującemu prawu i porządkowi publicznemu, przechowywanie w siedzibie koła nielegalnych i wywrotowych druków zostało zlikwidowane 18 lutego 1929 r.¹⁷

3. Polski Związek Zachodni Oddział we Włocławku funkcjonował od roku 1936, na jego czele stał zarząd: prezes – naczelnik Henryk Tomczak oraz członkowie zarządu (naczelnik Stanisław Woźniak, dyrektor Stanisław Orzechowski, prezes

¹⁶ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 472, k. 1–6, 15.

¹⁷ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 484, k. 1, 7, 10 i 31.

ZNP Władysław Nyke, Kazimierz Kozłowski, Antoni Estkowski i Skórczyński). Celem funkcjonowania organizacji było zwrócenie uwagi całego społeczeństwa na województwo śląskie i Śląsk Opolski i przede wszystkim zbieranie funduszy na realizację celów Polskiego Związku Zachodniego¹⁸.

4. Towarzystwo Miłośników Sceny funkcjonowało w latach 1924–1930, na jego czele stał zarząd: prezes, sekretarka, skarbnik i dwóch zastępców. Działalność zarządu kontrolowała komisja rewizyjna składająca się z trzech członków. W razie likwidacji towarzystwa jego majątek miał przejść na własność Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich we Włocławku. Założycielami organizacji byli: ks. Stefan Petrykowski, Szczepan Jarkiewicz, Czesław Koprowski, Stefan Król i Kazimierz Świerkowski¹⁹.

5. Koło Przyjaciół Młodzieży przy Gimnazjum Żeńskim Władysławy Aspis z siedzibą przy ul. Kościuszki 5, zarejestrowane zostało 19 grudnia 1930 r., działało na terenie miasta i liczyło ok. 100 członków. Założycielami byli Adolf Kwiatkowski i Władysława Aspis. W skład zarządu wchodził: prezes – Wanda Szeliżyna, wiceprezes – Feliks Skierski, sekretarz – Adolf Skierski, skarbnik – Milena Ottowa, członkowie zarządu (Janina Garzkowska, Wanda Mirewska i Janina Wazrechówna). W skład komisji rewizyjnej wchodził: Franciszek Szeliga, Zygmunt Jasiński, Franciszek Kaniecki. Celem działania koła było rozwinięcie w środowisku rodzicielskim akcji samowychowawczej polegającej na krzewieniu wśród członków zdrowych zasad wychowawczych i rodzinnych. Zbliżenie rodziny i szkoły, skoordynowanie ich obustronnej inicjatywy, myśli wychowawczej i wszelkich wysiłków dla dobra młodzieży. Roztoczenie w porozumieniu z dyrekcją gimnazjum opieki materialnej, moralnej i wychowawczej nad młodzieżą szkolną. Urządzano zebrania dyskusyjne, pogadanki i odczyty. Gromadzono materiały z zakresu szkolnictwa i wychowania. Udzielano wskazówek i porad wychowawczych. Organizowano wycieczki do wzorowo działających zakładów wychowawczych. Środki na działalność pozyskiwano poprzez składki, dobrowolne ofiary i zapisy²⁰.

6. Koło Byłych Uczennic Gimnazjum J. Steinnbokówny swą siedzibę miało przy Placu Kopernika 13, działało na terenie Włocławka, zarejestrowane zostało 1 listopada 1927 r., liczyło 48 członków. Założycielkami były: Irena Pachówna, Marja Różycka i Marja Rogalewska. Członkami zarządu były: prezes – Irena Pachówna, wiceprezes – Marja Różycka, sekretarz – Helena Gosiewska i skarbn-

¹⁸ APTOW, SPWł, RBiBP, sygn. 516, k. 4 i 7.

¹⁹ APTOW, SPWł, RBiBP, sygn. 520, k. 1–4.

²⁰ APTOW, SPWł, RBiBP, sygn. 544, k. 1, 7–9.

nik – Stanisława Lożańska. Koło nie posiadało rady nadzorczej. Celem działania było niesienie pomocy uczennicom gimnazjum. Zostało zlikwidowane 14 lipca 1931 r.²¹

7. Międzystowarzyszeniowy Komitet Porozumiewawczy we Włocławku powstał 23 lutego 1928 r. z potrzeby nawiązania ścisłej współpracy między pokrewnymi sobie stowarzyszeniami społecznymi. Przystąpiły do niego: Oddział Włocławski Zarządu Legionistów Polskich, Oddział Włocławski Stowarzyszenia Rezerwistów i Byłych Wojskowych oraz Związek Strzelecki Obwodu Włocławskiego. Komitet posiadał tzw. biuro komitetu, którego zadaniem było załatwianie wszystkich spraw organizacyjnych. Kierownikiem biura został Marcei Ryniec. Siedziba komitetu mieściła się w lokalu Związku Pracowników Handlowych przy ul. Żabiej 9/2. Celem porozumienia było budzenie, popieranie i planowanie prac leżących w ramach działalności poszczególnych stowarzyszeń oraz prowadzenie zadań, które możliwe są do zrealizowania wyłącznie wspólnym wysiłkiem stowarzyszonych. Ciężar utrzymania komitetu miał być dzielony proporcjonalnie do poniesionych kosztów pomiędzy poszczególnych członków. W momencie przystąpienia do komitetu na czele Włocławskiego Związku Legionistów Polskich stali Stanisław Krzewski i Marcei Ryniec, na czele Oddziału Włocławskiego Stowarzyszenia Rezerwistów i Byłych Wojskowych – dr Sachnowski i W. Krzewski oraz na czele Związku Strzeleckiego Obwodu Kujawskiego – Jan Kowalik i Iglkowski²².

8. Polskie Towarzystwo Walki z Alkoholizmem „Trzeźwość” Koło we Włocławku powstało 16 stycznia 1929 r., jego prezesem był Władysław Zgrzebnicki, siedzibą swą miało przy ul. Stodólnej 40. Jego zasięgiem było miasto. Funkcjonowały jeszcze koła w Lubrańcu i Śmiłowicach. Organizacja nie posiadała rady nadzorczej i liczyła 56 członków. Była regionalnym kołem ogólnopolskiego Towarzystwa Walki z Alkoholizmem „Trzeźwość”. Celem działalności towarzystwa było propagowanie trzeźwości, uświadamianie młodzieży i wszystkich warstw społecznych o szkodliwości nadużywania alkoholu poprzez systematyczne odczyty, wykłady i pogadanki we wszystkich szkołach powszechnych, średnich i wyższych zakładach naukowych oraz odpowiednie publikacje. Poprzez organizowanie i popieranie badań i wykładów naukowych w zakresie alkoholizmu oraz zakładanie i popieranie przychodni oraz lecznic dla alkoholików²³.

²¹ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 544, k. 2, 3, 25.

²² APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 547, k. 1, 2 i 7.

²³ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 552, k. 5, 6.

9. Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami Oddział we Włocławku z siedzibą przy ul. Żabiej 9, działało w latach 1929–1935. Centrala towarzystwa mieściła się w Warszawie przy ul. Wiejskiej 18. W skład zarządu wchodził: prezes – Zygmunt Olszański, wiceprezes – Wacław Jakubowski, sekretarz Antoni Radowski, skarbnik Andrzej Piątkowski i ich zastępcy: Hipolit Szokalski i Robert Latty. W skład komisji rewizyjnej wchodził: Czesław Gajzler, Jerzy Bojańczyk i Teodor Nowicki oraz ich zastępcy: Zygmunt Kossowski i Antoni Rudziński. Towarzystwo liczyło 110 członków, miało charakter apolityczny. Celem jego działania było karanie za znęcanie się nad zwierzętami i tak w 1929 r. wystawiono 85 protokołów karnych. Na zebraniu członków 16 listopada 1929 r. proponowano urządzenie lokalu dla porzuconych zwierząt²⁴.

10. Włocławskie Zrzeszenie Powiatowego Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet we Włocławku powstało 19 lutego 1929 r. Centrala Zrzeszenia znajdowała się w Warszawie przy ul. Chmielnej 49/3. Istniało w latach 1929–1938. W skład pierwszego zarządu wchodziły: przewodnicząca – Emilia Gejzlerska, I wiceprzewodnicząca – Paulina Kleszczyńska i II wiceprzewodnicząca – Zofia Boryssowiczowa, sekretarz – Zofia Zaleska, skarbnik – Antonina Ostrzycka oraz członkinie zarządu: Klementyna Krzywkowska i Leonia Mokrzycka. 15 września 1938 r. zrzeszenie liczyło 150 osób²⁵. Działacze związku organizowali spotkania ze znanymi literatami, jego gośćmi byli między innymi: Zofia Nałkowska, Leopold Staff i Wacław Sieroszewski²⁶.

11. Polskie Towarzystwo Przeciwgruźliczne we Włocławku z siedzibą przy ul. Kaliskiej 1, w lokalu Kujawskiego Towarzystwa Przyjaciół Dziecka z centralą w Warszawie. Funkcjonowało na przełomie lat 1930/1931, terenem jego działania był Włocławek. Oficjalnie zarejestrowane zostało 22 stycznia 1931 r. Założycielami byli: dr Franciszek Pustelnik, Tadeusz Kwiatkowski, Zygmunt Michler, Bogdan Jagodziński i Józef Majewski. W skład zarządu wchodził: prezes Irena Haackowa, I wiceprezes – Tadeusz Kwiatkowski i II wiceprezes – dr Franciszek Pustelnik, sekretarz – Zygmunt Michler, skarbnik – Józef Majewski oraz członkowie zarządu (Feliks Godlewski i Bogdan Jagodziński). Celem działania towarzystwa było uświadamianie społeczeństwu skali problemu gruźlicy i walka z tą chorobą²⁷.

²⁴ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 566, k. 1, 5 i 11.

²⁵ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 568, k. 1, 7 i 12.

²⁶ *Włocławek, Dzieje miasta*, tom 2, pod red. Jacka Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 187.

²⁷ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 583, k. 1 i 5.

12. Sekcja Esperancka przy Żydowskim Akademickim Kole we Włocławku funkcjonowała na przełomie lat 1931/1932, działała przy Żydowskim Kole Akademickim, we wrześniu 1931 r. uruchomiono kursy języka esperanto. Sekcja cieszyła się niewielkim zainteresowaniem, a zlikwidowana została ze względu na nastroje komunistyczne w samym Żydowskim Kole Akademickim²⁸.

13. Towarzystwo Biblioteki i Czytelnia im. Adama Mickiewicza we Włocławku powstało w 1932 r. Założycielami byli: Jadwiga Langewiczowa, Józef Kochanowicz i Adolf Lipczewski. Kierowniczką była Z. Kowalewska, a terenem aktywności instytucji miasto. Zgodnie ze statutem celem działania było podniesienie ogólnego poziomu umysłowego obywateli i szerzenie kultury, miało pozostać apolitycznym. Towarzystwo planowało gromadzić dzieła literatury, nauki i sztuki, a następnie udostępniać je ogółowi, ponadto urządzać odczyty, wydawać prace naukowe i artystyczne. Na jego czele stało ogólne zgromadzenie i zarząd. Środki na działalność miały być pozyskiwane ze składek członkowskich, wpływów z odczytów, przedstawień teatralnych, koncertów oraz z zapomóg, ofiar, zapisów i darowizn²⁹.

14. Liga Obrony Praw Człowieka i Obywatela Oddział we Włocławku powstał w 1936 r., jego centrala znajdowała się w Warszawie. Terenem podległym działaniu Ligi było miasto, członkowie rekrutowali się ze środowisk inteligencji polskiej i żydowskiej o lewicowych poglądach politycznych, Żydzi stanowili około 35% członków Ligi. Na czele stał zarząd w następującym składzie: przewodnicząca – adwokat A. Boryszowa, sekretarz – Tadeusz Brandebura, skarbnik – Zygmunt Zaborski – urzędnik Zarządu Miejskiego, były komendant Legionu Młodych we Włocławku oraz zastępcy: adwokat Jakub Leasing i Leon Skórczyński – nauczyciel szkoły powszechnej, prezes Zarządu Powiatowego Związku Nauczycielstwa Polskiego, działacz Stronnictwa Ludowego, członek zarządu powiatowego tego stronnictwa³⁰.

15. Resursa Obywatelska we Włocławku funkcjonowała w latach 1921–1922, celem stowarzyszenia było rozwinięcie życia towarzyskiego, w szczególności zgrupowanie środowisk inteligentnych i zachęcenie ich do działalności społecznej. Na czele stał zarząd i kontrolująca jego działania komisja rewizyjna. W skład zarządu wchodził: Eugeniusz Barcikowski, Zygmunt From, Jan Przedpełski i dr Wolberg³¹.

²⁸ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 590a, k. 1–3.

²⁹ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 593, k. 1–3.

³⁰ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 598, k. 1.

³¹ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn., 473, k. 1–3.

Organizacje o charakterze sportowym

1. Związek Strzelecki Oddział we Włocławku powstał 9 października 1920 r., siedziba znajdowała się przy ul. Żabiej 9, centralę posiadał w Warszawie, w roku 1920 liczył 32 członków, działał w latach 1920–1936 i ukierunkowany był na młodzież szkolną. Związek działał prężnie, posiadał również swoje oddziały w Kowalu i Lubrańcu³². W 1943 r. jego siedziba mieściła się przy ul. Kilińskiego 20, a organizacja na terenie miasta liczyła 98 członków, we Włocławku znajdowało się 5 jego świetlic³³. Zadaniem związku było pomnażanie ogólnych sił narodowych poprzez kształtowanie samodyscypliny, karności, dzielności moralnej i fizycznej w swych członkach, ducha obywatelskiego w pracy społecznej i kształcenie o charakterze wojskowym, bez zajmowania się sprawami politycznymi. Swój cel miał realizować za pomocą działalności kulturalno-oświatowej: zebrań, zjazdów, konferencji, odczytów, wykładów, przedstawień teatralnych, projekcji filmowych, wycieczek i koncertów. Ponadto jego statut nakazywał prowadzenie bibliotek, czytelní i kursów; wydawanie książek, czasopism periodycznych i jednodniowych. Zasadniczą kwestią było prowadzenie ćwiczeń dla członków, które miały na celu wychowanie fizyczne i wyszkolenie wojskowe zgodne z przepisami i regulaminami obowiązującymi w armii. Popierano organizacje sportowe, wojskowe i cywilne młodzieży szkolnej. W ramach funkcjonowania prowadzono instytucje spółdzielcze, kasy wzajemnej pomocy i inne. Obowiązkiem członków związku było postępowanie z honorem Polaka i zasadami moralności, przywiązywano wielką wagę do punktualności i słowności w zakresie zarówno pracy obywatelskiej, jak i życia zawodowego. Związek ten funkcjonował na obszarze całego kraju w ramach obwodów, okręgów, na jego czele stały: zjazd walny delegatów, zarząd główny i komisja rewizyjna. Fundusze na działalność pochodziły z: wpisowego; składek członkowskich; zapomóg rządowych i instytucji społecznych; ofiar; darowizn; kwest; koncertów; widowisk; odczytów oraz dochodów płynących z majątku związku³⁴. Podobnie jak czynna armia Związek Strzelecki wychowywał swych członków w oparciu o zasady religijne, skupiał prawie wyłącznie młodzież narodowości polskiej, katolicką, stąd umundurowane Oddziały Związku Strzeleckiego zobowiązane były udawać się zbiorowo, w szeregach na nabożeństwo niedzielne i w inne dni świąteczne. W okresie wielkanocnym członkom nakazywano udział w rekolekcjach i przyjęcie komunii świętej³⁵. Wobec dużej aktywności związku na ogólnym zebraniu wszystkich zarządów oddziałów miasta Włocławka wraz z przedstawicielami zarządu powiatowego 8 września 1934 r.

³² APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 469, k. 4.

³³ APTOW, KPPPWł, WŚ, sygn. 175, k. 199.

³⁴ Tamże, *Statut Stowarzyszenia Związek Strzelecki*, Warszawa 1922, k. 2.

³⁵ Tamże, k. 17.

zawiązał się Komitet Budowy „Domu Strzelca” im. Marszałka Józefa Piłsudskiego we Włocławku przy ul. Kościuszki 14/16, w skład którego weszli między innymi: ppłk. Franciszek Sudol – dowódca garnizonu i dowódca 14. Pułku Piechoty; Michał Murmyłło – starosta powiatowy i Witold Mystkowski – prezydent miasta Włocławka, Stanisław Skrobański – profesor gimnazjalny i Wacław Tuz – prezes Zarządu Powiatowego Związku Strzeleckiego³⁶.

2. „Spójnia” Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej Męskiej i Żeńskiej przy Zrzeszeniu Patronatów Młodzieży powstało 26 września 1928 r., funkcjonowało w ramach Sekretariatu Generalnego Zrzeszenia Patronatów Młodzieży we Włocławku mieszczącego się przy Kurii Biskupiej we Włocławku, przy ul. Bulwarnej 29, natomiast centrala stowarzyszenia mieściła się w Poznaniu, przy ul. Pocztowej 15. Terenem objętym działaniem stowarzyszenia był Włocławek. Organizacja liczyła 50 członków. Jej założycielami byli: ks. Aleksander Krześciński, Tadeusz Mielczarski, Zenon Lewandowski, Arkadiusz Trzciniński. Stowarzyszeniu patronował ks. Aleksander Krześciński, prezesem był Tadeusz Mielczarski a sekretarzem – Henryk Barszcz, jego członkowie skłaniali się ku opcji chrześcijańsko-demokratycznej³⁷. Celem funkcjonowania było dążenie do wszechstronnego wykształcenia i wychowania młodzieży katolickiej. Wśród środków prowadzących do realizacji celów należy wymienić: zebrania pouczające, kółka i kursy, wydawnictwa, biblioteki, zjazdy, zloty, przedstawienia teatralne, zabawy, rozrywki, ogniska, bursy, kasy drobnych oszczędności, prace ręczne, ćwiczenia fizyczne, sport, gimnastykę, wszystkie te przedsięwzięcia musiały być organizowane w ramach obowiązującego prawa. Na czele stowarzyszenia zgodnie z jego statutem stał pięcioosobowy zarząd, którego działanie nadzorowała składająca się z trzech osób komisja rewizyjna³⁸. Podobne stowarzyszenia funkcjonowały między innymi w Brzeziu, Dubielewie, Kłobi, Nakonowie, Przedczu i Wieńcu oraz w innych miejscowościach powiatu³⁹. W roku 1938 podjęto inicjatywę budowy Domu Młodzieży Katolickiej im. Ks. Bpa Karola Radońskiego we Włocławku, Rada Miasta przeznaczyła na ten cel subwencję w wysokości 1000 zł, którą następnie cofnięto. Jednocześnie kurator Domu Młodzieży Katolickiej we Włocławku, ks. kanonik Pietruszka, zebrał na ten cel 1/3 sumy kosztorysowej w kwocie 30 000 zł. Zamierzeniem kuratora było wybudowanie przy Domu Młodzieży kaplicy wraz z nowoczesnie wyposażoną salą gimnastyczną⁴⁰.

³⁶ Tamże, k. 21.

³⁷ Tamże, k. 5

³⁸ Tamże, *Statut Zrzeszenia Patronów Młodzieży*, Poznań, 1927.

³⁹ Tamże, k. 9, 10, 11, 15, 20 i 23.

⁴⁰ Tamże, k. 81–84.

3. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” z siedzibą przy ul. Gęskiej 13, jego prezesem był Joachim Szretter⁴¹.

4. Towarzystwo Wioślarskie z siedzibą przy ul. Łęskiej 77, na czele zarządu stał prezes Jerzy Bojańczyk⁴².

5. Koło Sportowe działające przy Gimnazjum Realnym przy ul. Szkolnej, kierownikiem był nauczyciel Skrobański⁴³.

6. Polski Związek Szachowy Oddział we Włocławku z siedzibą przy ul. Żabiej 13, jego centrala mieściła się w Warszawie przy ul. Wierzbowej 8. Powstał w roku 1929, zasięgiem działania objęte było miasto, liczył 40 członków narodowości żydowskiej. Założycielami byli: Michał Raport, Wiktor Gajer i Hersz Żychliński. Jego zarząd tymczasowy reprezentowany był przez prof. W Geiza i H. Żychlińskiego⁴⁴.

7. Towarzystwo Hodowców Gołębi Pocztych „Iskra” we Włocławku zarejestrowane zostało 20 listopada 1929 r., jego założycielami byli: Antoni Olpeter, Bronisław Sobociński i Władysław Toporowski. Swym działaniem obejmowało cały obszar Rzeczypospolitej. Istotę działalności stanowiła praca nad rozwojem hodowli i tresurą gołębi pocztowych do celów bezpieczeństwa państwowego. Wyznaczone cele miano osiągać za pomocą: urządzania odczytów, wykładów, pogadanek o znaczeniu gołębi pocztowych jako środka łączności w nowoczesnej wojnie i o umiejętnym prowadzeniu hodowli i tresury tych ptaków, również poprzez publikowanie drukiem broszur, ulotek i artykułów traktujących o hodowli i tresurze gołębi pocztowych oraz o wszelkich zagadnieniach związanych z tą dziedziną. Ponadto udzielanie fachowych porad we wszystkich sprawach dotyczących urządzania gołębników, odżywiania, odświeżania krwi, poprawiania rasy, zwalczania chorób, pasożytów i drapieżników. Najwyższą władzą było zebranie ogólne, następnie zarząd i kontrolująca jego działania komisja rewizyjna. Z końcem roku 1929 powołano zarząd w osobach: Antoni Alpeter – przewodniczący, Zdzisław Bromirski – wiceprzewodniczący, Bronisław Sobociński – sekretarz i Władysław Toporowski – skarbnik⁴⁵.

⁴¹ APTOW, KPPPWi, WŚ, sygn. 208, k. 3.

⁴² Tamże, k. 3.

⁴³ Tamże, k. 3.

⁴⁴ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 555, k. 1 i 3.

⁴⁵ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 556, k. 1–4, 8.

8. Kujawskie Towarzystwo Sportu Wędkarskiego we Włocławku zarejestrowane zostało 7 października 1935 r., jego założycielami byli: Stanisław Pache, Marian Waligóra, Zygmunt Kossowski, Feliks Konopczyński, Leon Kosiński, Marian Pache, Stanisław Kuliński, Walerian Gliniecki, Jan Bulikowski, Władysław Majewski, Stefan Nowicki, Zygmunt Laks, Franciszek Majewski, Waclaw Skrzek i Michał Wojciechowski. Siedziba Towarzystwa znajdowała się we Włocławku, a podlegał mu teren miasta i okolicy. Celem działalności było rozwijanie sportu wędkarskiego, ujęcie go w ściśle określone reguły i dążenie do racjonalnego zagospodarowania wód. Towarzystwo miało pomagać w zdobyciu pozwoleń na łowienie ryb na wędkę na obcych akwenach; systematycznie zarybiać wody własne i dzierzawione; zakładać sztuczne wylęgarnie ryb; chronić ryby przed skutkami zanieczyszczeń wód i regulacji rzek; tropić klusownictwo i utrzymywać straż rybacką; pracować nad unormowaniem sposobów łowienia ryb, ich wymiarów ochronnych i okresów połowu. Dodatkowo współdziałać z innymi organizacjami wędkarskimi, utrzymywać schroniska noclegowe dla członków w pobliżu posiadanych wód, prowadzić zapiski kronikarskie z zakresu sportu wędkarskiego. Władzami towarzystwa były: zarząd, komisja rewizyjna i walne zgromadzenie⁴⁶.

Organizacje o charakterze katolickim i religijnym

1. Zakłady Rzemieślniczo-Wychowawcze pod wezwaniem Św. Józefa we Włocławku zostały zarejestrowane 5 września 1921 r. Zakłady znajdowały się na Glinkach, ich siedziba przy ul. Leśnej 24, a centrala w Nowym Mieście n/Pilicą. Celem stowarzyszenia było zakładanie i utrzymywanie domów opieki dla wychowania w duchu religii rzymskokatolickiej oraz kształcenie ubogich dzieci narodowości polskiej wyznania rzymskokatolickiego. Dla chłopców od lat 7 pozbawionych opieki rodzicielskiej przewidziano utrzymanie internatów i nauczanie ich w ramach szkoły początkowej i trzyklasowej szkoły doksztalczącej. W zakładach wychowankowie mieli nabywać praktyczne umiejętności w ramach następujących zawodów: szewca, kamasznika, stolarza, krawca, kowala, piekarza i ogrodnika. Ponadto chciano przyjmować chłopców i dorosłych z zewnątrz, aby kształcić ich w rzemiośle przy jednoczesnym wpajaniu zasad życia katolickiego. Środki niezbędne do osiągnięcia zamierzonych celów miały pochodzić z warsztatów szkolnych; ogrodu; gospodarstwa domowego i rolnego; ze składek i ofiar osób prywatnych i postronnych instytucji. Władzami tego stowarzyszenia były: walne zebranie, zarząd i komisja rewizyjna. W początkowym okresie kierownikiem zakładów we Włocławku był wyznaczony przez zarząd generalny Feliks Samczyk, a stowarzyszenie liczyło 45 członków, na czele których stał prezes – Józef Kubik⁴⁷.

⁴⁶ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 596, k. 1, 3 i 6.

⁴⁷ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 385, k. 1, 2, 3–6 i 9.

2. Towarzystwo im. Piusa X we Włocławku zarejestrowane zostało 31 października 1934 r. Założycielami byli: ks. prałat Antoni Borowski, prokurator Waław Rybarski, ks. prałat Piotr Czapla, ks. prałat Stefan Kuliński i ks. prałat Paweł Załuska. Celem powołania było zapewnienie Liceum im. Piusa X podstaw materialnych warunkujących jego istnienie i rozwój. Liceum było zakładem naukowo-wychowawczym o kompetencjach szkoły średniej ogólnokształcącej wraz z internatem dla młodzieży aspirującej w przyszłości do stanu duchownego. Szkoła pozostawała pod zwierzchnictwem biskupa włocławskiego. Siedziba towarzystwa znajdowała się we Włocławku, a jego działalność rozciągała się na teren całej diecezji włocławskiej. Jego władzami były: komitet, rada, walne zgromadzenie i komisja rewizyjna⁴⁸.

3. Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej przy parafii św. Stanisława z siedzibą w świetlicy w Domu Katolickim przy ul. Wiejskiej 13, na jego czele stali: ks. proboszcz Józef Straszewski, Piotr Łabędzki i Waleria Jesionkówna, członkowie składali się z 24 mężczyzn i 40 kobiet⁴⁹.

4. Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży przy Gimnazjum im. Długosza we Włocławku powstało w roku 1928, z siedzibą we Włocławku, przy ul. Łęskiej 24 w Gimnazjum im. Długosza, a zasięgiem swojego oddziaływania obejmowało miasto i okolice. Celem działania był nadzór moralny nad młodzieżą i pomoc materialna niezamożnym uczniom w postaci spisowego. Na czele towarzystwa stał zarząd w osobach swoich założycieli: Edmund Płoski – prezes, Witold Piasecki – zastępca prezesa i Kazimierz Cybulski – skarbnik, następnie skład zarządu w roku 1930 uległ nieco zmianie i wyglądał następująco: Edmund Płoski – prezes, dyrektor Cybulski – wiceprezes, prof. Duczmal – skarbnik oraz pozostali członkowie zarządu: dyrektorowa Cybulska, prezesowa Gejzlerowa, Myszkowska i sekretarz Z. Masłowska. W skład komisji rewizyjnej weszli: dr Piasecki – prezes, ks. prałat Załuska i ks. kanonik Pruski⁵⁰.

5. Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej pod wezwaniem św. Teresy z siedzibą przy ul. Leśnej 1, liczyło 25 członków⁵¹.

6. Liga Katolicka Diecezji Włocławskiej zarejestrowana została w maju 1928 r. W skład komitetu organizacyjnego wchodził: ks. Stefan Biskupski, Ludwik Wen-

⁴⁸ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 519, k. 1–7.

⁴⁹ APTOW, KPPPWł, WŚ, sygn. 175, k. 200.

⁵⁰ Tamże, k. 14, 20.

⁵¹ APTOW, KPPPWł, WŚ, sygn. 175, k. 200.

cel, ks. Stanisław Wojsa, ks. Feliks Mikulski, prezes Franciszek Zieliński, Maria Olszanowska, Jadwiga Walterowa, ks. Antoni Radomski i Jan Kwiatkowski. Liga była zjednoczeniem uznanych przez Kościół organizacji, instytucji religijnych i społecznych. Jej celem było działanie na rzecz szerzenia, pogłębiania i obrony zasad katolickich w życiu prywatnym i publicznym; skupienie katolików w odpowiednich organizacjach i instytucjach; organizowanie życia społecznego, katolickiego przez popieranie prac organizacji należących do Ligi, koordynowanie ich działalności, inicjowanie nowych organizacji oraz prowadzenie ewidencji istniejących; wpływanie na opinię publiczną w duchu zasad i postulatów katolicyzmu za pomocą akcji propagandowej. Liga poświęcona była Najświętszemu Sercu Jezusowemu i za patrona miała św. Stanisława biskupa. Jej siedzibą był Włocławek, a działaniom podlegał teren diecezji włocławskiej. Na czele stał zarząd diecezjalny, rada diecezjalna i zgromadzenie diecezjalne oraz komisja rewizyjna. Środki na funkcjonowanie pozyskiwano ze składek pobieranych od członków, z dochodów nadzwyczajnych oraz z zapisów i darowizn⁵².

7. Stowarzyszenie Mężów Katolickich. Inicjatorem jego powstania byli ks. Józef Straszewski, proboszcz parafii św. Stanisława we Włocławku, i ks. dyrektor Stanisław Wojsa, siedziba mieściła się na plebani przy ul. Kościelnej. Stowarzyszenie podlegało Kurii Biskupiej i nadzorowi ks. biskupa Karola Radońskiego, zarejestrowane zostało 17 lipca 1930 r., zasięgiem działania obejmowało teren parafii św. Stanisława we Włocławku i liczyło 119 członków. Na czele stał zarząd w składzie: Bolesław Trzebski – przewodniczący, Roman Białąński – sekretarz i Hilary Bartnicki – skarbnik. Istniała również rada nadzorcza w składzie: ks. Józef Straszewski i ks. dyrektor Wojsa⁵³.

8. Katolickie Stowarzyszenie Kobiet, z siedzibą w gmachu Kurii Diecezjalnej we Włocławku, powstało w 1938 r. Działo we Włocławku przy ówczesnych parafiach św. Jana, św. Stanisława i Najświętszego Serca Jezusowego oraz w innych parafiach na terenie powiatu włocławskiego, łącznie liczyło 833 członkinie. Jego działalność przejawiała się w pogadankach, na których omawiano zagadnienia społeczne, zwalczano komunizm, rozdano ponad 1200 ulotek antykomunistycznych wydanych przez Powiatowy Komitet Obywatelski do Walki z Komunizmem, rozpowszechniano tzw. „dobre książki”, zachęcano do działalności charytatywnej oraz popierania polskiego handlu i przemysłu. Nie posiadało swoich własnych organów nadzorczych i podlegało bezpośrednio zarządowi diecezjalnemu. Towarzystwo nie organizowało zbiórek publicznych, odczytów, przedstawień i innych

⁵² APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 548, k. 1–4.

⁵³ Tamże, k. 6.

wydarzeń, dzięki którym mogłoby propagować swoje hasła i dokonywać zbiórek środków na ewentualne przedsięwzięcia. Między 9 a 13 stycznia 1938 r. odbył się we Włocławku, w Domu Młodzieży, kurs zamknięty dla kierownictw okolicznych oddziałów, w którym udział wzięło 108 kobiet z 31 oddziałów. W dniach 22–24 lutego 1939 r. odbył się w Kruszynie kurs piekarstwa, wzięło w nim udział 25 kobiet. Stowarzyszenie posiadało swoją świetlicę przy parafii św. Stanisława⁵⁴.

9. Towarzystwo Bratnia Pomoc Duchowieństwu Rzymsko-Katolickiemu Diecezji Włocławskiej z siedzibą w Seminarium Duchownym przy ul. Seminaryjskiej 3, terenem jego oddziaływania była diecezja włocławska. Założycielami byli: ks. kanonik Grochulski, ks. Henryk Kaczorowski, ks. Bolesław Kunka, jako organizacja została zarejestrowana 18 października 1929 r. Jego cel stanowiło: tworzenie i utrzymywanie lecznic oraz zakładów wypoczynkowych z odpowiednim wyposażeniem, biblioteką, czytelnią i kaplicą dla wszystkich członków, którzy z różnych przyczyn mieliby się znaleźć w trudnym położeniu materialnym; wypłacanie emerytur na starość i na wypadek niezdolności do pracy. Towarzystwo było zrzeszeniem dobroczynnym i wszelkie pozyskane środki przeznaczano na ulepszenie i pomnożenie lecznic, zakładów wypoczynkowych i inne pokrewne cele. Na czele stał zarząd, składający się z protektora towarzystwa, walnego zgromadzenia, rady nadzorczej i dyrekcji. Protektorem była diecezja włocławska. Rozwiązane zostało 16 listopada 1932⁵⁵.

10. Towarzystwo Teologiczne we Włocławku z siedzibą we Włocławku, w Seminarium Duchownym przy ul. Seminaryjskiej 3, będące pod protektorem diecezji włocławskiej. Organizatorami byli ks. Henryk Kaczorowski, ks. Stanisław Gruchalski i ks. Bolesław Kunka. Zarejestrowane zostało 3 maja 1929 r. Za cel działania obrano: naukowe badanie zagadnień życia religijnego; krzewienie wiedzy teologicznej i religijnej wśród osób duchownych i świeckich. Środkami służącymi do osiągnięcia wyznaczonych celów miały być: teoretyczne i praktyczne badanie oraz rozstrzyganie zjawisk religijnych w referatach, dyskusjach odbywanych na ogólnych zebraniach; organizowanie kursów, wygłaszanie odczytów, ogłaszanie artykułów w czasopismach i organizowanie wydawnictw teologiczno-praktycznych. Na czele stało zebranie ogólne, zarząd i komisja rewizyjna. W ramach działalności w roku 1931 odczytano 5 referatów: *O warunkach owocnego przemawiania na ambonie*, *Forma kazań ze strony językowej*, *Zagadnienia w encyklice „Rerum novarum”*, *Tezy etyczne-gospodarcze biskupa Kubiny*, *Niektóre sposoby lagodzenia dzisiejszej nędzy materialnej*, ponadto wygłoszono wykłady dla osób

⁵⁴ Tamże, k. 15–18.

⁵⁵ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 562, k. 1, 8–13, 16.

świeckich o charakterze społeczno-teologicznym poruszające takie zagadnienia jak: postać Chrystusa i Jego rola historyczna, pierwiastki przyrodzone i nadprzyrodzone w życiu ludzi, Kościół a życie publiczne i akcja katolicka. W roku 1931 wybrano nowy zarząd, a w jego skład weszli: ks. Bolesław Kunka – prezes, ks. Stefan Biskupski – sekretarz, ks. Stefan Wyszyński – skarbnik⁵⁶.

11. Chrześcijański Związek Młodzieży Pracującej „Odrodzenie” we Włocławku z siedzibą przy Bulwarach im. Józefa Piłsudskiego 21, jego centrala znajdowała się w Warszawie przy ul. Żurawiej 9, zarejestrowany został 14 czerwca 1929 r. Założycielem był między innymi ks. dyrektor Stanisław Wojsa, przewodniczącym Władysław Drobny, sekretarzem Józef Seroczyński, a skarbnikiem Wincenty Janowski. We Włocławku funkcjonowały 2 koła związku, a terenem podlegającym jego oddziaływaniu było miasto, powiat włocławski i nieszawski. Liczył 80 członków. W marcu 1936 r. związek borykał się z brakiem lokalu, dotychczas opłacał go z subwencji przyznanej przez Wydział Okręgowy Województwa Warszawskiego, jednak ze względów finansowych została ona cofnięta, w wyniku czego zrezygnowano z najmu 4-pokojowego dotychczasowego lokalu i zwrócono się z prośbą do starosty włocławskiego o przyznanie nowego⁵⁷.

12. Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Braci i Sióstr III Zakonu we Włocławku z siedzibą w klasztorze oo. reformatów przy Placu Wolności 6. W zasięgu jego działania znajdowało się miasto i najbliższe okolice. Stowarzyszenie liczyło 400 członków, założycielami byli: o. Gabriel Bobrowski, Ludwik Pomirski i Maria Majewska. Zakon został zarejestrowany 26 czerwca 1930 r⁵⁸.

13. Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego Oddział we Włocławku, jego inicjatorem był Bronisław Więznowski, który 22 stycznia 1930 r. wystąpił z prośbą do starosty włocławskiego o wyrażenie zgodny na wspólne zbieranie się członków Badaczy Pisma Świętego w jego mieszkaniu przy ul. Dąbrowskiego 3 na wspólną modlitwę i czytanie Biblii. Zebrania miały się odbywać kilka razy w tygodniu. W skład zarządu wchodził: Wojciech Bąk – przewodniczący, Stanisław Stanisławski – zastępca przewodniczącego, Józef Kozłowski – sekretarz i Walenty Hoffman – skarbnik. Nad działaniami zarządu czuwała komisja rewizyjna, a w jej składzie byli: Bronisław Więznowski, Jan Niderfijer i Jan Kudliński. W roku 1930 organizacja liczyła 13 członków, między innymi należeli do niej: Jan Bajaś, Wacław Stolarski, Jan Dobrychowski, Władysław Chrzanowski i Kazimierz Dąbrow-

⁵⁶ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 563, k. 1–4, 10.

⁵⁷ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 567, k. 1, 8 i 9.

⁵⁸ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 580, k. 1, 2 i 6.

ski. Wstęp na spotkania był wolny, stąd nie wiadomo, ile osób rzeczywiście w nich uczestniczyło⁵⁹.

Organizacje mniejszości żydowskiej

1. Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Makabi” we Włocławku. Jego założycielami byli: radny Dawid Ersler, kupiec M. Lidzbarski, kupiec Michał Bauman, przemysłowiec Jakób Zausznica, cukiernik Chaim Izbicki i biuralista Szymon Roth, zarejestrowane zostało 14 września 1922 r. a działało w latach 1921–1930, terenem podlegającym funkcjonowaniu był Włocławek. Cel stowarzyszenia stanowił systematyczny rozwój fizyczny jego członków przez ćwiczenia gimnastyczne, co miało być realizowane poprzez: posiadanie odpowiedniego, przestronnego lokalu do ćwiczeń, w którym można byłoby odbywać spotkania; urządzać widowiska publiczne; udzielać lekcji gimnastyki, atletyki, fechtunku, ślizgania się; gry w piłkę nożną i innych gier przyczyniających się do rozwoju fizycznego; posiadanie biblioteki, urządzenie odczytów z zakresu sportu; zorganizowanie orkiestry i chóru oraz utworzenie sekcji literacko-dramatycznej. Fundusze towarzystwa miały pochodzić ze składek członkowskich, dobrowolnych ofiar i zysków z urządzanych przez siebie widowisk. W 1919 r. zajęcia z gimnastyki odbywały się przy ul. Żabiej 16 pod kierunkiem nauczyciela Dunkhorsta. Na czele stał zarząd w składzie: przewodniczący – Jakób Zausznica, wiceprzewodniczący – S. Gutowski, sekretarz – Szymon Roth, skarbnik – Michał Bauman oraz członkowie zarządu: M. Lidzbarski, Ch. Izbicki, D. Zausznica. Działania zarządu nadzorowała komisja rewizyjna. Towarzystwo użytkowało salę gimnastyczną przy ul. Królewieckiej 35⁶⁰.

2. Robotnicze Stowarzyszenie Wychowania Fizycznego „Gwiazda Sztern” z siedzibą przy ul. 3 Maja 18, w lokalu Towarzystwa Kursów Wieczorowych, jego członkowie rekrutowali się ze środowisk lewicowych⁶¹.

3. Żydowski Robotniczy Klub Sportowy „Kraft” funkcjonował w latach 1928–1930, założycielami byli: Mordka Lewiński, Dawid Strassburg i Wolf Hersz Szenkier. Siedziba klubu mieściła się przy ul. Królewieckiej 23. W roku 1929 w skład zarządu wchodził: przewodniczący – Leon Wolf, wiceprzewodniczący – Wolf Szenkez, sekretarz – Abram Tchórz, skarbnik – Mordka Lewiński oraz członek zarządu – Tobiasz Wyszogrodzki⁶².

⁵⁹ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 574, k. 1, 3 i 4.

⁶⁰ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 470, k. 1–3, 13–15, KPPPWi, WŚ, sygn. 205, k. 151.

⁶¹ Tamże, k. 33, 34.

⁶² Tamże, k. 35–39.

4. Żydowski Związek Sportowy „Haszomer-Hacair” działał w latach 1929–1931, założycielami byli: działacze syjonistyczni: dr Lajb Fuks, Dawid Ersler, Natan Perlbrg. Celem związku było moralne i fizyczne wychowanie młodzieży. W skład zarządu w 1930 r. wchodził: prezes – Dawid Katz, sekretarz – Jojszyje Dawidowicz i skarbnik – Mojżesz Kaufman⁶³.

5. Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczne działało w latach 1920–1922 na terenie miasta, w skład ostatniego zarządu wchodził: prezes Ludwik Dystyker i pozostali członkowie: Abram Kempczyński, Abram Majerczak, Nelek Abramski, Maks Toruńczyk, Moric Hasenberg i Fula Trębski. Celem Towarzystwa był rozwój fizyczny członków przez systematyczne ćwiczenia gimnastyczne⁶⁴.

6. Żydowska Scena Artystyczna z siedzibą przy ul. Zduńskiej 8. Działała w latach 1921–1931. Na czele stowarzyszenia stało walne zgromadzenie członków wraz z zarządem, radą artystyczną oraz komisją rewizyjną. W roku 1930 w skład zarządu wchodził: Lejzer Lypiewicz – przewodniczący, Faisz Rawicki – sekretarz, Róża Rawicka – skarbnik oraz członkowie: Lemel Lichtensztajn i Moryc Grynbaum⁶⁵.

7. Żydowska Kuchnia Ludowa i herbaciarnia „Beth-Am” we Włocławku z siedzibą przy ul. Królewieckiej 4 działała w roku 1922, aby pozyskać środki niezbędne do prowadzenia działalności, 14 marca zorganizowano kwestę, którą nadzorowali A. Kohn i I. Goldstern, w wyniku czego zebrano sumę 38 055 marek⁶⁶.

8. Towarzystwo Żydowskich Szkół Średnich „Moriah” we Włocławku powstało w 1919 r. Założycielami byli: Dawid Ersler – radny miejski, Ferdynand Kaufman – radny miejski, Mendel Baum – kupiec i Salomon Malewańczyk – handlowiec. Funkcjonowało na terenie Włocławka. Celem organizacji było zakładanie i prowadzenie w mieście szkół średnich męskich i żeńskich, przyczynianie się do rozwoju już istniejących oraz zarządzanie nimi. W skład zarządu wchodził: przewodniczący – rabin L. Kowalski, wiceprzewodniczący – dr Fuks, sekretarz – Dawid Ersler oraz pozostali członkowie: Izaak Goldman, Michał Lubowski, Max Szrubstein i Mendel Lidzbarski⁶⁷.

⁶³ Tamże, k. 41, 50.

⁶⁴ Tamże, k. 52, 53.

⁶⁵ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 480, 1, 8 i 10.

⁶⁶ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 490, k. 1–3.

⁶⁷ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 451, k. 200–201, sygn. 495, k. 1, 2 i 11.

9. Włocławskie Towarzystwo Niesienia Pomocy Chorym Żydom „Linus Chacholim” powstało w 1925 r., zrzeszało liczną grupę 700 członków, w skład których wchodziłi między innymi kupcy i przemysłowcy, tacy jak: F. Złotogórski, H. Szymański i Józef Beatus⁶⁸.

10. Żydowska Biblioteka i Czytelnia Społeczna we Włocławku funkcjonowała w latach 1924–1936. W 1924 r. na czele organizacji stał zarząd składający się z następujących osób: przewodniczący – M. Baum, sekretarz – Szymon Roth, zarządzający – Sz. Malowańczyk, skarbnik – Izak Hirsberg oraz pozostali członkowie (Helena Rogozikówna, M. Lidzbarski i A. Cynamon). Natomiast w 1930 r. zarząd tworzyli: przewodniczący – Sucher Wajngart, wiceprzewodniczący – Hersz Opoczyński, sekretarz – Abram Adamaszek, kasjerka – Sala Halterówna, bibliotekarka i gospodyni – Sala Fogłówna. Zastępcami byli Szlama Górko i Zelig Glanc. W skład komisji rewizyjnej wchodziłi: Icek Górko, Lajb Wajngart i Aaron Zandlewicz. Obok wspomnianej funkcjonowała również Żydowska Społeczna Biblioteka i Czytelnia w Chodczu⁶⁹.

11. Towarzystwo Opieki nad Dziećmi i Sierotami Żydowskimi „Cestondz” we Włocławku, z centralą w Warszawie pod nazwą Centralne Stowarzyszenie Opieki nad Dziećmi i Sierotami Żydowskimi „Centondz”. Funkcjonowało w latach 1926–1933. Celem powołania towarzystwa była opieka materialna i moralna nad dziećmi i sierotami żydowskimi. Terenem działania było miasto i okolica, sama centrala w Warszawie swym oddziaływaniem obejmowała teren dawnego zaboru rosyjskiego. Fundusze pozyskiwano z wpisowego i składek członkowskich, jednorazowych ofiar, darowizn i zapisów oraz z dochodów z wykładów, kursów, widowisk, kwest i wydawnictw⁷⁰.

12. Towarzystwo Opieki nad Dziećmi i Sierotami Żydowskimi „Cestandr” Oddział we Włocławku z siedzibą przy ul. Królewieckiej 5. Centrala mieściła się w Warszawie. Działo na terenie miasta i liczyło 465 osób, jego celem było organizowanie pomocy biednym dzieciom i sierotom żydowskim oraz nauczanie i wychowanie ich w duchu religijnym. Założycielami byli: Maurycy Szenfeld, Ludwik Dystyler, Salomeja Jabłonka, Józef Gomański, Etk Bartniańska, Balbina Levenstein. W skład zarządu wchodziłi: Ludwik Dystyler – prezes, I wiceprezes – Szymon Wolman, II wiceprezes – Bronisława Abramska, sekretarz – Balbina Levenstein, skarbnik Salomeja Jabłonka. W skład komisji rewizyjnej wchodziłi: Bernat Silberg, Henryk Obiatus i Wincenty Wolman⁷¹.

⁶⁸ APTOW, SPWi, RBiBP, sygn. 451, s. 172 i 173, sygn. 377, k. 118.

⁶⁹ APTOW, SPWi, RBiBP, sygn. 523, k. 1, 6 i 7.

⁷⁰ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 530, k. 1–8.

⁷¹ Tamże, k. 9–11.

13. Dom Starców Moszaw Zkenin we Włocławku z siedzibą przy ul. Stodólnej 35. Stowarzyszenie zostało zarejestrowane 7 kwietnia 1930 r. Założycielami byli: Ludwik Abramski i dr Mieczysław Linke. W skład zarządu w 1933 r. wchodził: prezes – Ludwik Abramski, wiceprezes – Mieczysław Linke, II wiceprezes – Leon Bądźdzdrów, skarbnik – Maurycy Rubin, sekretarz – Józef Jakobson oraz pozostali członkowie (Ludwik Krupka, Benjamin Bergman i lekarz dentysta J. Śmietański). W 1932 r. organizacja liczyła 360 osób. 90% członków stanowiły osoby zasymilowane, a pozostałe 10% syjoniści. Celem funkcjonowania Domu Starców było udzielanie pomocy biednym obojga płci powyżej 60. roku życia, którzy od co najmniej 3 lat zamieszkiwali we Włocławku. Jego działalność skupiała się na zaopatrywaniu w odzież i żywność ludzi starszych oraz na dawaniu im przytułku. Mieszkańcom domu udzielano pomocy medycznej i w razie potrzeby umieszczano ich w szpitalu. Środki na działalność pozyskiwano ze składek członkowskich, z dochodów od kapitałów i dochodów towarzystwa, z zapisów i dochodów otrzymywanych z urządzanych przez siebie widowisk, koncertów i odczytów, z kwest oraz z subsydiów Zarządu Miejskiego i Gminy Wyznaniowej Żydowskiej⁷².

Organizacje o charakterze wojskowym

1. Związek Byłych Ochotników Armii Polskiej Oddział we Włocławku funkcjonował w latach 1925–1935, siedziba związku mieściła się przy ul. Lipnowskiej 97, liczył 70 członków. Założycielami byli przedstawiciele pierwszego zarządu: przewodniczący – Henryk Stasiak, zastępca przewodniczącego – Bonisław Zakrzewski i skarbnik – Kazimierz Pietrzak. Funkcjonowały jeszcze 2 lokalne koła związku w Brześciu Kujawskim i Chodczu. Zgodnie ze statutem terenem działania było miasto. Zadaniem związku stanowiło prowadzenie zbiorowej pracy nad utrwalaniem bytu Rzeczypospolitej i jej rozwojem w kierunku demokratycznym, a realizować się to miało poprzez: udzielanie członkom pomocy materialnej i moralnej; obronę interesów ochotników; opiekę nad inwalidami; opiekę nad matkami, wdowami i sierotami po poległych; organizowanie okręgów wojewódzkich i poszczególnych oddziałów; zbieranie oraz publikowanie materiałów historycznych dotyczących walki o nowoczesną Polskę. Środki pozyskiwano ze składek członkowskich oraz z ofiar i darów od osób prywatnych i instytucji⁷³.

2. Związek Hallerczyków z centralą w Warszawie przy ul. Senatorskiej 5–6, terenem działalności było terytorium całej Rzeczypospolitej oraz skupienia Polaków za granicą. Celem działalności była: łączność braterska i niesienie pomo-

⁷² APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 578, k. 1, 6, 9 i 21.

⁷³ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 525, k. 1, 4 i 7.

cy doraźnej członkom; szerzenie idei czystości narodowej i czuwanie nad nią; kształcenie wojskowe członków i pielęgnowanie ducha wojskowego pomiędzy nimi oraz wśród młodzieży i społeczeństwa celem przysposobienia wojskowego; działalność kulturalno-oświatowa. Fundusze na funkcjonowanie pozyskiwano z wpisowego i składek członkowskich; z dobrowolnych ofiar, darowizn i zapisów oraz z procentów od kapitałów. Na czele związku stało roczne walne zebranie delegatów poszczególnych chorągwi i placówek związku, zarząd główny, komisja rewizyjna i sąd koleżeński. Związek dzielił się na chorągwie według podziału administracyjnego oraz na placówki w miastach i miejscowościach⁷⁴.

3. Towarzystwo Sybiraków pod nazwą „Krzyż Ojczyzny – Polski na Sybirze” z siedzibą w Warszawie przy Nowym Świecie 55/15a, a następnie od 8 kwietnia 1920 r. przy ul. Piwnej 5, na wprost Zamku Królewskiego. Zalegalizowane zostało w lutym 1920 r. Celem towarzystwa była pomoc Polakom przebywającym na Sybirze, zesłanym tam w ramach represji za opór przeciwko polityce caratu w powrocie do ojczyzny. Ponadto planowano założenie dla weteranów Sybiuru domu schronienia. Środki na ten cel pochodzić miały z ogólnopolskiej zbiórki. Na czele towarzystwa stał zarząd, w jego skład wchodził między innymi: Adam Koziarski, Wojciech Tuszewski, Józef Kozłowski, Adolf Szczygielski i Józef Maciorowski⁷⁵.

4. Związek Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej został zarejestrowany 27 listopada 1920 r., posiadał prawo otwierania oddziałów na terenie całego kraju. Funkcjonował oddział związku we Włocławku, w maju 1935 r. w skład zarządu oddziału wchodził: prezes – Michał Korytowski, zastępca prezesa – Józef Kawiński, sekretarz – Karol Zabłocki i skarbnik – Stanisław Szamański. Siedziba organizacji mieściła się przy ul. Toruńskiej 7, w jej skład wchodził inwalidzi, wdowy po żołnierzach oraz członkowie nadzwyczajni. Terenem działalności było samo miasto oraz sąsiednie powiaty: włocławski, lipnowski i nieszawski, w związku prężnie działał jego sekretarz – Karol Zabłocki z Włocławka⁷⁶.

5. Związek Rezerwistów Rzeczypospolitej Polskiej we Włocławku. Powstał w 1927 r. dzięki osobom związanym z Obozem Legionowym. W listopadzie 1933 r. oprócz koła we Włocławku istniały jeszcze koła w Brześciu Kujawskim Chodczu, Lubrańcu, Machanczu i Przedczu. W całym powiecie związek liczył 500 osób, w tym 300 odbywających ćwiczenia. 15 lutego 1933 r. odbyły się wy-

⁷⁴ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 468, *Statut i Regulamin Wewnętrzny Związku Hallerczyków*, k. 1.

⁷⁵ Tamże, k. 2.

⁷⁶ Tamże, k. 3, KPPPWł, WŚ, sygn. 175, k. 200.

bory nowych władz, do zarządu powiatowego zostali wybrani: prezes – major w stanie spoczynku Stanisław Kobylński, I wiceprezes – komendant powiatowy Policji Państwowej Franciszek Jarzęcki, II wiceprezes – nauczyciel, porucznik rezerwy Walerian Gliniecki i sekretarz – sekretarz Komendy Powiatowej Policji Państwowej Marian Kruczkowski, skarbnik – urzędnik Kasy Chorych – Jan Zalewski i urzędnik Kasy Chorych – Jan Krauze. Związek rozrastał się w szybkim tempie, następstwem tego był brak kadry do obsadzenia stanowisk, szczególnie wśród osób zajmujących się prowadzeniem ćwiczeń. Przy zarządzie powiatowym istniały: komisja kulturalno-oświatowa i komisja wychowania obywatelskiego⁷⁷.

6. Wojewódzkie Koło Ligi Obrony Powietrznej Państwa Komitet Powiatowy we Włocławku. Koło wojewódzkie ligi powstało 15 listopada 1923 r. w Warszawie przy ul. Chopina 3, następnie siedziba organizacji mieściła się w Warszawie przy Al. Jerozolimskich 12, a członkami zarządu w czerwcu 1927 r. byli: prezes – Edmund Płoski, wiceprezes – dr Franciszek Szeliga, skarbnik – Antoni Kotlarski i sekretarz – Zofia Zalewska oraz pozostali członkowie (Mieczysław Dubois, Teodor Nowicki i inż. Mieczysław Sikorski) oraz członkowie powołani z urzędu (mjr Mikołaj Świdorski, komisarz Kwaśniewski i adwokat Antoni Wawrzyniecki). W skład komisji rewizyjnej wchodził: dr Witold Piasecki, inż. Zygmunt Słosarski i Józef Olszewski. Komitet Ligi Obrony Powietrznej Państwa we Włocławku powstał w maju 1927 r. Podjęto w tym czasie decyzję o budowie we Włocławku lotniska, a przedsięwzięcie to rozłożono na lata 1926–1930⁷⁸.

7. Komitet Organizacyjny Legii Inwalidów Wojsk Polskich powstał w styczniu 1929 r. Na zebraniu 27 stycznia dokonano wyboru zarządu w następującym składzie: przewodniczący – Michał Korytowski, zastępca przewodniczącego – Marcin Świader, sekretarz – Karol Zabłocki, zastępca sekretarza – Jan Dulski, skarbnik – Romuald Rutkowski i jego zastępca – Józef Kwiatkowski. Już 26 maja tego roku wybrano nowy zarząd w składzie: prezes – Ksawery Skarżyński, sekretarz – Stefan Kumik, skarbnik – Antoni Bogacki oraz pozostali członkowie: Aleksandr Głonka i Romuald Pokorski⁷⁹.

8. Komenda Hufca Harcerskiego z siedzibą przy Bulwarach im. Józefa Piłsudskiego 25. W 1934 r. posiadała 355 członków, na terenie miasta działały 4 jej świetlice⁸⁰.

⁷⁷ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 486, k. 3.

⁷⁸ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 513, k. 6 i 7.

⁷⁹ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 549, k. 1, 3.

⁸⁰ APTOW, KPPPWł, WŚ, sygn. 175, k. 199.

9. Związek Legionistów i Peowiaków z siedzibą przy ul. Kilińskiego 20, w którym energicznie działał Edward Benzen, a w jego skład wchodziło 102 członków⁸¹.

10. Organizacja Przynależności Kobiet do Obrony Kraju z siedzibą przy ul. Żabiej 9, posiadała swoją świetlicę w Straży Ogniowej przy ul. Żabiej 8, na terenie miasta funkcjonowały 4 hufce szkolne, stowarzyszenie liczyło 284 członkinie⁸².

11. Polski Czerwony Krzyż z siedzibą w gmachu Zarządu Miejskiego przy ul. Kościuszki 12, na jego czele stali: Anna Boye z Bodzanówka w gminie Śmiłowie i ppłk. Franciszek Sudoł, w marcu 1934 r. organizacja liczyła 262 członków⁸³.

Organizacje o charakterze zawodowym

1. Włocławska Ochotnicza Straż Pożarna podlegała Związkowi Okręgowej Straży Pożarnej i Starostwu Powiatowemu, siedziba centrali znajdowała się przy ul. Poznańskiej w Warszawie. Na terenie Włocławka istniały 4 oddziały straży, łącznie liczyły 150 osób, w skład których wchodził Polacy i 2 Żydów, byli to rzemieślnicy i robotnicy. Stowarzyszenie miało charakter apolityczny, a jego założycielami byli: Aleksander Grabczewski, Józef Leniński, Jerzy Bojańczyk, Kazimierz Ślifierski, Konstanty Racinowski, Zygmunt Poszwiński i Samuel Augsburg. Na czele stał zarząd w składzie: prezes – adwokat Jerzy Kwasiborski, I wiceprezes – naczelnik Konstanty Racinowski, II wiceprezes – Zygmunt Poszwiński i sekretarz – Jan Bolesław Skowroński. Na początku 1930 r. dotychczasowy członek Zarządu Związku Straży Pożarnych Okręgu Włocławskiego Józef Dorenda został odwołany ze swojej funkcji, ponieważ jako przedstawiciel Wydziału Powiatowego Sejmiku Włocławskiego został oddelegowany do Związku Okręgowych Straży Pożarnych. 7 lutego 1930 r. starosta włocławski ze względów administracyjnych zawiesił działalność Okręgowego Związku Straży Pożarnych. 3 marca 1930 r. na polecenie starosty włocławskiego w obecności prezesa Kwasiborskiego, instruktora straży – Antoniego Ojdany oraz przodowników Policji Państwowej – Kazimierza Adamczewskiego i Mieczysława Rutkowskiego – Policja Państwowa dokonała przejęcia akt oraz majątku związku, które znajdowały się w siedzibie Włocławskiej Ochotniczej Straży Pożarnej we Włocławku przy ul. Brzeskiej 8. Ponadto część akt Związku znajdowała się w tamtym czasie w prywatnych mieszkaniach władz związku⁸⁴. 16 grudnia 1930 r. w sali Izby Rzemieślniczej przy

⁸¹ Tamże, k. 199.

⁸² Tamże, k. 199.

⁸³ Tamże, k. 199.

⁸⁴ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 561, k. 1, 7, 12 i 19.

ul. Kaliskiej 1 odbyło się zebranie reorganizacyjne Włocławskiej Ochotniczej Straży Pożarnej pod przewodnictwem prezydenta miasta – Pachnowskiego, obecni byli: Jerzy Bojańczyk, Roman Gozdiewicz, instruktor Urbański, kpt. Antoni Kurka, prezes Izby Rzemieślniczej Franciszek Konwicki, wiceprezes Izby Cymerman, dyrektor izby – Sobczyk, Wawrzyniecki, Dzieciółowski, Misiak i Le-mański⁸⁵.

2. Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego Oddział we Włocławku podlegało Zarządowi Głównemu Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego w Warszawie przy ul. Czerwonego Krzyża. Liczyło 54 członków, Polaków o nastawieniu lewicowym. Siedziba we Włocławku mieściła się przy ul. Kościuszki 6. Do zarządu towarzystwa należeli: prezes – Czesław Kossobudzki, wiceprezes – Antoni Mańkowski, sekretarz – Józef Mroziński i skarbnik – Antoni Wnuk. Przy towarzystwie zawiązało się Koło Młodzieży Robotniczej we Włocławku, istniało również koło w Chodczu. Celem organizacji było wychowanie młodzieży pod względem kulturalnym i społecznym w duchu idei klasy pracującej. Do jego realizacji służyć miały: odczyty, wykłady i kursy z wszystkich dziedzin nauki i sztuki; prowadzenie czytelnicy i bibliotek; przedstawienia kulturalne, koncerty, pokazy i wystawy; orkiestry, kółka śpiewacze i grupy teatralne; czasopisma, broszury; urządzenie wycieczek oraz organizowanie zabaw, gier i ćwiczeń gimnastycznych. Najwyższą władzą koła były: walne zgromadzenie, zarząd i komisja rewizyjna⁸⁶. 1 maja 1923 r. odbyło się zebranie założycielskie dla Włocławskiego Koła Młodzieży Robotniczej, na którym zostały wyłonione władze w osobach: Bettmana, Milewskiego, Grzegórskiego, Zabrowskiego i Mikołajewskiej. Przewodniczącym został Bettman, a sekretarzem Milewski⁸⁷.

3. Kujawskie Stowarzyszenie Techników we Włocławku powstało 13 lutego 1930 r., tego dnia na walnym zebraniu członków stowarzyszenia wybrano zarząd w składzie: prezes – Zygmunt Kossowski i pozostali członkowie: inż. Panek, arch. W. Popławski, F. Mańkiewicz, inż. E. Sokołowski i inż. L. Drecki. Ich zastępcami wybrano: inż. J. Wojciechowskiego, techn. J. Latoszkiewicza. W skład komisji rewizyjnej powołano: dyr. K. Księżopolskiego, dyr. B. Romanowskiego i inż. J. Gierlickiego. Ponadto powstały: sąd koleżeńcki, komisja biblioteczna, komisja odczytowo-towarzyska i komisja regulaminowa. Siedziba stowarzyszenia mieściła się przy ul. Biskupiej 4⁸⁸.

⁸⁵ Tamże, k. 33.

⁸⁶ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 514, k. 4, 5 i 28.

⁸⁷ Tamże, k. 8.

⁸⁸ APTOW, SPWł, RBiPP, sygn. 576, k. 1 i 2.

4. Związek Autorów i Kompozytorów Scenicznych „Zaiks” Oddział we Włocławku powstał na początku roku 1930, podlegał centrali w Warszawie przy ul. Żurawiej 33, a siedziba Oddziału we Włocławku mieściła się przy ul. Cyganka 19, celem związku była obrona praw autorskich. Pierwszym przewodniczącym był Bolesław Radzyński, a po jego rezygnacji funkcję przejęła Florentyna Rogińska. Na terenie Włocławka pobierano opłaty od występów muzycznych, które miały miejsce między innymi w następujących miejscach: Restauracja „Ermitage” przy ul. Cyganka 12, której właścicielem był Teodorczyk; Restauracja „Imperial” przy ul. 3 Maja 34/36, jej właścicielem był Julian Stępień; Restauracja „Zacisze” przy ul. Kościuszki 1, właścicielem była Marcinkowa; restauracja w Hotelu „Wiktorria”, właścicielem był Sinka; restauracja w „Hotelu Polskim” przy Placu Wolności, właścicielem był Kujawski; i Cukierni „Europa” przy ul. 3 Maja, której właścicielem był Nieruliz⁸⁹.

5. Towarzystwo Chórów Katedralnych „Lutnia” we Włocławku zarejestrowane zostało 11 grudnia 1924 r. Stowarzyszenie gromadziło się na zebrania w siedzibie Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich i tak na zebraniu odbytym 6 kwietnia 1930 r. było obecnych 22 członków, w tym czasie w skład zarządu wchodził: prezes – Szymon Rajca, przewodniczący – Marceł Ryniec i sekretarz – Edmund Zdrojewski. Ponadto członkami organizacji byli: Tadeusz Postolski, Baraniak, Stefan Postolski, Listkowski, Gołębiewski, Sieradzan i Marcin Rafalski⁹⁰.

6. Związek Bezrobotnych Pracowników Umysłowych we Włocławku działał w latach 1931–1932 w ramach Zrzeszenia Pomocy Bezrobotnym Pracownikom Umysłowym w Warszawie, którego celem było udzielanie pomocy materialnej i opieki moralnej pracownikom umysłowym pozostającym bez pracy. Cel realizowano poprzez: prowadzenie biura pośrednictwa pracy dla swych członków; udzielanie bezprocentowych pożyczek i zapomóg; współdziałanie przy zakładaniu przez członków prywatnych przedsiębiorstw; organizowanie kursów o charakterze ogólnokształcącym i w ramach nauki konkretnych zawodów oraz zakładanie i prowadzenie bibliotek. Fundusze na realizację celów statutowych pochodziły ze składek członkowskich; z ofiar i zapisów testamentowych; z zapomóg od instytucji rządowych, samorządowych i publicznych; z dochodów od należących do zrzeszenia kapitałów i majątków; z dochodów z widowisk, odczytów, koncertów, wystaw urządzanych dla osiągnięcia dochodu. Władzami organizacji były: zarząd, ogólne zgromadzenie członków i komisja rewizyjna. Założycielami związku byli

⁸⁹ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 582, k. 2–4.

⁹⁰ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 588, k. 2, 3.

Jan Polaczek, Władysław Jakubowski i Daniel Straczuk⁹¹. W październiku 1931 r. zarząd miejski we Włocławku donosił, że członkowie związku w mieście na własną rękę, w sposób roszczeniowy i bez pozwolenia starosty zbierają składki na swoją działalność, jednocześnie negatywnie agitują na rzecz pracowników miejskich, ponadto przewodniczącym związku miał być były starszy robotnik z Celulozy, a niektórzy z jego członków mieli być karani. Oprócz tej organizacji w mieście działał **Powiatowy Komitet Pomocy Bezrobotnym** oraz **Komitet Biskupi Wspomagający Bezrobotnych**. Urząd Wojewódzki w Warszawie decyzją 14 grudnia 1931 r. odmówił rejestracji związku⁹².

Zakończenie

Intensywność oraz różnorodność życia kulturalnego i społecznego jest współmierna do wykształcenia ogółu społeczeństwa, organizacje społeczne powstawały głównie z inicjatywy środowiska inteligencji, którą tworzyli urzędnicy państwowi, komunalni, umysłowi pracownicy fabryk, duchowni i nauczyciele. W 1920 r. grupa ta liczyła 4,05% ogółu mieszkańców Włocławka, to właśnie inteligencja wraz z właścicielami zakładów przemysłowych, większych obiektów handlowych tworzyła kulturę masową, która z kolei trafiała do odbioru środowisk robotniczych i rzemieślniczych⁹³.

Zgodnie z danymi z 1920 r. analfabeci na terenie miasta stanowili aż 29% ogółu mieszkańców⁹⁴. Według spisu powszechnego z 30 września 1921 r. wśród młodzieży szkolnej było 17,84% analfabetów, wykształcenie początkowe posiadało 56,94% mieszkańców, poza tym wśród mieszkańców miasta powyżej 10. roku życia wykształcenie średnie posiadało 16,39% mieszkańców, wykształcenie średnie zawodowe posiadało 1,41% mieszkańców i wykształcenie wyższe miało 1,41% mieszkańców. W okresie dwudziestolecia międzywojennego, aby poprawić stan wykształcenia, prowadzono we Włocławku kursy dla dorosłych analfabetów pod patronatem Włocławskiego Oddziału Pogotowia Wojennego, a następnie Polskiego Czerwonego Krzyża, takie kursy w latach 1922–1933 ukończyło 4462 żołnierzy. Również Urząd Miejski opłacał każdego roku szkolenia dla około 400 osób. Jednak postęp w walce z analfabetyzmem hamowały niepowodzenia w nauce i ciągły napływ na teren miasta nowej ludności⁹⁵.

⁹¹ APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 590, *Statut Zrzeszenia Pomocy Bezrobotnym Pracownikom Umysłowym*, Warszawa, grudzień 1925 r.

⁹² APTOW, SPWi, RBiPP, sygn. 590, k. 8, 11 i 13.

⁹³ *Ilustrowany przewodnik po Włocławku z planem miasta*, Nakładem Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Włocławek 1911, s. 39, mapa 1.

⁹⁴ Tamże, s. 40.

⁹⁵ *Dziesięciolecie Włocławskiego Oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża. 1918–1928*, Włocławek 1929, s. 18; S. Markowski, *Oświata pozaszkolna*, „Życie Włocławka i Okolicy” 1927, nr 4; 1928, nr 8–10; 1929, nr 34.

Funkcję kulturotwórczą i społeczną pełniły w dużej mierze włocławskie szkoły ponadpodstawowe i stowarzyszenia przy nich istniejące, to one kreowały życie kulturalne, działały w nich amatorskie zespoły teatralne, chóry i orkiestry, zespoły redagujące własne pisma. To właśnie w porozumieniu z dyrekcją szkół organizowano otwarte spotkania z ludźmi kultury, wystawy malarstwa, tworzone oprawy artystyczne licznych imprez pozaszkolnych. Na specjalne wyróżnienie zasługuje rola nauczycieli jako działaczy społeczno-kulturalnych, to oni byli redaktorami lokalnych i szkolnych czasopism, kronikarzami miasta i regionu oraz dyrygentami chórów pozaszkolnych⁹⁶.

W roku 1923 na terenie Włocławka istniało 38 związków i stowarzyszeń społecznych, już w 1930 r. było ich 78, a w roku następnym około 90⁹⁷. Niestety pomimo tak znacznej liczby organizacji niektórzy oceniali efekty ich pracy nad wyraz krytycznie jako „więcej niż skromne”⁹⁸.

Organizacje społeczno-kulturalne w niewielkim stopniu korzystały z subwencji pochodzących z budżetu miasta. Dla przykładu w roku budżetowym 1929/1930 wydatki na kulturę i sztukę prezentowały się w sposób następujący: na zespoły muzyczne w szkołach wydano 5 300 zł; na koncerty w parkach miejskich 200 zł; na kinematograf szkolny 80 zł; na popieranie sztuk teatralnych i muzycznych 7 792 zł; na popieranie regionalizmu i krajoznawstwa 1 925 zł; na subsydia na instytucje kulturalne i inne 8 050 zł oraz na wydatki na uroczystości i obchody 6 659 zł. Łącznie wydano kwotę 30 699 zł, ponadto w trybie nadzwyczajnym przekazano 10 000 zł na kontynuowanie budowy Muzeum Kujawskiego⁹⁹.

Na podstawie wspomnianego materiału archiwalnego jednoznacznie można stwierdzić, że okres międzywojenny to czas intensywnego rozwoju organizacji społecznych na terenie Włocławka. Były to między innymi organizacje o charakterze ogólnopolskim, które posiadały swoje oddziały, koła na terenie miasta i sąsiednich powiatów oraz organizacje lokalne, realizujące swoje cele tylko na terenie miasta. Z całą pewnością można stwierdzić, że przedmiotem działalności różnego rodzaju organizacji: stowarzyszeń, towarzystw i związków były niemalże wszystkie dziedziny życia ówczesnego społeczeństwa. Jednocześnie trudno jest jednoznacznie wskazać, czy organizacja działała na gruncie społeczno-kulturalnym, dobroczynnym, sportowym, kościelnym, religijnym, wojskowym czy zawodowym, ich kompetencje się przenikały. Wszystkie organizacje obok działalności

⁹⁶ *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 2: *Lata 1918–1998*, pod red. J. Staszewskiego, Włocławek 2001, s. 186.

⁹⁷ Tamże, s. 187.

⁹⁸ A. Ginsbert, *Włocławek. Studium monograficzne*, Warszawa 1968, s. 141–143.

⁹⁹ *Sprawozdanie z gospodarki miejskiej za rok budżetowy 1929/1930*, w: *Przegląd statystyczny miasta Włocławka za 1929 r.*, pod red. B. Loga, Włocławek 1930.

w kierunku realizacji swoich celów statutowych wskazywały na konieczność rozwoju kulturalnego, pracy nad sobą, własnym charakterem i słabościami, kładły nacisk na samodyscyplinę, naukę, wykształcenie, rozwój fizyczny i wychowanie w duchu patriotyzmu i wartości religijnych.

W latach 1918–1939 kształtowało się nowe, bardzo aktywne społeczeństwo odrodzonego państwa, a powstawanie, rozwój i szeroki zakres działalności organizacji społecznych były przejawem przekonania o konieczności pracy nad sobą i otaczającą rzeczywistością, odpowiedzialności obywateli za własne życie i sytuację wokół siebie. Ponadto organizacje społeczne jednoczyły ludzi i budowały tak cenne na początku istnienia odrodzonego państwa poczucie wspólnoty.

Bezsprzecznie można stwierdzić, że ruch stowarzyszeniowy tworzył nowe społeczeństwo. Skłaniał się ku najuboższym, poczynając od zorganizowania żywności, ubrań, i schronienia; przez pomoc sierotom, biednym dzieciom i młodzieży w ukończeniu szkoły, zdobyciu kwalifikacji zawodowych i znalezieniu pracy; reprezentowanie interesów grup zawodowych; organizowanie pomocy dla byłych żołnierzy i ich rodzin, inwalidów wojennych; stwarzanie możliwości do rozwoju kulturalnego i naukowego.

Na uwagę zasługuje fakt, że w większości wspomniane organizacje utrzymywały się z własnych składek członkowskich, kwest oraz organizowanych własnymi środkami przedstawień artystycznych, wykładów i zabaw. Mniejszą rolę odgrywały w tym przypadku zapisy osób prywatnych i subwencje władz państwowych oraz miejskich.

Podsumowując, można stwierdzić, że funkcjonowanie tak różnorodnych organizacji społeczno-kulturalnych przyczyniło się zarówno do stworzenia nowoczesnego w tamtym czasie społeczeństwa, a co za tym idzie, miało kolosalny wpływ na odrodzenie się w nowym kształcie rzemiosła, handlu, przemysłu, kultury, nauki i sztuki oraz działalności kościelnej w zmartwychwstającym po 123 latach zaborów Państwie Polskim.

STRESZCZENIE

Autor omawia organizacje społeczno-kulturalne we Włocławku w okresie międzywojennym (1918–1939). Podstawę źródłową artykułu stanowią niepublikowane materiały archiwalne przechowywane w Archiwum Państwowym w Toruniu Oddział we Włocławku. W odrodzonej Polsce po 123 latach zaborów nastąpił wielki rozwój życia społecznego, przejawiającego się na wielu płaszczyznach, począwszy od stowarzyszeń i związków o szeroko rozumianym charakterze społecznym: dobroczynnym, kulturalnym, religijnym, przez organizacje wojskowe, zawodowe, robotnicze i polityczne oraz skupiające przedstawicieli mniejszości narodowych. Wielość i różnorodność organizacji istniejących w tym czasie w samym Włocławku sprawiła, że autor pominął organizacje o charakterze politycznym, gospodarczym, rzemieślniczym i robotniczym. Część wprowadzająca porusza kwestię podstaw prawnych, na podstawie których funkcjonowały organizacje społeczne w okresie międzywojennym, natomiast zasadnicza część artykułu omawia różnorodne organizacje w oparciu o statutowy cel ich działania. Autor stara się przedstawić założycieli, przywódców, działaczy, liczebność, zasięg i siłę oddziaływania oraz ramy czasowe funkcjonowania organizacji i ich działalność.

SUMMARY

The author discusses socio-cultural organizations in Włocławek in the inter-war period (1918–1939). The unpublished archival materials stored in the State Archives in Toruń, Branch in Włocławek form the basic source of the article. There was a great development of social life in the reborn Poland after 123 years of partitions. It evinced in many areas- starting with the associations and unions of a broadly understood social character: charitable, cultural, religious ones through the military, professional, labour and political organizations and the ones which gathered the representatives of national minorities. The multitude and diversity of organizations existing at that time in the city of Włocławek led to the fact that the author omitted the organizations of a political, economic, craft and labour nature. The introductory part raises the issue of the legal basis on which the social organizations kept functioning in the inter-war period and the main part of the article is devoted to the elaboration of various organizations on the grounds of the statutory purpose of their activities. The author strives to present the founders, leaders, activists, the number, range and their impact as well as the timeframe of the organizations' functioning and their operation.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku

Komenda Policji Państwowej Powiatu Włocławskiego z lat 1918–1939, sygn. 175, 205, 208.

Starostwo Powiatowe Włocławskie we Włocławku z lat 1918–1939, sygn. 25, 377, 385, 451, 468, 469, 470, 472, 473, 480, 484, 486, 490, 496, 498, 513, 514, 516, 519, 520, 523, 525, 530, 544, 547, 548, 549, 552, 555, 556, 561, 562, 563, 566, 567, 568, 574, 576, 578, 580, 582, 583, 585, 588, 590, 590a, 593, 594, 596, 598.

Źródła drukowane

Akty prawne

„Dziennik Praw Państwa Polskiego”, Nr 15, poz. 209

„Dziennik Ustaw RP”, 1932, nr 94, poz. 88 i poz. 808.

Opracowania i artykuły

J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1994.

A. Ginsbert, *Włocławek. Studium monograficzne*, Warszawa 1968.

Dziesięciolecie Włocławskiego Oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża. 1918–1928, Włocławek 1929.

T. Dziki, *Związki i stowarzyszenia mniejszości narodowych we Włocławku w okresie międzywojennym*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 13, Włocławek 1999.

Ilustrowany przewodnik po Włocławku z planem miasta, Nakładem Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Włocławek 1911.

S. Markowski, *Oświata pozaszkolna*, „Życie Włocławka i Okolicy” 1927, nr 4; 1928, nr 8–10; 1929, nr 34.

Sprawozdanie z gospodarki miejskiej za rok budżetowy 1929/1930, w: *Przegląd statystyczny miasta Włocławka za 1929 r.*, pod red. B. Loga, Włocławek 1930.

J. Wajer, *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939*, Bydgoszcz 1997.

Włocławek. Dzieje miasta, t. 2: *Lata 1918–1998*, pod red. Jacka Staszewskiego, Włocławek 2001.

Nota o autorze

Daniel Sroka – historyk, archiwista, pracownik Archiwum Państwowego w Toruniu Oddział we Włocławku

Stanisław Kunikowski

Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku

STOWARZYSZENIA O CHARAKTERZE KULTURALNYM, NAUKOWYM I POPULARNONAUKOWYM WE WŁOCŁAWKU W LATACH 1945 – 1989

Słowa kluczowe: organizacje społeczne we Włocławku, główne obszary ich zainteresowań statutowych, utworzenie województwa włocławskiego w 1975 r., rozwój towarzystw kulturalnych, towarzystwa o charakterze naukowym i popularnonaukowym

CULTURAL, SCIENTIFIC AND POPULAR SCIENCE ASSOCIATIONS IN WŁOCŁAWEK IN THE YEARS 1945 – 1989

Keywords: social organizations in Włocławek, main areas of their statutory interests, establishment of the Włocławek Province in 1975, development of cultural societies, societies of scientific and popular science

Wprowadzenie

Odzyskanie w 1918 r. niepodległości przez Polskę doprowadziło do istotnego etapu w rozwoju poszczególnych ziem polskich po byłym zaborze rosyjskim, pruskim i austriackim. Lata niewoli narodowej spowodowały zanik aktywności społecznej wielu środowisk inteligencji polskiej. Z trudem wypracowane wzorce i płaszczyzny funkcjonowania wielu placówek oświatowych, kulturalnych i stowarzyszeń społecznych z przełomu XIX i XX wieku wraz z odzyskaniem niepodległości musiały zmierzyć się z problemami natury ekonomicznej i organizacyjnej wynikającymi przede wszystkim z odbudowy państwowości polskiej¹. Wyrównanie szans rozwoju ziem polskich będących pod zaborami, a także ówczesna sytuacja geopolityczna stanowiły istotne zadania, przed jakimi stanęły władze państwowe odradzającej się II Rzeczypospolitej. Stąd też w pierwszych latach odzyskanej nie-

¹ Por. S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka we Włocławku, na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej w latach 1945–1998*, Włocławek 2006, s. 25–36.

podległości działalność organizacji społecznych, bądź oświatowych czy kulturalnych była dość mocno ograniczona. Niemniej kolejne lata przyniosły odrodzenie aktywności tychże organizacji zarówno o zasięgu ogólnopolskim, jak i regionalnym, i lokalnym.

Na Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej szczególnie uprzywilejowanym ośrodkiem życia społecznego i gospodarczego stał się Włocławek. W latach 20. rozwój wielu placówek oświatowych w mieście, a także siedziby urzędów samorządowych i państwowych, jak chociażby Sądu Okręgowego, Obwodowego Inspektoratu Pracy, Izby Rzemieślniczej Województwa Warszawskiego, Obwodowego Urzędu Miar, ale również Seminarium Duchownego, spowodowały, iż we Włocławku zaczęły aktywizować się różne grupy inteligencji i przedstawiciele życia gospodarczego. To właśnie głównie nauczyciele włocławskich szkół szczególnie zaznaczali swoją obecność w publikowaniu w lokalnej prasie artykułów poświęconych oświacie i życiu kulturalnemu miasta i regionu². Głównie z tej grupy społecznej wywodzili się przyszli działacze społeczni skupieni wokół Związku Nauczycielstwa Polskiego, a także różnego rodzaju organizacji społecznych, kulturalnych, oświatowych i sportowych.

Jak wymienia J. Wajer, w 1923 r. we Włocławku istniało 38 związków i stowarzyszeń, w 1930 r. – 78, a w 1931 r. – już 90³. Bez wątpienia w okresie międzywojennym najbardziej widoczną działalność społeczną we Włocławku prowadziły dwie organizacje społeczne, a mianowicie Włocławskie Towarzystwo Wioślarskie oraz Włocławski Oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, który był założycielem Muzeum oraz prowadził zakrojoną na szeroką skalę działalność popularyzatorską i turystyczno-krajoznawczą. Te dwa stowarzyszenia, a także Związek Nauczycielstwa Polskiego Szkół Powszechnych, miały istotny wpływ na rozwój kulturalny i oświatowy Włocławka oraz przyczyniały się do popularyzowania miasta nad Wisłą jako ważnego ośrodka życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego.

Działalność organizacji społecznych w Polsce po 1945 r.

II wojna światowa była dla Włocławka szczególnie bolesna i uciążliwa. Doprowadziła do likwidacji wielu instytucji kulturalnych, a także stowarzyszeń zajmujących się działalnością kulturalną, oświatową i krajoznawczą. Najdotkliwsze jednak

² W latach 1918–1939 istniały we Włocławku 2 seminaria nauczycielskie, 15 szkół podstawowych, 5 szkół ogólnokształcących, 2 szkoły zawodowe oraz jedna szkoła dokształcająca. Szerzej: M. Pawlak, *Oświata i szkolnictwo*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. 1: *Od początków do 1918 roku*, Włocławek 1999, s. 581–603.

³ J. Wajer, *Życie kulturalne miasta*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego t. 2: *Lata 1918–1998*, Włocławek 2001, s. 181; por. J. Wajer, *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939*, Bydgoszcz 1997.

straty spowodowane w wyniku eksterminacji przez okupanta poniosła włocławska inteligencja, szczególnie nauczyciele, działacze samorządowi i społeczni, a także duchowieństwo. Stanowili oni elitę intelektualną i kulturalną Włocławka z trudem budowaną w okresie międzywojennym. Okupanci wywieźli, bądź spalili duże zasoby biblioteczne, zbiory naukowe, dzieła sztuki, archiwa, zbiory muzealne i kościelne. Skutki tych strat były odczuwalne jeszcze wiele lat po zakończeniu działań wojennych⁴.

Rozwój organizacji społecznych we Włocławku po 1945 r. był zdeterminowany przede wszystkim sytuacją społeczno-polityczną, w jakiej znalazła się Polska. W pierwszych miesiącach i latach nic nie wskazywało na powolne, ale wyjątkowo konsekwentne podporządkowywanie działalności instytucji kulturalnych, a także wszelkich inicjatyw społecznych nowej ideologii realizującej sowiecki model w dziedzinie sztuki, kultury, oświaty i gospodarki. Brak inteligencji przedwojennej, a także prawie znikomy napływ nowej inteligencji twórczej z innych regionów Polski na wiele lat pozbawiły Włocławek rozwoju życia umysłowego i oświatowego zarazem.

W okresie powojennym jedną z pierwszych organizacji społecznych, jaka powstała we Włocławku, był powołany w 1950 r. Oddział Naczelnej Organizacji Technicznej, który będąc federacją, wchłonął liczne stowarzyszenia naukowo-techniczne działające na terenie Włocławka oraz powiatów: włocławskiego, lipnowskiego, rypińskiego i radziejowskiego. Zaczęto tworzyć przy poszczególnych zakładach produkcyjnych koła zakładowe NOT⁵.

Porównując działalność stowarzyszeń technicznych działających w ramach Federacji NOT oraz stowarzyszeń o charakterze kulturalnym i naukowym zarówno w Polsce, jak i we Włocławku, można stwierdzić, że władze państwowe, a przede wszystkim partyjne wspomagały organizacyjnie, jak i finansowo szczególnie te pierwsze. Stąd też organizacje techniczne jako stowarzyszenia „wyższej użyteczności” miały wyjątkowe preferencje dotyczące posiadania własnych obiektów oraz środków na obsługę własnych biur. Najbardziej dynamicznym okresem w działalności Naczelnej Organizacji Technicznej we Włocławku były lata 1975–1998, a więc okres od utworzenia województwa włocławskiego aż do jego likwidacji. W szczytowym okresie swojej działalności przypadającym na lata 80. na terenie województwa włocławskiego działało 150 kół zakładowych, liczących 3 901 członków indywidualnych, zrze-

⁴ Szerzej: S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*; J. Szyling, *Z dziejów Włocławka w latach okupacji niemieckiej (1939–1945)*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 2, s. 367–429.

⁵ W 1970 r. na obszarze Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej działało 67 kół zakładowych zrzeszających 1 467 członków. Szerzej: S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 182–189. Także: *Działalność stowarzyszeń naukowo-technicznych na terenie Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej w okresie 50 lat NOT*, maszynopis znajdujący się w siedzibie NOT, [b.r.w.].

szonych w 16 branżowych stowarzyszeniach, spośród których 9 posiadało oddziały wojewódzkie sfederowane w Radzie Wojewódzkiej NOT. Warty podkreślenia jest podział członków według wykształcenia. Otóż w ogólnej liczbie członków w 1984 r. znajdowało się: 1 137 inżynierów, 2 349 techników oraz 415 innych osób z różnych wykształceniem⁶.

W 1986 r. Oddział Wojewódzki NOT, obok posiadanej już wcześniej własnej siedziby przy Placu Wolności 1, otrzymał dobudowany nowy gmach z salą konferencyjną mieszczącą ponad 250 osób. W nowej siedzibie, obok stowarzyszeń sfederowanych w Oddziale Wojewódzkim NOT, znalazły swoje miejsce: Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Kadr Technicznych, Ośrodek Informacji Naukowo-Technicznej wraz z biblioteką specjalistyczną, Klub Technika wraz z zapleczem gastronomicznym, Zespół Usług Technicznych, a także własna drukarnia. Najbardziej prężną organizacją działającą w strukturach NOT był utworzony we Włocławku, wraz z powołaniem nowego województwa, Włocławski Klub Techniki i Racjonalizacji. Celem nadrzędnym tejże organizacji była głównie koordynacja działalności istniejących na terenie Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej prawie 46 zakładowych klubów techniki i racjonalizacji. O wyjątkowej aktywności klubu świadczy liczba zgłoszonych w 1980 r. projektów wynalazczych, która wynosiła 2 140.

Działacze NOT we Włocławku podejmowali szereg inicjatyw istotnych dla rozwoju wielu gałęzi przemysłu we Włocławku i w województwie włocławskim. Począwszy od 1959 r. w mieście organizowano Włocławskie Dni Techniki, które corocznie odbywały się w maju i trwały cały tydzień, niejednokrotnie nawet 2 tygodnie. Dni Techniki organizowane z wielkim rozmachem, przy udziale wybitnych specjalistów z wielu ośrodków naukowych w Polsce, gromadziły tysiące osób, w tym również młodzież szkół średnich Włocławka i okolicy.

Tematyka tych dni dotyczyła m. in. realizacji budowy stopnia wodnego na Wiśle we Włocławku, urbanistycznej perspektywy rozwoju Włocławka, kooperacji surowców Zakładów Azotowych i Kujawskiej Fabryki Farb i Lakierów we Włocławku, zaopatrzenia w energię cieplną we Włocławku, utylizacji odpadów pomidorowych, aktualnych problemów ochrony środowiska w województwie włocławskim, rozwoju ruchu wynalazczego⁷.

Początek lat 90. to postępujące trudności w realizowaniu statutowych celów stowarzyszenia. Eskalacja bezrobocia we Włocławku i w regionie, likwidacja wielu zakładów przemysłowych, brak środków na działalność poszczególnych stowarzyszeń funkcjonujących w ramach NOT-u doprowadziły do osłabienia aktywności zarówno członków tychże stowarzyszeń technicznych, jak również i samej

⁶ S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 186; Także: *Sprawozdanie z działalności (NOT) za rok 1984*, Włocławek 1985, s. 5.

⁷ Por. S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 188–189.

organizacji społecznej. Likwidacja województwa włocławskiego w 1998 r. doprowadziła do ostatecznej stagnacji tejsze zasłużonej dla Włocławka i regionu organizacji technicznej.

Podobny los podzielił również Oddział Wojewódzki Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego utworzony 18 września 1979 r. PTE nie posiadało tak bogatej tradycji jak NOT we Włocławku. Do 1975 r. działające we Włocławku i na terenie Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej koła regionalne organizacyjnie podporządkowane były Oddziałowi Wojewódzkiemu PTE w Bydgoszczy. Dopiero 16 października 1974 r. powołano we Włocławku Regionalną Radę Koordynacyjną Kół, która podjęła szereg inicjatyw na rzecz stworzenia dogodnych warunków do prowadzenia działalności społecznej rzeszy ekonomistów. W 1977 r. Regionalna Rada Koordynacyjna zorganizowała we Włocławku Biuro Rady, której zadaniem było koordynowanie działalnością organizacyjno-terytorialną poszczególnych kół zakładowych PTE na terenie miasta. Utworzenie w 1979 r. Oddziału Wojewódzkiego PTE we Włocławku za zgodą Zarządu Głównego PTE było zasługą ówczesnego wicewojewody włocławskiego, dra Stanisława L. Bagdzińskiego, pierwszego prezesa nowoutworzonego Oddziału Wojewódzkiego PTE, późniejszego prezesa Włocławskiego Towarzystwa Naukowego⁸.

Początek lat 80. ubiegłego wieku był najbardziej dynamicznym okresem w rozwoju Oddziału Wojewódzkiego PTE we Włocławku. Świadczą o tym również dane dotyczące liczby członków towarzystwa. O ile w 1978 r. we Włocławku i w regionie było zarejestrowanych 800 osób, o tyle w 1980 r. PTE liczyło już 1 260 członków. Uległa również zwiększeniu liczba kół, z 31 w 1978 r. do 50 w 1980 r. W działalności statutowej lata 80. to wspólne inicjatywy podejmowane zarówno przez PTE, jak i NOT. Dotyczyło to również przeniesienia siedziby PTE z ulicy 3 Maja do obiektu NOT przy Placu Wolności 1.

Największą popularnością wśród działaczy PTE cieszyły się organizowane odczyty, konferencje naukowo-wdrożeniowe, współpraca z ośrodkami badawczo-rozwojowymi, a także uczelniami wyższymi i szkołami średnimi. Jak można wywnioskować z cząstkowych sprawozdań zarządu wojewódzkiego PTE we Włocławku, które niestety uległy w latach 90. rozproszeniu, tematyka organizowanych konferencji i sympozjów naukowych, niejednokrotnie o zasięgu ogólnopolskim, dotyczyła m. in. zagadnień produkcji i pracy w procesie doskonalenia ekonomicznego, kierunków racjonalizacji gospodarki materiałowej (1978), problematyki zatrudnienia w aktualnych warunkach gospodarowania na przykładzie Zakładów Azotowych we Włocławku oraz Mazowieckich Zakładów Rafineryjno-Petrochemicznych w Płocku (1979).

⁸ Szerzej: S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 189–193; także: Archiwum OW PTE w posiadaniu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego.

W działalności oświatowej, szczególnie w latach 80. popularnością cieszyły się szkolenia z zakresu edukacji ekonomicznej wśród załóg pracowniczych licznych zakładów produkcyjnych we Włocławku i na terenie województwa włocławskiego. Pod koniec lat 80. ówczesny prezes PTE, prof. Stanisław L. Bagdziński, był współorganizatorem Kongresu Ekonomistów Polskich (1988), w którym uczestniczyli przedstawiciele władz państwowych, z ówczesnym premierem rządu PRL, prof. Zbigniewem Messnerem, oraz I sekretarzem KC PZPR, Wojciechem Jaruzelskim⁹. Wśród rzeszy zasłużonych działaczy PTE we Włocławku szczególną aktywność przejawiali m. in. wspomniany wyżej Stanisław L. Bagdziński, Piotr Kwieciński, Tadeusz Kita, Stanisław Nowacki, Wiesław Wróblewski, Henryk Deselberger, Jan Kosiński, Bogumiła i Henryk Kwiatkowsy.

Przełom lat 80. i 90. to powolny upadek stowarzyszenia. Podejmowane jeszcze w połowie lat 90. próby reaktywowania działalności PTE nie przyniosły już pożądanych efektów. Część działaczy została członkami Sekcji Nauk Ekonomicznych Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, a także nauczycielami akademickimi na kierunku ekonomia w utworzonej przez Włocławskie Towarzystwo Naukowe w 1995 r. Wyższej Szkole Pracy Socjalnej przemianowanej w 1997 r. na Wyższą Szkołę Humanistyczno-Ekonomiczną.

Po 1945 r. we Włocławku, jak również na terenie Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej przez kilka pierwszych lat nie powstały praktycznie żadne stowarzyszenia o charakterze kulturalnym. Funkcje kulturalne przejęły instytucje państwowe utworzone bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. Pierwszym stowarzyszeniem kulturalnym, któremu jak na ówczesne czasy udało się zarejestrować działalność, było utworzone w maju 1956 r. Towarzystwo Miłośników Kultury. Pierwsze próby podejmowano już w 1950 r. Chociaż zostało utworzone wtedy Towarzystwo Miłośników Miasta Włocławka, jednak nie przejawiało ono większej inicjatywy, a jego członkowie w 1956 r. zasilili powstałe właśnie Towarzystwo Miłośników Kultury.

Towarzystwo Miłośników Kultury faktycznie rozpoczęło działalność dopiero w maju 1958 r. Tak długo trwał proces zatwierdzenia statutu przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy. Należy w tym miejscu wyjaśnić, że w początkowym okresie Towarzystwo Miłośników Kultury nosiło nazwę Towarzystwo Miłośników Sceny. Jego główny cel w pierwszych latach działalności stanowiło upowszechnianie i rozwój różnych form kultury teatralnej we Włocławku i w powiecie włocławskim¹⁰.

⁹ S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s.192–193; także: *Informator PTE*, Warszawa, lipiec 1988.

¹⁰ Towarzystwo Miłośników Sceny udzielało wsparcia materialnego w ramach patronatu nad zespołami artystycznymi, a także osobami wybitnie uzdolnionymi. Takiego wspar-

Naciski władz politycznych Bydgoszczy i Włocławka doprowadziły w grudniu 1964 r. do zmiany nazwy na Towarzystwo Miłośników Kultury. Spektakularnym osiągnięciem tejże instytucji okazało się zainicjowanie budowy przekaźnika telewizyjnego dla Włocławka. Przekaznik ten oddano do użytku w czerwcu 1959 r., dzięki dużemu zaangażowaniu wielu działaczy Towarzystwa Miłośników Kultury. Sukces ten zawdzięczali działacze towarzystwa dobrej współpracy z Wydziałem Kultury Prezydium Miejskiej Rady Narodowej we Włocławku, a także władzami politycznymi miasta. Pojawił się także postulat wysunięty przez Towarzystwo, aby we Włocławku powstał teatr zawodowy oraz miejscowy radiowęzeł¹¹. Ta dobra współpraca z władzami miasta świadczyła o dość daleko idącej autonomii towarzystwa po 1956 r.

Odgórna decyzja o sfederowaniu Towarzystwa Miłośników Kultury w 1961 r. z Kujawsko-Pomorskim Towarzystwem Kulturalnym odbiła się negatywnym echem wśród działaczy towarzystwa i ograniczyła w sposób istotny samodzielność samego stowarzyszenia. Niemniej lata 60. i 70. należą do wyjątkowo pomyślnego okresu w działalności organizacji. Rozpoczęły działalność sekcje towarzystwa: teatralna, plastyczna, literacka, filmowa, muzyczna, twórczości ludowej i wydawnicza. Utworzone zostały 3 filie: w Brześciu Kujawskim, Kowalu i Lubrańcu. W 1968 r. nakładem towarzystwa ukazała się *Monografia powiatu włocławskiego* opublikowana w nakładzie 3 000 egzemplarzy. Towarzystwo patronowało także wykopaliskom archeologicznym w Sarnowie prowadzonym przez dr Lidię Gabałówną z Muzeum Archeologicznego w Łodzi. W 1968 r. z inicjatywy towarzystwa został utworzony Klub Literacki „Kujawy” zrzeszający ponad 20 poetów amatorów.

Zasługą Towarzystwa było organizowanie, począwszy od 1983 r., imprezy plenarowej pod nazwą Festyn Kujawski. Corocznie odbywające się festyny w Parku Miejskim we Włocławku gromadziły tysiące osób, zarówno mieszkańców Włocławka, jak i okolicznych miejscowości, a przede wszystkim miłośników kultury ludowej. Szczególnym zainteresowaniem uczestników poszczególnych festiwali cieszyły się m. in. konkursy sypania wzorów piaskiem, warsztaty twórców ludowych – garncarzy, hafciarek, rzeźbiarzy, malarek ręcznie malowanego fajansu. Przez wiele lat dużą atrakcją dla mieszkańców Włocławka była działalność Amatorskiego Klubu Filmowego „Lumen”, który specjalizował się m. in. w produkcji filmów rejestrujących kujawski folklor i twórczość artystyczną¹². Wśród wielu działaczy

cia udzielało m. in. zespołowi Związku Nauczycielstwa Polskiego pod nawą Teatr Ludzi Upartych. Szerzej: Z. Karczewski, *Towarzystwo Miłośników Kultury we Włocławku w latach 1956–1969*; w: *Ziemia kujawska*, t. 3, pod red. Mariana Biskupa, Warszawa 1971, s. 272–276.

¹¹ Por. Z. Karczewski, *Towarzystwo Miłośników Kultury...*, s. 272; S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 218–220; Archiwum Państwowe Włocławek, Urząd Wojewódzki we Włocławku, Wydział Kultury, Spis zd.-odb. nr 4/1.

¹² Szerzej: S. Leszczyński, *Spoleczny ruch kulturalny w województwie włocławskim*, „Rocz-

społecznych, którzy przyczynili się do nadania towarzystwu wyjątkowej rangi w środowisku Włocławka należy wymienić: Czesława Andrzejkowicza, Antoniego Laskowskiego, Zygmunta Bartczaka, Włodzimierza Gniazdowskiego, Mieczysława Słomskiego, Zdzisława Karczewskiego i przede wszystkim wieloletnią prezes – Wiesławę Przytarską.

Schyłek działalności Towarzystwa Miłośników Kultury przypada na początek lat 90. ubiegłego wieku. Brak środków finansowych, odejście najbardziej aktywnych działaczy społecznych doprowadziły do zawieszenia i likwidacji stowarzyszenia.

Utworzenie województwa włocławskiego w 1975 r. przyspieszyło powstawanie kolejnych stowarzyszeń, których działalność obejmowała nie tylko miasto Włocławek, ale także cały region Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej wchodzący w skład nowego województwa. Szczególnie uaktywniło się środowisko związane z kulturą, sztuką i popularyzacją nauki. Utworzenie 49 województw spowodowało swoisty renesans społecznego ruchu kulturalnego w Polsce. Szczególnie uwidoczniła się ta aktywność w nowopowstałych województwach, do których zaliczane było m. in. województwo włocławskie sąsiednie ze stolicami w Płocku, Koninie czy Toruniu. We Włocławku, przy znacznym wsparciu władz miejskich, 3 lutego 1976 r. utworzone zostało Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne. W ten sposób uniezależniona została podległość stowarzyszeń kulturalnych Włocławka od Kujawsko-Pomorskiego Towarzystwa Kulturalnego z siedzibą w Bydgoszczy¹³.

DKTK przede wszystkim realizowało takie zadania statutowe, które obejmowały z jednej strony działalność rozproszonych organizacji kulturalnych na terenie nowopowstałego województwa włocławskiego, z drugiej, przyjęło na siebie opiekę nad nieprofesjonalnym środowiskiem artystycznym. Tak więc DKTK pełniło funkcję federacji, w skład której weszły m. in. Włocławskie Towarzystwo Muzyczne, Towarzystwo Miłośników Kultury we Włocławku, Towarzystwo Bibliofilów im. Józefa Blizińskiego we Włocławku oraz osiem towarzystw regionalnych z terenu województwa włocławskiego. DKTK objęło również opieką Włocławski

nik Kulturalny Kujaw i Pomorza”, t. 12, Bydgoszcz 1993; W. Przytarska, *Działalność Towarzystwa Miłośników Kultury we Włocławku w latach 1970–1976*, „Ziemia kujawska” 1978, t. 5, s. 365–376; S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 221; S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 2, s. 679–681.

¹³ Szerzej o powstaniu i działalności DKTK zob. S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 2, s. 681–683; S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 222–229; S. Leszczyński, *Społeczny ruch kulturalny w województwie włocławskim*, „Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza”, t. 12, Bydgoszcz 1993, s. 46–55; S. Leszczyński, *Kultura i sztuka w województwie włocławskim w latach 1975–1995*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1996, t. 10, s. 280–282; M. Słomski, *Działalność Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego we Włocławku w latach 1976–1980*, „Ziemia kujawska” 1981, t. 6, Warszawa–Poznań–Toruń 1981, s. 250–255.

Klub Literacki oraz Ognisko Plastyczne we Włocławku¹⁴. W 1982 r. Towarzystwo przeniosło swoją siedzibę do wyremontowanego obiektu zabytkowego mieszczącego się przy ulicy Piwnej 4 (tzw. Czarny Spichrz), w którym znalazło swoje miejsce dziewięć stowarzyszeń, klubów i sekcji specjalistycznych. W piwnicy siedziby DKTK utworzono Klub Środowisk Twórczych, który w latach 80. i 90. był jednym z nielicznych we Włocławku obiektów, w którym miało swoją siedzibę całe środowisko kulturalne miasta.

W pierwszych latach działalności główny nacisk DKTK kładło na popularyzację dorobku środowiska kulturalnego m. in. poprzez wspieranie Włocławskiego Klubu Literackiego, organizowanie wystaw czasowych, pielęgnowanie twórczości ludowej i folkloru różnych regionów Kujaw i ziemi dobrzyńskiej, przyznawanie stypendiów twórcom animatorom kultury, organizowanie konkursów i festiwali folklorystycznych, działalność wydawniczą. W 1978 r. DKTK zainicjowało coroczne Włocławskie Dni Teatru Powszechnego z Warszawy. Brak własnego teatru z powodzeniem rekompensował przyjazd do Włocławka znanych i cenionych aktorów scen warszawskich.

Otrzymanie w 1982 r. własnej siedziby przez DKTK jeszcze bardziej zdynamizowało działaczy kultury na rzecz popularyzacji osiągnięć środowiska twórców i animatorów kultury. Do 1991 r. w sali wystawowej DKTK zorganizowano ponad sto wystaw indywidualnych i zbiorowych, na które składały się także wystawy poplenerowe, pokonkursowe, promocyjne, objazdowe i jubileuszowe. W latach 1977–1990 środowisko lokalnych 30 plastyków zrzeszonych w Klubie Plastyka Nieprofesjonalnego zorganizowało łącznie 13 plenerów malarskich i malarsko-fotograficznych. Z kolei w latach 80. towarzystwo było jednym ze współorganizatorów dwóch ogólnopolskich plenerów malarskich i konkursów adresowanych do artystów profesjonalnych pod nazwą „Prowincja” organizowanych kolejno w 1983 r. w Skrzynkach, w 1984 r. w Hucie Chodeckiej oraz w Kikole w 1985 r.

Lata 80. to także utworzenie w siedzibie DKTK Klubu Pisarzy Kujawskich pod nazwą „Kujawskie Inspiracje”. Członkami Klubu byli znani poeci i pisarze wywodzący się z terenu Kujaw, jak chociażby Maria Kuncewiczowa, Janusz Odrowąż-Pieniążek, Maria Danuta Betto, Teresa Bojarska, czy Janusz Żernicki.

Działalność wydawnicza DKTK to opublikowanie drukiem do 1989 r. 10 tomików poetyckich oraz dwie pozycje o charakterze folklorystycznym i rocznicowym. W 1991 r. DKTK było organizatorem ogólnopolskiej wystawy, malarstwa i grafiki pod nazwą *Zło dobrem zwyciężaj*, która odbyła się pod patronatem prezydenta RP Lecha Wałęsy i biskupa włocławskiego Henryka Muszyńskiego dla uczczenia wizyty Ojca Świętego Jana Pawła II we Włocławku.

¹⁴ Szerzej: S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 222–224.

Pośród rzeszy działaczy społecznych, którzy przyczyniali się do rozwoju Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego do 1990 r., należy wymienić m.in. Joannę Schab, Stanisława Leszczyńskiego, Eugeniusza Andrzejewskiego, Tadeusza Sławińskiego, Mieczysława Słomskiego, Wiesławę Przytarską, Kazimierza Drgasa, Teresę Olkiewicz, Jerzego Pietraszewskiego¹⁵.

Podobnie jak DKTK również w 1976 r. z inicjatywy lokalnych działaczy kultury powstało Włocławskie Towarzystwo Muzyczne. Jak wyżej podkreślano, było ono sfederowane w ramach DKTK, jednak jako organizacja społeczna mająca osobowość prawną korzystało z szerokiej autonomii i było finansowane jako oddzielne stowarzyszenie przez Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego we Włocławku. Największym sukcesem WTM było powołanie własnej orkiestry pod nazwą Włocławska Orkiestra Symfoniczna, składającej się głównie z nauczycieli Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia we Włocławku. Orkiestra Symfoniczna zorganizowała w latach 80. kilkadziesiąt koncertów pod nazwą *Niedzielne spotkania z muzyką* adresowanych nie tylko do melomanów z Włocławka, ale także i z całej Polski.

Z Włocławską Orkiestrą Symfoniczną zarówno we Włocławku, jak i na organizowanych koncertach w kraju, a także i na Białorusi koncertowali wybitni soliści operowi scen polskich, m. in.: Stefania Woytowicz, Krzysztof Jakowicz, Andrzej Hiolski, Urszula Trawińska-Moroz, Jan Paruzel¹⁶.

W swoim dorobku statutowym Włocławskie Towarzystwo Muzyczne może pochwycić się prowadzeniem społecznych ognisk muzycznych. Mimo iż we Włocławku istniała szkoła muzyczna I i II stopnia, nie była w stanie sprostać dużemu zainteresowaniu uczniów włocławskich szkół. Stąd też wśród działaczy stowarzyszenia narodził się pomysł utworzenia w latach 80. trzech ognisk muzycznych i dwunastu ich filii, w których łącznie pobierało naukę muzyki ponad 500 osób. Mimo iż środki finansowe w postaci subwencji pochodziły z Ministerstwa Kultury i Sztuki przedsięwzięcie to przerosło pod względem finansowym możliwości towarzystwa. Drogi sprzęt, brak niezbędnej kadry nauczycielskiej, niewystarczające środki na utrzymanie lokali, przelały czarę goryczy i z końcem lat 80. zaprzestano kontynuowania tejsze działalności. Podobny los spotkał i same Towarzystwo Muzyczne, które w ślad za zaprzestaniem dotowania towarzystw w 1990 r. podzieliło los innych stowarzyszeń i zawiesiło działalność statutową. Dopełnieniem tej ostatecznej decyzji była także pojawiająca się na początku lat 90. konkurencja, brak środków

¹⁵ DKTK we Włocławku nadal jest jedną z ważniejszych organizacji kulturalnych działających w szczególności na rzecz środowiska lokalnego. Wiele cennych inicjatyw podejmowanych w okresie do 1990 r. jest kontynuowanych nadal i cieszą się one wyjątkowym uznaniem zarówno środowiska kulturalnego nieprofesjonalnego, jak i profesjonalnego Włocławka i wielu innych ośrodków życia kulturalnego w Polsce.

¹⁶ Szerzej o działalności Włocławskiego Towarzystwa Muzycznego: S. Leszczyński, *Spoleczny ruch kulturalny...*, s. 52; S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 233–234.

na utrzymanie biura, kosztowna organizacja koncertów muzycznych oraz malejące zainteresowanie ofertą towarzystwa ze strony dzieci i młodzieży szkolnej.

Z chwilą utworzenia w 1975 r. województwa włocławskiego i powołaniem do życia Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego rozpoczęto działania związane z utworzeniem we Włocławku, na wzór Torunia, Bydgoszczy i Płocka, społecznej organizacji naukowej, której zadaniem byłoby inicjowanie badań naukowych dotyczących Włocławka i regionu Kujaw i ziemi dobrzyńskiej oraz wydawanie publikacji obejmujących ich wyniki. Z inicjatywy ówczesnego I sekretarza KW PZPR we Włocławku, a jednocześnie przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej we Włocławku, Edwarda Szymańskiego, powołano do życia Włocławskie Towarzystwo Naukowe na zjeździe założycielskim w Ciechocinku 16 czerwca 1979 r. Członkami-założycielami Towarzystwa byli przedstawiciele życia kulturalnego Włocławka, działacze społeczni reprezentujący różne dziedziny życia społecznego, gospodarczego, politycznego i oświatowego. Do grona założycieli zaproszono także wybitnych ludzi nauki reprezentujących różne dyscypliny naukowe z wielu ośrodków naukowych w Polsce. Łącznie członkami-założycielami Włocławskiego Towarzystwa Naukowego zostało 127 osób¹⁷.

Przyjęta przez nich uchwała o powołaniu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego okazała się, jak na tamte czasy, bardzo rozważna, wskazywała bowiem na oczekiwania społeczności lokalnej i regionalnej, liczącej na istotne propozycje i rozwiązania w dziedzinie edukacji, rozwoju nauki i szkolnictwa wyższego w nowoutworzonym województwie włocławskim. Patrząc z perspektywy prawie czterdziestu lat, można podkreślić, że podjęcie szeregu inicjatyw przez działaczy towarzystwa wychodziło naprzeciw oczekiwaniom ludzi nauki, a także szerokim kręgom społeczności Włocławka, Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej. Takim przykładem może być chociażby inicjatywa prof. Bogdana Wawrzyniaka, zgłoszona na posiedzeniu zarządu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w 1993 r., a odnosząca się do utworzenia przez towarzystwo pierwszej w dziejach miasta Włocławka świeckiej uczelni wyższej.

¹⁷ O działalności Włocławskiego Towarzystwa Naukowego wydano drukiem wiele opracowań i artykułów naukowych, m. in.: S. Kunikowski, *Dzieje Włocławskiego Towarzystwa Naukowego 1979–1999*, w: *Włocławskie Towarzystwo Naukowe 1979–1999*, Włocławek 1999, s. 9–47; S. Kunikowski, *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku*, Włocławek 1999; S. Kunikowski, *Włocławskie Towarzystwo Naukowe ośrodkiem integrującym środowiska lokalne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w 25-lecie działalności*, „Nauka” 2003, nr 4, s. 234–244; M. Wojciechowski, *Działalność naukowo-badawcza Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w latach 1979–1999*, w: *Włocławskie Towarzystwo Naukowe 1979–1999*, s. 75–90; B. Wawrzyniak, *Działalność popularyzatorska Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w latach 1979–1999*, w: *Włocławskie Towarzystwo Naukowe*, s. 91–107; D. Kuźnicka, *Działalność Wydawnicza Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w latach 1979–1999*, w: *Włocławskie Towarzystwo Naukowe 1979–1999*, s. 109–114.

Obecność w gronie założycieli i członków towarzystwa znaczących postaci ze świata nauki, oświaty, kultury i sztuki podnosiło z jednej strony rangę nowej organizacji społecznej, a z drugiej ułatwiało organizację wielu ważnych nie tylko dla regionu konferencji naukowych o zasięgu ogólnopolskim, a niejednokrotnie i międzynarodowych. Warto wymienić choćby kilkanaście postaci, które przyczyniły się w tym początkowym okresie do nadania towarzystwu liczącej się rangi wśród społecznego ruchu naukowego w Polsce: prof. Marian Biskup, prof. Stefan Cackowski, prof. Zdzisław Cackowski, prof. Zbigniew Gertych, prof. Ryszard Grygiel, prof. Konrad Jażdżewski, prof. Marian Kallas, prof. Jerzy Kmiecinski, prof. Antonii Kotelko – pierwszy prezes WTN, prof. Mikołaj Kozakiewicz, Maria Kuncewiczowa, prof. Andrzej Marek, Janusz Odrowąż-Pieniążek, prof. Szczepan Pieniążek, prof. Witold Podkówka, prof. Bogdan Wawrzyniak, prof. Marian Weiss, prof. Mieczysław Wojciechowski, prof. Jan Moll, prof. Stanisław Sterkowicz¹⁸.

Struktura działalności statutowej oparta została na powołaniu wydziałów, sekcji i komisji. Poszczególne wydziały (Nauk Społecznych, Nauk Przyrodniczych, Nauk Technicznych) zajmowały się koordynacją działalności poszczególnych sekcji oraz były łącznikiem między zarządem towarzystwa a sekcjami. Szczególną aktywność w pierwszych latach działalności przejawiały sekcje: Nauk Prawniczych, Ekonomiczno-Socjologicznych, Nauk Historycznych, Nauk Biologicznych, Nauk Rolniczych, Nauk Medycznych, Nauk Chemicznych, Ergologii, Kształtowania Środowiska. Powołano również Komisję Wisły jako interdyscyplinarną w stosunku do poszczególnych sekcji i dyscyplin naukowych.

Włocławskie Towarzystwo Naukowe w okresie do 1989 r. zrealizowało szereg inicjatyw, które ujęte zostały w jego statucie oraz uchwale o utworzeniu pierwszej na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej korporacji ludzi nauki. Podejmowane przedsięwzięcia dotyczyły zwłaszcza zakrojonej na dużą skalę działalności wydawniczej, a także naukowej i badawczej.

Kolejną istotną formą działalności towarzystwa było popularyzowanie osiągniętych zdobyczy nauki poprzez organizowanie sesji, sympozjów i konferencji naukowych, ale także popularnonaukowych, których tematem wiodącym była problematyka związana z regionem Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Istotną rolę w działalności towarzystwa i to od samego początku jego powstania było gromadzenie własnego księgozbioru, który miał stanowić w przyszłości załączek biblioteki naukowej służącej nie tylko swoim członkom, ale także mieszkańcom regionu,

¹⁸ Szerzej: S. Kunikowski, *Trzydzieści lat działalności Włocławskiego Towarzystwa Naukowego na rzecz integracji środowiska naukowego Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, w: *Trzydzieści lat Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Kalendarium 1979–2009*, pod red. S. Kunikowskiego, A. Wróbla, Z. J. Zasady, Włocławek 2010, s. 9–16; Także: S. Kunikowski, *Dzieje Włocławskiego Towarzystwa Naukowego 1979–1999*, s. 9–47.

ludziom nauki i młodzieży uczącej się i studiującej. Ambicją towarzystwa było utworzenie takiej biblioteki, w której znajdować się będzie księgozbiór związany z historią Włocławka, Kujaw i ziemi dobrzyńskiej¹⁹. Kolejne lata dowiodły, że ten ambitny cel został osiągnięty m. in. poprzez otwarcie w 1994 r. Biblioteki Naukowej im. L. Bagdzińskiego z księgozbiorem liczącym ponad 30 tys. woluminów.

Istotnym przedsięwzięciem towarzystwa było przejście od DKTK we Włocławku periodyku naukowego, jakim były „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”. Trzeci tom „Zapisków” ukazał się w 1980 r. już jako wydawnictwo Włocławskiego Towarzystwa Naukowego²⁰.

Włocławskie Towarzystwo Naukowe w 1981 r. podjęło inicjatywę utworzenia we Włocławku Punktu Konsultacyjnego dla studentów studiów zaocznych Wydziału Prawa i Administracji UMK w Toruniu. Chciano w ten sposób zainicjować powstanie we Włocławku załączków przyszłej uczelni wyższej. Propozycja ta, pomimo dużego zainteresowania ze strony potencjalnych studentów wywodzących się z Włocławka i regionu, nie znalazła niestety wsparcia ze strony ówczesnych władz administracyjnych województwa włocławskiego. Utworzony w 1978 r. we Włocławku Oddział Zamiejscowy ówczesnej Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy kształcącej studentów na studiach dziennych również uległ likwidacji w 1981 r., pomimo nagłośnionego przez Zarząd Włocławskiego Towarzystwa Naukowego oficjalnego sprzeciwu. Niestety, przy biernej postawie władz wojewódzkich i miejskich Włocławka Oddział Zamiejscowy ATR został rozwiązany, pomimo poniesionych dość znacznych nakładów finansowych na jego organizację, wyposażenie w sprzęt i stworzenie warunków socjalnych zarówno dla młodzieży studiującej, jak i kadry dydaktycznej²¹.

Pierwsze dziesięciolecie działalności Włocławskiego Towarzystwa Naukowego to wyjątkowa aktywność naukowo-badawcza, wydawnicza i popularyzatorska. W latach 1979–1989 nakładem towarzystwa ukazało się 47 pozycji. W większości to wyniki badań prowadzonych zarówno przez członków mieszkających na stałe we Włocławku, a także ludzi nauki pracujących zawodowo na uczelniach wyższych, m. in. Poznania, Torunia, Bydgoszczy i Łodzi. Szczególna aktywność badawcza i wydawnicza miała miejsce w naukach medycznych, głównie dzięki organizowanym ogólnopolskim konferencjom pediatrycznym i kardiologicznym. Począwszy od 1981 r. Włocławskie Towarzystwo Naukowe było organizatorem

¹⁹ Szerzej: S. Kunikowski, *Dzieje Włocławskiego Towarzystwa Naukowego 1979–1999*.

²⁰ Pierwszym redaktorem „Zapisków” został wybrany doc. dr hab. Marian Kallas z UMK w Toruniu. Łącznie do 1990 r. ukazało się 7 tomów „Zapisków”, a do chwili obecnej 33.

²¹ Szerzej: S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 254–261; także: J. Katafias, M. Pawlak, *Włocławski Oddział Instytutu Rolniczego Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy (1979–1984)*, Włocławek 2001.

corocznych ogólnopolskich konferencji kardiologicznych, których pokłosiem były każdorazowo publikowane materiały pokonferencyjne pod red. prof. Stanisława Sterkowicza. Cyklicznymi konferencjami stały się również spotkania regionalne i ogólnopolskie w takich dziedzinach nauki jak rolnictwo, historia, archeologia, ekonomia²².

Poszczególne zarządy Włocławskiego Towarzystwa Naukowego od samego początku podejmowały wysiłki w celu otrzymania własnego obiektu, w którym mogłyby odbywać się konferencje i zebrania naukowe sekcji, a także byłby siedzibą Biblioteki Regionalnej oraz Biura Towarzystwa. W 1987 r. dzięki życzliwości ówczesnych władz miasta, a także dużej pomocy ze strony ówczesnego wicewojewody włocławskiego, S. L. Bagdzińskiego, Włocławskie Towarzystwo Naukowe otrzymało w formie własności notarialnej budynek mieszczący się przy Placu Wolności 20. Po przeprowadzeniu remontu trwającego 7 lat, w 1994 r. wprowadziło się towarzystwo do własnej siedziby, w której znalazła swoje upragnione miejsce Biblioteka Naukowa z czytelnią²³.

Należy podkreślić w formie podsumowania, że działalność Włocławskiego Towarzystwa Naukowego opierała się i nadal opiera się przede wszystkim na członkach, mniej lub bardziej aktywnych, w zależności od posiadanego czasu wolnego, osobistego zaangażowania, pasji, ale i bezinteresowności.

Lata 70. i 80. ubiegłego wieku nie były łatwe dla społecznego ruchu w Polsce, naukowego i kulturalnego w szczególności. Problemy, przed jakimi niejednokrotnie stawali działacze tychże organizacji, sprowadzały się m. in. do trudności w zdobywaniu przydziału na papier na druk publikacji, nadmiernej sprawozdawczości dla organów administracji państwowej, ale także dość często władz partyjnych, wszechobecnej cenzury utrudniającej organizowanie wielu przedsięwzięć popularyzujących naukę i kulturę. Dochodziły do tego również trudności w zdobywaniu dodatkowych środków finansowych na działalność przedmiotową i podmiotową towarzystw regionalnych.

Po 1945 r. Włocławek był także siedzibą kilku organizacji społecznych o charakterze naukowym i popularnonaukowym. W 1956 r. z inicjatywy Kierownika Powiatowego Archiwum Państwowego we Włocławku, Henryka Żmijewskiego, powołano do życia Włocławski Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego. W pierwszych latach działalności Oddział Włocławski PTH koncentrował swoją

²² Szerzej: M. Wojciechowski, *Działalność naukowo-badawcza Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w latach 1979–1999*, w: *Włocławskie Towarzystwo Naukowe 1979–1999...*, s. 75–90; B. Wawrzyniak, *Działalność popularyzatorska Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w latach 1979–1999*, w: *Włocławskie Towarzystwo Naukowe 1979–1999...*, s. 91–108.

²³ S. Kunikowski, *Trzydzieści lat działalności Włocławskiego Towarzystwa Naukowego na rzecz integracji środowiska naukowego Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, s. 9.

działalność na organizacji prelekcji, referatów i odczytów, których adresatami byli mieszkańcy miasta, ale także i uczniowie szkół średnich oraz nauczyciele²⁴.

Członkowie PTH organizowali również wiele interesujących sesji naukowych i popularnonaukowych dotyczących tematyki regionalnej. W 1969 r. przy Oddziale PTH we Włocławku powstało Koło Młodych Miłośników Historii grupujące głównie uczniów włocławskich szkół średnich, którzy pod opieką członków PTH przygotowywali materiały dotyczące wybitnych postaci Włocławka²⁵.

W 1963 r. ukazał się pierwszy tom periodyku „Ziemia Kujawska”, którego redaktorem naukowym był prof. Marian Biskup, a który był wydawany przez Oddziały PTH w Inowrocławiu i we Włocławku. Środki finansowe niezbędne na pokrycie prac redakcyjnych i wydawniczych pochodziły głównie z funduszy miejskich Włocławka i Inowrocławia, a po utworzeniu województwa włocławskiego, także z Urzędu Wojewódzkiego. Niestety, brak aktywności ze strony członków PTH we Włocławku, a także i zaniechanie finansowania periodyku sprawiły, że od tomu ósmego jedynym wydawcą „Ziemi Kujawskiej” stał się Oddział PTH w Inowrocławiu²⁶.

Pomimo iż włocławski Oddział PTH nie był zbyt liczny (30–40 członków), udało się członkom towarzystwa wesprzeć inicjatywę wydania w 1968 r. drukiem *Monografii powiatu włocławskiego* pod red. Stanisława Laguny. W początkach lat 80. działalność PTH we Włocławku całkowicie zamarła. Podejmowane w 1984 r. próby reaktywowania stowarzyszenia nie przyniosły spodziewanych rezultatów²⁷.

We Włocławku posiadały swoje siedziby jeszcze dwa stowarzyszenia specjalistyczne: Polskie Towarzystwo Archeologiczne oraz Polskie Towarzystwo Numizmatyczne. Nie odegrały one jednak większej roli w działalności na rzecz środowiska naukowego miasta i regionu. Włocławski Oddział Polskiego Towarzystwa Archeologicznego został utworzony w 1955 r. Głównym celem towarzystwa była ochrona zabytków archeologicznych, ale również wspieranie organizowanych przez Muzeum Kujawskie we Włocławku wykopalisk archeologicznych na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej²⁸. Towarzystwo było także organizatorem sesji nauko-

²⁴ Por. H. Żmijewski, *Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział we Włocławku w latach 1956–1961*, „Ziemia Kujawska” 1963, t. 1, Inowrocław–Włocławek, s. 283–286; także: M. Słomski, *Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział we Włocławku w latach 1967–1969*, „Ziemia Kujawska” 1971, t. 3, Inowrocław–Włocławek, s. 268–271.

²⁵ Szerzej: S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 203–207.

²⁶ Tamże, s. 206.

²⁷ Dopiero pod koniec lat 90. z inicjatywy Włocławskiego Towarzystwa Naukowego odbyło się zebranie grupy inicjatywnej Koła PTH we Włocławku. W 2000 r. utworzono Koło PTH, które w 2002 r. przekształciło się w oddział bezpośrednio podległy Zarządowi Głównemu PTH z siedzibą w Warszawie.

²⁸ Szerzej S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka...*, s. 207–210.

wych i odczytów. Między innymi w 1958 r. zorganizowano we Włocławku sesję, której tematem były wyniki prowadzonych w mieście badań archeologicznych. W 1966 r. Towarzystwo Archeologiczne zorganizowało w Brześciu Kujawskim uroczystą sesję naukową poświęconą pradziejom i historii miasta, podczas której otwarto stałą wystawę archeologiczną.

W roku 1983 powołano do życia Koło Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego z siedzibą we Włocławku, które w 1990 r. przekształciło się w oddział stowarzyszenia²⁹.

Podsumowanie

Pierwsze lata po zakończeniu II wojny światowej były dla Włocławka i jego środowiska społecznego wyjątkowo trudne. Dotkliwe straty odniosła inteligencja miasta. Wielu przedstawicieli życia kulturalnego, społecznego i gospodarczego zostało wymordowanych przez hitlerowców, innych wywieziono do obozów koncentracyjnych, bądź na roboty do Niemiec. Liczne zbiory biblioteczne, dzieła sztuki, archiwa, zbiory muzealne, zostały zrabowane, bądź bezpowrotnie zniszczone.

Skutki braku elity intelektualnej i kulturalnej dawały o sobie znać jeszcze wiele lat po zakończeniu działań wojennych. Z trudem wypracowane w okresie międzywojennym osiągnięcia kulturalne, a także wzorce aktywności społecznej wielu środowisk włocławskiej inteligencji nie mogły być kontynuowane po 1945 r., głównie ze względu na sytuację społeczną, polityczną, a także i gospodarczą wynikającą z nowych uwarunkowań ustrojowych, w jakich znalazło się społeczeństwo polskie.

Podobnie jak w całym kraju także i we Włocławku ówczesne władze administracyjne i polityczne utrudniały, bądź wręcz zabraniały powoływania jakichkolwiek organizacji społecznych grupujących ludzi według ich zainteresowań i wykształcenia. Sowietyzacja życia społecznego odcisnęła swoje piętno na aktywności mieszkańców Włocławka i regionu.

Dopiero po 1956 r. zaistniały okoliczności, które umożliwiły, oczywiście za zgodą władz administracyjnych, tworzyć zręby przyszłych organizacji społecznych o zasięgu lokalnym bądź regionalnym. Poza kilkoma przypadkami powstania takich stowarzyszeń nie było widocznych oznak masowego ich powoływania, głównie z powodu braku we Włocławku inteligencji miejscowej, a także i napływowej.

²⁹ Podczas zjazdu w Leżajsku w 1992 r. doszło do kolejnej zmiany organizacyjnej. Powołano do życia Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, gdyż ze stowarzyszenia odeszła grupa archeologów. W 1998 r. Polskie Towarzystwo Numizmatyczne we Włocławku obchodziło swój jubileusz XV-lecia działalności.

Zgoła odmienna sytuacja miała miejsce z chwilą utworzenia w 1975 r. województwa włocławskiego. Zbieżne interesy zarówno działaczy społecznych, jak również prominentów partyjnych i przedstawicieli administracji wojewódzkiej, doprowadziły do utworzenia wielu organizacji i stowarzyszeń, które utorowały sobie drogę do artykułowania własnych zainteresowań, pasji, a także gromadzenia wiedzy o małej ojczyźnie. Należy podkreślić, że część z nich przetrwała różne koleje losu i nadal pielęgnuje swoje przywiązanie do szeroko rozumianego regionalizmu i tożsamości członków. Jest to największy skarb, który należy pieczołowicie pielęgnować i przekazywać kolejnym pokoleniom.

STRESZCZENIE

II wojna światowa poczyniła we Włocławku niepowetowane straty. Uległo likwidacji wiele instytucji kulturalnych, a także stowarzyszeń zajmujących się przed wojną działalnością kulturalną, oświatową i krajoznawczą.

Rozwój organizacji społecznych we Włocławku w 1945 r. zdeterminowany był przede wszystkim nową sytuacją społeczno-polityczną, w jakiej znalazła się cała Polska. Widoczny w mieście brak inteligencji miejscowej, ale również i napływowej oraz sowietyzacja życia społecznego i gospodarczego powodowały znikomą aktywność różnych kręgów społecznych w tworzeniu stowarzyszeń i organizacji regionalnych. Dopiero po 1956 r., a w szczególności w latach 60. pojawiają się pierwsze efekty na rzecz tworzenia organizacji społecznych we Włocławku.

Szczególny rozwój organizacji i stowarzyszeń przypada na lata związane z utworzeniem województwa włocławskiego w 1975 r. Takie organizacje jak Towarzystwo Miłośników Kultury, Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne, Włocławskie Towarzystwo Muzyczne, a przede wszystkim Włocławskie Towarzystwo Naukowe wślawiały się wyjątkowymi inicjatywami na rzecz popularyzacji kultury, sztuki i nauki wśród różnych grup społecznych we Włocławku, na terenie Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej. Niestety wraz z wprowadzeniem gospodarki rynkowej w 1989 r. a przede wszystkim likwidacją w 1998 r. województwa włocławskiego doprowadzono do zawieszenia bądź likwidacji wielu stowarzyszeń, które wywarły niemały wpływ na życie społeczne, kulturalne, gospodarcze i naukowe przede wszystkim Włocławka.

SUMMARY

World War II made irreparable losses in Włocławek. Many cultural institutions and associations dealing with cultural, educational and sightseeing activities before the war were liquidated.

The development of social organizations in Włocławek in 1945 was primarily determined by the new socio-political situation in which all of Poland was found. The lack of local, but also extraneous intelligence as a social group as well as the sovietization of social and economic life in Włocławek caused negligible activity of various social circles in the creation of regional associations and organizations. It was only after 1956 and in particular the 1960s that they brought first results for the creation of social organizations in Włocławek.

The special development of organizations and associations falls on the years related to the establishment of the Włocławek Province in 1975. Organizations such as Towarzystwo Miłośników Kultury, Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne, Włocławskie Towarzystwo Muzyczne and, most importantly Włocławskie Towarzystwo Naukowe, became famous for the promotion of culture, art and science among various social groups in Włocławek itself, in Kujawy Wschodnie and Dobrzyń regions. Unfortunately, with the introduction of the market economy in 1989 and, above all, the liquidation of the Włocławek Province in 1998, many associations which had appreciable impact on social, cultural, economic and scientific life, primarily in the city of Włocławek were suspended or abolished.

Bibliografia

- Kunikowski S., *Dzieje Włocławskiego Towarzystwa Naukowego 1979–1999*, w: *Włocławskie Towarzystwo Naukowe 1979–1999*, Włocławek 1999.
- Kunikowski S., *Kultura, sztuka, nauka we Włocławku, na Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej w latach 1945–1998*, Włocławek 2006.
- Kunikowski S., *Kultura, sztuka i nauka*, w: *Włocławek. Dzieje miasta*, pod red. J. Staszewskiego, t. 2: *Lata 1918–1998*, Włocławek 2001.
- Leszczyński S., *Kultura i sztuka w województwie włocławskim w latach 1975–1995*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1996, t. 10, Włocławek.
- Leszczyński S., *Spółeczny ruch kulturalny w województwie włocławskim*, „Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza” 1993, t. 12, Bydgoszcz.
- Trzydzieści lat Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Kalendarium 1979–2009*, pod red. S. Kunikowskiego, A. Wróbla, Z. J. Zasady, Włocławek 2010.
- Wajer J., *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939*, Bydgoszcz 1997.
- Wojciechowski M., *Działalność naukowo-badawcza Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w latach 1979–1999*, w: *Włocławskie Towarzystwo Naukowe 1979–1999. W dwudziestolecie utworzenia*, pod red. M. Wojciechowskiego, Włocławek 1999.
- Żmijewski H., *Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział we Włocławku w latach 1956–1961*, „Ziemia Kujawska” 1963, t. 1, Inowrocław–Włocławek.

Nota o autorze

Stanisław Kunikowski — prof. nadzw. dr hab., rektor Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, członek założyciel i członek honorowy Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, prezes zarządu Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej. Autor i redaktor wielu publikacji poświęconych historii Włocławka i regionu.

Wiesław Marciniak

FUNKCJONOWANIE SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO WE WŁOCŁAWKU PO 1990 ROKU

Słowa kluczowe: społeczeństwo obywatelskie, fundacja, stowarzyszenie, wolontariat, model obywatela, regionalizm

THE FUNCTIONING OF CIVIL SOCIETY IN WŁOCŁAWEK AFTER 1990

Keywords: civil society, foundation (fund) , association, voluntary organisation (voluntary service), a model citizen, regionalism

Wprowadzenie

Wśród atrybutów demokracji wyróżnia się prawo człowieka do swobody działania, a także zrzeszania się w spontanicznie tworzonych organizacjach. Ich podstawową cechą jest niezależność od administracji państwowej, samorządowej, gospodarczej, jak również finansowej. Organizacjom tym przyświecają szczytne cele – swego rodzaju misja do spełnienia.

Przeanalizowanie dostępnych materiałów, dotyczących stowarzyszeń działających we Włocławku stworzyło szansę na precyzyjne zilustrowanie funkcji, jakie one pełnią na przykładzie siedmiu reprezentatywnych organizacji pozarządowych. Stąd też przybliżona została działalność następujących organizacji: Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, Polskiego Czerwonego Krzyża, Stowarzyszenia Pomocy Dzieciom i Dorosłym z Niepełnosprawnością Intelektualną, Stowarzyszenia Sportowego Niepełnosprawnych, Stowarzyszenia Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego oraz Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Kryteria, jakie wpłynęły na uznanie tych stowarzyszeń jako zasługujących, aby je wyeksponować w tym artykule, były następujące: aktywność w oddziaływaniu na środowiska, dla których zostały powołane, bogactwo oferty programowej, ilość podopiecznych, oryginalność wdrażanych projektów.

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci – podtrzymywanie stałej troski o dzieci z ubogich środowisk

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci należy w Polsce do stowarzyszeń o najdłuższym stażu, bowiem działa już od 95 lat. Przez ten cały czas do dzisiaj spełnia ważką rolę we wspomaganiu systemu oświaty.

Szczególne wysiłki stowarzyszenia nakierowane są na:

- ochronę praw dziecka jako podmiotu i promowanie tej idei,
- organizację opieki nad dziećmi z rodzin ubogich i rozbitych,
- wspomaganie tych rodzin,
- prowadzenie placówek opiekuńczych i wychowawczych,
- rozwijanie specjalistycznych form pomocy dla rodzin z dziećmi niepełnosprawnymi,
- prowadzenie placówek rehabilitacyjno-leczniczych,
- organizowanie wypoczynku dla dzieci i młodzieży,
- prowadzenie edukacji zdrowotnej.

Wymienione działania przybierały konkretny wyraz w postaci różnego rodzaju przedsięwzięć wcielanych w życie we Włocławku. Wyróżnić tu trzeba warsztaty terapii zajęciowej realizowane już regularnie od 1995 roku. W ich ramach objęto opieką tylko w 2014 roku 35 osób niepełnosprawnych, którym stworzono możliwość rehabilitacji zawodowej w zakresie pozyskiwania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia, jak również społecznej poprzez ich udział w imprezach integracyjnych, sportowych, wycieczkach.

Rehabilitacja zawodowa odbywała się podczas zajęć w takich pracowniach jak: krawiecko-rękodzielnicza, stolarsko-techniczna, plastyczna, aktywizacji zawodowej, kucharska.

Stowarzyszenie sprawdza się także jako inicjator niesienia pomocy dzieciom w pokonywaniu trudności w nauce i uzyskiwaniu promocji do wyższej klasy, rozwijaniu uzdolnień i zainteresowań, wdrażaniu nawyków przestrzegania zasad współżycia społecznego, podnoszenia kultury osobistej, eliminowania nieodpowiedniego zachowania, agresji, przemocy, wulgarności, współpracuje z rodzinami podopiecznych, aby wspólnie rozwiązywać nabrzmiałe problemy wychowawcze.

Te wszystkie zadania były realizowane w 2014 r. przez dwa ogniska wychowawcze, skupiające ogółem 80 dzieci. Warsztat Terapii Zajęciowej działający w Lipnie skupia 30 podopiecznych. Tradycyjnie już od zarania swego funkcjonowania we Włocławku stowarzyszenie corocznie oferuje udział dzieci i młodzieży w koloniach podczas wakacji, turnusach rehabilitacyjnych dla niepełnosprawnych dzieci, półkoloniach w szkolnej przerwie semestralnej zimą.

Na okres 2013–2015 rozpisane były działania w ramach trzech projektów unijnych: „Aktywizacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych”, ekologiczny „Chcę być przyjazny dla środowiska”, prozdrowotny „Zdrowo jeść, by rosnąć w siłę”. Wszystkie projekty skierowane były do środowiska dzieci i młodzieży z rodzin: dysfunkcyjnych, niewydolnych wychowawczo, bezrobotnych i niepełnosprawnych bez względu na status materialny rodziców.

Oddział Rejonowy Polskiego Czerwonego Krzyża – bogactwo ofert i wymierna empatia

Wyjątkową pozycję wśród organizacji pozarządowych działających we Włocławku zajmuje Oddział Rejonowy Polskiego Czerwonego Krzyża i to nie tylko dlatego, że ma za sobą prawie stuletni dorobek, ale także za umiejętność, jaką prezentują jego działacze, która polega na błyskawicznym reagowaniu na ludzkie potrzeby bez brania pod uwagę koniunktury politycznej i gospodarczej.

Adresatami różnorodnych ofert, jakie stowarzyszenie wysyłało do potencjalnych podopiecznych, były przede wszystkim osoby: najuboższe, bezrobotne, samotne oraz rodziny wielodzietne. Ich znaczny odsetek stanowią ci wszyscy, którzy nie potrafili się odnaleźć w czasach transformacji ustrojowej, a także dotknięci chorobami, starością, życiową bezradnością. Udzielana jest im pomoc w postaci rzeczowej, na którą składają się: paczki żywnościowe, odzież, przybory szkolne oraz refundacja kosztów leków. Pozyskiwanie artykułów odbywa się w ramach takich akcji jak: „Czerwonokrzyńska gwiazdka”, „Koszyczek wielkanocny”, „Wyprawka dla żaka”, „Gorączka złota”. W każdej z tych akcji wolontariusze i pracownicy spod znaku Czerwonego Krzyża zabiegają o zdobywanie pieniędzy, artykułów żywnościowych i szkolnych, monet o nominałach 1, 2, 5 groszy.

W siedzibie Czerwonego Krzyża we Włocławku został zlokalizowany permanentnie działający magazyn interwencyjny, przewidziany do przekazywania podstawowych artykułów osobom, które zostały dotknięte klęskami żywiołowymi i katastrofami. W ten sposób realizowana jest natychmiastowa pomoc rzeczowa.

Na szczególną uwagę zasługuje promocja honorowego krwiodawstwa, która polega na wygłaszaniu prelekcji i pogadanek dla młodzieży, jak również rozpisywaniu konkursów plastycznych i literackich, udziale w obchodach Dni Honorowego Krwiodawstwa, organizowaniu otwartych akcji poboru krwi, zarówno przed siedzibą biura stowarzyszenia, jak też w szkołach poprzez udział uczniów w turnieju „Młoda krew ratuje życie”. W 2014 r. udało się pozyskać 4 653 krwiodawców. Promowanie zdrowego stylu życia skierowane jest do środowisk dzieci i młodzieży. Jego realizacja odbywała się podczas specjalnych akcji, a służyły temu tematyczne konkursy, szkolenia, prelekcje, pogadanki, programy profilaktyczne współfinansowane przez gminę miasta Włocławek oraz województwo

Kujawsko-Pomorskie. W ostatnich latach zajmowano się propagowaniem profilaktyki: nowotworowej, HIV, AIDS, uzależnień, bezpieczeństwa na drogach i ulicach higieny osobistej, zdrowego żywienia.

Fundusze na wykonywanie zakrojonej na tak szeroką skalę działalności czerpie Polski Czerwony Krzyż, Oddział Rejonowy we Włocławku ze składek członkowskich, publicznych zbiórek, darowizn od osób fizycznych i prawnych, środków pozyskiwanych z okolicznych gmin, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu, prowadzenia usług ksero, wynajmu lokali, odpisu 1%, funduszy z Unii Europejskiej.

Wysiłki Stowarzyszenia Pomocy Dzieciom i Dorosłym z Niepełnosprawnością Intelktualną „OLIGO” na rzecz opanowania traumy

Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom i Dorosłym z Niepełnosprawnością Intelktualną „OLIGO” zaliczane jest do najbardziej aktywnych, niosących pomoc i wsparcie od osób pełnosprawnych dla dotkniętych niepełnosprawnością intelektualną.

Stowarzyszenie pozyskuje środki na swą działalność poprzez sukcesy w wygrywaniu otwartych konkursów ofert ogłaszanych przez samorząd miasta Włocławka oraz Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Szansą na zwiększenie puli pieniędzy stało się uzyskanie przez „OLIGO” w 2010 r. statusu organizacji pożytku publicznego, co zwiększyło wsparcie finansowe o 1% odpisu od podatku dochodowego, a także pozyskiwanie dotacji od takich fundacji jak: „Anwil dla Włocławka”, Ministerstwa Sportu, Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki Unii Europejskiej, Funduszu Inicjatyw Obywatelskich, składek członkowskich, darowizn włocławskich firm i osób prywatnych.

Stowarzyszenie zdobyło w 2013 r. certyfikaty „Organizacja Sprawdzona” przyznane przez Kujawsko-Pomorską Federację Organizacji Pozarządowych, w 2009 r. tytuł: „Rodzynki z pozarządówki”, przyznany przez Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, a w latach 2010 i 2012 dwie wolontariuszki stowarzyszenia otrzymały tytuł „Wolontariusza Roku”.

Stowarzyszenie „Eurointegracja” – przywracanie niepełnosprawnym miejsca w społeczeństwie

O ile scharakteryzowane poprzednio stowarzyszenie nakierowane jest na kompleksową pomoc osobom z niepełnosprawnością intelektualną, o tyle kolejne koncentruje swe wysiłki przede wszystkim na tworzeniu najkorzystniejszych warunków dla fizycznego i osobowego rozwoju, aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, wspieraniu rodzin w tym procesie.

Realizacja obranych przez stowarzyszenie celów odbywa się za pomocą organizowanych imprez sportowych, obozów, rehabilitacji, rekreacji, turystyki, uczest-

nictwa we współzawodnictwie sportowym dzieci, młodzieży i dorosłych. Popularyzacja sportu na taką skalę ma w założeniu przyczynić się do przeciwdziałania patologiom, zwłaszcza wśród najmłodszych, a także zapobiegać wykluczeniu społecznemu. Zasięg oddziaływania organizacji nie ogranicza się wyłącznie do Włocławka, ale także angażuje do korzystania z oferowanych propozycji osoby niepełnosprawne z okolicznych gmin.

Większość członków stowarzyszenia wywodzi się z rodzin o najniższych standardach ekonomicznych. Skupia wokół działań sportowych osoby w przedziale wieku od 10 do 80 lat. Dla wielu z nich przedstawia niepowtarzalną ofertę udziału w zawodach sportowych, cyklicznych zajęciach rekreacyjnych, stanowiąc szansę oderwania się od dokuczliwej codzienności, zintegrowania się zarówno ze swoim środowiskiem, jak również osobami pełnosprawnymi.

Stowarzyszenie nawiązało i kontynuuje od ponad dziesięciu lat owocną współpracę z wieloma bliźniaczymi organizacjami, szkołami, administracją samorządową. Szczególną więź utrzymuje ze Stowarzyszeniem Pomocy Dzieciom i Dorosłym z Niepełnosprawnością Intelktualną „OLIGO”, Stowarzyszeniem Edukacyjno-Teatralnym „Teatr Nasz”, Towarzystwem Pomocy Całkowicie Niewidomym „Kret”, warsztatami terapii zajęciowej, szkołami integracyjnymi, domami pomocy społecznej, szkołami średnimi, Centrum Edukacji „Zenit” we Włocławku, Centrum Kultury „Browar B”. Ponadto stowarzyszenie bierze czynny udział w takich imprezach ogólnomiejskich jak: inauguracje sezonów turystycznych, otwarcie wiślanej trasy rowerowej w województwie kujawsko-pomorskim, Paradzie Szumana, Włocławskim Jarmarku Rozmaitości „Ku Wiśle”, Mistrzostwach Miasta Osób Niepełnosprawnych w Strzelectwie Sportowym.

Stowarzyszenie Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych „Sukces” – osiągnięcia w niesieniu pomocy wykluczonym

W proces stopniowego uaktywniania się stowarzyszeń po roku 2003 wpisują się także takie, które preferują pomoc w rozwiązywaniu problemów, związanych z likwidacją zagrożeń wykluczenia społecznego, a także podejmują wysiłki na rzecz unormowania współpracy pomiędzy administracją publiczną a organizacjami pozarządowymi. Spośród nich na szczególną uwagę zasługuje Stowarzyszenie Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych „Sukces”.

Godne podkreślenia są działania tego Stowarzyszenia zmierzające do redukcji utrzymującego się na wysokim poziomie we Włocławku i regionie bezrobocia. Jego stopa oscyluje – jak podaje Powiatowy Urząd Pracy od wielu lat – w zależności od miejscowości w granicach od 15% nawet do 25% wśród osób zdolnych do pracy. Aby je ograniczyć, Stowarzyszenie zrealizowało Warsztaty Integracji Społecznej dla 159 osób bezrobotnych z powiatu włocławskiego w ramach

„Programu Aktywizacja i Integracja” w 2014 r., które było zadaniem w ramach otwartego konkursu ofert. Zajęcia miały przygotować osoby poszukujące pracy do podejmowania wysiłków dla właściwego i przekonującego potencjalnych pracodawców zaprezentowania swych predyspozycji i umiejętności.

Stowarzyszenie wykorzystuje środki z wielu ogólnopolskich programów sfinansowanych z dotacjami pochodzącymi z funduszy europejskich. Należy do nich wdrażany „Włocławski Model Współpracy Administracji Publicznej i Organizacji Pozarządowych” zgłoszony na konkurs rozpisany przez Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych w ramach działań, dotyczących rozwoju potencjału trzeciego sektora i dialogu obywatelskiego.

Mimo krótkiego okresu funkcjonowania stowarzyszenie nawiązało robocze kontakty z ośrodkami pomocy społecznej z Włocławka i powiatów ościennych, urzędami pracy, samorządami miast i gmin, Włocławskim Centrum Organizacji Pozarządowych i Turystyki, uczestniczy ponadto w pracach Miejskiej Rady Działalności Pożytku Publicznego we Włocławku.

Działalność Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego wzmacniająca tożsamość regionalną w latach 1990–2017

Utworzenie w 1975 r. województwa włocławskiego stanowiło impuls do skonsolidowania dotychczas rozproszonego środowiska intelektualnego regionu¹. Przyczyniło się to do powołania w 1976 r. Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego. Towarzystwo stało się organizacją o charakterze federacyjnym. W jego skład weszły: Towarzystwo Miłośników Aleksandrowa Kujawskiego, Towarzystwo Miłośników Kujaw w Radziejowie, Towarzystwo Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie, Towarzystwo Przyjaciół Nieszawy, Towarzystwo Miłośników Ziemi Izbickiej, Towarzystwo Przyjaciół Ciechocinka, Włocławskie Towarzystwo Muzyczne. W 1979 r. powstało Włocławskie Towarzystwo Naukowe. Te dwa stowarzyszenia miały w swych założeniach doprowadzić do zintegrowania mieszkańców miasta i regionu, przejawiających zainteresowanie różnorodnymi dziedzinami kultury, sztuki i nauki.

Dużym zainteresowaniem mieszkańców Włocławka cieszyły się inspirowane przez towarzystwo spotkania z twórcami ludowymi, podczas których prezentowali oni nie tylko wytwory swej sztuki, ale również proces ich powstawania. Trwałymi elementami przybliżającymi społeczeństwu obrzędowość i folklor kujawski były wydawnictwa książkowe, których towarzystwo ma w swym dorobku kilkadziesiąt. Każdorazowe ukazanie się ich na rynku wydawniczym poprzedzone było spotkaniami autorów tych publikacji z potencjalnymi czytelnikami, a często

¹ Por. S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka we Włocławku i na Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej w latach 1945–1998*, Włocławek 2006, s. 97–98.

przebieg tych imprez był uatrakcyjniany występami kapel ludowych i scenkami rodzajowymi opartymi na tekstach w gwarze kujawskiej. Wdzięcznymi słuchaczami tych spotkań byli uczniowie wszystkich typów szkół z całego regionu. Dlatego z myślą o nich towarzystwo zainicjowało w 2001 r. cykl wydawniczy pod tytułem: „Wychowanie regionalne dzieci i młodzieży”.

Od początku istnienia Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne spełniało skrupulatnie podstawową powinność, jaką nakłada na nie statut, a mianowicie: opiekę nad twórcami ludowymi. Realizowało ją przy pomocy różnych form, które w miarę upływu czasu i zdobywania doświadczenia były weryfikowane, a także wzbogacane o nowatorskie inicjatywy. Do uznanych i sprawdzonych w ogólnokrajowej skali zaliczyć należy: konkursy sypania wzorów piaskiem, przeglądy zespołów folklorystycznych, ludowych kapel weselnych, imprez w ramach corocznych Festiwalu Folkloru Kujaw w Ciechocinku.

Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne w omawianym okresie lat 1990–2017 odgrywało z powodzeniem przypisaną sobie rolę, polegającą na wzmacnianiu i kultywowaniu tożsamości regionalnej. Ponadto kontynuowało misję skupiania wokół idei regionalizmu ludzi kultury i jej animatorów, pasjonatów sztuki profesjonalnej i ludowej, dążyło do podtrzymywania solidaryzmu społecznego, jednoczącego mieszkańców Włocławka i regionu poprzez inicjowanie istotnych dla wspólnot małych ojczyzn celów i działań. Co najważniejsze, czyniło to mimo piętrzących się trudności, jakie trzeba było pokonać w mierzeniu się z nową rzeczywistością ekonomiczną, aby zachować swój wizerunek, na który wydatnie zapracowało przez czterdzieści trzy lata funkcjonowania. Symboliczną miarą sukcesu, jaki odniosło Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne, była uroczystość na Zamku Królewskim w Warszawie, w której wzięli udział przedstawiciele zarządu: J. Pietraszkiewicz i J. Schab. Reprezentowali środowisko skupione wokół towarzystwa i w jego imieniu odebrali prestiżową Nagrodę Honorową im. Oskara Kolberga przyznaną przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Uzasadnienie tej nagrody to wkład w opracowanie i wydanie cyklu „Wychowanie regionalne dzieci i młodzieży” oraz za długoletnią działalność popularyzatorską w zakresie tradycyjnej kultury ludowej na Kujawach realizowanych w różnorodnych formach.

Działania środowiska Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w latach transformacji ustrojowej

Trzydzieści osiem lat, jakie upłynęły od powołania w 1979 r. Włocławskiego Towarzystwa Naukowego skłania do wielu refleksji, a także pozwala na ukazanie roli, jaką odgrywało w zmieniającej się rzeczywistości społecznej, ekonomicznej i politycznej miasta, regionu, kraju. Działalność organizacji wpisuje się w stwierdzenia, jakie poświęciło towarzystwom naukowym Prezydium Polskiej Akademii

Nauk na posiedzeniu w 1999 r., podkreślając, że towarzystwom nadal przypada w udziale troska o upowszechnianie oraz promocja nauki i innowacji, która powinna być realizowana zarówno w środowisku naukowym, jak i przede wszystkim w szerokich kręgach społeczeństwa, nauczycieli i młodzieży².

Przegląd działań Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w ćwierćwieczu 1989–2017 pozwolił na udowodnienie tezy, że mimo czyhających kłopotów i komplikacji, jakich nie szczędziła mu otaczająca rzeczywistość, jego działacze potrafili nie tylko się z nimi uporać, ale kontynuując sprawdzone formy pracy, byli inicjatorami dotychczas niestosowanych. Dotyczyło to wszystkich powinności, do jakich się zobowiązali, akceptując statut towarzystwa zwłaszcza w takich sferach jak: badawcza, popularyzatorska, wydawnicza. Czynili to, mimo że podobnie jak w przypadku całego ruchu zrzeszającego 300 towarzystw naukowych ogólnych, specjalistycznych i naukowo-technicznych w Polsce, odczuwali postępującą marginalizację ich pasji, a także brak reakcji ze strony władz państwowych na postulaty włączenia ruchu naukowego w system życia naukowego w kraju, który ponosi także odpowiedzialność za budowę społeczeństwa demokratycznego i obywatelskiego³.

Towarzystwo odnalazło się w zmieniających się uwarunkowaniach ekonomicznych i społecznych. Uczestniczyło aktywnie w ogólnopolskich procesach transformacji ustrojowej, kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego, przystąpienia Polski do struktur Unii Europejskiej, a także regionalnych: adaptacji społeczeństwa do nowej sytuacji po reformie administracyjnej kraju, likwidacji województwa włocławskiego, utracie pozycji Włocławka jako jego stolicy, łagodzenia traumy po szoku transformacyjnym. Ponadto podtrzymywało i kształtowało atmosferę intelektualną, jaka nigdy w całym okresie jego istnienia nie była mu obca, wypełniając z powodzeniem przypisaną sobie rolę miastotwórczą. Piętrzące się przed nim trudności, zwłaszcza natury finansowej nie osłabiły entuzjazmu, jaki nadal przejawiają jego członkowie⁴. Podtrzymują działalność wbrew lekceważeniu przez władze państwowe, które nie doceniają społecznego ruchu naukowego i kulturalnego, a zwłaszcza roli, jaką odgrywa w środowiskach lokalnych, będąc jednym z ewidentnych przejawów kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego⁵.

² Por. E. Hałoń, *Towarzystwa Naukowe w Polsce. Przeszłość i teraźniejszość*, Warszawa 2003, s. 132.

³ Por. Z. Kruszewski, S. Kunikowski, A. Kensy, T. Masterkiewicz, *Spoleczny ruch naukowy w Polsce. Historia i przyszłość*, Warszawa 2014, s. 68.

⁴ Por. S. Kunikowski, *Regionalny ruch naukowy. Zmierzch czy reaktywizacja?*, w: *Perspektywy regionalnych towarzystw naukowych w Polsce*, red. Z. Kruszewski, Warszawa 2015, s. 205.

⁵ S. Kunikowski, *Udział towarzystw naukowych w aktywizacji środowisk lokalnych i regionalnych w Polsce*, w: *Towarzystwa naukowe w Polsce (dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie)*, red. Z. Kruszewski, Warszawa 2013, t. 1, s. 340.

Zakończenie

We Włocławku zaczyna wyrastać idea współdziałania obywateli z władzami samorządowymi, czego konkretnym dowodem były inicjatywy obywatelskie Samorządu i prezydenta Włocławka. Polegały one przede wszystkim na sygnalizowaniu potrzeby rozwiązywania dokuczliwych dla społeczności poszczególnych osiedli miasta problemów z zakresu powstawania i remontu ulic, uruchamiania nowych obiektów użyteczności publicznej, rewitalizacji substancji mieszkaniowej i zabytkowej, organizowania imprez integracyjnych. Pomocne dla interakcji środowiska władzy ze społecznym okazało się korzystanie coraz śmielej przez mieszkańców z kreowania budżetu partycypacyjnego, a przydatnym narzędziem komunikacji stało się głosowanie internetowe.

Spełnianie postulatów społeczeństwa wpływa nie tylko na wzajemne relacje władza – obywatel, ale także sprzyja integracji osiedlowych środowisk, zmianie wizerunku poszczególnych osiedli miasta, wyzwala pomysłowość i chęć do realizacji projektów dla siebie i sąsiadów, wyłanianiu liderów młodego i starszego pokolenia, oswajaniu z odmiennościami religijnymi, orientacjami seksualnymi, rasami, nawiązywaniu współpracy ze sponsorami i partnerami.

Zwiększająca się aktywność Polski na arenie międzynarodowej, a zwłaszcza w strukturach Unii Europejskiej skłania do działań w celu zbliżenia się do modelu społeczeństwa obywatelskiego, funkcjonującego od kilkudziesięciu lat w państwach Europy Zachodniej. Należy przyjąć sprawdzone formy koegzystencji społeczeństwa obywatelskiego i państwa. Są po temu warunki, ponieważ stajemy się społeczeństwem informacyjnym w zglobalizowanym świecie, coraz większe obszary naszego terytorium objęte zostały dostępem do sieci komputerowej, kolejne pokolenia urodzone po 1989 r. prezentują takie umiejętności korzystania ze zdobyczy współczesnej techniki, jakie nie odbiegają poziomem od ich rówieśników w Europie Zachodniej. Na przykładzie Włocławka można stwierdzić, że istnieje potrzeba budowania atmosfery sprzyjającej dyskusji na temat propozycji racjonalnego wykorzystania środków między innymi z budżetu partycypacyjnego. Służyć temu powinno ponadpartyjne porozumienie w Radzie Miasta dla permanentnego zwiększania kwot, przeznaczanych do dyspozycji mieszkańców. Z drugiej strony niezbędne jest stałe wywieranie nacisku ze strony grup osiedlowych i sąsiedzkich na władze samorządowe. Aby tak się stało, trzeba podtrzymywać i rozwijać coraz bardziej upowszechniający się trend do współuczestnictwa obywateli w podejmowaniu kluczowych dla nich decyzji w środowisku zamieszkania.

Ważną rolę w tej dziedzinie mają do odegrania władze samorządowe Włocławka, które muszą kontynuować politykę docierania do poszczególnych osiedli miasta, spotykać się z mieszkańcami, dyskutować, wpływać na kształtowanie się więzi sąsiedzkich. Musimy żywić nadzieję, że będzie to przyczynek do zahamowa-

nia ogólnopolskiej tendencji spadku aktywności społecznej, która, jak wykazały badania organizacji „Klon-Jawor” zmniejszyła się w ciągu ostatnich lat z 23,2% do 14,2%, a w porównaniu z innymi krajami Europy zajmujemy pod tym względem przedostatnie miejsce wśród szesnastu badanych krajów.

Należy przestać traktować organizacje pozarządowe działające we Włocławku jako jedyne panaceum na wzmożenie aktywności obywateli. Powinny one być jedynie koordynatorem działań grup, wytyczać kierunek do integrowania się społeczeństwa. Aby tak się stało, muszą one działać nie tylko na rzecz swoich środowisk, dla których zostały powołane, ale stosować otwartą formułę, dla przyciągnięcia wszystkich grup społecznych. Służyć temu powinny sprawdzone już metody działań, które powinny być nakierowane na przyciągnięcie do udziału jak największego grona osób.

Dla zwiększenia frekwencji wyborczej potrzebny jest wysiłek lokalnych liderów partyjnych, aby oferta prezentowana przez nich społeczeństwu miała walor racjonalny. Dlatego muszą oni porzucić skłonność do obiecywania, snucia wizji nie do zrealizowania, bez wskazania na zabezpieczenie odpowiedniej puli środków finansowych. Może udałoby się w ten sposób przerwać zaczarowany krąg niemocy, artykułowany przez obywateli, a sprowadzający się do stwierdzenia: „nie mamy zaufania do polityków, bo zauważają nas wyłącznie przed wyborami, i tak nie mamy na nic wpływu”.

Na wykształcenie podstawowych wartości kapitału społecznego wśród mieszkańców Włocławka niezbędne jest ponadto zerwanie z tradycją ignorowania państwa, traktowanie natomiast jego instytucji jak przyjaznego partnera; wejście obywateli do przestrzeni publicznej bez zasklepienia się tylko w kręgu rodziny.

Podsumowanie

Po przeanalizowaniu odpowiedzi na wszystkie pytania badawcze dotyczące poziomu obywatelskości można się pokusić o sprawdzenie w jakim stopniu ankietowani spełniają jego kryteria a także zaprezentować wynikający z nich model. W tym celu pytania zostały posegregowane według następujących kręgów tematycznych: sfera osobista, działalność prospołeczna, zaangażowanie wyborcze, poziom zaufania do instytucji, działanie na rzecz „małych ojczyzn”, symptomy tolerancji, rozumienie kategorii „społeczeństwo obywatelskie”. W wypadku każdego z pytań mieszczących się w przedmiocie zainteresowania na uwagę zasługują te odpowiedzi, za którymi opowiadała się większość respondentów.

W ten sposób powstał hipotetyczny model współczesnego obywatela Włocławka i miejscowości w jego pobliżu. Według tak przyjętych założeń wyimaginowana jednostka odznaczała się będzie określonymi cechami, preferencjami i postawą. Tak zarysowany portret obywatela przedstawia osobę, dla której Polska to ojczy-

zna, idealny wzorzec Polaka – Jan Paweł II. Za satysfakcjonujące dla własnego rozwoju uznaje on podnoszenie poziomu wykształcenia i kwalifikacji. Priorytetowe znaczenie wśród instytucji zajmuje rodzina, a największym zaufaniem darzy on władze samorządowe. Wykazuje zainteresowanie sprawami dotyczącymi funkcjonowania swej rodzinnej społeczności, deklarując na jej rzecz bezpłatną pracę i uczciwość wobec sąsiadów z jednej strony, z drugiej natomiast najbardziej ceni sobie udział w wyborach samorządowych i parlamentarnych, ale nie uczestniczy w działalności organizacji społecznych. Przejawia małe zainteresowanie sprawami publicznymi, ograniczając się jedynie do wywierania nacisku na władzę, aby rozwiązywała problemy jego środowiska. Krytyczny stosunek zarówno do organizacji politycznych, jak i zawiedzione nadzieje wobec reprezentantów zasiadających w sejmie sytuują go w gronie tych Polaków, którzy tracą zaufanie do podstawowych atrybutów kształtującej się w naszym kraju demokracji. Portretowany obywatel skłonny jest zaakceptować ludzi innych wyznań, ale nie sympatyzuje z tymi, którzy deklarują ateizm i odmienną orientację seksualną. Określenie „społeczeństwo obywatelskie” przywołuje mu na myśl jedynie inicjatywy na rzecz obywateli przy pominięciu istnienia i działania w organizacjach pozarządowych, a udział w okazjonalnych akcjach charytatywnych stanowi dla niego jedyną formę bezpłatnej pracy na rzecz ludzi potrzebujących.

Ograniczona objętość artykułu wpłynęła na przedstawienie zaledwie kilku aspektów odradzającego się we Włocławku społeczeństwa obywatelskiego. Zostały one zilustrowane przede wszystkim przy pomocy analizy wyników badań obywatelskości reprezentatywnej grupy mieszkańców Włocławka. Przybliżono także działalność siedmiu organizacji o niezaprzeczalnych sukcesach, daleko wykraczających zarówno poza miasto, jak i region, kultywującej regionalizm i stanowiącej emanację działań społecznikowskich.

STRESZCZENIE

Artykuł ilustruje przejawy funkcjonowania działań obywatelskich mieszkańców Włocławka w dobie transformacji ustrojowej w latach 1989–2017. Ich egzemplifikację stanowią omówione wyniki badań poziomu obywatelskości wybranej grupy mieszkańców, jak również przedstawienie działalności Dobrzyńsko-Kujawskiego Towarzystwa Kulturalnego.

SUMMARY

The article illustrates the manifestation of the public-spirited activities among the residents of Włocławek in the era of political transformation in 1989 - 2017. Their exemplification is based on the elaborated results of the citizenship of a selected group of residents as well as the activities of Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne [*the Dobrzyń-Kujawy Cultural Association*].

Bibliografia

Encyklopedia, t. 17, Warszawa 2004.

P. Gliński, B. Lebenstein, A. Siciński, *Proces kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego*, w: *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego – trzeci sektor*, Warszawa 2002.

Profesjonalni społecznicy, certyfikowani entuzjaści, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Federacji Organizacji Pozarządowych, 2018.

Wywiad z prof. K. Skarżyńską, „Gazeta Wyborcza” z 20/21.01.2018 (Magazyn Świąteczny).

S. Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka we Włocławku i na Kujawach Wschodnich i ziemi dobrzyńskiej w latach 1994–1998*, Włocławek 2006.

S. Kunikowski, *Spółeczny ruch kulturalny i naukowy na terenie Kujaw Wschodnich i ziemi dobrzyńskiej w okresie przemian ustrojowych po 1990*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 21.

- M. S. Szczepański, *Tożsamość regionalna w kręgu pojęć*, w: *Badania nad tożsamością regionalną. Stan i potrzeby*, Łódź – Ciechanów 1999.
- A. Potoczek, *Dziedzictwo historyczno-kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego i regionalnego*, w: *Instytucje kulturalne i stowarzyszenia regionalne w nowych warunkach rozwoju społeczno-gospodarczego Polski*, Włocławek 2000.
- Z. Rykiel, *Typologia ruchów regionalnych w Polsce*, w: *Region, regionalizm. Pojęcia i rzeczywistość*, K. Handke (red.), Warszawa 1993.
- K. Kwaśniewski, *Regionalizm*, Poznań 1986.
- A. J. Omelaniuk, *Transformacja a regionalizm*, w: *Regionalizm w Polsce na przełomie tysiącleci*, Wrocław 2002.
- P. Petrykowski, *Stowarzyszenia społeczne jako szansa dla kultury i społeczności lokalnych. Mity i nadzieje*, w: *Instytucje kulturalne w nowych warunkach rozwoju społeczno-gospodarczego Polski*, S. Kunikowski (red.), Włocławek 2000.
- A. Wróbel, „*Bo uny korzyniami w zimi sum głyboko*”, *Gwara kujawska*, Włocławek 2006.
- J. Kurant, *Obrzędy i zwyczaje ludowe na Kujawach. Widowiska sceniczne i plenerowe*, Włocławek 2013.

Notka o autorze

Mgr Wiesław Marciniak – nauczyciel akademicki w Kujawskiej Szkole Wyższej we Włocławku z otwartym przewodem doktorskim na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Maria Palińska

Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej

DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACJI EKOLOGICZNYCH NA KUJAWACH I ZIEMI DOBRZYŃSKIEJ NA PRZYKŁADZIE WŁOCŁAWSKIEGO CENTRUM EDUKACJI EKOLOGICZNEJ I LIGI OCHRONY PRZYRODY – OKRĘG WE WŁOCŁAWKU

Słowa kluczowe: Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej, Liga Ochrony Przyrody, Okręg Włocławek, edukacja ekologiczna, edukacja przyrodnicza

ACTIVITIES OF ECOLOGICAL ORGANIZATIONS IN KUJAWY AND ZIEMIA DOBRZYŃSKA ON THE EXAMPLE OF THE WŁOCŁAWEK CENTER FOR ECOLOGICAL EDUCATION AND THE LEAGUE FOR NATURE CONSERVATION – DISTRICT IN WŁOCŁAWEK

Keywords: Włocławek Center for Ecological Education, League of Nature Protection, Włocławek District, ecological education, nature education

Wprowadzenie

„Wiek XXI będzie wiekiem ekologicznym albo go nie będzie wcale”.

H. Skolimowski

Podjmując refleksję nad działalnością organizacji ekologicznych czy też organizacji działających na rzecz szeroko pojętej ochrony przyrody, edukacji przyrodniczej, ekologicznej, należy zastanowić się, jaką rolę w społeczeństwie odgrywają, czy ich znaczenie zmieniło się na przestrzeni lat.

Warto również odpowiedzieć na pytanie, czy w dzisiejszych czasach potrzeba działań skierowanych do różnych grup społecznych, a mających na celu uwraź-

liwienie ich na środowisko naturalne, przyrodę i otaczający świat. Nie sposób w krótkim artykule przedstawić wszystkich działających organizacji, natomiast z racji ścisłego związania z działalnością dwóch postaram się przybliżyć ich działania.

Obserwując społeczeństwo XXI w., społeczeństwo komputerów, smartfonów, tabletów i wszelkiej elektroniki, zastanawiam się, jak daleko odeszliśmy od natury, przyrody, łąki, polnych kwiatów i drzew. Problem ten okazuje się szczególnie widoczny w odniesieniu do dzieci, młodzieży, a nawet dorosłych, którzy nie znają zapachu lasu, łąki, piękna przyrody, nie znają gatunków pospolitych drzew, roślin i zwierząt, a cały świat poznają z cyfrowych mediów, z ekranów komputerów i smartfonów. Aby zmienić ten stan rzeczy, potrzeba działań edukacyjnych, wręcz pracy u podstaw, która przybliży społeczeństwu wartości przyrodnicze okolicy. Pozwoli na kształtowanie właściwych postaw człowieka w stosunku do środowiska naturalnego poprzez ukazywanie piękna i znaczenia przyrody. Ważnym elementem takich działań edukacyjnych będzie również upowszechnianie wiedzy przyrodniczej i ekologicznej, kształtowanie kultury i etyki ekologicznej oraz dbałość o kształtowanie opinii publicznej w duchu troski o środowisko przyrodnicze z jednoczesnym zrozumieniem roli kształtującego je człowieka.

WŁOCŁAWSKIE CENTRUM EDUKACJI EKOLOGICZNEJ

Geneza

Włocławska podróż z edukacją ekologiczną rozpoczęła się już 20 lat temu, kiedy to grono zainteresowanych wspólnym działaniem na rzecz natury, środowiska i edukacji ekologicznej zorganizowało komitet założycielski Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej. W jego skład wchodził przedstawiciel trzech organizacji pozarządowych: Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, Stowarzyszenia Gmin Ziemi Dobrzyńskiej i Ligi Ochrony Przyrody Okręgu Włocławskiego. Działania te wspierał Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej we Włocławku oraz wojewoda włocławski. Po kilku miesiącach pracy komitetu stowarzyszenie opracowało statut, który został uchwalony 2 czerwca 1997 r. podczas walnego zgromadzenia członków. Kolejnym etapem była rejestracja stowarzyszenia w Sądzie Rejestrowym we Włocławku jako związku stowarzyszeń pod numerem 0000086304 14 lipca 1997 r. W 2004 r. Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej zmieniło statut i uzyskało status organizacji pożytku publicznego.

Główne cele, dla których centrum zostało powołane, to:

- popularyzowanie wiedzy o ochronie środowiska,
- popularyzowanie postaw proekologicznych, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży,

- upowszechnianie wiedzy ekologicznej w społeczeństwie,
- organizowanie bazy dla realizacji programów edukacji ekologicznej i przyrodniczej,
- tworzenie warunków dla realizacji programów edukacji ekologicznej i przyrodniczej,
- wspieranie edukacji ekologicznej realizowanej przez ośrodki terenowe,
- stymulowanie i wspieranie kampanii informacyjno-promocyjnych,
- współpraca z telewizją, radiem i prasą w celu upowszechniania programów i publikacji o charakterze ekologicznym,
- inspirowanie działalności wydawniczej wspomagającej edukację ekologiczną,
- inspirowanie i prowadzenie różnych form doskonalenia zawodowego nauczycieli w zakresie edukacji ekologicznej,
- organizowanie kursów mających na celu poszerzenie wiedzy z zakresu edukacji ekologicznej przez pracowników administracji państwowej i samorządowej,
- organizowanie konferencji i seminariów o zasięgu wojewódzkim i krajowym, szczególnie istotnych dla spraw ochrony środowiska,
- organizowanie konkursów i innych imprez upowszechniających wiedzę ekologiczną oraz służących eliminacji zagrożeń środowiska,
- współdziałanie w realizacji celów z ośrodkami naukowymi,
- podejmowanie działań promujących przepisy prawa w zakresie ochrony środowiska.

W czasie 20 lat działalności Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej było kierowane przez:

- Wojciecha Kulińskiego w latach 1997–2000,
- Władysława Kubiaka w latach 2000–2003, 2003–2006, 2006–2008,
- Sławomira Sarnowskiego w latach 2008–2012,
- Jacka Wojciechowskiego w latach 2012–2015,
- Stanisława Kunikowskiego w latach 2015–2018, 2018–2021

Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej w okresie swojej działalności pozyskało wielu nowych członków (osób prawnych). W 1998 r. członkiem centrum została także Gmina Miasto Włocławek, w 2000 r.:

- Polski Związek Łowiecki – Zarząd Okręgu we Włocławku,
- Aeroklub Włocławski,
- Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Saniko sp. z o.o.,
- Gmina Miasto Lubraniec,

- Nadleśnictwo Kowal i Nadleśnictwo Włocławek, (połączone od 1.01.2003 r. w jedno Nadleśnictwo Włocławek).

W 2001 r.:

- Anwil SA.,
- Gmina Miasto Izbica Kujawska.

W roku 2002 przystąpili:

- Gmina Baruchowo,
- Starostwo Powiatowe we Włocławku,
- Związek Gmin Ziemi Kujawskiej.

W roku 2006 – Wyższa Szkoła Techniki i Przedsiębiorczości we Włocławku.

W roku 2007:

- Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. we Włocławku,
- Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku.

W roku 2012 – Gmina Tłuchowo.

W roku 2014:

- Zespół Szkół Akademickich we Włocławku,
- Przedsiębiorstwo Zieleni i Usług Komunalnych Zieleni Miejska.
-

W 2015 r.:

- Gmina Miasto Kowal
- Miejskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej we Włocławku.

Siedziba Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej do 2004 r. mieściła się w budynku Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej we Włocławku przy ulicy Okrężnej 2c, obecnie dzięki uprzejmości Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej Saniko Sp. z o.o. mieścimy się przy ulicy Komunalnej 4.

Pierwszymi aktywnie działającymi pracownikami centrum byli: Maria Palińska, Monika Pawlak, Waldemar Nowakowski. Wśród osób współpracujących od lat z naszą organizacją wymienić należy:

- **trenerów w edukacji ekologicznej:** Zdzisława Pawlata, Teresa Grzelak, Renata i Marian Rutkowsy, Maria Balakowicz, Halina Bugajska, Aleksandra Zawadzka;

- **współpracowników i realizatorów programu *Ecosurvival***: Waldemar Nowakowski, Piotr Twardowski, Tomasz Twardowski, Lesław Urbankiewicz, Przemysław Płoskonka, Mariusz Pałczyński;
- **ratowników**: Zbigniew Szamel, Paweł Kujawski, Paweł Komorowski, Paweł Wesołowski, Jakub Rogiewicz,
- **trenerów edukacji**: Sławomir Sielicki, Piotr Adamiak, Tomasz Caban;
- **pracowników biura i realizatorów programów**: Monika Pałucka, Monika Tomczak, Grażyna Musiał, Łukasz Wieczorkiewicz, Krzysztof Waško, Julia Zielińska, Paulina Michalska-Szyc, Bernadetta Zglińska, Kamila Mazurkiewicz, Witold Kaczmarek, Mariusz Lamentowicz, Łukasz Lamentowicz, Marcel Smoliński, Monika Barnaś, Sławomir Szymański, Anna Spiżyk, Irmina Wojtkowska, Zbigniew Centkowski, Aleksandra Fornalewicz, Bartłomiej Fydryszewski, Malwina Gadziemska, Mirosława Kunikowska;
- **obecny zespół**: Joanna Fydryszewska, Teresa Grzelak, Paulina Januszek, Ewa Kubacka, Zuzanna Lipińska, Beata Studzińska, Maria Palińska.

Podczas pierwszych warsztatów dla nauczycieli zorganizowanych w ramach programu *Krąg* w 1998 r. zrodził się pomysł koronnego programu naszego Centrum: *Ecosurvival – edukacja ekologiczna w rekreacji i turystyce*. Jego autorami byli Maria Palińska i Waldemar Nowakowski. Program uzyskał akceptację i dofinansowanie z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie, dzięki czemu w 1999 r. odbyła się jego pierwsza edycja, w związku z czym rzeką Skrwą Prawą popłynęły zielone kajaki. Pływają zresztą do dzisiaj, a program trwa w niezminionej formie i cieszy się zainteresowaniem coraz to nowej grupy uczestników.

W początkowych latach działalności centrum realizowane były warsztaty dla nauczycieli – program *Krąg*, program *Green – monitoring czystości rzek*. Od 1999 r. wydawany jest biuletyn Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej „Eko-wieści”. Od tegoż roku organizowane są również konkursy plastyczne dla dzieci i młodzieży.

Działalność i programy realizowane przez WCEE w ciągu 20 lat.

Krótką charakterystyka

Polsko-amerykański program *Krąg. Ku zrównoważonemu rozwojowi* (warsztaty dla nauczycieli, przedstawicieli samorządowych). Centrum było koordynatorem programu w województwie kujawsko-pomorskim. Inicjatywa przeznaczona była dla nauczycieli nauczania przedszkolnego, początkowego, nauczycieli starszych klas szkoły podstawowej, gimnazjów i szkół średnich oraz osób związanych z ekologią i ochroną środowiska.

Green. Monitoring czystości wód na terenie byłego woj. włocławskiego. Jako obiekt do badań wybrano rzekę Zgłowiączkę. W badaniach uwzględniono następujące wskaźniki jakości wód: rozpuszczony tlen, bakterie coli, pH, BZT5, temperaturę, fosfor, azotany, mętność, substancje stałe.

ECOSURVIVAL – edukacja ekologiczna w rekreacji i turystyce – program autorski centrum. Trzydniowa oferta wakacyjna dla dzieci, młodzieży i dorosłych prowadzona w formie spływów kajakowych, wycieczek pieszych i rowerowych. Realizowany jest na terenie Brudzeńskiego Parku Krajobrazowego i w jego okolicach, ma na celu propagowanie ochrony czystości wód rzeki Skrwy Prawej i Wisły oraz biocenoz lądowych i wodnych występujących wzdłuż ich biegu. Bazę do jego realizacji stanowi Mazowieckie Obserwatorium Geograficzne Uniwersytetu Warszawskiego w Murzynowie, które udostępnia teren pod namioty i zaplecze socjalne (stołówka, sanitariaty, sale wykładowe). Natomiast na terenie Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego program jest realizowany w formie rajdu rowerowego i rajdu pieszego z wykorzystaniem istniejących ścieżek dydaktycznych i rowerowych. Utworzono bazy noclegowe w oparciu o istniejące na tym terenie zielone szkoły.

Przyroda Kujaw i ziemi dobrzyńskiej – wykłady i prelekcje przyrodnicze dla dzieci i młodzieży zainteresowanych tematyką przyrodniczą. Celem programu jest popularyzowanie walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych terenów Kujaw i ziemi dobrzyńskiej poprzez prelekcje dla dzieci i młodzieży, wykłady prowadzone przez specjalistów z zakresu ochrony przyrody, wystawy związane z imprezami ekologicznymi oraz wycieczki terenowe.

Ekoinformacja – biblioteka, czytelnia i pracownia komputerowa. W ramach programu mieści się gromadzenie i udostępnianie informacji o tematyce ekologicznej szerokiemu kręgowi odbiorców (dzieciom i młodzieży szkolnej, studentom, nauczycielom, społeczności Włocławka i okolic).

Zielone szkoły w Gorenium Dużym i Smólniku – opieka merytoryczna nad pracą zielonych szkół, pomoc w zakupie środków dydaktycznych (sprzęt i przewodniki przyrodnicze). Rekreacja połączona z edukacją przyrodniczo-leśną. Na terenie zielonych szkół zajęcia edukacyjne realizowane są w oparciu o programy własne oferujące odbiorcy możliwość szerokiego wyboru. Programy nie stanowią zamkniętej całości, mają strukturę otwartą na różne możliwości modyfikacji, co jest efektem praktycznej pracy z dziećmi. Zajęcia prowadzą pracownicy zielonych szkół i trenerzy edukacji ekologicznej.

Dualna i selektywna zbiórka odpadów – program autorski prowadzony w formie warsztatów przedstawiający formy nauczania o odpadach oraz promujący ich dualną i selektywną zbiórkę. Program obejmuje warsztaty związane z gospodarką odpadową na terenie powiatu włocławskiego i aleksandrowskiego przeznaczone

dla nauczycieli, przedstawicieli samorządowych oraz warsztaty dla dzieci i młodzieży związane z odpadami, surowcami wtórnymi, zbędnymi opakowaniami.

Rower szansą dla zdrowia i środowiska – ścieżki rowerowe – autorski program centrum promujący rower jako alternatywny środek transportu, przyjazny środowisku i atrakcyjny w formach turystyki i rekreacji. W ramach programu WCEE organizuje rajdy rowerowe, wytycza bezpieczne i ciekawe pod względem krajoznawczym ścieżki rowerowe oraz przygotowuje przewodniki, mapy i informatory dotyczące tras znajdujących się w okolicach Włocławka (ścieżka rowerowa WCEE – Jezioro Rybnica).

Rozwój i instytucjonalne wzmocnienie organizacji pozarządowych w Polsce. Założeniem projektu było wypracowanie modelu organizacyjnego obejmującego proces autodiagnozy i fazę wprowadzenia zmiany, który nadawałby się do powielania przez inne organizacje pozarządowe.

WCEE ekobaza – program wspierania organizacji pozarządowych (szkolenie i wdrożenie systemu ISO, zakup książek do biblioteki, rzutnika multimedialnego, wydłużenie czasu pracy biblioteki).

Ekoanimacja w rekreacji i turystyce – warsztaty szkoleniowe – program autorski centrum dla przedstawicieli parków krajobrazowych z terenu Polski. Polega na integracji i aktywizacji środowisk lokalnych na rzecz propagowania edukacji ekologicznej poprzez różne formy rekreacji i turystyki dostępne dla danego terenu.

Sięgnij po słońce – program wykorzystywania energii odnawialnej w społecznościach wiejskich metodą „zrób to sam”. Projekt miał na celu pokazanie, jak własnymi siłami, od podstaw, przy zminimalizowanych nakładach finansowych można zbudować kolektor słoneczny typu wodnego.

Zielony pakiet. Materiały dla gimnazjalistów koncentrujące się na różnych aspektach ochrony środowiska oraz zrównoważonego rozwoju, zalecanych do użytku w szkołach gimnazjach przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu.

ECOSURVIVAL dla najmłodszych – warsztaty kształcące trenerów aktywnej edukacji ekologicznej w oparciu o doświadczenia uzyskane przez instruktorów WCEE w czasie realizacji programu *ECOSURVIVAL*.

Odpady a środowisko – warsztaty szkoleniowe dla nauczycieli, społeczności lokalnej dzieci i młodzieży oraz wycieczki na składowisko odpadów w Machnacu.

Racjonalna gospodarka odpadami szansą dla środowiska – program zapoznaje uczestników z problematyką związaną z gospodarką odpadami realizowaną w poszczególnych gminach. Zapoznaje z różnymi typami segregacji odpadów, np. dualną zbiórką odpadów prowadzoną we Włocławku czy selektywną zbiórką odpadów realizowaną w Związku Gmin Kujawskich. Skierowany jest do nauczycieli, przedstawicieli organizacji ekologicznych, pracowników parków krajobrazowych, przedstawicieli samorządów.

Wiejskie ośrodki ku zrównoważonemu – Kurs Szkoły Ludowej w Zielonej Szkole w Gorenium Dużym został zorganizowany dla kobiet wiejskich z terenu gmin Kowal i Baruchowo. Problematyka kursu została dopasowana do potrzeb lokalnych społeczności wiejskich obydwu gmin, obejmowała cztery bloki tematyczne: zdrowie i ekologię; techniki komputerowe; rozwój osobisty i społeczny; sztukę i rzemiosło.

Włocławek – miasto czyste, przyjazne środowisku – program promujący ekologiczną gospodarkę odpadami oraz selektywną zbiórkę surowców wtórnych. Popularyzuje wiedzę ekologiczną oraz nowoczesne technologie działające w gospodarce odpadami. Kształtuje postawy oraz zaangażowanie wszystkich mieszkańców miasta w podjęcie działań na rzecz lokalnego środowiska.

Ekoinfo WCEE – dzięki wsparciu NFOŚiGW w Warszawie zakupiono materiały promocyjne oraz dydaktyczne i uzupełniono zbiory biblioteczne.

WCEE ku zrównoważonemu rozwojowi – obejmował rozwój bazy lokalowej służącej edukacji ekologicznej oraz wsparcie realizowanych programów edukacyjnych. Program ten umożliwił zakup sprzętu, przeprowadzenie zajęć dla dzieci i młodzieży z terenu powiatu włocławskiego i plockiego oraz organizację warsztatów dla nauczycieli.

Zróbmy to dla Wisły – projekt prowadzony w 3 województwach, promujący walory przyrodniczo-krajobrazowe Wisły. Obejmował warsztaty dla nauczycieli, warsztaty dla dzieci i młodzieży oraz konferencję.

Region plocki, Kujaw i ziemi kutnowskiej regionem świadomych ekologicznie – projekt zrealizowany we współpracy z Regionalnym Centrum Edukacji Ekologicznej w Płocku. Celem przedsięwzięcia było podniesienie świadomości ekologicznej społeczeństwa w zakresie wdrażania zrównoważonego rozwoju.

Człowiek – energia – środowisko. Zrównoważona przyszłość Mazowsza, Kujaw i ziemi łódzkiej. Projekt zrealizowany we współpracy z Regionalnym Centrum Edukacji Ekologicznej w Płocku. Cel stanowiło podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców województw: mazowieckiego, kujawsko-pomorskiego i łódzkiego na temat przeciwdziałania zmianom klimatu, promowania racjonalnego gospodarowania energią.

Wisła naszą dumą – uświadomienie znaczenia Wisły nie tylko jako ekosystemu, ale również źródła energii odnawialnej. Przeprowadzono warsztaty dla dzieci, młodzieży i nauczycieli z terenu Włocławka.

ekoedu dla natury i zrównoważonego rozwoju – projekt finansowany przez Fundację Yves Rocher w ramach konkursu *Ziemia – planeta kobiet*. Celem akcji była promocja zdrowego stylu życia, spędzania czasu wolnego w sposób przyjazny człowiekowi i środowisku oraz zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Równowaga ekologiczna wsi – projekt realizowany na terenie działania LGD Aktywni Razem w gminach Kowal, Gostynin, Baruchowo i Łąck. Obejmował

warsztaty dla dzieci, młodzieży i dorosłych poruszające tematy zdrowia, ochrony środowiska, ochrony przyrody i sztuki ludowej.

Lasy dla zrównoważonego rozwoju – projekt szkoleniowy mający na celu wyrobienie nawyku dbania o stan środowiska lokalnego oraz zwiększenie świadomości ekologicznej społeczeństwa. Głównym zadaniem projektu jest wzrost poziomu zrozumienia i akceptacji zasad zrównoważonego rozwoju oraz wykształcenie pozytywnych emocjonalnych postaw wobec środowiska naturalnego i jego ochrony. Realizowany we współpracy z Leśnymi Kompleksami Promocyjnymi.

Mówimy „nie” bezmyślnym zakupom, budujemy społeczeństwo recyklingu – głównym celem projektu było wykształcenie społeczeństwa konsumentów świadomych wpływu własnych zachowań i dokonywanych wyborów na stan środowiska, społeczeństwa proekologicznego.

Aktywni 50+ z przyrodą za pan brat – program finansowany ze środków Fundacji „Anwil dla Włocławka” skierowany był do osób, które ukończyły 50. rok życia. W ramach projektu przeprowadzono warsztaty z zakresu form ochrony przyrody oraz zapoznano uczestników z techniką zdobienia metodą *decoupage*. Dla aktywnych 50+ organizowano wycieczkę po zielonych terenach Włocławka, która połączona była z imprezą ekologiczną z okazji Dnia Ziemi. W ramach programu wydano folder edukacyjny *Nasz Włocławek jest ciekawy...*, w którym opisano przyrodę miasta.

Inicjatywa obywatelska Osiedle Południe przyjazne owadom realizowana w ramach projektu Regionalnego Centrum Edukacji Ekologicznej *Ku zrównoważonej przyszłości społeczności lokalnych Mazowsza i Kujaw*, który stanowił odpowiedź na problem rozwoju aktywności obywatelskiej, zwiększenie zaangażowania mieszkańców, organizacji społecznych w realizację zadań i podnoszenie poziomu świadomości ekologicznej społeczeństwa części województw mazowieckiego i kujawsko-pomorskiego na rzecz zrównoważonego rozwoju (ZR) ich środowisk lokalnych. W ramach inicjatywy utworzono 5 ogrodów przyjaznych owadom oraz zorganizowano 10 warsztatów dla dzieci i młodzieży dotyczących życia owadów społecznych.

Zazieleniamy Ekowłocławek – program finansowany przez Fundację „Anwil dla Włocławka”, którego celem była zmiana świadomości ekologicznej mieszkańców stolicy Kujaw dotycząca znaczenia terenów zielonych w miastach. W ramach projektu przeprowadzono: szkolenie dla nauczycieli dotyczące dzikich owadów zapylających, warsztaty dla przedszkolaków, dzieci i młodzieży, utworzono na terenie miasta 11 modelowych ogrodów przyjaznych owadom, przeprowadzono *happening* z okazji Dnia Ziemi oraz wydano wydawnictwo *Pszczółka Ekolożka zaprasza na spacer po świecie owadów*.

Kropla życia w twoim kranie – program realizowany wspólnie z Miejskim Przedsiębiorstwem Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. we Włocławku przeznaczony dla mieszkańców miasta ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży.

Aktywny i ekologiczny włocławianin szansą dla zrównoważonego rozwoju – program edukacji ekologicznej pod patronatem firmy Anwil S.A. Inicjatywa ta ma za zadanie pokazać, jak być świadomym konsumentem we współczesnym świecie, czyli konkretnie: jak nie marnować jedzenia, mądrze kupować, ciekawie wykorzystywać używane rzeczy, segregować odpady, ograniczyć indywidualną konsumpcję – szczególnie ze źródeł nieodnawialnych. Marnowanie żywności i nadmierne konsumpcjonizm to problemy, które wywierają negatywne skutki społeczne, ekologiczne i ekonomiczne. Kreowanie nowych nawyków konsumpcyjnych, zapobiegających marnotrawieniu zasobów przyrody, zapewniających redukcję zanieczyszczeń do powietrza, wód, ziemi, właściwą eksploatację urządzeń w domu i zakładzie, to też racjonalne gospodarowanie energią, odpadami, prowadzenie działalności korzystających z zasobów środowiska naturalnego zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. W efekcie to lepsza jakość życia mieszkańców Włocławka i okolic. Program ten realizowany jest w celu zmiany opisanego stanu oraz zaktywizowania społeczności lokalnej do ochrony zasobów przyrody, realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, wdrażania wzorców rozsądnej konsumpcji.

Zielone lekcje. Zajęcia dla małych i dużych pasjonatów przyrody. Program ten skierowany jest do dzieci, młodzieży, dorosłych i słuchaczy uniwersytetów III wieku. Wśród celów należy wymienić: podniesienie poziomu świadomości ekologicznej społeczeństwa, dochodzenie do nowej wiedzy poprzez odkrywanie, obserwowanie zjawisk i stawianie pytań oraz wyszukiwanie odpowiedzi zgodnie z metodami naukowymi, kształtowanie umiejętności rozumowania i wykorzystania zdobytej wiedzy w różnych sytuacjach codziennego życia, poznanie najbliższego środowiska przyrodniczego oraz uwrażliwienie odbiorców na sprawy dziejące się w otaczającym środowisku, zdobycie wiedzy na temat kształtowania i wpływu działalności człowieka na otaczające środowisko, w tym zmiany w występujących gatunkach zwierząt i roślin, jak również na temat wpływu człowieka na krajobraz. Zajęcia prowadzone są w formie terenowej, mieszanej i stacjonarnej.

Wydawnictwa („Ekwieści” – biuletyn WCEE, foldery edukacyjne, regionalne informatory przyrodnicze oraz materiały konferencyjne, foldery, ulotki, opracowania, mapa).

Z działalnością wydawniczą WCEE związane jest od początku istnienia. Od 1998 r. Centrum wydaje kwartalnik – „Włocławski Przegląd Ekologiczny Ekowieści”, w którym zamieszczane są wiadomości przyrodniczo-ekologiczne z regionu. Czasopismo ukazuje się w nakładzie 1 000 egzemplarzy. Zawiera ono wiele cennych informacji na tematy ekologiczne, przyrodnicze i sozologiczne dotyczące regionu, stanowi forum dyskusyjne dla czytelników. „Ekowieści” są jedynym czasopismem ekologicznym w regionie.

WCEE przygotowuje również **foldery edukacyjne, regionalne informatory przyrodnicze oraz materiały konferencyjne.**

Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej otrzymało wiele wyróżnień i nagród za zasługi dla ochrony środowiska. Najważniejsze to:

- 2018 – Eko-orły, I edycja, 2018, w kategorii: edukacja ekologiczna;
- 2017 – Ekolaury Polskiej Izby Ekologii, wyróżnienie w kategorii: edukacja ekologiczna i ochrona przyrody;
- 2015 – Ekoinspiracje – ekologia i rynek;
- 2014 – nagroda Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego za działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego;
- Ekoinspiracje 2014 – ekologia i rynek;
- tytuł Promotora Ekologii 2013 – wyróżnienie w XIV edycji Narodowego Konkursu Ekologicznego *Przyjaźni środowisku* pod Honorowym Patronatem Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego;
- tytuł Promotora Ekologii 2012 – wyróżnienie w XIII edycji Narodowego Konkursu Ekologicznego *Przyjaźni środowisku* pod Honorowym Patronatem Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego;
- tytuł Promotora Ekologii 2011 w XIII edycji Narodowego Konkursu Ekologicznego *Przyjaźni środowisku* pod Honorowym Patronatem Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego;
- III miejsce dla Pani Marii Palińskiej – Dyrektora WCEE w konkursie organizowanym przez Fundację Yves Rocher *Ziemia – planeta kobiet* (2011);
- Promotor Ekologii 2010 – wyróżnienie w XII edycji Narodowego Konkursu Ekologicznego *Przyjaźni środowisku* pod Honorowym Patronatem Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego;
- Ekolaur 2010 Polskiej Izby Ekologii w kategorii: edukacja ekologiczna za *Edukację ekologiczną dla zrównoważonych społeczności*;
- tytuł Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej – Wielki Przyjaciel „małego GEFu” (2008);
- Klon 2000 za wybitne dokonania gospodarcze i ekologiczne osiągnięte we współpracy z Bankiem Ochrony Środowiska SA. (2000);
- Lider w aktywizowaniu środowiska lokalnego i prowadzenia edukacji ekologicznej w 1998 r.

Podsumowując działalność edukacyjną centrum, należy podkreślić, że ilość osób korzystających rocznie z jego oferty to ok 30 000, większość beneficjentów stanowią dzieci i młodzież.

LIGA OCHRONY PRZYRODY OKRĘG WE WŁOCŁAWKU – DZIAŁALNOŚĆ NA RZECZ EDUKACJI OCHRONY PRZYRODY

Historia Ligi Ochrony Przyrody w Polsce

Liga Ochrony Przyrody (LOP) jest najstarszą organizacją pozarządową zajmującą się ochroną przyrody na terenie całego kraju. Powstała w 1928 r. z inicjatywy wybitnego przyrodnika, znawcy Tatr Władysława Szafera zainspirowanego działalnością Szwajcarskiej Ligi Ochrony Przyrody. Inicjatywa Szafera wspierana była przez profesorów: Bolesława Hryniewieckiego, Jana Gwalberta Pawlikowskiego, Mieczysława Limanowskiego i Walerego Goetla. W tym roku powstały oddziały terenowe w Warszawie, Poznaniu oraz koła LOP w Opaleniu, Częstochowie, Warszawie i Krzemieńcu. Działania LOP zostały przerwane w czasie II wojny światowej, wznowiono je w 1946 r. Wówczas powstały oddziały ligi w Warszawie, Lublinie i Gdyni. W 1968 r. organizacji nadano status stowarzyszenia wyższej użyteczności, co było niezbitym dowodem uznania przez władze państwowe idei społecznej ochrony przyrody za ważny problem w działalności społeczno-gospodarczej kraju, a także stanowiło afirmację dotychczasowej i przyszłej działalności Ligi Ochrony Przyrody.

W 1972 r. w Warszawie odbył się IX (XIX) Krajowy Zjazd Ligi Ochrony Przyrody, w przededniu 45. rocznicy powstania stowarzyszenia. Nadano wówczas lidze nowy statut odpowiadający tezom i postulatom wysuniętym na IX (XIX) zjeździe, poszerzył on merytoryczny zakres działalności na wszelkie dziedziny środowiska przyrodniczego oraz upoważnił do pełnienia funkcji organizatorskiej w społecznym ruchu na rzecz ochrony przyrody. W połowie lat 70. we wszystkich województwach działało 49 wojewódzkich oddziałów LOP. Obecnie działają 33 okręgi terenowe. W 1953 r. Zarząd Główny LOP został przeniesiony do Warszawy, gdzie znajduje się do chwili obecnej. Liga Ochrony Przyrody od 1957 r. wydaje czasopismo „Przyroda Polska”.

W latach 80. Prezydium Zarządu Głównego wystąpiło do Urzędu Rady Ministrów oraz do Ministra Urzędu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z wnioskami o przysyłanie Lidze Ochrony Przyrody projektów aktów prawnych oraz dokumentów do zaopiniowania przed ich zatwierdzeniem. Wnioski Ligi zostały przyjęte. Liga Ochrony Przyrody otrzymała w ten sposób możliwość wypowiedzania się i zgłaszania swoich uwag i propozycji do wszystkich aktów prawnych dotyczących ochrony środowiska.

LOP współpracuje też z licznymi krajowymi i międzynarodowymi organizacjami ekologicznymi, jak Międzynarodowa Koalicja Wolontariusze Przyrody (CVA), Europa Nostra oraz Światowe Towarzystwo Ochrony Zwierząt (WSPA). Jest m. in. członkiem założycielem Światowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN).

LOP prowadzi również Europejskie Centrum Ekologiczne, które pozostaje inicjatorem i realizatorem Europejskiej Zielonej Karty (European Green Card), która spotkała się ze znaczącym zainteresowaniem instytucji krajowych i międzynarodowych. W maju 1996 r. Fundacja Henry'ego Forda uhonorowała Projekt EZK I miejscem w konkursie Europejskiej Ochrony Przyrody, a w czerwcu 1996 r. Ministerstwo Środowiska przyznało nagrodę za projekt *Zielona Karta* w kategorii krajowych kampanii edukacyjno-popularyzatorskich. (https://www.lop.org.pl/O_nas).

Cele i zadania Ligi Ochrony Przyrody

Zgodnie ze statutem Ligi Ochrony Przyrody uchwalonym przez Nadzwyczajny Krajowy Zjazd Delegatów Ligi Ochrony Przyrody 6 października 2012 r. do celów organizacji należy zaliczyć:

1. Kształtowanie właściwych postaw człowieka, a szczególnie młodzieży i dzieci przez:

- a) ukazywanie bogactwa, piękna i znaczenia przyrody,
- b) budzenie jej umiłowania i poszanowania,
- c) szerzenie zrozumienia celów ochrony przyrody i środowiska oraz problemów i zagrożeń.

2. Dbalność o zapewnienie człowiekowi warunków życia w środowisku bezpiecznym dla jego zdrowia.

3. Zabieganie o zachowanie, zrównoważone użytkowanie oraz odnawianie zasobów, tworów i składników przyrody składających się na dziedzictwo i bogactwo narodowe.

4. Zabieganie o ochronę i odnawianie zasobów środowiska przyrodniczego dla współczesnych i przyszłych pokoleń, w szczególności przez:

- a) zachowanie różnorodności biologicznej,
- b) zachowanie dziedzictwa geologicznego i paleontologicznego,
- c) stwarzanie warunków do zachowania ciągłości występowania gatunków roślin, grzybów i zwierząt wraz z ich siedliskami, przez ich utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony,
- d) ochronę walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień.

5. Kształtowanie opinii publicznej w duchu troski o ochronę przyrody i środowiska przyrodniczego.

6. Upowszechnianie wiedzy o przyrodzie i jej ochronie oraz kształtowanie kultury i etyki ekologicznej.

Swoje cele liga realizuje poprzez:

1. Działalność nieodpłatną pożytku publicznego polegającą na:

a) podejmowaniu działań o charakterze interwencyjnym, w szczególności współdziałanie w zakresie ujawniania i ścigania przestępstw oraz wykroczeń przeciwko środowisku przyrodniczemu;

b) podejmowaniu działań zmierzających do ograniczania ujemnych skutków naruszania środowiska przyrodniczego, w tym składanie uwag i wniosków w postępowaniu wymagającym udziału społeczeństwa, bądź uczestniczenie w nim na prawach strony;

c) inicjowaniu i podejmowaniu społecznych przedsięwzięć, odgrywaniu roli organizatorskiej w społecznym ruchu na rzecz ochrony przyrody uwzględniającym zasady zrównoważonego rozwoju;

d) popularyzowaniu wśród społeczeństwa, a zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży, odpowiedzialnego stosunku do przyrody ojczystej,

e) współdziałaniu z organami państwowymi, w tym administracji rządowej i samorządowej, a w szczególności z komisjami i radami powoływanymi przez nie, w celu wykonywania zadań wchodzących w zakres działania ligi, w tym zleconych przez te organy;

f) współpracy w realizacji celów ligi z organizacjami polskimi, zagranicznymi i międzynarodowymi;

g) organizowaniu i prowadzeniu obserwacji przyrodniczych, konkursów, spotkań, wystaw, olimpiad, klubów zainteresowań, akcji społecznie użytecznych, np. zalesianie, zakładanie arboretów i parków.

2. Działalność odpłatną pożytku publicznego polegającą na:

a) prowadzeniu działalności twórczej i informacyjno-promocyjnej mającej na celu wzbudzenie zainteresowania przyrodą i szacunku do niej;

b) prowadzeniu pozaszkolnej edukacji i wychowania w zakresie ochrony przyrody poprzez organizowanie i prowadzenie seminariów skierowanych do wszystkich grup wiekowych;

c) warsztatów edukacyjnych, szkoleń, sympozjów, uniwersytetów wiedzy ekologicznej, konferencji, zielonych szkół;

d) organizowaniu wypoczynku dzieci i młodzieży w formie obozów, kolonii, warsztatów ekologicznych, wycieczek przyrodniczych;

e) organizowaniu zespołów rzeczoznawców w zakresie ochrony przyrody i środowiska;

f) wykonywaniu zadań z zakresu ekologii, ochrony roślin, zwierząt i grzybów oraz dziedzictwa przyrodniczego;

g) propagowaniu walorów krajobrazu, uprawianiu turystyki ekologicznej i promocji zdrowia.

LIGA OCHRONY PRZYRODY OKRĘG WE WŁOCŁAWKU

Historia

W 1976 r. został utworzony Oddział Wojewódzki Ligi Ochrony Przyrody we Włocławku. Pierwszym prezesem był Marian Szterk, a kierownikiem biura przez wiele lat była Ingrid Kociołowicz. Siedziba oddziału mieściła się przy ul. 3 Maja 21. Drugim prezesem był Jan Przybylak, ówczesny wiceprezydent Włocławka, następnie Andrzej Drozdowski – dyrektor Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego. Obecnie funkcję tę pełni dr Maria Palińska – dyrektor Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej. W biurze LOP pracowali m. in. Małgorzata Szatkowska, Waldemar Brudziński, Maria Czarnomska, Maria Bala-kowicz, a społecznie: Zbigniew Centkowski, Monika Pawlak, zaś obecnie współpracują: Aleksandra Fornalewicz i Zuzanna Lipińska.

Włocławska liga przez pewien czas miała swoją siedzibę w Kowalu, a następnie w 2005 r. powróciła do Włocławka na ul. Komunalną 4. Gdyby nie społeczna praca (szczególnie w czasie przekształceń ustrojowych w Polsce) dyrektora i pracowników Zarządu Parku Krajobrazowego w Kowalu, zarządu i pracowników Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej, prawdopodobnie Okręg Włocławski już by nie istniał. Liga Ochrony Przyrody Okręg we Włocławku dzięki wsparciu Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej, które udostępnia nieodpłatnie salę edukacyjną oraz pomieszczenie biurowe, może realizować swoją działalność edukacyjną i informacyjną.

Obecnie działalność zarządu LOP Okręgu we Włocławku w zakresie organizowania konkursów i warsztatów edukacyjnych oraz wydawnictw dofinansowywana jest przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu.

Działalność na rzecz edukacji ochrony przyrody.

Charakterystyka wybranych programów

- *Aktywna edukacja leśna na ścieżkach przyrodniczo-leśnych Nadleśnictwa Włocławek* to program, który finansowany był przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu. Jego adresatami byli nauczyciele wszystkich typów szkół, dzieci, młodzież i dorośli (mieszkańcy wsi, małych miasteczek i dużych miast) zainteresowani aktywnym wypoczynkiem i problemami ochrony środowiska przyrodniczego.
- **Zwiększenie kompetencji mieszkańców obszarów Natura 2000 odnośnie do prac ZLW w ramach przygotowania PZO** – projekt szkoleniowy Zarządu

Głównego Ligi Ochrony Przyrody, którego celem było rozwinięcie kompetencji mieszkańców obszarów Natura 2000 w zakresie gotowości do uczestniczenia w pracach Zespołów Lokalnej Współpracy (ZLW) w ramach przygotowania Planów Zadań Ochronnych (PZO) dla obszarów Natura 2000 lub do zgłaszania uwag w ramach procesu konsultacji społecznych za pośrednictwem Platformy Informacyjno-Komunikacyjnej.

- **Znak natury – wsparcie gmin w racjonalnym wykorzystaniu zasobów przyrodniczych w zrównoważonym rozwoju obszarów Natura 2000 w zakresie turystyki.** Projekt zakładał przeprowadzenie akcji promującej walory przyrodniczo-turystyczne 10 gmin, na terenie których znajdują się obszary Natura 2000 oraz włączenie w tę akcję lokalnej społeczności oraz władz gminy. W ramach projektu przewidziana została m. in. edukacja mieszkańców w zakresie zrównoważonego wykorzystania zasobów przyrodniczych obszarów Natura 2000 (m. in. spotkania z mieszkańcami, edukacja przy wykorzystaniu prasy, konkurs, imprezy plenerowe, edukacja poprzez ukazanie sieci Natura 2000 jako wartości dodanej przyczyniającej się do rozwoju turystyki w gminach). Edukacja władz gminy polegała głównie na pomocy w promocji walorów gminy w oparciu o racjonalne wykorzystanie walorów przyrodniczych Natura 2000.
- **Posprzątaj po swoim psie.** LOP we Włocławku brał udział w I edycji konkursu grantowego ogłoszonego przez Fundację „Anwil dla Włocławka”. Projekt realizowano od 27 października 2014 r. do 20 sierpnia 2015 r. Głównym celem projektu była przede wszystkim zmiana świadomości mieszkańców Włocławka i dbanie o środowisko przyrodnicze najbliższego otoczenia. Dzięki realizacji projektu nastąpiła zmiana nawyków i postaw, a także mieszkańcy poprzez kampanię zostali uświadomieni, jak ważne dla środowiska przyrodniczego jest sprzątanie po swoich czworonogach. Poprzez wystawienie dystrybutorów z woreczkami na psie odchody chcemy zwrócić społeczeństwu uwagę na konieczność dbania o najbliższe otoczenie.
- **Utworzenie ścieżki przyrodniczej w parku miejskim na terenie Włocławka.** Na terenie Parku im. Władysława Łokietka utworzono ścieżkę dydaktyczną z tablicami i kostkami wiedzy. Celem tego przedsięwzięcia jest popularyzowanie wiedzy na temat gatunków roślin i zwierząt zagrożonych wyginieciem. Założeniem długofalowym będzie zwiększenie świadomości ekologicznej społeczeństwa w zakresie ochrony gatunkowej roślin i zwierząt. W ramach inicjatywy zorganizowano warsztaty edukacyjne dla szkolnych

kół przyrodniczo-ekologicznych Włocławka i przeprowadzono konkurs fotograficzny *Gatunki cenne i chronione okiem młodego przyrodnika*. Konkurs skierowany był do uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych, zakładał podział na dwie kategorie wiekowe: szkoła podstawowa – klasy I–VI, szkoły gimnazjalne oraz ponadgimnazjalne.

- **Edukacja społeczności lokalnych *Bądź przyjacielem przyrody!*** Działania realizowane w ramach projektu miały na celu przede wszystkim ochronę środowiska przyrodniczego regionu. Najważniejsze cele przedsięwzięcia stanowiły: rozwijanie zainteresowań biologicznych i ekologicznych wśród uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych, upowszechnianie form aktywnego wypoczynku, poznawanie przez najmłodszych beneficjentów programu najbliższych walorów przyrodniczych, edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, zmiana świadomości mieszkańców miasta i dbanie o środowisko przyrodnicze najbliższego otoczenia, zmiana nawyków i postaw włocławian. Odbiorcami programu byli nauczyciele wszystkich typów szkół, dzieci, młodzież i dorośli zainteresowani aktywnym wypoczynkiem i problemami ochrony środowiska przyrodniczego.

Działania dodatkowe

- Słuchacze Uniwersytetu III wieku Kujawskiej Szkoły Wyższej utworzyli koło Ligi Ochrony Przyrody Okręgu we Włocławku, którego główny cel to koordynowanie działań z zakresu szeroko pojętej ochrony przyrody. Koło założono w celu ochrony bioróżnorodności naszych terenów. Do podjęcia działań związanych z utworzeniem pomników przyrody we Włocławku powołano specjalny zespół pod kierownictwem Marii Balakowicz. Członkowie koła wraz z przedstawicielami Urzędu Miasta dokonali wizji w terenie, w wyniku czego do władz miasta skierowano wniosek o utworzenie pomników przyrody, które w następstwie tych działań uzyskały swój status, a wśród których należy wymienić: cis „Kolejarz”, dąb „Zawiślak”, klon „Kujawiak”.
- Liga Ochrony Przyrody Okręgu we Włocławku prowadzi działalność wydawniczą i informacyjną. Redaguje stronę internetową <http://www.lop.wloclawek.pl/>.

Podsumowanie

Działalność edukacyjna, informacyjna i wydawnicza prowadzona przez Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej i Ligę Ochrony Przyrody Okręgu we

Włocławku pełni znaczącą funkcję w kształtowaniu świadomości edukacyjnej społeczności lokalnych. Szczególnie ważną rolę odgrywają działania skierowane do dzieci i młodzieży, ponieważ to oni będą wpływać na przyszłość środowiska i kształtować politykę środowiskową.

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł składa się z dwóch części, z których pierwsza omawia działalność Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej w okresie 20 lat istnienia, charakteryzuje poszczególne programy edukacyjne. Druga część jest poświęcona Lidze Ochrony Przyrody Okręg Włocławek i jej działalności edukacyjnej. Na uwagę zasługuje fakt, że rola organizacji pozarządowych w kształtowaniu postaw i nawyków współczesnego pokolenia jest nie do przecenienia. Dzięki działalności organizacji istnieje szansa na zachowanie środowiska przyrodniczego dla przyszłych pokoleń.

SUMMARY

This article consists of two parts. The first part discusses the activities of the Włocławek Center for Ecological Education in the period of 20 years of activity, is characterized by individual educational programs. The second part is dedicated to the League of Nature Protection, Włocławek District and its educational activities. It is worth noting that the role of non-governmental organizations in shaping attitudes and habits of the modern generation can not be overestimated. And thanks to the organization's activities, there is a chance to preserve the natural environment for future generations.

Bibliografia

- Archiwum Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej.
Archiwum Ligi Ochrony Przyrody Okręg Włocławek.
Symonides E., *Ochrona przyrody*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
Wiśniewski J., Gwiazdowicz D. J., *Ochrona przyrody*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej im Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań 2004.

Strony internetowe:

http://www.wcee.org.pl/1_7_programy-zrealizowane.html

http://www.lop.wloclawek.pl/1_9_historia.html

https://www.lop.org.pl/O_nas

Nota o autorze

Maria Palińska – dyrektor biura, w WCEE działa od 1997 r., pełniła funkcję sekretarza zarządu do 2000 r., a od 2000 r. do chwili obecnej pełni funkcję skarbnika. Jest prezesem Ligi Ochrony Przyrody Okręg we Włocławku, członkiem Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Jest autorką i współautorką wielu programów edukacyjnych z zakresu szeroko pojętej ekologii.

Elżbieta Kossecka

Instytut Podstawowych Problemów Techniki PAN

Michał Raczkowski

Instytut Historii PAN

GDY NA KUJAWACH ODRADZAŁA SIĘ POLSKA. ZE WSPOMNIENIŃ IRENY Z BOJAŃCZYKÓW HAACK

Słowa kluczowe: Pogotowie Wojenne Ziemi Kujawskiej, 1918, Irena z Bojańczyków Haack, Włocławek, Armia Polska, 31 Pułk Strzelców Kaniowskich

THE RECOVERY OF POLAND ON KUJAWY. MEMORIES OF IRENA HAACK NEE BOJAŃCZYK

Keywords: Kujawy Land War Alert, 1918, Irena Haack (Bojańczyk), Włocławek, Polish Army, 31st Kaniowskie Rifle Regiment

W 1918 r., po 123 latach niewoli, Polska odzyskała niepodległość, co przyniosło radość Polakom. Niestety, odrodzony kraj musiał borykać się z wieloma problemami, m. in. gospodarczymi, społecznymi, wojskowymi. Ponadto od wschodu nadciągało kolejne niebezpieczeństwo, które stanowiła armia bolszewickiej Rosji. Armia polska, mimo wielu przygotowań, zmagająca się z niedoborem ludzi, koni, żywności itp. W sukurs wojsku przyszła ludność Rzeczypospolitej, która ofiarowała to, co mogła. W tym momencie bez znaczenia stały się majątek, czy pozycja społeczna. Naród w różnych regionach zaczął się organizować w grupy, które mobilizowały ochotników do wojska, ale też zbierały najbardziej potrzebne wyposażenie dla armii polskiej.

Nie inaczej było na Kujawach wschodnich. Dzięki ofiarności niezwykłych kobiet: Marii Kretkowskiej z Baruchowa¹, Anny Boyé z Sierzchowa i Ireny Haa-

¹ A. Ciechalski, *Kretkowska Maria (1863–1947) animatorka szkolnictwa ludowego, działaczka charytatywna, przewodnicząca Związku Ziemianek Polskich, właścicielka majątku Baruchowo*, w: *Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium*, pod red. Z. J. Zasady, B. Ziółkowskiego, Włocławek–Kowal 2006, s. 114–115, (tamże źródła i wcześniejsza literatura).

ckowej z Dębic powstało Pogotwie Wojenne Ziemi Kujawskiej. Organizacja ta, pomimo swych zasług, jak do tej pory nie wzbudziła większego zainteresowania historyków. Pierwsze wzmianki na jej temat zostały opublikowane jeszcze przed drugą wojną światową². Po wojnie już się nie pojawiały. Wśród opracowań brakło również wspomnień osób, które zaangażowały się w działalność Pogotowia Wojennego Ziemi Kujawskiej. Z tym większym zadowoleniem należy przyjąć opublikowane wspomnienia Ireny z Bojańczyków Haackowej, która opisuje chwile związane z pracami w pogotowiu, jak i podróżą na Wołyń. Oryginalny tekst wspomnień znajduje się w zbiorach wnuczki Ireny Haackowej, Pani Profesor Elżbiety Kosseckiej w Warszawie. W tekście dokonano tylko niezbędnych poprawek oraz dodano przypisy, zachowano pisownię oryginalną.

O Autorce wspomnień

Irena Aniela Haack z d. Bojańczyk urodziła się we Włocławku 2 października 1882 r. Była córką Wincentego Bojańczyka, właściciela browaru, i jego żony Heleny z d. Kocent-Zielińskiej. Miała dwóch braci: Jerzego i Michała oraz dwie siostry: Łucję i Marię.

Fotografia 1. Irena z Bojańczyków Haack (ze zbiorów Elżbiety Kosseckiej z Warszawy)

² *Rozwój samorządu m. Włocławek w Polsce odrodzonej*, praca zbiorowa pod red. S. Krzewskiego, Włocławek 1926, s. 71–72; Emski, *Pogotwie wojenne Ziemi Kujawskiej. Włocławski Czerwony Krzyż*, „Piast. Dodatek Niedzielnny Oświatowo-Społeczny Dziennika Kujawskiego” 1934, nr 38, 23 września, s. 5–6.

W roku 1904 poślubiła Artura Haacka, właściciela majątków Dembice (obecnie Dębice), Kruszyn i Kruszynek pod Włocławkiem³. Miała dwoje dzieci: syna Włodzimierza i córkę Marię. Była osobą o silnym charakterze i błyskotliwej inteligencji. Znała kilka języków obcych i była dobrą pianistką. W swoim domu chętnie gościła rodzinę i znajomych.

Należała do Zjednoczonego Koła Ziemianek i do Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku⁴. Brała udział w wystawach rolniczych. Angażowała się w różnego rodzaju prace społeczne, w tym pomoc dla powstającego po odzyskaniu niepodległości Wojska Polskiego, pomoc dla uciekinierów ze Wschodu oraz organizowanie wypoczynku letniego dla dzieci z niezamożnych rodzin robotniczych⁵. Wspomagała finansowo również włocławskie harcerstwo⁶. Irena Haack przyczyniła się również do wzbogacenia zbiorów Muzeum Kujawskiego (obecnie Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej) we Włocławku. Przykładowo w 1939 r. podarowała muzeum 3 obrazy Henryka Sokołowskiego, pejzaż Ludwika Boucharda oraz obraz *Chryzantemy* autorstwa Leontyny Płonczyńskiej⁷.

W roku 1904 w Kruszynku założona została Żeńska Szkoła Gospodarcza kierowana przez znaną działaczkę oświatową Jadwigę Dziubińską. Artur i Irena Haackowie przekazali dla potrzeb szkoły budynek dworu wraz z otaczającym ją ogrodem, wspomagali ją też finansowo. Szkoła funkcjonowała do wybuchu I wojny światowej.

Po śmierci męża w roku 1919, do czasu osiągnięcia przez dzieci pełnoletniości, Irena Haack sama prowadziła majątek ziemski. Zajmowała się również rodzinnym browarem, przekształconym w roku 1921 w spółkę akcyjną Browar i Słodownia we Włocławku S. A., będąc w nim jednym z głównych akcjonariuszy i pełniąc funkcję prezesa zarządu.

Po wkroczeniu Niemców na Kujawy w 1939 r. Irena Haack została wysiedlona z majątku Dembice. Musiała go opuścić w ciągu 24 godzin z dwiema walizkami. Mogła tego uniknąć, podpisując *volkslistę*, na co Ją Niemcy namawiali ze względu na niemieckie nazwisko po mężu, ale oczywiście odmówiła. Jej syn, Włodzi-

³ Na temat Dębic i Kruszynka, kiedy właścicielami była rodzina Haacków, zob. E. Ce-lińska, M. Gruszczyńska, *Dębice – zespół dworski*, w: *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce*, pod red. S. Kunikowskiego, t. 1: *Kujawy wschodnie*, cz. 2, Włocławek 2001, s. 74–76; M. Gruszczyńska, E. R. Kowalewska, *Kruszynek – zespół dworski*, w: tamże, cz. 5, Włocławek 2011, s. 150–153.

⁴ „Ziemia” 1914, nr 15, 11 kwietnia, s. 18; „Rocznik Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego” 1910, r. 4, s. 153; E. Kostrzewska, *Ruch organizacyjny ziemianek w Królestwie Polskim na początku XX wieku. Zarys dziejów w świetle prasy*, Łódź 2007, s. 179.

⁵ „Gazeta Rolnicza. Pismo Tygodniowe Ilustrowane” 1929, nr 50, 13 grudnia, s. 1653.

⁶ W. J. Skotnicki, *Harcerstwo męskie we Włocławku w latach 1911–1945*, Toruń 2002, s. 202 – przyp. 101, 203 – przyp. 104, 214 – przyp. 142.

⁷ „Dziennik Bydgoski” 1939, nr 10, 13 stycznia, s. 10.

mierz, podporucznik rezerwy kawalerii, po przegranej kampanii wrześniowej został wzięty do niewoli i zesłany do Oflagu VIIA w Murnau. Kobieta osiedliła się w Warszawie w mieszkaniu znajomych na Starym Mieście, tu przeżyła powstanie warszawskie. Po kapitulacji wyszła w pochodzie powstańców i ludności cywilnej do obozu w Pruszkowie. Po drodze niemiecki strażnik chciał Ją zastrzelić, gdyż szła za wolno, jednak wykupiła się zdjętą z palca złotą obrączką. Dom przy ul. Brzozowej, w którym mieszkała, został całkowicie zburzony.

Po wojnie zamieszkała we Włocławku w domu swojego brata, Michała Bojańczyka. Pełniła funkcję kuratora rodzinnego browaru, wówczas spółki w stanie upadłości. W latach 1946–1948 przebywała we Francji u swojej siostry Marii Rajchman. Od roku 1960 mieszkała w Warszawie z córką Marią Sulimierską i jej rodziną. Zmarła w Warszawie 30 stycznia 1965 r. Została pochowana na cmentarzu parafialnym w Kruszynie, obok swojego męża Artura Haacka.

Rok 1918

Po skończeniu wojny zaczęło się samorzutne organizowanie w Polsce ochotniczego wojska; trzeba było uzupełnić istniejące już wojsko legionów, które stopniowo już było porozmieszczane po kraju. We Włocławku, pod dowództwem płk [Michała – M. R.] Zabdyra⁸, stacjonował 31 [Włocławski – M. R.] Pułk Piechoty⁹. Dla wojska, jak również dla zgłaszających się ochotników, z braku jeszcze nieistniejącego Czerwonego Krzyża¹⁰, trzeba było stworzyć organizację, która by nie tylko niosła pomoc leczniczą, lecz zajęła się żywieniem, ubraniem i innymi potrzebami, nawet wojskowymi, bo brakło koni, uprzęży, siodła, sienników, bielizny pościelowej, menażek itp.

⁸ Płk Michał Zabdyr (ur. 5 marca 1880 r.), płk Wojska Polskiego. Od lipca 1919 r. do 2 sierpnia 1920 r. dowodził batalionem zapasowym 3 Pułku Piechoty Legionów. Następnie od 20 września 1920 r. do 2 października 1929 r. był dowódcą tego pułku. Został odznaczony m. in. Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, czterokrotnie Krzyżem *Walecznych* oraz *Médaille Interalliée*. Zob. „Rocznik Oficerski” 1923, Warszawa 1923, s. 131; „Rocznik Oficerski” 1928, Warszawa 1928, s. 161; J. Zatościański, *Praca pokojowa pułku*, w: *3 Pułk Piechoty Legionów. W dwudziestą rocznicę 1914–30.IX.1934*, pod red. E. Quiriniego, Jarosław 1934, s. 61; W. Jarno, *Oddziały zapasowe na obszarze Okręgu Generalnego Kielce w latach 1919–1921*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2003, r. 2, nr 2 (4), s. 204.

⁹ W dniu 26 sierpnia 1919 r. z połączenia 31 Włocławskiego Pułku Piechoty i 15 Pułku Strzelców 4 Dywizji Strzelców Polskich gen. Lucjana Żeligowskiego, powstał 31 Pułk Strzelców Kaniowskich, zob. *Zarys historii wojennej 31-go Pułku Strzelców Kaniowskich*, oprac. F. Libert, Warszawa 1928, *passim* (w szczególności s. 9–18, gdzie mowa o 31 Włocławskim Pułku Piechoty).

¹⁰ Włocławski Oddział Czerwonego Krzyża powołano do życia w 1921 r. Był on kontynuatorem prac Pogotowia Wojennego Ziemi Kujawskiej, zob. *Rozwój samorządu m. Włocławka w Polsce odrodzonej*, dz. cyt., s. 71; *Dziesięciolecie Włocławskiego Oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża 1918–1928*, Włocławek 1928.

Jesienią 1918 r. taką organizację Kujawy stworzyły przy pomocy Związku Ziemiaków¹¹, [Zjednoczonego – M. R.] Koła Ziemiaków¹², zarządu miasta Włocławka wraz z pracującą inteligencją, ofiarnym włościąństwem i młodzieżą szkolną pod nazwą **Pogotowie Wojenne Ziemi Kujawskiej** z główną siedzibą we Włocławku, obejmującą potem Aleksandrów Kujawski, Ciechocinek, Nieszawę i Kowal¹³.

Dyrektor Banku Polskiego p. [Bolesław – M. R.] Zakrzewski ofiarował nam bardzo wygodny, kilkuizbowy lokal na parterze z telefonem i sutereny nawet na składy.

Lista członków naszego stowarzyszenia rosła bardzo szybko, a jeszcze szybciej napływały dary. Można było już w gmachu gimnazjalnym utworzyć szpital, bo na „rozkaz” p. [Anny – M. R.] Boyé¹⁴, przewodniczącej, dwory i włościanie dostarczały pościeli, materaców, sienników, ręczników, koców, poza tym była zbiórka tale-rzy, misek, łyżek, garnków i werbowanie ochotniczek do obsługi szpitala i kuchni.

¹¹ Związek Ziemiaków we Włocławku powstał pod koniec 1916 r. Jego pierwszym prezesem (1916–1917) był Jan Krzymuski z Wierzbia. W 1918 r. związkowi prezesował Ludwik Orpiszewski z Kłóbki. Zob. „Ziemiakin. Organ Związku Ziemiaków” 1917, z. 1, maj, s. 34; „Gazeta Rolnicza. Pismo Tygodniowe Ilustrowane” 1928, nr 44–45, 9 listopada, s. 1512; W. Mich, *Związek Ziemiaków w Warszawie (1916–1926). Organizacja i wpływy*, Lublin 2007, s. 40.

¹² Zjednoczone Koło Ziemiaków w Królestwie Polskim powstało w 1905 r. Na terenie powiatu włocławskiego przed I wojną światową działały cztery kółka: Kółko Kujawy Borowe, Kółko „Łączność”, Kółko Kruszyńskie, Kółko Boniewskie. Zob. E. Kostrzewska, dz. cyt., s. 28–90, 186, 193, 203, 207.

¹³ W 1920 r. zarząd Pogotowia stanowiły: Anna Boyé – przewodnicząca, Maria Xieźopol-ska – wiceprzewodnicząca, Irena Haackowa – skrabniczka, Tekla Szwanowska – sekretarka. Natomiast w roku następnym skład zarządu przedstawiał się następująco: Anna Boyé – przewodnicząca, Wanda Łepkowska – wiceprzewodnicząca, Janina Jarocho-wska – skrabniczka, Jadwiga Herse – sekretarka, Tekla Szwanowska – gospodyni, zaś w skład komisji rewizyjnej wchodziła Wanda Mieczynska i Bolesław Zakrzewski, „Kujawianin. Kalendarz na Rok 1920. Informator Handlowo-Przemysłowy” 1920, r. 6, Włocławek 1920, s. 46; „Kujawianin. Kalendarz na Rok 1920. Informator Handlowo-Przemysłowy” 1921, r. 7, Włocławek 1921, s. 47.

¹⁴ Anna Boyé właścicielka majątku Sierzychowo. W 1918 r. była jedną z inicjatorek powołania do życia Pogotowia Wojennego Ziemi Kujawskiej, którego była też przewodniczącą. Następnie kierowała pracami Włocławskiego Oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża. Była członkiem komitetu budowy muzeum we Włocławku. W 1928 r. weszła w skład Komitetu Opiekuńczej Bursy przy Szkole Handlowej we Włocławku. W uznaniu jej pracy na polu społecznym 2 maja 1923 r. została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, „Słowo Pomorskie” 1923, nr 108, 13 maja, s. 7; *Order Odrodzenia Polski: trzecie-lcie pierwszej kapituły 1921–1924*, Warszawa 1926, s. 32; *Państwowa Szkoła Handlowa we Włocławku 1919–1929*, Włocławek [1929], s. 36; J. Wajer, *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939*, Bydgoszcz 1997, s. 101, 113; Z. M., *Budowa gmachu Muzeum Ziemi Kujawskiej*, „Życie Włocławka i Okolicy. Miesięcznik Poświęcony Sprawom Społecznym, Ekonomicznym, Oświatowym i Artystycznym” 1928, nr 11–12, listopad–grudzień, s. 17; *Te goż, Dziesięciolecie Polskiego Czerwonego Krzyża we Włocławku*, tamże, s. 19–20.

Kuchnia – w miarę przybywania ochotników – była bardzo potrzebna. Staraliśmy się w ten sposób odciążyć dowództwo pułku, które było niewystarczająco aprowidowane; wówczas w Polsce panował głód, zwłaszcza w miastach.

Wkrótce, bo wczesną wiosną, 4-ty szwadron 4-tego pułku ułanów był sformowany i nastąpiło uroczyste wręczenie małego ułańskiego sztandaru¹⁵. Sztandar był uszyty na ul. Orlej przez siostry, z pięknie wyhaftowanym złotym napisem. P. Henryk Sokołowski¹⁶ namalował herb Polski Orła i herb Litwy Pogoń, z drugiej strony M. Boską Częstochowską. 31 pułk piechoty także otrzymał sztandar, ale znacznie większy przepisowo. Materiał na sztandary pochodził z mojej sukni ślubnej, jako że był to gruby jedwab lyoński i miała staroświecki tren.

Wojsko wyruszyło na przeznaczone pozycje, ale łączność z nami stale była utrzymywana.

Departament sanitarny z Warszawy zwrócił się do nas z prośbą o zmontowanie czołówki. Jest to odpowiednio zaprojektowany mały ruchomy szpital polowy. Potrzeba było 12 małych wozów po parze koni, bryczki w parę koni, jednego konia wierzchowego dla lekarza, 50 łóżek, 50 noszy, kuchni polowej, i personelu składającego się z 4 sanitariuszek, 4 sanitariuszy, jednej naczelniej, którą została p. Zofia Rutkowska ze Szpetala.

Udałam się do Warszawy do departamentu sanitarnego, który wtedy rezydował w zrujnowanym skrzydle Zamku Królewskiego i obiecałam, że w terminie dwutygodniowym Kujawy to przygotują. Czołówka była gotowa w terminie i w styczniu 1919 r. odprowadziliśmy ją do Warszawy, gdzie otrzymała nr 26 i pojechała na wschód¹⁷.

Najmilsza podróż

W związku ze zbliżającymi się świętami Wielkanocnymi trzeba było zaopatrzyć miejscowy garnizon w Włocławku w ciasta i wędliny, wysłać święcone dla czołówki i dla 31 pułku piechoty na wschodzie oraz jeszcze dla pułku (numeru nie pamiętam) pod Lwów.

Niesłychanie wiele skrzyń ponumerowanych i zapakowanych pieczywem, ciastem i wędlinami było przygotowane. Kolej ofiarowała nam dwa towarowe wagony z naszym napisem **Pog. Woj. Z. Kuj.**

¹⁵ *Księga Pamiątkowa 4 Szw[adronu] 4 P[ułku] Uł[anów] Zaniemeńskich „Dzieci Kujawskich”*, kom. red. M. Nowicki, Włocławek 1929.

¹⁶ Henryk Sokołowski (1891–1927), malarz, K. Kotuła, *Sokołowski Henryk Konstancy h. Pomian (1891–1927), artysta malarz, pedagog*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, pod red. S. Kunikowskiego, t. 5, Włocławek 2008, s. 144–146 (tam źródła i wcześniejsza literatura).

¹⁷ Czołówka, środki opatrunkowe i lekarskie otrzymała od departamentu sanitarnego. Ponadto w pomoc jej organizacji włączyli się dr Grodecki oraz dr Jarosławski, „Kurier Warszawski” 1919, nr 71, 12 marca, s. 7.

31 pułk przydzielił trzech konwojentów i jednego oficera – pojechaliśmy na wschód oboje z mężem i dwoma młodymi pannami do pomocy.

Wyjechaliśmy 20 kwietnia. Dosyć normalnie się jechało do Lublina – potem pociągi nie były oświetlone i stale rewidowane przez policję wojskową. Nasz oficer, dany nam za opiekuna, por. Chomicz, poradził, żebyśmy się przenieśli do wagonów towarowych, gdzie nas nie będą ciągle budzić. Wagony pełne skrzyń zostały dodatkowo do pełna załadowane zbożem – owsem i jęczmie- niem, które przywiózł mój mąż – do tego 20 metrów ziemniaków i wóz słomy. Okazało się, jakie było to przezorne, bo na froncie wszystkiego brakowało, nawet słomy, która nam się dobrze przydała wraz z futrzanym kocem w tym wagonie sypialnym.

Jechaliśmy wolno, ciągle zatrzymując się i nie wiedząc, dokąd jedziemy. W końcu 23 kwietnia o 6 rano lokomotywa podciągnęła nas do Włodzimierza Wołyńskiego. Zawiadowca stacji – oficer – nie mógł uwierzyć, że z wagonu wyskakują kobiety. Zapewnił nas, że front jest tylko o kilka kilometrów i że nie wolno nam tu zostać. Wydając ten wyrok, w pewnej chwili schylił się i podniósł kilka ziemniaków, które wysypały się na tor. Lody były przełamane. Za chwilę siedzieliśmy na skrzynkach, które żołnierze wynosili na zupełnie pusty i cichy peron, piliśmy herbatę z termosów i jedliśmy babę z Dembicz. Oficer był nieprzytomny z radości widząc zapasy. Dostał sporo ziemniaków, ciast i wędlin. Por. Chomicz porozumiał się telefonicznie z miastem, które leżało o kilka kilometrów za Uściługiem, prosząc o wozy po zapasy, ziemniaki, zboża i słomę. Wagony musiały być zaraz odesłane. Po dwu godzinach paczki ponumerowane we Włocławku zostały posegregowane i za kwitami wręczone wojsku. Z Uściługa przyjechał sam dr Kulesza i przyjemnie było patrzeć, że nasza bryczka i konie były wciąż w doskonałym stanie. Konie były bardzo czyste, lecz bardzo szczupłe, przydał się im nasz dar. Strasznie cieszyli się ze słomy. Po skończonym rozdzielaniu skrzyń, pojechaliśmy z doktorem do Włodzimierza Wołyńskiego (miasto leży kilka kilometrów od stacji). Tam poznaliśmy się z korpusem oficerskim i zaproponowaliśmy, że następnego dnia, tj. w pierwszy dzień Wielkanocy, przyjedziemy do nich z Uściługa na niedzielny świąteczny poczęstunek. Prosiłam księdza proboszcza o udekorowanie Grobu, a pułkownik Zabdyr dał asystę kilku żołnierzy. Miasto było bardzo zniszczone i nie wiadomo było, gdzie można ugościć około 30 oficerów. W końcu Artur [Haack – M. R.]¹⁸ wynajął

¹⁸ Artur Haack (1880–1919), mąż Ireny Haack z d. Bojańczyk, właściciel majątków Dembice (obecnie Dębice), Kruszyn i Kruszyniek, syn Hugona Haacka (1849–1900), właściciela fabryki maszyn i narzędzi rolniczych we Włocławku, zob. T. Dziki, *Haack Hugo (1849–1900), przemysłowiec, członek Zarządu Gminy Ewangelicko-Augsburskiej we Włocławku*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, pod red. S. Kunikowskiego, t. 1, Włocławek

karcznię od Żydówki, z dużą izbą i stołem, i kazał czysto wszystko wyszorować na święto.

Byłam strasznie zmęczona i pojechaliśmy jeszcze 9 kilometrów do Uściługa, do miejsca naszej czołówki. Szpital miał piękny i duży pałac, było nam bardzo wygodnie z ciepłą kąpielą po tej długiej drodze; mało mogłam zwiedzić, tylko marzyłam o spaniu. Dostałam wszystko miłe i czyste, ale gorzej było ze spaniem, bo obok w pokoju doktor ciągle był wzywany telefonem. Plk Zabdyr prosił, byśmy wrócili do Włodzimierza Wołyńskiego, bo tam jest większa załoga, a lasy obok Uściługa są w rękach Ukraińców. Umówiliśmy się, że będę spać (karabin mi postawili przy łóżku), a doktor z oficerem strażowali całą noc w parku. Noc przeszła spokojnie.

O 6 rano p. Zofia Rutkowska przyszła mi powinszować świąt i przyniosła na tacy wytworne śniadanie oraz bukiet fiołków. Przyjemnie było patrzeć na znakowanie bielizny i serwetek – **Pog. W. Z. Kuj.** Masło pasteryzowane i wędliny były z Czerniewic, ciasto zaś ofiarowały miejscowe włościanki, które bardzo się interesowały szpitalem. Po obejrzeniu szpitala zaprosiłam doktora Kuleszę i p. Rutkowską na święcone do Włodzimierza Wołyńskiego. Miałam bowiem wszystko z Dembic w oddzielnych koszach, łącznie z obrusami, domowymi nalewkami i winem.

Żydówka ubrała ślicznie salę tatarakiem i wysypała podłogę piaskiem. Dała nam dużo półmisek i szykowałyśmy wszystko na stół. Ogromnie zaimponował Żydówce baumkuch¹⁹ i tort, bo nigdy tego nie widziała. W pewnej chwili kilku rozpromienionych oficerów wpadło do kuchni prosząc nas, abyśmy wyszły przed dom, bo właśnie z Francji przyszedł pierwszy transport wojsk Hallera i żołnierze będą rozmieszczeni na Wołyniu. Mój mąż przyłączył się do tego błękitnego wojska i po 2 godzinach przyprowadził nam delegację oficerów na wielkanocny obiad. Martwiłam się tylko, że nie można mieć przy stole wołyńskiego Kmicica por. Jaworskiego, zagończyka, sławnego ze swych podchodów. Nie można go było znaleźć, bo on zapadał w lasy i lekcewał telefon. Niemniej później dowiedziałam się, że była styczność z naszym kujawskim pułkiem i że otrzymali w nocy prowiant świąteczny.

Trudno opisać wzruszenie widoczne u niektórych oficerów. Obok mnie siedział błękitny oficer, który rok temu we Włodzimierzu Wołyńskim był wzięty do niewoli przez bolszewików; zdołał uciec, dotarł do Murmańska, tam zaopiekowali się nim Anglicy i zapisał się we Francji do wojsk gen. Hallera. I pierwszy punkt wojenny, na który się dostał, to był właśnie ten zagrożony Wołyń. I jeszcze się więcej

2004, s. 62–63 (tam źródła i wcześniejsza literatura); T. Haackowa, T. Epsztein, *Haack Włodzimierz Hugo (20.10.1904–3.01.1991)*, w: *Ziemiańscy polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, red. J. Leskiewiczowa, cz. 3: *Zyciorysy Andrychiewicz–Żychliński*, Warszawa 1996, s. 67–68.

¹⁹ Niem. *Baumkuchen* – sękacz.

wzruszył – ponieważ uciekał razem ze swoim pułkownikiem Zabdyrem, dawnym przyjacielem Piłsudskiego i legionistą – kiedy się dowiedział, że obok mnie z drugiej strony siedzi właśnie płk Zabdyr, który jest komendantem na Wołyń. Panowie strasznie serdecznie się witali, chociaż płk Zabdyr miał tak zniekształconą twarz od szram, że młody kolega z trudem go poznał.

Jeden z oficerów Hallera przywitał się ze mną mówiąc, że mnie widywał w Osiecinach, bo ojciec jego był ogrodnikiem w sąsiednim majątku, a ja mieszkałam w Jarantowicach. W odległym rozbitym miasteczku na Wołyniu spotkali się Kujawiacy!

Wróciliśmy do Uściługa późno, noc była ciepła, jechało się z poczuciem bezpieczeństwa i z radosną wiadomością, że front północny przełamaliśmy i zajęliśmy Wilno.

Następnego dnia była inspekcja koszar i szpitala we Włodzimierzu Wołyńskim. Było to bardzo niepokojące, żołnierze byli mizerni, źle wyglądali i szpital miał kolosalne braki. Notowałam wszystkie braki i potrzeby, obiecując pomoc w miarę możliwości.

Żegnani serdecznie, wróciliśmy na zachód przeświadczeni, że czołówka jest doskonale prowadzona i że wojsko, choć licho ubrane i nieraz głodne, ożywione jest dobrym duchem.

W dwa tygodnie potem posłaliśmy na Wołyń płaszcze, bieliznę, koce i lekarstwa.

W Warszawie udało mi się otrzymać niesłychanie dużo rzeczy z amerykańskich darów, tak że musiałam zatelefonować do Komendy do Włocławka prosząc o eskortę, bo ledwie się te wspaniałe dary pomieściły w dwu towarowych wagonach. Przy rozpakowywaniu skrzyń znajdowałyśmy wyprawki dla niemowląt i cudne czepeczki – takie to było miłe, że panie miały łzy w oczach.

Była to tylko jedna placówka; poza tym różne stowarzyszenia, jak metodyści, kwakrzy, przywozili żywność: masło, kakao, suchary, herbatę, kawę, smalec, i chętnie nie tylko rozdawali, ale sami pracowali przy rozdziale, dźwigając worki i paczki; rozdawali w kantynach gorące napoje, angażując miejscowe panie do pomocy. Latem przez dłuższy czas robiłam z kucharzem marmolady owocowe dla wojska i zawsze miły kapitan – kwakier – po to przyjeżdżał.

Niestety choroba mojego męża i jego przedwczesna śmierć nie pozwoliły mi zajmować się sprawami naszej instytucji. Ale już raz rozpoczęta praca szła dalej. W Ciechocinku pani Grudzińska (z Wołynia) zorganizowała tkalnię koców dla wojska; dałam jej wszystkie warsztaty tkackie z dawnej szkoły w Kruszynku²⁰, a tkaczy sprowadziłyśmy z Łodzi.

²⁰ Żeńska Szkoła Gospodarcza założona przez Jadwigę Dziubińską w Kruszynku, majątku Artura i Ireny Haack; funkcjonowała w latach 1905–1914, zob. *Pamięć boru. Wspomnienia o Jadwidze Dziubińskiej i wybór Jej przemówień, artykułów, listów*, praca zbiorowa pod red. Z. Mazurowej i L. Wyszomirskiej, [Warszawa] 1968, *pass*.

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł to wspomnienia niezwyklej kobiety, Ireny z Bojańczyków Haackowej. Była ona zasłużoną osobą dla Kujaw wschodnich. Autorka opisuje historię tworzenia we Włocławku Pogotowia Wojennego Ziemi Kujawskiej. W swych wspomnieniach ukazuje, jaką pomoc okazało społeczeństwo Kujaw pułkom wojska polskiego, które tworzyły się we Włocławku. Wieńczy je opisem podróży na Wołyń, gdzie stacjonował 31 Pułk Strzelców Kaniowskich.

SUMMARY

This article recounts the memories of an exceptional woman, Irena Haack, whose maiden name was Bojańczyk. She was an extraordinary person who was very highly respected and honoured in Eastern Kujawy, Poland. The writer of the article gives an account of the history that led to the formation of what is now known in Włocławek as the Kujawy Land War Alert of 1918. From her first-hand recollections, Irena Haack describes the help that was given to regiments of the Polish Army that were established in Włocławek. She concludes with a description of a visit to Wołyń, where the 31st Kaniowskie Rifle Regiment was based.

Bibliografia

Źródła drukowane:

„Rocznik Oficerski” 1923, Warszawa 1923.

„Rocznik Oficerski” 1928, Warszawa 1928.

Czasopisma:

„Dziennik Bydgoski” (1939).

„Gazeta Rolnicza. Pismo Tygodniowe Ilustrowane” (1928, 1929).

„Kurier Warszawski” (1919).

„Słowo Pomorskie” (1923).

„Ziemia” (1914).

„Ziemianin. Organ Związku Ziemian” (1917).

Opracowania:

- Celińska E., Gruszczyńska R., *Dębice – zespół dworski*, w: *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce*, pod red. S. Kunikowskiego, t. 1: *Kujawy wschodnie*, cz. 2, Włocławek 2001, s. 68–85.
- Ciechalski A., *Kretkowska Maria (1863–1947) animatorka szkolnictwa ludowego, działaczka charytatywna, przewodnicząca Związku Ziemianek Polskich, właścicielka majątku Baruchowo*, w: *Kazimierz Wielki oraz niepospolici z Kowala i okolic. Słownik biograficzny. Kalendarium*, pod red. Z. J. Zasady, B. Ziółkowskiego, Włocławek–Kowal 2006, s. 114–115.
- Dziesięciolecie Włocławskiego Oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża 1918–1928*, Włocławek 1928.
- Dziki T., *Haack Hugo (1849–1900), przemysłowiec, członek Zarządu Gminy Ewangelicko-Augsburskiej we Włocławku*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, pod red. S. Kunikowskiego, t. 1, Włocławek 2004, s. 62–63.
- Emski, *Pogotowie wojenne Ziemi Kujawskiej. Włocławski Czerwony Krzyż*, „Piast. Dodatek Niedzielnny Oświatowo-Społeczny Dziennika Kujawskiego” 1934, nr 38, 23 września, s. 5–6.
- Gruszczyńska M., Kowalewska E. R., *Kruszynek – zespół dworski*, w: *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce*, t. 1: *Kujawy wschodnie*, cz. 5, pod red. S. Kunikowskiego, Włocławek 2011, s. 145–186.
- Haackowa T., Epszstein T., *Haack Włodzimierz Hugo (20.10.1904–3.01.1991)*, w: *Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, red. J. Leskiewiczowa, cz. 3: *Życiorysy Andrychiewicz–Żychliński*, Warszawa 1996, s. 67–68.
- Jarno W., *Oddziały zapasowe na obszarze Okręgu Generalnego Kielce w latach 1919–1921*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2003, r. 2, nr 2 (4), s. 199–216.
- Kostrzewska E., *Ruch organizacyjny ziemianek w Królestwie Polskim na początku XX wieku. Zarys dziejów w świetle prasy*, Łódź 2007.
- Kotula K., *Sokołowski Henryk Konstanty h. Pomian (1891–1927), artysta malarz, pedagog*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, pod red. S. Kunikowskiego, t. 5, Włocławek 2008, s. 144–146.
- Księga Pamiątkowa 4 Sz[adronu] 4 P[ułku] Uł[anów] Zaniemeńskich „Dzieci Kujawskich”*, kom. red. M. Nowicki, Włocławek 1929.
- „Kujawianin: kalendarz na rok 1920. Informator handlowo-przemysłowy”, R. 6, Włocławek 1920.
- „Kujawianin: Kalendarz na Rok 1920. Informator Handlowo-Przemysłowy”, r. 7, Włocławek 1921.

- Mich W., *Związek Ziemian w Warszawie (1916–1926). Organizacja i wpływy*, Lublin 2007.
- Order Odrodzenia Polski: trzechlecie pierwszej kapituły 1921–1924*, Warszawa 1926.
- Pamięć boru. Wspomnienia o Jadwidze Dziubińskiej i wybór Jej przemówień, artykułów, listów*, praca zbiorowa pod red. Z. Mazurowej i L. Wyszomirskiej, [Warszawa] 1968.
- Państwowa Szkoła Handlowa we Włocławku 1919–1929*, Włocławek [1929].
- „Rocznik Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego” 1910, r. 4.
- Rozwój samorządu m. Włocławka w Polsce odrodzonej*, praca zbiorowa pod red. S. Krzewskiego, Włocławek 1926.
- Skotnicki W. J., *Harcerstwo męskie we Włocławku w latach 1911–1945*, Toruń 2002.
- Wajer J., *Życie kulturalne Włocławka w latach 1918–1939*, Bydgoszcz 1997.
- Z. M., *Budowa gmachu Muzeum Ziemi Kujawskiej*, „Życie Włocławka i Okolicy. Miesięcznik Poświęcony Sprawom Społecznym, Ekonomicznym, Oświatowym i Artystycznym” 1928, nr 11–12, listopad–grudzień, s. 15–18.
- Z. M., *Dziesięciolecie Polskiego Czerwonego Krzyża we Włocławku*, „Życie Włocławka i Okolicy. Miesięcznik Poświęcony Sprawom Społecznym, Ekonomicznym, Oświatowym i Artystycznym” 1928, nr 11–12, listopad–grudzień, s. 19–20.
- Zarys historii wojennej 31-go Pułku Strzelców Kaniowskich*, oprac. F. Libert, Warszawa 1928.
- Zatopiański J., *Praca pokojowa pułku*, w: *3 Pułku Piechoty Legionów. W dwudziestą rocznicę 1914–30.IX.1934*, pod red. E. Quiriniego, Jarosław 1934, s. 61–69.

Nota a autorach

Elżbieta Kossecka z d. Sulimierska – ur. 13 grudnia 1940 r. Warszawie, fizyk, profesor nauk technicznych, pracownik naukowy Instytutu Podstawowych Problemów Techniki Polskiej Akademii Nauk, wnuczka Ireny Haack z d. Bojańczyk.

Michał Raczkowski – historyk, absolwent Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, członek Dobrzyńskiego Towarzystwa Naukowego. Pracownik naukowy Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk.

Jerzy Lewandowski

Kancelaria Rzecznawcy Majątkowego
J. L. Lewandowski we Włocławku

FUNDACJA HUMANITARNA WE WŁOCŁAWKU W DWUDZIESTOLECIE DZIAŁALNOŚCI CHARYTATYWNEJ

Słowa kluczowe: Fundacja Humanitarna, KRS 0000019217, fundacja, Barbara Lewandowska, organizacja pożytku publicznego, pomoc społeczna, działalność charytatywna

HUMANITARIAN FOUNDATION IN WŁOCŁAWEK IN 20 YEARS OF CHARITY ACTIVITY

Key words: Humanitarian foundation, KRS 0000019217, foundation, Barbara Lewandowska, public benefit organization, social assistance, charity work

Pierwszą fundacją we Włocławku, która powstała w początkowym okresie istnienia III Rzeczypospolitej Polskiej i działa do chwili obecnej, jest Fundacja Humanitarna. W okresie PRL na mocy *Dekretu z dnia 24 kwietnia 1952 r.* wszystkie fundacje zostały zlikwidowane¹. Dopiero po ponad 30 latach, 6 kwietnia 1984 r. sejm PRL uchwalił nową ustawę o fundacjach przywracającą możliwość powoływania ich przez osoby prawne i fizyczne². Inicjatywy powoływania fundacji na bazie tej ustawy miały miejsce we Włocławku dopiero od 1989 r. Do 2000 r. powstało 5 fundacji, spośród których 4 dość szybko zakończyły działalność. Jedyną powstałą w tym okresie fundacją, która z powodzeniem prowadzi swą działalność na rzecz dobra wspólnego do chwili obecnej, jest Fundacja Humanitarna.

Fundatorem i założycielem Fundacji Humanitarnej we Włocławku były osoby fizyczne, małżonkowie Barbara i Jerzy Ludwik Lewandowscy. Ona – bankowiec,

¹ *Dekret z dnia 24 kwietnia 1952 r. o zniesieniu fundacji*, „Dz. U.” 1952 nr 25 poz. 172, tekst ogłoszony: D19520172.pdf, ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych.

² *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach*, „Dz. U.” 1984 nr 21 poz. 97, tekst ogłoszony: D19840097.pdf, ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych.

on – prywatny przedsiębiorca 31 sierpnia 1998 r. złożyli przed notariuszem Jarosławem Kuźnickim we Włocławku oświadczenie, że ustanawiają fundację pod nazwą Fundacja Humanitarna³. Na wniosek fundatorów z 1 września 1998 r. Sąd Rejonowy dla miasta stołecznego Warszawy – XVI Wydział Gospodarczy Rejestrowy wpisał 22 września 1998 r.⁴ Fundację Humanitarną do Rejestru Fundacji pod numerem 5558⁵. Informacja o postanowieniu Sądu w Warszawie dotycząca rejestracji fundacji dotarła do fundatorów dopiero w grudniu 1998 r., dlatego też swoją działalność fundacja rozpoczęła z początkiem 1999 r. W akcie fundacyjnym i rejestrowym określono, że została powołana w celach: niesienia pomocy osobom niepełnosprawnym, chorym i ich rodzinom, udzielania pomocy szpitalom, placówkom i poradniom medycznym, świadczenia pomocy osobom będącym w niedostatku i potrzebującym pomocy, wspomagania przedsięwzięć w zakresie rozwoju kultury, kultury fizycznej, oświaty i wychowania. Była to pierwsza działająca we Włocławku fundacja o takich celach działania.

Małżonkowie Lewandowscy, jako założyciele i fundatorzy, dokonali wpłaty 10 000 zł na fundusz założycielski (w okresie 20-lecia wpłacili darowizn na łączną kwotę 76 tys. zł). Byli również samodzielni autorami statutu⁶. Wskazali organ sprawujący nadzór nad fundacją – Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej. Siedziba organizacji została ustalona pod adresem nieruchomości fundatorów we Włocławku przy ul. Bojakowskiego 5. Zarząd był sprawowany społecznie przez okres 20 lat w składzie: Lewandowska Barbara – prezes, Lewandowski Jerzy Ludwik – wiceprezes. W wyniku uchwalenia nowej ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym (KSR)⁷ Fundację Humanitarną 11 czerwca 2001 r. wpisano do rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji, publicznych zakładów opieki zdrowotnej pod numerem KRS 0000019217⁸.

³ Akta Fundacji Humanitarnej, Akt notarialny z 31.08.1998 r., Repertorium A Nr 2461/1998, oświadczenie ustanowienia fundacji, sporządzony przed notariuszem Jarosławem Kuźnickim.

⁴ Akta Fundacji Humanitarnej dokumenty rejestrowe, t. 1, Wniosek z 1 września 1998 r. o wpis fundacji do rejestru fundacji.

⁵ Tamże, Postanowienie Sądu Rejonowego dla m. st. Warszawy, Wydział XVI Gospodarczy Rejestrowy z 22 września 1998 r, sygn. Akt XVI Ns Rej F – 1538/98, odpis, s. 1.

⁶ J. B. Lewandowscy, *Powstanie i rozwój organizacyjny Fundacji*, w: *10 lat Fundacji Humanitarnej we Włocławku*, Włocławek 2010.

⁷ *Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym*. „Dz. U.” 1997 nr 121 poz. 769, tekst ogłoszony: D19970769.pdf.

⁸ Akta Fundacji Humanitarnej, dokumenty rejestrowe, t. 1, Postanowienie Sądu Rejonowego w Toruniu, VII Wydział Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego z 11.05.2001 r. (wpis do Rejestru 11 czerwca 2001 r.) Sygnatura sprawy: TO.VII NS-REJ.KRS/2223/1/192, odpis.

Działalność fundacji i jej rozwój spowodowały, że zarząd dokonał 15 stycznia 2004 r. zmian w statucie. Najważniejsze zmiany to dostosowanie statutu do potrzeb wynikających z *Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie*⁹, w tym między innymi: poszerzono cele publiczne realizowane przez fundację, powołano nowe organy, w tym organ kontrolny, jakim jest rada nadzorcza; wprowadzono uregulowania dotyczące sprawozdawczości.

Fundacja Humanitarna była pierwszą we Włocławku i byłym województwie włocławskim, która spełniła wszystkie wymagane warunki i uzyskała status organizacji pożytku publicznego (OPP)¹⁰. Jej rejestracja jako organizacji pożytku publicznego na wniosek zarządu nastąpiła 29 marca 2004 r.¹¹ Od 2004 r. rozpoczęła również działalność Rada Nadzorcza Fundacji Humanitarnej w składzie: Izabela Walczak – prezes, Stefan Kwiatkowski i Grzegorz Walczak – członkowie.

Zmiany w statucie spowodowały rozszerzenie celów działania fundacji i możliwości jej działania. Wpisanie organizacji do rejestru OPP oraz spełnienie ustalonych kryteriów stworzyło możliwość uczestniczenia w zbiorce 1% podatku dochodowego od osób fizycznych.

Zarząd i rada nadzorcza opierają swoją działalność na pracy społecznej z udziałem licznej grupy wolontariuszy, sympatyków i przyjaciół fundacji, a przede wszystkim darczyńców. Fundacja nigdy nie korzystała (i nie korzysta) z dotacji i subwencji budżetowych. Sukces rozwoju i umocnienia zawdzięcza przedsiębiorcom (właścicielom, prezesom, dyrektorom) oraz osobom fizycznym, zarówno z Włocławka, regionu, jak i całej Polski, których finansowe wsparcie pozwoliło pomóc tak wielu potrzebującym dzieciom i młodzieży w chorobie i nauce, starszym schorowanym ludziom, szpitalom, całym rodzinom znajdującym się w niedostatku, domom dziecka, ofiarom klęsk żywiołowych, organizacjom społecznym.

Zarząd szukał różnych źródeł finansowania realizacji celów. Wykorzystując możliwości, jakie oferował art. 47 i art. 49 *Kodeksu karnego*¹², mówiący o nawiązkach oraz fakt, że fundacja spełniła warunki określone w przepisach, a zwłaszcza wynikające z celów statutowych i krajowego zasięgu działania, Minister Sprawiedliwości wpisał Fundację Humanitarną do wykazu instytucji, organizacji

⁹ *Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, „Dz. U.” 2003 Nr 96 poz. 873, Tekst aktu: D20030873L.pdf, ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych.

¹⁰ *W rejestrze sądowym*, „Nowości Włocławskie” 10.04.2004.

¹¹ Akta Fundacji Humanitarnej, dokumenty rejestrowe, t. 1, Postanowienie Sądu Rejonowego w Toruniu, VII Wydział Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego, Sygnatura sprawy: TO.VII NS-REZ.KRS/2333/4/623 z 29.03.2004 r.

¹² *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny*, „Dz. U.” 1997 nr 88 poz. 553. Tekst ogłoszony: D19970553.pdf, ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych.

społecznych, fundacji i stowarzyszeń uprawnionych do otrzymywania nawiązek sądowych¹³. Możliwość pozyskiwania nawiązek zasądzanych przez sądy zakończyła się z mocy zmienionego prawa 1 stycznia 2012 r. z uwagi na wejście w życie *Ustawy z dnia 12 lutego 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i Kodeks karny wykonawczy*¹⁴.

W okresie swej działalności fundacja przedstawiała roczne sprawozdania finansowe i merytoryczne, które były przedmiotem kontroli i akceptacji Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej (organ nadzorczy). Przebadano 15 lat działalności. Żadnych uwag nie zgłoszono, ponieważ fundacja wywiązywała się ze wszystkich zobowiązań prawnych i statutowych¹⁵.

Kontrola zlecona przez Ministra Pracy i Polityki Społecznej (pismo nr DPP-I-073-124-KZ/KS/14 z 30 grudnia 2014 r.¹⁶), której przeprowadzenie powierzono Wojewodzie Kujawsko-Pomorskiemu i której dokonano w maju i czerwcu 2015 r., działalność fundacji również oceniła pozytywnie. Nie zgłoszono żadnych uwag w zakresie przestrzegania przez organizację zasad określonych *Ustawą z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, w tym między innymi: prawidłowości wykorzystania środków pochodzących z 1% podatku dochodowego od osób fizycznych, sporządzania sprawozdawczości, uprawnień wynikających z ustawy. Drobne uchybienia dotyczyły tylko dwóch zagadnień bez wpływu na meritum działalności i dotyczyły aktualizacji polityki rachunkowości oraz opisu faktur zewnętrznych.

Jak fundacja realizowała swoją misję określoną w akcie założycielskim? Szeroki jest wachlarz działań prospołecznych zarejestrowanych w okresie jej 20-letniej działalności. Udzielono pomocy charytatywnej na kwotę przekraczającą 2,1 mln złotych. Beneficjentami było kilka tysięcy adresatów zarówno osób fizycznych, jak i instytucji i placówek opiekuńczo-wychowawczych. Powstanie fundacji i jej działalność unaocznili ogrom potrzeb społecznych i wielkie obszary biedy w pierwszych latach działalności, kiedy ludzie masowo tracili pracę.

Pierwsza udzielona przez Fundację Humanitarną pomoc miała miejsce 4 stycznia 1999 r. Było to stypendium za wyniki w nauce dla dwójki studentów z Włocławka. Niewielka kwota wynosiła po 200 zł miesięcznie dla każdego

¹³ Akta Fundacji Humanitarnej, dokumenty rejestrowe, tom I, Decyzja Ministra Sprawiedliwości Rzeczypospolitej Polski, z 10.08.2006r., znak: DWO i P I 527-108/06.

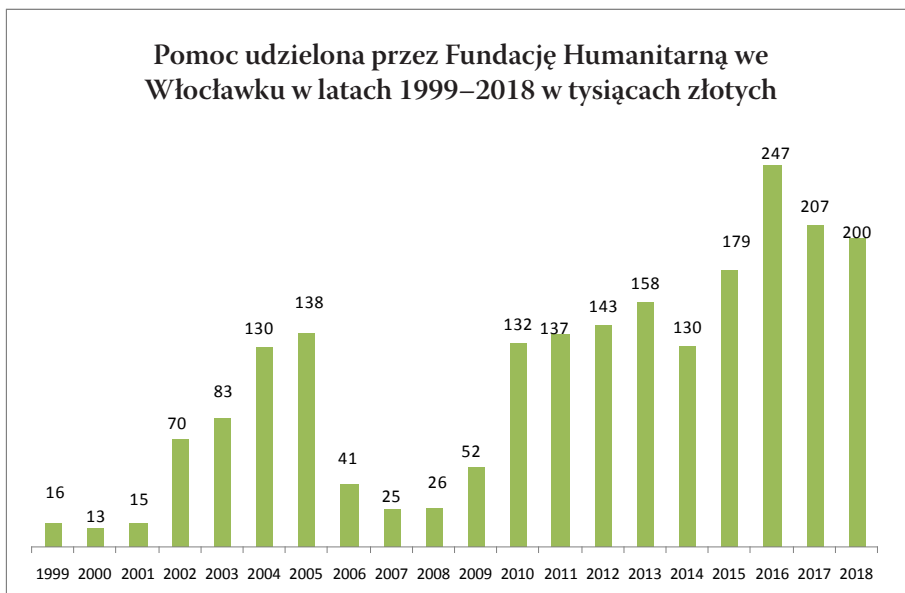
¹⁴ *Ustawa z dnia 12 lutego 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz ustawy Prawo ochrony środowiska*, „Dz. U.” 2010 nr 40 poz. 227, tekst aktu: D 20100227L.pdf, ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych.

¹⁵ Akta Fundacji, pisma Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej z lat 1999–2016.

¹⁶ Akta Fundacji z 2015 r., t. 5, Zawiadomienie o kontroli z 14 kwietnia 2015 r. i protokół z kontroli z 16.07.2015 r., WPS. VIII.431.8.2015.PKO. Wystąpienie pokontrolne z 29 lipca 2015 r.

z nich¹⁷. Drugą pomoc stanowiła zapomoga losowa dla niepełnosprawnego niewidomego w wysokości 400 zł. Trzecią było udzielenie pomocy finansowej dla II Oddziału Chorób Wewnętrznych Szpitala Wojewódzkiego we Włocławku. Takie były początki działalności. Fundacja z roku na rok zwiększała zakres pomocy dobroczynnej, by w 2016 r. osiągnąć kwotę przekraczającą 200 000 zł.

Wykres nr 1. Pomoc Fundacji Humanitarnej w latach 1999–2018 w wymiarze finansowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań z działalności Fundacji Humanitarnej we Włocławku w latach 1999–2018, składanych do Ministra Zdrowia, i sprawozdań merytorycznych z działalności Fundacji Humanitarnej we Włocławku składanych do Ministra Płacy i Polityki Społecznej oraz publikowanych na stronie internetowej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (aktualnie Narodowy Instytut Wolności www.niw.gov.pl). W roku 2018 przyjęto wydatki planowane przez zarząd

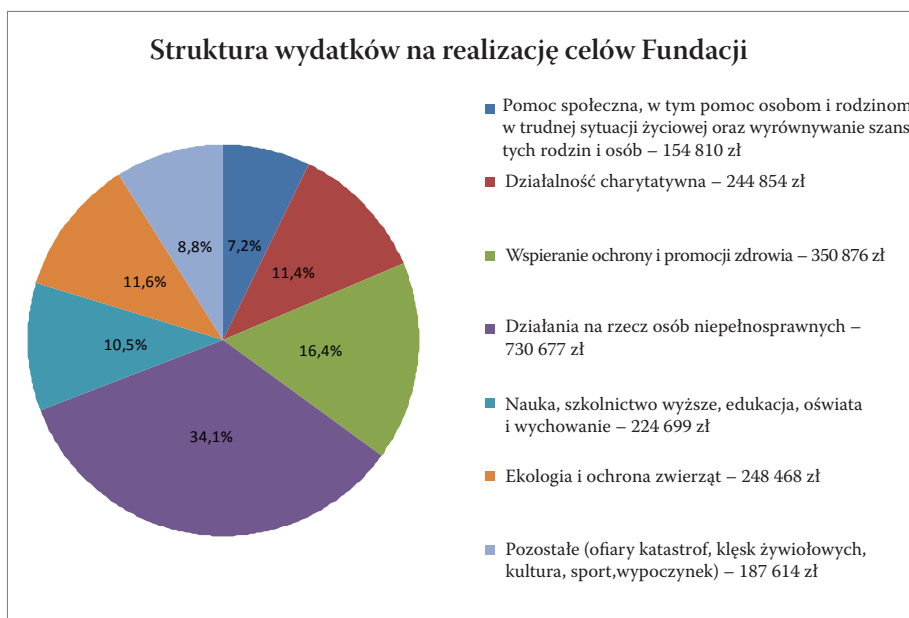
Poza stałym wzrostem pomocy pojawiło się też zmniejszenie wydatków statutowych w latach 2006–2009, które wynikało ze zmniejszenia wpływów-darowizn od głównych sponsorów, m. in. w związku z powołaniem nowych fundacji we Włocławku.

Do priorytetowych działań wynikających z przyjętych celów Fundacji Humanitarnej należały: pomoc społeczna, w tym pomoc osobom i rodzinom w trud-

¹⁷ Archiwum Fundacji, Akta Finansowe z 1999 r.

nej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób, działalność charytatywna, wspieranie ochrony i promocji zdrowia działania na rzecz osób niepełnosprawnych, działalność w zakresie nauki, szkolnictwa wyższego, oświaty i wychowania, ekologia i ochrona zwierząt, krajoznawstwo oraz wypoczynek dzieci i młodzieży, działalność w zakresie upowszechniania i wspierania kultury fizycznej i sportu, pomoc ofiarom klęsk żywiołowych.

Wykres nr 2. Struktura pomocy udzielanej przez Fundację Humanitarną w latach 1999–2018 na podstawie rocznych sprawozdań z działalności

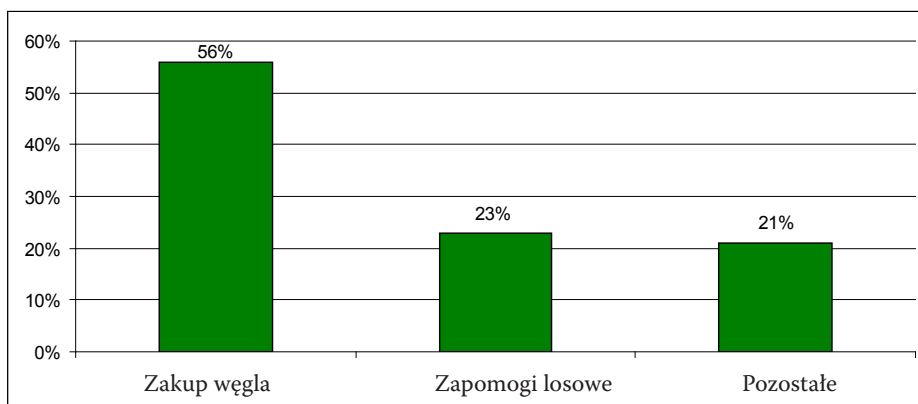
Źródło: opracowanie własne na podstawie zestawienia udzielonej pomocy przez fundację

Struktura wydatków wynikała z przyjętych przez zarząd i radę nadzorczą kierunków działania, ale również stanowiła odpowiedź na zapotrzebowanie społeczne

Fundacja przeznaczyła na pomoc społeczną, w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej w okresie swjej działalności **154 810 zł**. Największą pozycję stanowił zakup węgla na zimę dla rodzin biednych w tym ze wsi popegeerowskich, chorych ludzi starszych, żyjących samotnie w niedostatku. Jedna z odbiorczyń węgla, dziękując za pomoc, napisała list o następującej treści: „Piszząc do Państwa to podanie nie wierzyłam, w jakąkolwiek pomoc niż tą, którą dostałam z MOPS-u na pół roku, a gdy zobaczyłam auto z węglem rozpląkałam się ze szczęścia. Podziękowałam Bogu za ten węgiel i państwu, że tworzyacie taką

fundację z pomocą dla ludzi. Wiem już teraz, że mogę spokojnie spać bo zima tuż tuż...”¹⁸. Obok węgla Fundacja przekazała zapomogi losowe dla 25 osób, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej. Pozostałe wydatki to zakup żywności dla potrzebujących rodzin, w tym chleba. Zakup lodówki, łóżka, szafy, ubrań dla osieroconej rodziny, odzieży, obuwia, ciepłych kołder zimowych i poduszek dla rodzin dotkniętych chorobami oraz remont domu zamieszkałego przez rodzinę z dziewięciorgiem dzieci¹⁹.

Wykres nr 3. Struktura wydatków na pomoc społeczną, w tym pomoc rodzinom w trudnej sytuacji życiowej

Źródło: obliczenie własne na podstawie zestawień rocznych wydatków

W celach działalności Fundacji Humanitarnej wpisana jest działalność charytatywna, do której w praktyce zakwalifikowano udzielaną pomoc dla domów dziecka, placówek oświatowych – szkół i przedszkoli, wspieranie innych organizacji społecznych w realizacji ich celów. Fundacja na ten cel przeznaczyła **244 854 zł**²⁰. Główni beneficjenci pomocy to jednostki podległe Urzędowi Miasta we Włocławku, Dom Dziecka w Lubieniu Kujawskim (od 2017 r. Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza „Przystań i Ostoja”) oraz Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy (Dom Dziecka) w Wielgiem, gmina Zbójno.

Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza „Maluch” we Włocławku przy ul. Sielskiej współpracuje z fundacją od 2004 r., otrzymała wsparcie na kwotę 95 450 zł. Fundacja sfinansowała zakup placu zabaw z elementów drewnianych: huśtawki,

¹⁸ Fragment listu A. S. z 02.11.2012 skierowanego do Fundacji Humanitarnej. Archiwum Fundacji, [pisownia oryginalna].

¹⁹ Archiwum Fundacji, sprawozdania z działalności za lata 1999–2018.

²⁰ Obliczenie własne na podstawie sprawozdań z działalności Fundacji za lata 1999–2018.

piaskownice, ławeczki, płotki, drewniane zadaszenie dla tarasów dla dzieci, garaż drewniany dla samochodu, zestaw zabawowy Wielka Forteca, meble na wyposażenie placówki i sprzęt AGD, komputer z oprogramowaniem, zakup leków, specjalistycznego mleka, wózków dziecięcych, środków czystości.

Moment przekazania przez Barbarę Lewandowską – prezes Fundacji Humanitarnej – symbolicznego czeku gotówkowego w grudniu 2017 r. dla Domu Dziecka w Lubieniu Kujawskim, na ręce dyrektora Marcina Lewandowskiego

Dom Dziecka we Włocławku przy ulicy Żytniej otrzymał wsparcie w wysokości 17 799 zł. Było to dofinansowanie zakupu samochodu, bilety do kina dla podopiecznych, letni wypoczynek dla dzieci oraz rowery²¹.

Od 2009 r. do chwili obecnej trwa bardzo owocna współpraca z Domem Dziecka w Lubieniu Kujawskim i jego dyrektorem, Marcinem Lewandowskim. Placówka ta uzyskała łącznie pomoc na kwotę 69 959 zł. Było to częściowe finansowanie letniego i zimowego wypoczynku dzieci nad morzem, w Zakopanem, obozu harcerskiego pod Wielką Sową, w Dębkach i Jarkach k. Karpacza, obozu wędrownego w Bieszczadach, rajdu rowerowego po Gostynińsko-Włocławskim Parku Krajobrazowym, zakup drobnego sprzętu AGD i odzieży zimowej. Wspomniany dyrektor, Marcin Lewandowski, pisał na włocławskim portalu informacyjnym *expressis verbis*:

²¹ Archiwum Fundacji, sprawozdania z działalności za lata 1999–2018.

Zachęcam Państwa do przekazywania 1%. Dom Dziecka w Lubieniu Kujawskim dzięki Fundacji Humanitarnej we Włocławku każdego roku organizuje wyjazd wakacyjny dla 10 lub 14 wychowanków. Fundacja przekazuje placówce każdą złotówkę wpłaconą na rzecz Domu. Nawet grosik nie jest zmarnowany. Decydujmy o swoich podatkach. To naprawdę jest proste. Polecam Państwu tę formę współpracy z potrzebującymi. Fundacja Humanitarna we Włocławku jest sprawdzoną i rzetelną organizacją pożytku publicznego. W imieniu własnym oraz wychowanków placówki składam podziękowania Fundacji za kilkuletnią współpracę i pokrywanie kosztów organizacji letniego wypoczynku oraz zakupu odzieży i obuwia zimowego²².

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy we Wielgim k. Zbójna uzyskał wsparcie w remoncie ośrodka, zakupie pomocy dydaktycznych, drobnego sprzętu AGD, kupnie zestawu komputerowego, stolików komputerowych oraz dofinansowanie zakupu samochodu do transportu dzieci na zabiegi i do szkoły na ogólną kwotę **23 975 zł**. Zakup rzeczowy na kwotę **6 545 zł** był również finansowany dla Przedszkola Publicznego nr 12 we Włocławku przy ul. Bukowej. Dotyczył on zestawu zabawowego do ogrodu, mebli piankowych i szafki z klockami. Zespół Szkół nr 11 we Włocławku wraz z przedszkolem publicznym otrzymał dofinansowanie w kwocie **17 803 zł** na zakup zabawek edukacyjnych, wycieczek, nagród dla zwycięzców różnych konkursów szkolnych²³. Udzielano wsparcia również innym stowarzyszeniom w ich działalności jak m.in. „Ty i Ja”, „Amazonki”, „Caietanus”, Klub Sportowy „Aqua”.

Plac zabaw dla dzieci z Przedszkola Publicznego nr 12 we Włocławku dofinansowany przez Fundację Humanitarną

²² Wpis Marcina Lewandowskiego 24 stycznia 2013 r., 08:14, na *Włocławskim Portalu Informacyjnym* – Przekaz swój 1% dla potrzebujących, <https://www.wloclawek.info.pl/wiadomosci/21801/przekaz-swoj-1-dla-potrzebujacych/>.

²³ *Dają radość naszym przedszkolakom*, „Gazeta Pomorska” 1.12.2016.

Od lewej: dyrektor Dariusz Pokrywczyński – Zespół Szkół nr 11, Barbara Lewandowska – prezes Fundacji Humanitarnej i Katarzyna Smolińska – Puzan z Rady Rodziców podczas przekazania pomocy edukacyjnych dla przedszkolaków

Działalność fundacji na odcinku ochrony i promocji zdrowia to głównie wsparcie lokalnych szpitali we Włocławku, Lipnie i Radziejowie w ich wyposażeniu, remontach i doskonaleniu kadr. Wydatki na te cele były również priorytetowo traktowane przez zarząd i wynosiły **350 876 zł**, w tym Szpital Wojewódzki we Włocławku otrzymał kwotę 255 931 zł (73%).

Wspólnie z lekarzem Zbigniewem Pawlakiem, ówczesnym ordynatorem II Oddziału Chorób Wewnętrznych Szpitala Wojewódzkiego we Włocławku, fundacja zrealizowała program modernizacji Pracowni Endoskopii Przewodu Pokarmowego i remont oddziału²⁴. Dokonano zakupu wyposażenia pracowni endoskopii: serwer sieci, drukarki oraz naprawy endoskopu, gastrofibroskopu, videokolonoskopu, a także zakup i naprawę sprzętu komputerowego, ich konserwację i konfigurację programową. Przeprowadzono remont oddziału – wymieniono okna, odnowiono gabinety i ulepszono łazienki. Współpraca z II Oddziałem Chorób Wewnętrznych Szpitala Wojewódzkiego trwała łącznie 8 lat (1999–2006), w wyniku, czego II Oddział Chorób Wewnętrznych doposażony został na łączną kwotę 140 931 zł. Zakupy i remont II Oddziału Chorób Wewnętrznych był możliwy

²⁴ *Włocławska Fundacja Humanitarna ma pięć lat, z potrzeby serca*, „Nowości Włocławskie” 21.10.2003.

dzięki zaangażowaniu i współpracy Zbigniewa Pawlaka, ordynatora tego oddziału, który pozyskał darczyńców z firm farmaceutycznych oraz włocławskich przedsiębiorstw między innymi takich jak: Bomilla, DGS, Delecta S. A., Wircom Sp. z o.o., Drogom Jakubowscy, KA – PLAST A.D.J. Kacprowicz, Interfon Sebastian Sadziński, CC Montage, Viandpol, MPEC, MPWiK, Drumet SA, Opa-kofarb.

Wsparcie Oddziału Kardiologii Szpitala Wojewódzkiego we Włocławku w 2004 r. polegało na zakupie zestawów komputerowych i instalacji elementów wyposażenia Pracowni Hemodynamicznej oraz szkoleniu lekarzy za kwotę 95 000 zł. W 2005 r. zakupiono dla Oddziału Ortopedii (szpital we Włocławku) aparat ortopedyczny i wózek transportowy za kwotę 20 000 zł. Darczyńcą dla fundacji zarówno w przypadku wyposażenia Pracowni Hemodynamicznej, jak i Oddziału Ortopedii była firma DGS z jej prezesem Krzysztofem Grzędzielem i wiceprezesem Januszem Derlakiem. Darowizna DGS i zakup przez fundację najnowocześniejszych urządzeń i elementów wyposażenia umożliwił Szpitalowi Wojewódzkiemu utworzenie pracowni kardiologii inwazyjnej ratującej życie osób z zawałami serca. Był to efekt wieloletnich starań kardiologów z ordynatorem Jerzym Kopaczewskim i jego współdziałanie ze sponsorami, m.in. z Krzysztofem Grzędzielem oraz Fundacją Humanitarną²⁵.

Od 2004 r. rozpoczęto współpracę ze Szpitalem w Lipnie. Łączna pomoc wyniosła **92 956 zł**. Beneficjentem tej pomocy w latach 2004–2011 był Oddział Ratownictwa Medycznego. Pomoc w tym wypadku polegała na wyposażeniu w plecaki medyczne i ampularium, aparat EKG, na sfinansowaniu remontu pomieszczeń i dofinansowaniu udziału lekarzy w mistrzostwach ratownictwa medycznego na kwotę 22 669 zł. Pomoc ta była wynikiem pracy lekarza Macieja Mrozowskiego pozyskującego nawiązki sądowe oraz 1% podatku na rzecz Fundacji. Podobnie duży wysiłek organizatorski wśród podatników wykonała mgr Katarzyna Grączewska i lekarz Grzegorz Polak z Hospicjum Domowego przy Szpitalu w Lipnie. Umożliwiło to fundacji dokonanie zakupów wyposażenia hospicjum w sprzęt niezbędny do pielęgnacji chorych m.in. 16 materacy przeciwoleżynowych, koncentratory tlenu, nawilżacze, cewniki, kaniule nosowe, torby pielęgniarские. Fundacja z własnych środków dofinansowała zakup nowego samochodu osobowego KIA Soul. W latach 2009–2018 udzieliła wsparcia dla hospicjum w kwocie 70 287 zł.

Szpital w Radziejowie Kujawskim w 2010 r. otrzymał komputer dla potrzeb wypisów szpitalnych za kwotę 1 989 zł.

Wiodącą pozycją w pracach Fundacji Humanitarnej były działania na rzecz osób niepełnosprawnych. W wymiarze finansowym pomoc ta wynosiła **730 677 zł**

²⁵ *Pracownia ratująca życie*, „Gazeta Pomorska” 14.12.2004.

i stanowiła 34,1% ogółu wydatków na realizację celów pożytku publicznego. Główne wydatki to pomoc niepełnosprawnym w ich leczeniu poprzez rehabilitację i zakup leków. Rehabilitacja realizowana przez Fundację to finansowanie lub współfinansowanie codziennych miejscowych zabiegów, kierowanie na specjalistyczne turnusy, zakup sprzętu do indywidualnych ćwiczeń. Zakupiono inhalatory dla dzieci, przyrządy rehabilitacyjne do nauki chodzenia, foteliki rehabilitacyjne, protezy, ortezy rotujące stopy, łóżka, materace, pościel. Dla dzieci z autyzmem zakupiono żywność specjalistyczną. Pomoc niepełnosprawnym to również zakup pampersów, obuwia ortopedycznego, okularów korekcyjnych, wózków inwalidzkich. Znaczącą pozycję stanowiła refundacja kosztów badań lekarskich, analiz laboratoryjnych, badań specjalistycznych – jak rezonans magnetyczny, tomografia komputerowa. Fundacja finansowała koszty podróży i noclegów rodziców opiekujących się dziećmi w szpitalach i klinikach. Finansowo też udział w turnusach rehabilitacyjnych dzieci i osób dorosłych.

Podania, wnioski o pomoc płynęły z różnych stron, bezpośrednio od osób niepełnosprawnych, ich opiekunów, księży z parafii, Caritasu, organizacji społecznych, urzędów. Przykładem jest chora na raka Sylwia, której ciocia wystąpiła do fundacji z potrzebą wsparcia w leczeniu, wspólnie podjęto działalność na rzecz pozyskania sponsorów celem zebrania odpowiedniej kwoty²⁶. Zespół Szkół w Golubiu-Dobrzyńniu otrzymał przyrządy rehabilitacyjne dla niepełnosprawnych dzieci. Istnieją podopieczni, którzy skorzystali z pomocy jednorazowo i tacy, którzy czynili to przez wiele lat, bo proces ich leczenia okazał się przewlekły, wymagał wielu operacji i długiej rehabilitacji, niekiedy do końca życia. W najtrudniejszej sytuacji pozostają osoby niepełnosprawne, kiedy przemija ich dzieciństwo i mają dwadzieścia i więcej lat. Nikt się nie interesuje tą grupą. Chętniej pomaga się dzieciom. Fundacja rozpatruje pozytywnie wnioski, podania składane przez reprezentantów tej grupy. Przykładów przytoczyć można wiele, a wśród nich mieszkaniec Rzeżewa w gm. Lubień Kujawski, niemogący doczekać się rehabilitacji z NFZ został skierowany na miesięczną rehabilitację w DPS w Kowalu²⁷.

Znaczącą pozycję w działalności zajmowała nauka, szkolnictwo wyższe, edukacja, oświata i wychowanie. Na cel ten fundacja w 20-lecie przeznaczyła **224 699 zł**. Ustanowiła stypendia dla 15 studentów i uczniów, które to środki ułatwiły zdolnej, ale biednej młodzieży kontynuację nauki lub ukończenie szkół wyższych i średnich²⁸. Wśród stypendystów były półsieroty i pełne sieroty. Na stypendia

²⁶ *Serce sponsora*, „Gazeta Pomorska” 28.01.2002.

²⁷ *Dzięki naszej interwencji rusza pomoc dla chorego z Rzeżewa*, „Gazeta Pomorska” 10.02.2017.

²⁸ R. Specjałski, *Informacja o działalności Fundacji Humanitarnej we Włocławku*, w: *Lipno i okolice. Materiały do monografii*, t. 3, Włocławek 2003, s. 159–160.

przeznaczono łącznie 88 910 zł. Na pomoce dydaktyczne wydatkowano 93 298 zł. Fundacja przeznaczyła również środki na dożywianie dzieci w Szkołach Podstawowych nr 2 i 10, w Zespole Szkół nr 4 i 11 we Włocławku i w szkołach z gminy Kobbie Wielkie, powiat Radomsko w łącznej kwocie 42 491 zł. Z pomocy dydaktycznych korzystały dzieci biednych rodzin oraz domy dziecka.

Fundacja realizuje cel, jakim jest krajoznawstwo oraz wypoczynek dzieci i młodzieży. Finansowała wyjazdy wakacyjne dzieci, ferie zimowe, w tym dla dzieci niepełnosprawnych, festyny z okazji Dnia Dziecka. Łącznie wydatkowano na ten cel **68 520 zł**. Udzielono wsparcia dla Zespołu Szkół nr 11 dofinansowując wycieczki szkolne oraz dla Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie przy organizacji wyjazdów wakacyjnych dla dzieci skupionych w Klubie „Zapiecek” we Włocławku do Białego Dunajca, Zakopanego, Ciechocinka, Torunia i do Juraparku w Solcu Kujawskim. Udzielono pomocy finansowej na organizację ferii zimowych dla dzieci niepełnosprawnych w Zespole Szkół nr 3 we Włocławku. Wspierano finansowo festyny dla dzieci z okazji Dnia Dziecka – Festyn nad Wisłą i Młodzież Dzieciom. W lipcu 2000 r. zorganizowano w Ciechocinku kolonie letnie dla dzieci z Biało-rusi. Fundacja zorganizowała kolonie wspólnie z inicjatorem przedsięwzięcia – firmą Venatex we Włocławku i jej współwłaścicielami Światosławem Kudryckim, Jerzym Lewandowskim i Mieczysławem Waraką.

Na cel związany z kulturą i sztuką wydano **28 016** złotych. Główne wydatki dotyczyły dofinansowania wydawnictw regionalnych przygotowywanych przez lokalnych dokumentalistów regionu oraz Włocławskie Towarzystwo Naukowe. Wsparto festiwal muzyki operowej *W drodze do La Scali* i koncert *Bella Voce*. Zakupiono nagrody dla laureatów konkursu fotograficznego i łowieckiego *Mysliwi dzieciom, dzieci zwierzętom*.

Wspomagano przedsięwzięcia w zakresie upowszechniania i wspierania kultury fizycznej i sportu. Ogółem na cele kultury fizycznej i sportu przeznaczono **31 555** zł. Młodzieżowej Drużynie Koszykarskiej we Włocławku zakupiono kostiumy i obuwie sportowe, finansowano wpisowe drużyny do rozgrywek w Lidze Koszykówki. Uczniowskiemu Klubowi Sportowemu „Lider” we Włocławku finansowano udział w rozgrywkach turniejowych piłki nożnej. Wspierano Klub Sportowy „Aqua” w przejazdach na zawody pływackie do Inowrocławia, Brodnicy i Gniezna dla dzieci w wieku 7–11 lat.

Znaczącą pozycję zajmowała ochrona zwierząt. Na ten cel wydatkowano **248 468 zł**. Fundacja i podatnicy przekazujący 1% podatku widzieli duże potrzeby schroniska dla zwierząt we Włocławku²⁹. Z zebranych środków zakupiono wyposażenie gabinetu weterynaryjnego, w tym aparaty do diagnostyki, jak np. aparat USG,

²⁹ *Płynie pomoc od serca. Dla tych niekochanych*. „Gazeta Pomorska” 12.10.2012 r.

otoskop dla zwierząt, rentgen MeX+40, statyw i stół diagnostyczny, lodówkę na szczepionki, lampy bakteriobójcze i drobne narzędzia weterynaryjne. Zakupiono legowiska, klatki modułowe, transportery, 16 bud drewnianych dla psów, miski, kuwety, zestawy komputerowe, mikroczipy, szczepionki, glukozę, leki, meble drewniane do nowego domu kota oraz karmę.

Pomoc ofiarom klęsk żywiołowych wyniosła **59 523 zł**. Fundacja udzieliła pomocy czterem rodzinom dotkniętym pożarami domów, w wyniku którego utraciły cały dobytek. Pomoc dotyczyła pogorzalców z gminy Skępe i Wielgie, powiat lipnowski i miejscowości Ćmielów, województwo dolnośląskie.

Powódź w Polsce w maju i na początku czerwca 2010 r. spowodowała ogromne zniszczenia. Na pomoc dla powodzian fundacja przeznaczyła wszystkie posiadane i specjalnie zebrane środki finansowe w wysokości 54 232 zł. Udzielono pomocy gminom Słubice, Gąbin, Wilków w województwie mazowieckim oraz gminom Bogatynia i Zgorzelec w województwie dolnośląskim. Uchwałą Rady Miasta Bogatynia prezes fundacji, Barbara Lewandowska, otrzymała honorowy tytuł „Przyjaciel Gminy Bogatynia”³⁰.

Fundacja prowadziła również działalność bez angażowania środków finansowych. Prezes zarządu Barbara Lewandowska znalazła obszary działalności społecznej, które nie wymagały nakładów finansowych, a wzbogacały działalność dobroczynną. Takim działaniem były imprezy rodzinne, zwłaszcza śluby, wesela, komunie święte, do programów których włączano cele dobroczynne. Fundacja znalazła tu swoje miejsce jako inspirator i popularyzator nowej mody oraz udzielając pomocy od strony organizacyjnej w przeprowadzeniu takiego działania. Przykładem mogą być śluby w rodzinie przyjaciół fundacji, gdzie w 2005 r. z inicjatywy pary młodej podjęto decyzję, aby zamiast kwiatów dla młodych goście zakupili wyprawkę dla młodzieży szkolnej z Domu Dziecka we Włocławku³¹. Następny ślub w tej rodzinie wzbogacił w książki Bibliotekę Publiczną na Zazamczu we Włocławku.

Podczas 20-letniej działalności zarząd fundacji i rada nadzorcza wspólnie z jej sojusznikami i wolontariuszami, pozyskali dla realizacji celów około 4,5-tysięczną grupę darczyńców spośród osób fizycznych i podmiotów gospodarczych, a także podatników deklarujących 1% podatku³². Wpłaty darowizn, wpłaty 1% podatku dochodowego, zbiórki publiczne, nawiązki sądowe oraz odsetki bankowe w okresie minionego 20-lecia, wynosiły łącznie **2 657 986 zł**. Wśród przychodów od 2004 r. miały miejsce wpłaty 1% podatku dochodowego, a od 2006 r. do 2013 r. nawiązki

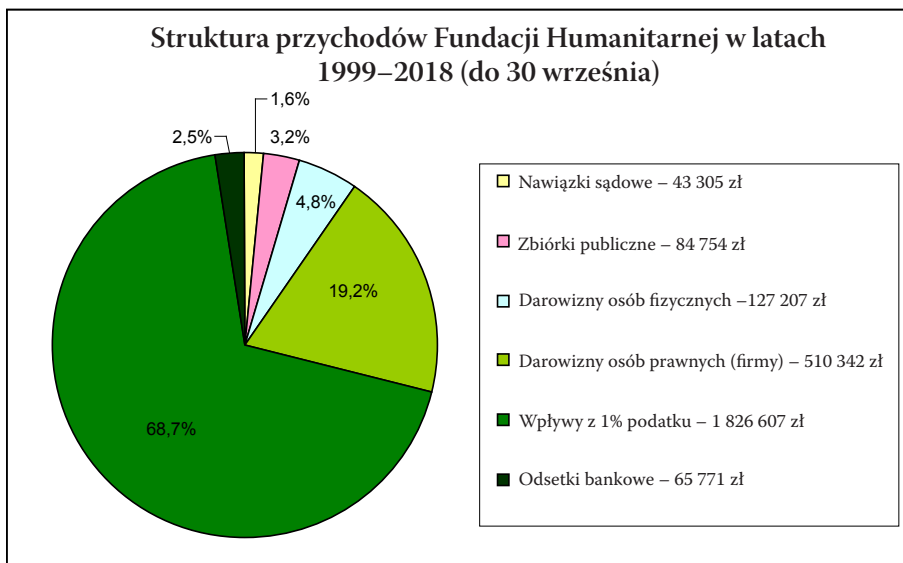
³⁰ R. Specjalski, *Fundacja Humanitarna we Włocławku*, w: *Lipno i okolice. Materiały do monografii*, t. 8, Lipno Włocławek 2014, s. 161–162.

³¹ *Zeszyty zamiast kwiatów*, „Gazeta Pomorska” 13.09.2005.

³² Liczbę darczyńców określono na podstawie wykazów Ministra Finansów dotyczących wpłat 1% podatku za 2018 r.

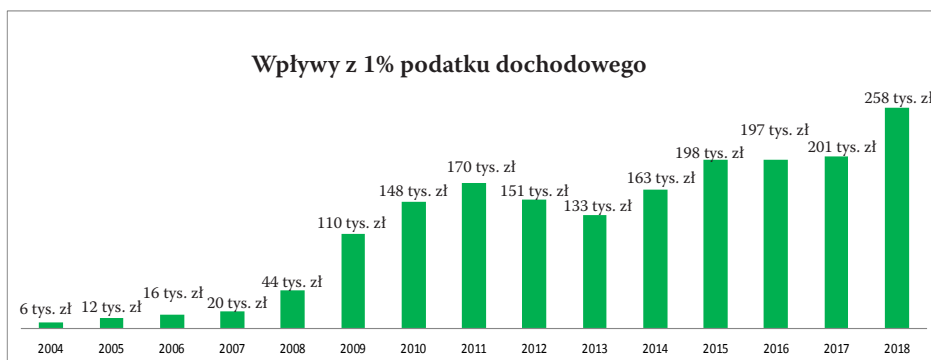
sądowe. Analiza struktury przychodów fundacji w 20-leciu wskazuje, że największym źródłem przychodów był 1% podatku (1 826 607 zł) oraz darowizny (637 549 zł). Nawiązki sądowe i zbiórki publiczne wyniosły łącznie 128 059 zł.

Wykres nr 4. Struktura przychodów Fundacji Humanitarnej w latach 1999–2018 (do 30 września 2018 r.)

Źródło: obliczenia własne na podstawie dokumentacji finansowej fundacji z lat 1999–2018

Wykres nr 5. Wpływy z 1% podatku dochodowego w latach 2004–2018 (do września 2018 r.) uzyskane przez Fundację Humanitarną we Włocławku

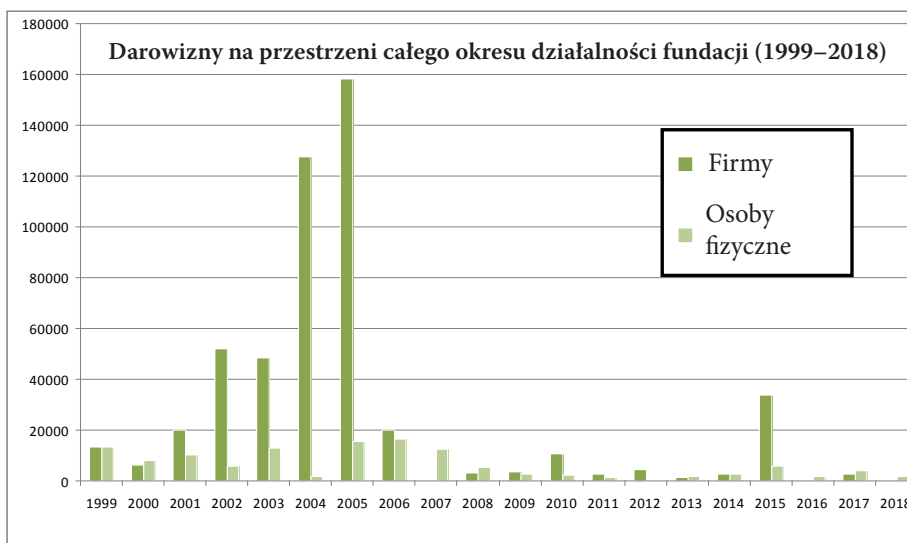

Źródło: Informacja dotycząca wpłat 1% podatku pochodzi z dokumentacji finansowej Fundacji

Mimo znacznego wzrostu liczby OPP we Włocławku i w całej Polsce Fundacja Humanitarna swoją pracą zapewniła sobie stały wzrost wpłat z 1%.

Darowizny stanowią ważną pozycję, zaraz po wpływach z 1% podatku i wynoszą **637 549 zł**, co stanowi 24% ogółu przychodów organizacji.

Wykres nr 6. Darowizny na przestrzeni całego okresu działalności fundacji (1999–2018)

Źródło: sprawozdania finansowe Fundacji Humanitarnej

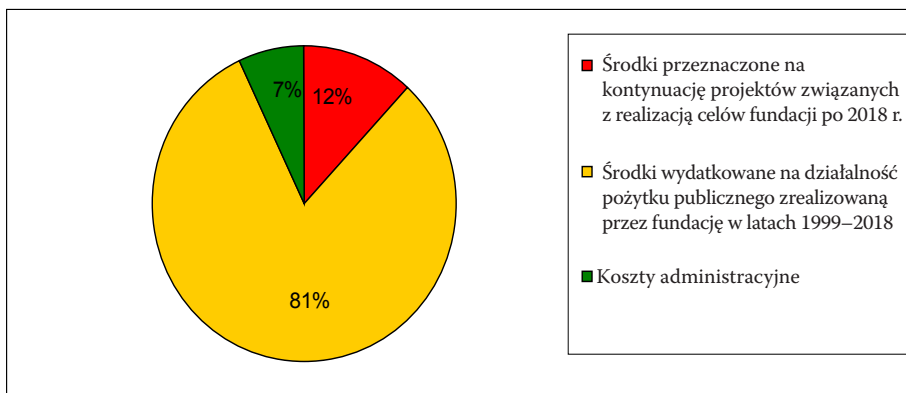
Wśród darczyńców 125 osób to osoby fizyczne, które przekazały na przestrzeni 20 lat 127 207 zł. Największą grupę stanowią osoby prawne i osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. To ich wpłaty wynoszą 510 342 zł i stanowią 19,20 % wpływów Fundacji w całym 20-leciu. Wpływy od przedsiębiorców uległy znacznemu zmniejszeniu po wprowadzeniu możliwości przekazywania 1% podatku zgodnie z ustawą o podatku dochodowym. Znaczącą pozycję wśród darczyńców miał DGS z jej prezesem – Krzysztofem Grządzielem, znanym włocławskim filantropem.

Wykorzystując możliwości wynikające z przepisów ustawowych, fundacja w latach 1999–2018 wspólnie z partnerami zorganizowała 9 zbiórek publicznych dla realizacji konkretnych projektów. Pierwsza zbiórka w 2002 r. związana była z pomocą dla małżeństwa po wypadku drogowym w 2000 r., w wyniku którego mąż jest w śpiączce powypadkowej do chwili obecnej, a żona po amputacji nogi (proteza). Dwie zbiórki przeprowadzono z inicjatywy Cezarego Maciejewskiego,

Prezesa KDBS we Włocławku w trakcie Wielkiej Gali Polskich Tenorów w Parku Zdrojowym w Ciechocinku. Pierwsza – w 2010 r. przeznaczona dla ofiar powodzi i druga – w 2016 r. w trakcie koncertu z okazji 90-lecia KDBS, dla osieroconej rodziny z pięciorgiem dzieci. Podczas meczu charytatywnego piłki nożnej pod nazwą „I Włocławski Mecz z Dedykacją” przeprowadzono zbiórkę publiczną dla Domu Dziecka w Lubieniu Kujawskim i Domu Dziecka we Włocławku. W latach 2016–2018 z inicjatywy Moniki Siedleckiej, dyrektor Schroniska dla Zwierząt we Włocławku, fundacja przeprowadziła 4 zbiórki publiczne z przeznaczeniem na potrzeby związane z leczeniem zwierząt. W 2018 r. dokonano zbiórki publicznej dla chorego Pawła.

Koszty administracyjne działalności Fundacji Humanitarnej kształtowały się rocznie w kwotach od 6 do 15 tys. zł, przeciętnie 9 tys. zł, i stanowiły w całym okresie 7% wszystkich wydatków. Poziom kosztów jest bardzo niski. Były to koszty księgowo, znaczki pocztowe, opłaty sądowe, opłaty za obowiązkowe ogłoszenia, utrzymanie domeny, wizytówki fundacji, sprzęt komputerowy wraz z oprogramowaniem.

Wykres nr 7. Zestawienie wydatków na realizację celów fundacji w latach 1999–2018, na kontynuację projektów po 2018 r. oraz kosztów administracyjnych

We Włocławku jest lub było zarejestrowanych 44 fundacji, spośród których do 2018 r. utrzymało się 33. Najstarszą działającą fundacją jest Fundacja Humanitarna

Fundacja Humanitarna jako pierwsza w mieście uzyskała status organizacji pożytku publicznego. Na wykazie organizacji OPP posiadających prawo do zbierania 1% podatku dochodowego prowadzonym przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, w 2018 r., uprawnionych jest 24 organizacji pozarządowych z terenu Włocławka.

Tabela 1. Fundacje, które uzyskały status OPP z terenu Włocławka

L.p.	Rok uzyskania statusu OPP	Nazwa fundacji mającej status OPP	Data rozpoczęcia działalności	Teren działalności
1.	2004	Fundacja Humanitarna	1998	cały kraj
2.	2006	Fundacja „Samotna Mama”	2005	cały kraj
3.	2008	Fundacja Pracy i Ochrony Zdrowia „Almach”	2003	gmina
4.	2016	Fundacja na Rzecz Rozwoju Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku „Władysława”	2013	cały kraj
5.	2017	Fundacja Anwil dla Włocławka	2014	miasto Włocławek, gmina Brześć Kujawski, gmina Fabianki, gmina Lubanie, gmina wiejska Włocławek

Źródło: Opracowanie własne, zasięg terytorialny ustalono na podstawie „Rocznych sprawozdań merytorycznych z działalności organizacji pożytku publicznego” składanych do Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, ogólnodostępne na stronie <https://www.mpips.gov.pl/bip>, lub statutów fundacji

Środki z 1% uzyskiwane przez Fundację Humanitarną na tle innych organizacji pożytku publicznego mających siedzibę we Włocławku za okres ostatnich 6 lat przedstawia tabela nr 2.

Tabela 2. Wykaz OPP mających siedzibę we Włocławku uzyskujących największe wpłaty 1% podatku

L.p.	Nazwa	Wpłaty 1% podatku (w zaokrągleniu do pełnych zł) dokonane przez urzędy skarbowe w latach						
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	Razem
1.	Fundacja Humanitarna	133 223	162 508	197 841	196 970	199 336	257 849	1 147 727
2.	Polskie Towarzystwo Opieki Paliatywnej Oddział we Włocławku	101 391	100 680	77 024	78 651	68 390	66 651	492 787
3.	Stowarzyszenie na Rzecz Dzikich Zwierząt „SOKÓŁ”	769 727	817 803	535 888	382 646	122 765	71 110	2 699 939
4.	Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom i Dorosłym z Niepełnosprawnością Intelektualną OLIGO	49 412	37 228	53 967	54 333	45 655	63 988	304 583
5.	Fundacja „Samotna Mama”	40 139	80 703	75 167	73 171	47 130	32 462	348 772
6.	Stowarzyszenie „Żyj dla innych”	-	-	-	-	33 519	247 355	280 874
7.	Pozostałe stowarzyszenia, które uzyskały status OPP z terenu m. Włocławek	90 758	58 001	55 052	69 050	68 715	142 458	484 034
Razem		1 184 650	1 256 923	994 939	854 821	585 510	881 873	5 758 716

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z wykazów Ministra Finansów www.finanse.mf.gov.pl. Wpłaty dokonane przez urzędy skarbowe w danym roku dotyczą podatków za rok poprzedni, np.: PIT- za 2017, wpłata w 2018

Największym beneficjentem wpłat 1% podatku było Stowarzyszenie na Rzecz Dzikich Zwierząt „Sokół”, które w analizowanych latach uzyskało wpłaty przekraczające 2,6 mln zł. Fundacja Humanitarna uplasowała się na drugim miejscu, uzyskując łącznie 1,1 mln zł.

Przedstawione zestawienie wpłat 1% podatku ujawnia, że organizacje pozarządowe we Włocławku odnotowują corocznie zmniejszanie się wpłat na rzecz OPP mimo ich liczebnego wzrostu. Największy spadek wpłat nastąpił na rzecz Stowarzyszenia na Rzecz Dzikich Zwierząt „Sokół”, a ich skala znacząco rzutuje

na sumę pozyskanych środków przez wrocławskie OPP. Fundacja w 2017 i 2018 r. odnotowała najwyższe wpłaty spośród wszystkich OPP z miasta Wrocław.

Fundacja Humanitarna we Wrocławku jest doskonałym przykładem tego, jak można bez kadry administracyjnej, bez kosztów na reklamę, ale przy dużym zaangażowaniu przyjaciół, darczyńców, podopiecznych fundacji, wolontariuszy, biur rachunkowych, podatników dyrektorów placówek realizować cele społeczne, pomagać potrzebującym, uczestniczyć aktywnie w życiu społecznym regionu i kraju.

STRESZCZENIE

W artykule autor prezentuje i omawia 20-letnią działalność Fundacji Humanitarnej we Włocławku. Przedstawia genezę pierwszej we Włocławku fundacji, która działa do chwili obecnej. Dobroczynność jej wyznacza znaczące miejsce wśród włocławskich fundacji i organizacji pożytku publicznego. W okresie swej 20-letniej pracy udzieliła pomocy kilku tysiącom osób, głównie znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, niepełnosprawnym, domom dziecka, szpitalom we Włocławku, Lipnie i Radziejowie, uczącej się młodzieży fundując stypendia i w zakupie pomocy dydaktycznych, w zakresie wypoczynku. Wspierała szkoły i przedszkola, twórców kultury, sportowców, schronisko dla zwierząt we Włocławku. Fundacja udzieliła pomocy na kwotę 2,1 mln zł, dzięki skupionym wokół niej ponad 4,5 tys. darczyńców. Fundacja poprzez swą aktywną działalność dobroczynną na trwale zaznaczyła swoją obecność w infrastrukturze społecznej miasta, regionu i kraju.

SUMMARY

In the article the author presents the 20-year history of The Humanitarian Foundation in Włocławek. He shows the genesis of the longest-acting charitable foundation in Włocławek. The Foundation's charitable activity ensures its distinguished placed among local foundations and public benefit organizations. During 20-year work the Foundation helped thousands of people, mainly those in difficult life situation, the disabled, child care institutions, hospitals in Włocławek, Lipno and Radziejow as well as students with their education founding them scholarships and leisure. Furthermore the Foundation's charitable activity supported schools and nursery schools, artists, athletes and animal shelter in Włocławek. Thanks to its three thousand donors The Humanitarian Foundation in Włocławek was able to give PLN 2,1mln worth of aid thanks to over 4,5thousand donors. Through its active charitable work The Humanitarian Foundation in Włocławek has made an impact on the social infrastructure map of Włocławek city, the region and the country.

Bibliografia

Czasopisma

1. „Nowości Włocławskie” 07.03.2002.
2. „Nowości Włocławskie” 25.10.2002.
3. „Nowości Włocławskie” 21.10.2003.
4. „Nowości Włocławskie” 10.04.2004.
5. „Nowości Włocławskie” 8.12.2004.
6. „Gazeta Pomorska” 28.01.2002.
7. „Gazeta Pomorska” 26.09.2002.
8. „Gazeta Pomorska” 23.10.2004.
9. „Gazeta Pomorska” 8.06. 2005.
10. „Gazeta Pomorska” 26.02.2009.
11. „Gazeta Pomorska” 12.07.2010.
12. „Gazeta Pomorska” 4.08.2010.
13. „Gazeta Pomorska” 18.11.2016.
14. „Gazeta Pomorska” 1.12.2016.
15. „Gazeta Pomorska” 10.02.2017.
16. „Gazeta Pomorska” 17.02.2017.
17. „Nasz Tydzień. Włocławek” 4.03. 2016.

Akty prawne

1. Dziennik Urzędowy z 1952 r., nr 25, poz. 172.
2. Dziennik Urzędowy z 1984 r., nr 21, poz. 97.
3. Dziennik Urzędowy z 1997 r., nr 88, poz. 553.
4. Dziennik Urzędowy z 1997 r., nr 121, poz. 769.
5. Dziennik Urzędowy z 2003 r., nr 96, poz. 873.
6. Dziennik Urzędowy z 2010 r., nr 40, poz. 227.

Opracowania

Lewandowska B., Lewandowski J., *10 lat Fundacji Humanitarnej we Włocławku (1999–2009)*, Włocławek 2010.

Specjalski R., *Fundacja Humanitarna we Włocławku*, w: *Lipno i okolice. Materiały do monografii*, t. 8, Lipno–Włocławek 2014.

Specjalski R., *Informacja o działalności Fundacji Humanitarnej we Włocławku, w: Lipno i okolice*. Materiały do monografii, t. 3, Włocławek 2003, s. 159–160.
„Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 23, WTN, Włocławek 2008.

Nota o Autorze

Jerzy Lewandowski – mgr inż. doradztwa rolniczego, rzeczoznawca majątkowy, wiceprezes Fundacji Humanitarnej, przewodniczący Komisji Rewizyjnej Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Prowadzi działalność gospodarczą pod nazwą Kancelaria Rzeczoznawcy Majątkowego J. L. Lewandowski.

Stanisław Lewandowski

50 LAT DZIAŁALNOŚCI KOŁA PTG WE WŁOCŁAWKU 1968–2018

Słowa kluczowe: organizacja odczytów, prelekcji, wycieczek, udział w Walnych Zebraniach O/Toruńskiego PTG i Krajowych Zjazdach, współpraca z PTTK, KSW, WTN i LO, obchody Jubileuszowe Koła we Włocławku

50 YEARS OF POLISH GEOGRAPHICAL ASSOCIATION IN WŁOCŁAWEK 1968–2018

Keywords: organising lectures, shows, trips, taking part in meetings of the departments of Toruński PTG and national gatherings, cooperatinal with PTTK, KSW, WTN and LO, celebrating the Jubilee of the Club in Włocławek

50-lecie Włocławskiego Koła Polskiego Towarzystwa Geograficznego obchodziliśmy uroczystie 12 lutego 2018 r. w 100-lecie Geografii w Polsce Niepodległej oraz 100-lecie powstania Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Koło PTG we Włocławku rozpoczęło ponownie swoją działalność 9 lutego 1968 r. z liczbą 23 członków (w SP nr 6 przy pl. Staszica) i działa w ramach Oddziału Toruńskiego PTG.

Wznowienie działalności (poprzednie powstało w 1955 r.) podjęte zostało z inicjatywy ówczesnych członków PTG należących bezpośrednio do Oddziału Toruńskiego PTG: Heleny Cieślak, Franciszka Klofty, Anieli Wojdyło i Stanisława Lewandowskiego, który objął wówczas funkcję przewodniczącego koła i piastował ją niemal nieprzerwanie do 16 września 2008 r. Pozostałe osoby weszły w skład nowo powstałego zarządu koła.

Głównym celem, jaki założyło sobie koło, było zapoznanie nauczycieli geografii z najnowszymi osiągnięciami nauk o Ziemi i realizacja zadań na rzecz geografii oraz jej popularyzacja w miejscowym środowisku (wśród uczniów szkół średnich, członków PTTK, a w późniejszym okresie także słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku).

Podstawowe kierunki i ważniejsze formy pracy to organizacja odczytów naukowych i popularnonaukowych oraz prelekcji z zakresu dydaktyki geografii, organizacja wycieczek do obiektów geograficzno-kulturowych własnego regionu i krajowych oraz udział w wycieczkach organizowanych przez Oddział Toruński PTG.

Ponadto udział członków koła w corocznych walnych zebraniach Oddziału Toruńskiego PTG (których program obejmował zawsze ciekawy odczyt i spotkanie towarzyskie) oraz w innych imprezach, jak: „Wieczory w PTG”, „Majówki”, ostatnio „Czerwcowki”, w corocznych 3-dniowych Krajowych Zjazdach PTG (obok delegata, uczestniczyło z koła od 4 do 6, a nawet 7 osób).

Zjazdy krajowe PTG odbywały się w różnych ośrodkach uczelnianych (np. Kraków – 2, Warszawa – 3, Rzeszów, Kielce, Lublin, Katowice, Sosnowiec, Opole, Wrocław – 2, Poznań, Gdańsk, Słupsk, Szczecin, Toruń – 4). Od kilku lat zjazdy krajowe są jednodniowe i odbywają się co drugi rok. Członkowie koła uczestniczyli także (lata 1988–2006) w pracach Komitetu Okręgowego Olimpiady Geograficznej i Nautologicznej przy UMK w Toruniu. W dowód uznania za wkład pracy i zaangażowanie KO Olimpiady Geograficznej przekazywał pisemne podziękowania dla zarządu koła i jurorów z Włocławka (3) oraz dla dyrekcji Bursy nr 1 i 2, a także dla dyrekcji szkół, w których odbywał się etap pisemny zawodów drugiego stopnia (piszących uczestników bywało od 72–80).

Natomiast Liceum Ziemi Kujawskiej we Włocławku dwukrotnie zostało wyróżnione dyplomem uznania przez Komitet Główny Olimpiady Geograficznej i Nautologicznej wraz z mgr Haliną Czapińską (obok innych nauczycieli) za przygotowanie uczniów, którzy zdobyli wiele laurów w zawodach II i III stopnia (finałowych) w latach 1984–2001.

Szczególne podziękowanie w 2004 r., w formie listu gratulacyjnego, otrzymał mgr Stanisław Lewandowski od Komitetu Głównego Olimpiady Geograficznej i Nautologicznej.

Organizacja odczytów

W okresie 50 lat działalności zorganizowano 326 odczytów, średnio rocznie od 6 do 7 (uczestniczyło w nich ponad 15 tysięcy osób, średnio rocznie 46 osób). Tematy odczytów obejmowały regiony i kraje niemal całego świata, także Polski, Kujaw, Włocławka oraz problematykę zmian klimatycznych (G. Wójcik). Ponadto mówiono o zmianach i ochronie środowiska geograficznego (L. Roszko, G. Wójcik, S. Lewandowski i in.), zjawiskach sejsmicznych i wulkanicznych (tzw. „pierścień ognia”), formach, strukturach i barwach skał (Z. Preisner). Poruszano też kwestię daktyki geografii (Z. Podgórski, E. Świtalski, metodycy).

Wielu naukowców z UMK i IG PAN w Toruniu dzieliło się swoimi wynikami z badań prowadzonych na stacjach polarnych PAN (od 1957 r.) i UMK (ponad

40 lat) na Spitsbergenie i wieloletnich badaniach na Islandii (J. Szupryczyński, G. Wójcik, E. Wiśniewski, L. Andrzejewski i in.) oraz z badań prowadzonych na stacji polarnej „Wostok” na Antarktydzie (G. Wójcik 1978/79).

Prelegenci

Prelegentami w większości byli przedstawiciele Oddziału Toruńskiego PTG, pracownicy naukowcy i dydaktyczni IG UMK i IG PAN w Toruniu, UKW, WSG w Bydgoszczy. Znaczną grupę stanowili miejscowi prelegenci – pracownicy urzędów (miejskiego i b. wojewódzkiego), instytucji, bratnich towarzystw (PTTK, WTN, TMW), metodycy geografii, członkowie Koła PTG oraz pracownicy naukowcy i dydaktyczni Kujawskiej Szkoły Wyższej (niegdyś WSHE) we Włocławku. Spoza Oddziału Toruńskiego PTG w kole gościli: prof. dr S. Z. Różycki z PAN w Warszawie (2), prof. dr. hab. A. Bonasewicz z UW w Warszawie (2), dr J. Głodek z „Technoplanu” w Warszawie, prof. dr J. Makowski z Warszawy, dr J. Mordawski i inni słynni podróżnicy i dziennikarze (np. ks. dr W. Dorsz z Wydziału Teologicznego UMK).

Najwięcej odczytów wygłosili:

- dr Edward Świtalski, UMK w Toruniu – 20;
- dr Zdzisław Preisner, UMK w Toruniu, WSG w Bydgoszczy – 18;
- prof. dr hab. Gabriel Wójcik, UMK w Toruniu – 17;
- prof. dr hab. Zygmunt Churski, UMK w Toruniu – 14;
- prof. zw. dr hab. Jan Falkowski, UMK w Toruniu – 9;
- dr Zbigniew Brenda, KSW we Włocławku – 7;
- prof. dr hab. Jan Szupryczyński, IG PAN w Toruniu – 6;
- prof. zw. dr hab. Zygmunt Babiński, IG PAN, UMK, UKW, WSHE – 5;
- prof. dr hab. Edward Wiśniewski, UMK w Toruniu – 4;
- prof. dr hab. Czesław Pietrucień, UMK w Toruniu – 3;
- prof. dr hab. Zbigniew Podgórski, UMK w Toruniu – 3;
- dr Anna Tomczak, UMK w Toruniu – 2;
- dr Zofia Churska, UMK w Toruniu – 2;
- prof. dr hab. Daniela Szymańska, UMK w Toruniu – 2;
- dr Wieńczysław Gierańczyk, UMK w Toruniu – 4;
- prof. dr hab. Paweł Churski, WSHE, UAM w Poznaniu – 3;
- mgr Arkadiusz Stańczyk, UMK, Gimnazjum i Liceum Akademickie w Toruniu – 2;
- mgr Remigiusz Stańczyk, UMK w Toruniu – 2;
- dr Anna Dubownik, UAM i UMK w Toruniu – 4;
- mgr inż. Magdalena Dyberna, Zespół Szkół Technicznych we Włocławku – 3;

- mgr Paweł Śliwiński, KO/PTTK we Włocławku – 5;
- mgr Lech Wojciech Krajewski, KO/PTTK we Włocławku – 3;
- mgr Stanisław Lewandowski, Koło PTG we Włocławku – 13;
- mgr Henryk Wawrzyniak, PTTK i PTG – 13.

Ponadto: prof. dr hab. Mieczysław Banach, doc. dr Eugeniusz Drozdowski, prof. dr hab. Ryszard Głazik, mgr Bernard Kalinowski, doc. dr Eugenia Kwiatkowska, doc. dr Władysław Mrózek, prof. dr hab. Władysław Niewiarowski, doc. dr Ludmiła Roszko, dr Czesław Adamiak, dr Arkadiusz Bartzak, dr Przemysław Charzyński, dr Michał Jankowski, dr Aleksandra Jezierska-Thole, dr Marcin Świtonik, dr Barbara Szyda, prof. dr hab. Dariusz Sokołowski.

Spośród członków Koła PTG prelegentami byli: mgr Łucja Banasiak, mgr Zenon Bigoszewski, mgr Helena Cieślak, mgr Halina Czapińska, mgr Zbigniew Kaczmarek, mgr Jacek Kaszewski, mgr Ryszard Kowalewski, mgr Alina Krutil, mgr Marzena Marczevska, mgr Hanna Politowska, mgr Bożena W. Witkowska, Władysław Wojdon, mgr Edmund Wójtowicz, mgr Henryk Zieliński. Z urzędów i innych instytucji: dr Romualda Hankowska, mgr Witold Grosman, mgr Apollonia Waśk, dr Wiesław Wróblewski, mgr Tadeusz Kieloch, mgr Olga Horonziak, mgr E. Rekowski, inż. A. Statkiewicz, dr Andrzej Potoczek i wielu innych.

W kole w przeszłości działali: Z. Błaszka, mgr M. Gerynowicz, mgr M. Ciuba-Wróblewska, J. Pietruszczak, mgr Grażyna Kwiatkowska, mgr Zofia Lange, mgr Stanisław Spisz, mgr Jan Kobiela, mgr K. Fabisiński, mgr K. Mrożewska, mgr A. Jachimczak.

Pozostała działalność

1. Koło organizowało (wspólnie z PTTK) wycieczki:

a) piesze: zwiedzanie zabytków we Włocławku (Muzeum Etnograficzne, Muzeum Ziemi Dobrzyńsko-Kujawskiej, Muzeum Diecezjalne, wzgórze Św. Gotarda, Pomnik Bitwy z 1920 r. z panoramą na Włocławek, tama (kilkakrotnie), hydroelektrownia (2), fabryka cukierków „Społem”, „Azoty w budowie”, Rezerwat Florystyczny w Kulinie, „Grupowa Oczyszczalnia Ścieków”, Wodociągi „Krzywe Błota”.

b) dalsze: GWPK (kilkakrotnie), Skansen Etnograficzny w Kłóbce (2), Kopalnia Soli w Kłodawie (1972), Muzeum Ziemi i Muzeum Geologiczne w Warszawie, Zakłady Kartograficzne w Warszawie, Obserwatorium Astronomiczne w Łodzi, Brudzeński Park Krajobrazowy z Muzeum w Murzynie, Dobrzyń nad Wisłą (2), Płock, Zamek w Głuchowie, Panorama Raławicka we Wrocławiu.

2. Udział członków Koła PTG w corocznych obchodach ‚Dnia Ziemi’, organizowanych przez SP i Gimnazjum w Radomicach (od 2002 r.). Inicjatorem (obok

dyrekcji szkół) była mgr Aleksandra Lewandowska (obecny członek zarządu Koła PTG), aby zapraszać do wygłoszenia odczytu naukowego przedstawiciela OT PTG i UMK w Toruniu. Młodzież przygotowywała program słowno-muzyczny dotyczący kształtowania i ochrony środowiska (podobny fragment zaprezentowała młodzież z Radomic na 50-lecie PTG we Włocławku). Natomiast naukowcy wygłaszali odczyty dotyczące zmian klimatu na Ziemi (4–5), ochrony środowiska oraz prezentowali różne środowiska geograficzne na świecie (prof. dr hab. G. Wójcik, dr E. Świtalski, prof. zw. dr hab. J. Falkowski, dr Z. Preisner, dr Wieńczysław Gierańczyk i in. Od 2009 r. (po odejściu mgr A. Lewandowskiej na emeryturę) – młodzież w zakresie wiedzy geograficznej przygotowuje mgr Agnieszka Dykowska.

3. Członkowie Koła PTG uczestniczyli w obchodach kolejnych edycji (3) Włocławskiego Festiwalu Kultury, Nauki i Techniki, których głównym organizatorem i koordynatorem jest WTN. Z inicjatywy Koła PTG, dr Zdzisław Preisner z OT PTG w 2007 r. w auli WSHE przy ul. Pivnej zaprezentował odczyt pt. *Antarktyka* ilustrowany ciekawymi przeźrocami, przeznaczony dla społeczności włocławskiej.

4. 19 maja 2007 r. odsłonięta została tablica dokumentująca przebieg 19^oE w lesie przy drodze z Włocławka do Wieńca Zdroju, sfinansowana przez Oddział PTG w Toruniu i Kujawski Oddział PTTK we Włocławku. Natomiast Nadleśnictwo Włocławek zamontowało ww. tablicę na specjalnych stelażach i zainstalowało stół i ławy turystyczne z zadaszeniem. W obecności wiceprezydenta Włocławka, Arkadiusza Horonziaka, i organizatorów, reprezentowanych przez Prezesa Oddziału Kujawskiego PTTK, mgra Lecha W. Krajewskiego oraz mgra Stanisława Lewandowskiego, występującego w imieniu ówczesnego Przewodniczącego OT PTG prof. dra hab. Henryka Rochnowskiego, przybyła do tego miejsca dwuosobowa grupa młodzieży, mieszkańców miasta i kuracjuszy na rajd w Roku Szlaków Turystycznych. W związku z powyższym wydarzeniem Prezes Koła PTG, mgr Stanisław Lewandowski, opracował w ujęciu historycznym informację dotyczącą 19^oE obejmującą rachubę czasu i zależności, jakie zachodzą między długością geograficzną a czasem („Biuletyn Przewodnicki PTTK” nr 90/2007).

Ponadto członkowie Koła PTG uczestniczyli:

- w sesjach naukowych dotyczących budowy drugiego stopnia i hydroelektrowni na Wiśle poniżej Włocławka – WSHE, kształtowania i ochrony środowiska w województwie kujawsko-pomorskim – WTN (2007), w sesji

organizowanej przez Dyрекcyję GWPK w Kowalu, na której przedstawiono zasady prawne GWPK, środowisko przyrodnicze, historię i dziedzictwo kulturowe regionu oraz walory turystyczne GWPK (propozycja ścieżek dydaktycznych);

- w Dniach Hiszpańskich organizowanych przez WSHE;
- w Dniach Greckich organizowanych w Gimnazjum nr 2 przez mgr Alinę Krutil;
- w obchodach 50-lecia Koła PTG w Grudziądzu (2003);
- w obchodach 40-lecia Koła Przewodników PTTK;
- w inauguracji obchodów 100-lecia działalności PT/PTTK na Kujawach;
- w sesjach młodzieżowych *Poznajemy ojcowiznę* organizowanych corocznie przez PTTK i wielu innych imprezach.

Gościliśmy wycieczki: z Koła PTG w Grudziądzu (zakłady fajansu, tama), Zjazd Absolwentów Geografii UMK w Toruniu pod kier. prof. dra R. Galona (tama), nauczycieli z Szubina i Lubania Śląskiego (katedra i tama), członków OT PTG pod kier. dra A. Jankowskiego – tama.

W 2006 r. gościliśmy ok. 35-osobową grupę uczestników 55. Ogólnopolskiego Zjazdu PTG, którego organizatorem był OT PTG, którzy zwiedzili tamę i hydroelektrownię (uczestnicy otrzymali różne foldery, informatory dotyczące Włocławka przekazane przez PTTK i Biuro Informacji Turystycznej). Włocławskie Koło PTG było gospodarzem i współorganizatorem „Czerwcowki” 9 VI 2001 r. po GWPK i Skansenie Etnograficznym w Kłóbce, w którym wzięły udział 52 osoby, w tym 41 osób z OT PTG i 11 osób z włocławskiego koła.

Za przygotowania i bardzo dobrą organizację podziękowania złożyła na ręce przewodniczącego, mgra Stanisława Lewandowskiego, w imieniu uczestników przedstawicielka OT PTG mgr Ludmiła Kozłowska, dla zarządu koła, a szczególnie dla mgr Heleny Cieślak, mgr Marii Zakrzewskiej (z koła) i mgr Marioli Modrzejewskiej (z dyrekcji GWPK w Kowalu).

Członkowie Koła PTG uczestniczyli w wycieczkach zagranicznych tzw. wyjazdach studyjnych organizowanych przez OT PTG i Pracownię Dydaktyki UMK w Toruniu (22 osoby): do Francji i krajów Beneluksu (2), Bawarii, na Masyw Centralny i Wybrzeże Łazurowe (5), Płd. Skandynawii (8), Anglii i Szkocji (5), Chorwacji (2).

Ponadto w wycieczkach organizowanych przez OT PTG, wspólnie z biurami turystycznymi do: Lwowa (6), do Fiordów Norwegii, Portugalii, Grecji, na Sycylię, w Alpy, do Egiptu, Turcji, Berlina, USA, Peru – Boliwii, Indii, Wilna, Sankt Petersburga.

Krótki rys historyczny

Włocławskie Koło PTG uroczyście obchodziło:

- 10-lecie – 1978 r., w Klubie Spółdzielczym „Krokus”,
- 25-lecie – 1993 r., w LZK we Włocławku,
- 30-lecie – 1998 r., w Bursie nr 2 we Włocławku,
- 35-lecie – 2003 r., w Zespole Szkół Technicznych i w internacie,
- 40-lecie – 2008 r., w LZK i Restauracji „Ratuszowa”,
- 45-lecie – 2013 r., we Włocławskim Towarzystwie Naukowym,
- 50-lecie – 2018 r., we Włocławskim Towarzystwie Naukowym (spotkanie towarzyskie w lokalu przy ul. Św. Antoniego).

Na każdym jubileuszowym spotkaniu zawsze prezentowany był ciekawy odczyt (lub kilka) przedstawiciela(i) OT PTG i referat sprawozdawczy za dany okres działalności przewodniczącego(ej) koła, wystąpienia przedstawicieli OT PTG i zaproszonych gości – władz oświatowych, OT PTG i bratnich towarzystw. Ponadto odbywały się spotkania towarzyskie.

Szczególnie uroczysty charakter miały obchody 25-lecia działalności Koła PTG zorganizowane 17 marca 1993 r. w LZK we Włocławku. Było to pewnego rodzaju sympozjum, w trakcie którego wygłoszono – obok odczytu prof. dr hab. Zygmunta Churskiego *Foldery w Holandii* – 5 referatów:

- prof. dr hab. Czesława Pietrucienia – *Rola i znaczenie PTG w rozwoju i popularyzacji geografii*,
- prof. dr hab. Jana Falkowskiego – *Rola i znaczenie Olimpiady Geograficznej i Nautologicznej wśród uczniów szkół średnich*,
- doc. dr Jana Szczepkowskiego – *Koncepcja nowego podziału administracyjnego Polski*,
- prof. dr hab. Zygmunta Churskiego – *Rola i znaczenie Asocjacji Europejskiej Federacji Profesorów i Nauczycieli Geografii*,
- mgr Stanisława Lewandowskiego – *25 lat działalności Włocławskiego Koła PTG*.

W przerwie uczestnicy zwiedzili „wystawę” okolicznościową zorganizowaną przez bibliotekę LZK i Wojewódzką Bibliotekę Pedagogiczną, na której zaprezentowano wydawnictwa kartograficzne, podręczniki geograficzne, a także podręczniki z zakresu dydaktyki geografii z okresu międzywojennego oraz wydawnictwa powojenne; z unikatów np. *Atlas świata* Kozenny z 1924 r. i E. Romera z 1928 r., podręczniki do nauki geografii P. Czarkowskiego z 1855 r., A. Nałkowskiej z 1898 r., S. Łagowskiego z 1919 r. oraz *Mały atlasik minerałów*, wyd. M. ARCTA.

Podczas wszystkich jubileuszowych obchodów dotyczących działalności Włocławskiego Koła PTG kolejni Przewodniczący OT PTG, a szczególnie prof. dr hab. Gabriel Wójcik (35-lecie) i prof. zw. dr hab. Jan Falkowski (40-lecie) zwracali uwagę na rolę i znaczenie (obok popularyzacji geografii w miejscowym środowisku) prezentowania przez pracowników naukowych w sposób przystępny najnowszych badań i osiągnięć nauk geograficznych wśród członków PTG, nauczycieli geografii, a także wśród młodzieży szkół średnich. Szczególną uwagę zwrócili na rolę więzi, jakie się nawiązują między naukowcami, a członkami PTG i nauczycielami geografii podczas spotkań, które mają miejsce po prelekcji przy tradycyjnej „herbatce”.

Wyjątkowo uroczysty charakter miały obchody 50-lecia Włocławskiego Koła PTG, które odbyło się, jak już wyżej wspomniano, 12 lutego 2018 r. w siedzibie WTN przy placu Wolności 20. Obok członków Koła PTG i młodzieży z Zespołu Szkół Katolickich im. ks. Jana Długosza we Włocławku oraz SP i Gimnazjum w Radomicach uczestniczyli:

- Prezydent Włocławka, dr Marek Wojtkowski,
- Rektor KSW we Włocławku, prof. dr hab. Stanisław Kunikowski,
- Dziekan Wydziału Nauk o Ziemi UMK w Toruniu, prof. dr hab. Marek Kejna,
- dr Andrzej Potoczek – przedstawiciel Urzędu Marszałkowskiego w Toruniu,
- prof. zw. dr hab. Zygmunt Babiński z UKW w Bydgoszczy,
- prof. zw. dr hab. Jan Falkowski OT PTG, wieloletni przewodniczący Komitetu Okręgowego Olimpiady Geograficznej i Nautologicznej w Toruniu,
- prof. dr hab. Zbigniew Podgórski, Przewodniczący Komitetu Głównego Olimpiady Geograficznej, prof. UKW w Bydgoszczy,
- dr Tomasz Wites, Sekretarz Zarządu Głównego PTG w Warszawie,
- dr Wiesława Gierańczyk, wieloletnia Przewodnicząca OT PTG,
- dr Edward Świtalski, były pracownik naukowy UMK, wieloletni Sekretarz KO Olimpiady Geograficznej i Nautologicznej w Toruniu,
- dr Zbigniew Brenda, KSW, TMW,
- dr Adam Wróbel – sekretarz generalny WTN, KSW,

Referat *Rewitalizacja dolnej Wisły* wygłosił prof. zw. dr hab. Zygmunt Babiński, UKW w Bydgoszczy. Dr Tomasz Wites, Sekretarz Zarządu Głównego PTG w Warszawie, zaprezentował referat *Geografia regionalna na różnych przykładach z wybranych obszarów świata*. Przedtem młodzież z Radomic, pod kierunkiem nauczycielki geografii, mgr Agnieszki Dykowskiej, zaprezentowała montaż słowno-

-muzyczny dotyczący ochrony środowiska przyrodniczego Ziemi. Ponadto można było wysłuchać referatu przewodniczącej, mgr Hanny Politowskiej *50 lat Koła PTG we Włocławku*.

Wszyscy goście oraz Sekretarz Zarządu Głównego PTG przekazali na ręce Przewodniczącej Koła PTG we Włocławku, mgr Hanny Politowskiej, listy gratulacyjne dla Koła PTG z najlepszymi życzeniami z okazji obchodzonego jubileuszu. Podczas spotkania towarzyskiego miała miejsce wymiana wrażeń, poglądów i oceny przebiegu uroczystości z okazji 50-lecia koła we Włocławku. Honorowy przewodniczący, S. Lewandowski, złożył pod adresem pracowników naukowych UMK i UKW oraz OT PTG, na czele z przewodniczącą dr Wiesławą Gierańczyk, serdeczne podziękowania za wieloletnią merytoryczną pomoc i życzliwość okazywaną kolejnym zarządom Koła PTG we Włocławku i jego członkom.

Włocławskie Koło PTG współpracowało w przeszłości z ZP ZNP (później wojewódzkim), Powiatowym Ośrodkiem Metodycznym (od 1975 r. wojewódzkim), z Kujawskim O/PTTK i ponad 20 lat z Klubem Spółdzielczym „Krokus”. Siedzibą zarządu były kolejno: Zarząd Powiatowy ZNP, Kuratorium Oświaty we Włocławku. Natomiast miejscem (bazą) dla organizacji odczytów w poszczególnych latach (obok Klubu „Krokus”), były: II LO im. M. Kopernika, Zespół Szkół Ekonomicznych, Bursa Szkolna nr 1, Zespół Szkół Technicznych, LZK, LO – Zespół Szkół Mechanicznych, IV LO im. K. Baczyńskiego, SP i Gimnazjum nr 2, SP nr 7, 9, 22 (sporadycznie SP nr 6, 18, 11, 10 i 1).

Członkowie zasłużeni i wyróżnieni Złotą Odznaką PTG

- Stanisław Lewandowski (1976),
- Helena Cieślak (1978),
- Aniela Wojdyło (1978),
- Urszula Nowak(1983),
- Władysław Wojdon (1983),
- Walentyna Przybysz (1986),
- Henryk Zieliński (1986),
- Halina Czapińska (1988),
- Alina Krutil (1993),
- Krystyna Niedzielska (1999),
- Aleksandra Lewandowska (2001),
- Barbara Wawrzyniak (2004),
- Hanna Politowska (2013),
- Maria Zakrzewska (2017),
- Zofia Kucharczyk (2018), na uroczystości (12 II 2018 r.).

Medalem PTG wyróżniony został wieloletni przewodniczący koła, Stanisław Lewandowski.

Od 16 IX 2008 r. do IX 2009 r. funkcję przewodniczącej pełniła mgr Teresa Suchodolska; od IX 2009 r. do II 2013 r. funkcję przewodniczącej przejęła mgr Maria Zakrzewska (dotychczasowy sekretarz od 2003 r.).

Obecny zarząd:

1. mgr Hanna Politowska – przewodnicząca od 2013 r., (od 2009 r. członek zarządu),
2. mgr Maria Zakrzewska – zastępca przewodniczącej,
3. mgr Alina Krutil – sekretarz,
4. mgr Krystyna Niedzielska – skarbnik,
5. mgr Halina Czapińska – członek,
6. mgr Aleksandra Lewandowska – członek,
7. honorowy przewodniczący (od 16 IX 2008 r.) mgr Stanisław Lewandowski,

Poza zarządem koła i ww. wyróżnionymi Złotą Odznaką w życiu koła aktywnie uczestniczą: mgr Zdana Sosnowska, mgr Wiesława Milczarek, mgr Zenobia Lewicka, mgr inż. Leszek Lewandowski, mgr Janina i mgr Wiesław Górecki.

Uwagi końcowe

Włocławskie Koło PTG swoją działalność odczytową rozpoczęło 9 lutego 1968 r. prelekcją pt. *Bajkał* wygłoszoną na inaugurację przez ówczesnego Sekretarza OT PTG dra Zygmunta Churskiego. Po 10 latach działalności koła prof. dr Rajmund Galon wygłosił odczyt pt. *Jakucja* w Klubie „Krokus”. Po 40 latach odczyt zaprezentowali inż. architekci: Jerzy Kociołowicz i Zbigniew Kawecki, pt. *Krajobraz geograficzno-kulturowy obszaru Irkucka i J. Bajkał (osadnictwo, zabytki architektoniczne świeckie i sakralne)*.

Przed jubileuszem 50-lecia koła, 8 I 2018 r., mgr Stanisław Lewandowski przedstawił historię Polaków na Syberii od 1581 r. do 1917 r. (obok krótkiej charakterystyki środowiska geograficznego) szerzej omówione zostały dzieje ok. 500 tys. żyjących Polaków – zbiegów, jeńców, zesłańców po 3 powstaniach, osadników, podróżników, badaczy, naukowców na uczelniach syberyjskich oraz „innych”). Uwzględniając prezentowaną 50-letnią działalność włocławskiego Koła PTG można stwierdzić, że w sposób należyty realizowało swoje cele i zadania. Odnosić trzeba fakt, że ranga koła wzrosła w miejscowym środowisku, gdy WTN udzieliło od 2000 r. swojego pomieszczenia dla odbywania odczytów i spotkań przy pl. Wolności 20.

Ponadto towarzystwo wyraziło zgodę, aby na frontonie gmachu WTN umieszczono tablicę informacyjną: Polskie Towarzystwo Geograficzne. Oddział w Toruniu. Koło we Włocławku. Szczególne podziękowania należą się prof. dr hab. Stanisławowi Kunikowskiemu, ówczesnemu wieloletniemu sekretarzowi generalnemu i późniejszemu przewodniczącemu WTN za życzliwą ocenę pracy włocławskiego Koła PTG i pomoc.

Serdeczne podziękowania należą się wszystkim członkom PTG działającym obecnie i w przeszłości, Oddziałowi Toruńskiemu PTG, kolejnym jego zarządom na czele z przewodniczącymi, przewodniczącym komisji rewizyjnej.

Szczególne podziękowania należą się wspaniałym, zaangażowanym, życzliwym prelegentom OT PTG, dzięki którym mogliśmy poznawać najciekawsze kraje, regiony i obiekty geograficzne (i te egzotyczne) na wszystkich kontynentach oraz wpływ człowieka na kształtowanie środowiska geograficznego (antropopresja) i zmiany klimatu na Ziemi, wywołane w większości przez człowieka.

Ponadto podziękowania należą się różnym organizacjom, zaprzyjaźnionym towarzystwom, instytucjom, władzom samorządowym i oświatowym Włocławka i byłego województwa włocławskiego oraz dyrekcjom szkół, WTN, KSW, w których odbywały się odczyty i spotkania członków PTG, za życzliwe wspieranie działalności włocławskiego Koła PTG w ciągu 50 lat jego funkcjonowania.

STRESZCZENIE

Koło PTG we Włocławku rozpoczęło ponownie swoją działalność 9 lutego 1968 r. Głównym celem było zapoznanie nauczycieli geografii z osiągnięciami nauk o Ziemi i ich popularyzacja w miejscowym środowisku, w tym z wynikami wieloletnich badań naukowców z IG UMK na Spitsbergenie, Islandii i na Antarktydzie. Podstawowe kierunki pracy to organizacja odczytów naukowych i popularnonaukowych oraz prelekcji z zakresu dydaktyki geografii. W okresie 50-letniej działalności zorganizowano 326 odczytów, średnio rocznie od 6 do 7. Prelegentami w większości byli przedstawiciele OT PTG, pracownicy naukowci i dydaktyczni IG UMK i IG PAN w Toruniu, UKW, WSG w Bydgoszczy oraz miejscowych instytucji i towarzystw, członkowie Koła PTG. Gościli w kole prelegenci z Warszawy (7) i z Poznania. Udział członków koła w corocznych Walnych Zebraniach OT PTG, Krajowych Zjazdach PTG oraz w różnych sesjach naukowych organizowanych przez KSW (WSHE), WTN, Dyрекcję GWPK i szkoły. Organizacja wycieczek krajowych i udział w wycieczkach zagranicznych organizowanych przez OT PTG i biura turystyczne. Udział członków w pracy KO Olimpiady Geograficznej i Nautologicznej przy UMK w Toruniu. Koło współpracowało z WTN, PTTK i wybranymi szkołami. Uroczyscie obchodziło: 10-, 25-, 30-, 35-, 40-, 45- i 50-lecie działalności zawsze z udziałem przedstawicieli OT PTG, naukowców z UMK, UKW, WSG, miejscowych władz samorządowych i oświatowych oraz bratnich towarzystw i młodzieży z wybranych szkół. Uwzględniając prezentowaną 50-letnią działalność, można stwierdzić, że włocławskie Koło PTG w sposób należyty realizowało założone cele i zadania.

SUMMARY

PTG Association (Polish Geographical Association) in Włocławek started its activity on 9th February 1968. The main aim of the Association was to introduce Geography teachers to the achievements of sciences about the Earth including many-year-long scientific research of scientists research of scientists from IG UMK on Spitsbergen, Island and the Antarctic, and making them popular in local environment. The basic areas of work include organising the scientific talks and presentations about methodology of Geography. During 50 years of the Association's work, 326 talks and presentations have been organized, on average 6-7 meetings a year. The speakers were mostly the representatives of OT PTG, scientists and teachers from IG UMK and IG PAN in Toruń, UKW, WSG in

Bydgoszcz and local organisations and associations, members of PTG Association. Also, the speakers from Warsaw and Poznań were the guests of the Association. The members of the Association have taken part in annual meetings of OT PTG, national congresses of PTG and in various scientific sessions organized by WSHÉ (KSW), WTN< and the Board of GWPK and schools. Organising of local trips and participating in trips abroad organized by OT PTG and tourist agents. The members have taken part in KO Geographical Competitions in UMK Toruń. The Association has cooperated with WTN, PTTK and some schools. The celebrations of 10th, 25th, 30th, 40th, 45th and 50th anniversaries of PTG have been organized, with the participation of the Council, Educational authorities, other associations and students from secondary schools. Looking at the 50 – year – long activity of the PTG Association in Włocławek, it can be said that the aims and tasks have been realized successfully.

Bibliografia

- Stanisław Kunikowski, *Kultura, sztuka, nauka we Włocławku na Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej w latach 1945–1998*, Włocławek 2006, s. 214–216.
- Stanisław Lewandowski, *30 lat działalności Koła PTG we Włocławku*, „Czasopismo Geograficzne” 1998, t. 69, z. 2, Wrocław.
- Stanisław Lewandowski, *35 lat działalności Koła PTG we Włocławku (1968–2003)*, „Czasopismo Geograficzne” 2003, t. 74, z. 4, Wrocław.
- Stanisław Lewandowski, *40 lat działalności Koła PTG we Włocławku (1968–2008)* – opracowanie przesłane do OT PTG, odpis – w aktach Koła PTG we Włocławku.

Nota o autorze

Mgr Stanisław Lewandowski jest absolwentem Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, obecnie na emeryturze. Był nauczycielem dyplomowanym geografii, dyrektorem oraz wizytatorem w placówkach oświatowych Włocławka. Autor licznych publikacji i odczytów dotyczących geografii Polski oraz Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Członek WTN, PCK, ZNP. Współzałożyciel i wieloletni przewodniczący Włocławskiego Koła Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Był członkiem Komitetu Organizacyjnego i Jury Olimpiady Geograficznej w Toruniu.

RECENZJE I OMÓWIENIA

Robert Stodolny, *Żydzi, komunizm, antysemityzm. Aleksandrów Kujawski – analiza przypadku*, Wydawnictwo Mons Admirabilis, Iwonicz-Zdrój 2017, ss. 140

Robert Stodolny, nauczyciel języka angielskiego w Zespole Szkół nr 1 w Aleksandrowie Kujawskim, dał już poznać się w świecie nauki jako wytrawny historyk regionalista. Jest autorem dobrze przyjętych tekstów historycznych, recenzji, poświęconych historii Aleksandrowa Kujawskiego oraz postaci z kręgu towarzyskiego Fryderyka Chopina, publikowanych m. in. na łamach „Zapisków Kujawsko-Dobrzyńskich” i „Ziemi Kujawskiej”. W najnowszej pracy Stodolny skupia się nad społecznością żydowską Aleksandrowa Kujawskiego w okresie międzywojennym, w czasie wojny, okupacji i Zagłady oraz w latach powojennych, kiedy ocaleni Żydzi aleksandrowscy próbowali odbudować swoje struktury społeczne w mieście.

Konstrukcja recenzowanej książki, jej układ, są przemyślane. Na zawartość publikacji, nie licząc *Słowa wstępnego* (s. 3–4) i niekrótkiego *Podsumowania* (s. 104–112), składają się następujące rozdziały: I. *Żydzi w Aleksandrowie Kujawskim* (s. 5–18), II. *Miejscowi Żydzi a komunizm* (s. 19–59), III. *Lokalny antysemityzm* (s. 51–77), IV. *Holocaust* (s. 78–90), V. *Powrót?* (s. 91–103). W aneksach do książki znalazły się: historia osadnictwa żydowskiego w Aleksandrowie Kujawskim spisana przez członka miejscowej biblioteki żydowskiej, kronika biblioteki (oba dokumenty wcześniej ukazały się drukiem w języku żydowskim), fragment relacji Daniela Fligelmana, dotyczącej Aleksandrowa Kujawskiego w pierwszych dniach wojny oraz aleksandrowski list nieznaney z nazwiska osoby do krewnej w getcie warszawskim – oba dokumenty przechowywane w zbiorach Podziemnego Archiwum Getta Warszawskiego i znane z innych opracowań. Ponadto: spis żydowskich ofiar Aleksandrowa Kujawskiego, Ciechocinka, Nieszawy i Służewa – na podstawie akt aleksandrowskiego sądu grodzkiego oraz tabela z zaludnieniem miasta pod względem wyznaniowym i narodowościowym (1858–1940). Na kartach książki brak bibliografii, wykazu zdjęć, faksymiliów i tabel, indeksów – z nazwami geograficznymi oraz imionami i nazwiskami osób występujących w tekście.

Baza źródłowa recenzowanego opracowania to przede wszystkim zbiory zdeponowane w Archiwum Państwowym w Toruniu Oddział we Włocławku w zespole: Starostwo Powiatowe Nieszawskie w Aleksandrowie Kujawskim (1918–1939). Nie zabrakło też innych źródeł włocławskich (np. dokumentów z aleksandrowskiego sądu grodzkiego) – a nadto warszawskich, czy przechowywanych w archiwum Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy. Stodolny przytacza też obszernie przedwojenną prasę. Zaletą książki jest wykorzystanie w aneksach nieprzetłumaczonych dotychczas z języka żydowskiego na polski dokumentów dotyczących funkcjonowania Biblioteki im. Icchoka Lejba Pereca w mieście (tłumaczył: Ignac Zylbersztajn, aleksandrowianin, który również na potrzeby niniejszej pracy zaopatrzył autora w źródła ikonograficzne).

W pierwszym rozdziale pracy Stodolny przedstawił zagadnienia związane z funkcjonowaniem gminy żydowskiej w Aleksandrowie Kujawskim–Nieszawie w okresie międzywojennym. Poruszył kwestie związane z sytuacją gospodarczą mieszkańców miasta, ze zmianą liczebności, struktury zawodowej oraz narodowo-wyznaniowej. Omówił też budzące się po okresie zaborów życie polityczne i społeczne aleksandrowskich Żydów.

Rozdział drugi recenzowanej książki dotyczy stosunku ludności żydowskiej Aleksandrowa Kujawskiego do rodzącego się po odzyskaniu przez Polskę niepodległości komunizmu, fascynacji którym – ze względu na ówczesną sytuację społeczno-gospodarczą – ulegli również polscy robotnicy i bezrobotni.

Rozdział trzeci traktuje o lokalnym antysemityzmie, czyli m. in. o antyżydowskich akcjach i wystąpieniach prawicowych oraz sanacyjnych partii i ugrupowań, głównie Stronnictwa Narodowego, Obozu Wielkiej Polski i Obozu Zjednoczenia Narodowego w mieście. Autor na jego kartach obrazuje skalę tego niemałego problemu, przedstawiając analogiczne do Aleksandrowa Kujawskiego sytuacje, jakie miały miejsce w Ciechocinku, Radziejowie i Osiecinach.

Kolejny, czwarty rozdział dotyczy lat wojny, okupacji i eksterminacji aleksandrowian pochodzenia żydowskiego. Na jego łamach autor m. in. podjął się próby zrewidowania – głównie na podstawie najnowszych publikacji z serii „Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne Archiwum Getta Warszawy” – daty deportacji aleksandrowskich Żydów do obozu zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem. Miało to nastąpić w kwietniu 1942 r., a nie – jak przyjęto w literaturze przedmiotu – ostatniego dnia lipca 1942. Podobnie według ustaleń Stodolnego wyglądała sytuacja z unicestwieniem gett w Ciechocinku i Służewie (kwiecień 1942).

Rozdział piąty poświęcił autor sytuacji, w jakiej znaleźli się powracający do swoich domostw Żydzi po zakończeniu działań wojennych. To nieodosobniony przypadek, że Żydzi przybyli po wojnie spotykali się z niechęcią, a nawet wrogością ze strony Polaków katolików. Na przykładzie Aleksandrowa Kujawskiego

oraz innych miasteczek powiatu nieszawskiego autor mówi o wzrastającym po wojnie – wśród polskich mieszkańców – micie „żydokomuny”. Ciekawe okazują się spostrzeżenia odnośnie do wrogości wobec Żydów „ze strony „band leśnych”, jak wówczas nazywano tych, których obecnie czcimy jako „żołnierzy wyklętych” – że przytoczę tutaj cytaty z niedawnej publikacji Aliny Calej. W skali powiatu podaje przykłady napaści i mordów dokonywanych przez partyzantkę antykomunistyczną na Żydach, które miały miejsce nie tylko na tle rabunkowym.

W omawianej pracy nie uniknięto drobnych pomyłek czy potknięć. W jej tekstach głównych, jak i w przypisach, występują błędy różnego rodzaju. Przedstawiając z imienia i nazwiska „zszaków” (s. 8), autor z pewnością miał na myśli rzezaków (szojchetów), czyli osoby odpowiedzialne za ubój rytualny w gminie wyznaniowej (chochlik drukarski?). Nie ustrzeżono się błędów redakcyjnych: autor w przypisach, cytując publikowane źródła z książkowej serii „Archiwum Ringelbluma”, używa skrótu: „ARING”, co uważam za niezbyt fortunne rozwiązanie, ponieważ skrót ten może się kojarzyć ze skrótem używanym przez samego Emanuela Ringelbluma i jego ludzi w getcie warszawskim (ARG) – w odniesieniu do misji i dorobku archiwum, a także z do niedawna używanym skrótem nazwy ocalałego z pożogi wojennej zespołu archiwalnego, przechowywanego w Żydowskim Instytucie Historycznym im. E. Ringelbluma w Warszawie (Ring.). W książce nie uwzględniono naturalnego dla żydowskich imion i nazwisk szyku w kontekście kolejności członów obowiązujących w polszczyźnie. Nie chodzi tutaj o zestawienia statystyczne czy ewidencyjne, gdzie nazwisko najczęściej jest pierwsze, a imię (imiona) drugie – zob. wykaz członków zarządu gminy żydowskiej w Aleksandrowie Kujawskim (s. 17). W kilku miejscach tekstu pada najpierw nazwisko, a potem imię (s. 14–16, 23, 31, 75, 95–97), choć w przypadku imion i nazwisk chrześcijan – katolików i ewangelików, bezwyznaniowców (np. komunistów) i niektórych żydowskich, autor recenzowanej pozycji czyni to w sposób powszechnie przyjęty. Na stronie 72 książki znalazł się pleonazm („niemniej jednak”).

Niestety, na kartach książki występują też błędy merytoryczne. Na szczęście jest ich niewiele. Żydzi na ziemiach wcielonych do Rzeszy, na obszarze Kraju Warty, w tym w Aleksandrowie Kujawskim, nie nosili opasek z gwiazdą Dawida (s. 87). Białe opaski z niebieską gwiazdą (tarczą) Dawida (o minimalnej szerokości dziesięciu centymetrów), wskutek rozporządzenia Hansa Franka z 1 grudnia 1939 r., musieli zakładać Żydzi na prawe ramię powyżej dziesiątego roku życia na terenach Generalnego Gubernatorstwa. W Kraju Warty ludność żydowska bez różnicy płci i wieku znakowana była żółtymi łatami, w postaci trójkątów, naszywanymi na odzież na plecach (o boku piętnastocentymetrowym) i z przodu na piersiach – z żółtą gwiazdą Dawida (pierwszym miastem na ziemiach wcielonych do Rzeszy był Włocławek – rozporządzenie Hansa Cramera z 24 października

1939 r.). Pisząc o powracających z tułaczki wojennej Żydach aleksandrowskich, którzy zasiedlili Ziemię Odzyskane (Dolny Śląsk), autor podaje, iż byli wśród nich „więźniowie obozów zagłady” (s. 97). Poprawne byłoby stwierdzenie: więźniowie obozów koncentracyjnych, bowiem z obozów zagłady – przecież głównie chodzi o Kulmhof – wśród niewielu ocalałych Żydów przymusowych grabarzy, nie było nikogo z Aleksandrowa Kujawskiego.

Powyższe krytyczne uwagi w najmniejszym nawet stopniu nie przekreślają wartości publikacji Stodolnego, którą oceniam bardzo wysoko. Wszystkie problemy zawarte w poszczególnych rozdziałach zostały przez autora opracowane szczegółowo, obszernie (w kontekście wydarzeń dziejących się w skali całego powiatu niezawskiego) i obiektywnie. Recenzowana książka jest nie tylko znaczącym wkładem do historii Aleksandrowa Kujawskiego czy do dziejów osadnictwa żydowskiego na Kujawach wschodnich, ale też wielce interesującym uzupełnieniem stanu badań nad historią Żydów w Polsce w latach 1918–1948.

Przemysław Nowicki (Izbica Kujawska – Włocławek)

Józef Boczarski, *Lata sześćdziesiąte XX wieku we Włocławku*, Expol, P. Rybicki, J. Dąbek sp. j. we Włocławku, Włocławek 2018, ss. 195

Nakładem Oficyny Wydawniczej Expol we Włocławku ukazała się na rynku wydawniczym publikacja Józefa Boczarskiego pt. *Lata sześćdziesiąte XX wieku we Włocławku*. Czytelnik może zadać sobie pytanie, dlaczego właśnie lata 60.? Otóż autor publikacji, Józef Boczarski, aczkolwiek nie jest rodowitym włocławianinem, jednak związał się z miastem już w latach 50., będąc jeszcze uczniem Technikum Przemysłowo-Pedagogicznego Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego. Na stałe zamieszkał w mieście, w którym, jak często podkreśla w publikacjach, zakochał się od pierwszego wejrzenia. Autor książki, socjolog z wykształcenia, jest pasjonatem dziejów Włocławka, przede wszystkim jego historii najnowszej, po 1945 r.

Nie jest to pierwsze opracowanie autora. W latach 2006–2015, również nakładem powyższej oficyny wydawniczej i zarazem drukarni, ukazały się cztery pozycje pt. *Dzieje Włocławka. Kronika wydarzeń w latach 1970–2005*. O ile w tych publikacjach autor przedstawia Włocławek w perspektywie wydarzeń faktograficznych, bądź kronikarskich, o tyle w najnowszym opracowaniu ukazane zosta-

ły własne wspomnienia o przywołanym okresie ubiegłego wieku odnoszące się do rozwoju miasta w wielu jego aspektach, poczynając od życia gospodarczego, z którym autor był szczególnie związany zawodowo i emocjonalnie, po życie polityczne, społeczne, demograficzne, kulturalne.

Publikacja nie jest podzielona na rozdziały. Zawiera 19 opracowań autorskich bezpośrednio związanych z danym przedsięwzięciem inwestycyjnym, jakie miało miejsce w latach 60., bądź sytuacją społeczno-polityczną panującą w tychże czasach, jak również opis ulic, obiektów przy nich się znajdujących, atmosfery codziennego gwaru ulicznego. Ponadto autor przedstawia postacie piastujące funkcje społeczne, administracyjne i gospodarcze we Włocławku, co znacznie podnosi wartość opracowania. Boczarski nie stroni także od osób, z którymi był zaprzyjaźniony, bądź wspólnie z żoną utrzymywali bliskie kontakty prywatne.

To zauroczenie Włocławkiem lat 60. widoczne jest w każdej z 19 części opracowania. Jak podaje autor w zakończeniu,

lata sześćdziesiąte były dla Włocławka szczególnym darem historii. Nigdy przedtem, ani potem, w tak krótkim przedziale czasu dziejów miasta nie uczyniono tak wiele, a nawet bardzo wiele. Moje pokolenie miało szczęście aktywnie działać i solidnie-solidarnie pracować dla miasta. Miasto rozkwitało młodością i radością... Wspominam lata, kiedy było nas młodych pełno na ulicach, w szkołach, czy też zakładach pracy. Wielu z nas aktywnie działało w sporcie, w sferze kultury, spotykaliśmy się też na popularnych wówczas czynach społecznych, ale i na prywatkach, potańcówkach, w kołach zainteresowań.

Na podstawie przytoczonych fragmentów można odnieść wrażenie, że Boczarski wraca z nostalgią do lat minionych, w których wraść w środowisko, nawiązywał kontakty przyjacielskie, założył rodzinę, pracował i odnosił sukcesy zawodowe. Czytając jednak publikację, odbiorca będzie mógł odnieść się do treści, które świadczą dobitnie, iż faktycznie w latach 60. Włocławek stał się miastem wyjątkowo pręźnie się rozwijającym, miastem, w którym z roku na rok przybywało mieszkańców, z pobliskich i dalszych miejscowości. Takie zakłady produkcyjne jak np.: Zakłady Celulozowo-Papiernicze, Kujawska Fabryka Manometrów, Kujawska Fabryka Farb i Lakierów, Włocławska Fabryka Mebli, Włocławskie Zakłady Ceramiki Stołowej świadczyły o tempie rozwoju miasta, powstawania nowych osiedli mieszkaniowych, szkół, przedszkoli, klubów osiedlowych, dróg itp.

Dużo uwagi autor poświęca powstawaniu i rozbudowie Zakładów Azotowych. Jest to jedyny obecnie obiekt, który należy do największych tego typu zakładów w Polsce. Budowa „azotów” we Włocławku przyczyniła się do rozbudowy osiedla Zazamcze, powstania nowych dróg, a także instytucji kulturalnych towarzyszą-

cych teŝe inwestycji, jak chociaŝby Biblioteki Publicznej i Klubu Międzynarodowej Prasy i Książki. Lata 60. to takŝe budowa stopnia wodnego na Wiśle, jedynej dotychczas w Polsce tamy produkującej jednocześnie prąd elektryczny.

W końcowej części książki autor zamieścił suplement, w którym odniósł się do osobistych wspomnień i refleksji związanych z nauką w szkole, pracą zawodową na stanowisku dyrektora Specjalistycznego Przedsiębiorstwa Robót Antykorozyjnych „Korchem” we Włocławku oraz osiedlem mieszkalnym Południe, w którym mieszka od ponad 30 lat.

Opisując lata 60., Boczarski nie oparł się pokusie odwołań, porównań do współczesnego wizerunku Włocławka jako miasta w wielu obszarach zdegradowanego, pozbawionego dawnych zakładów przemysłowych, bądź w dalszym ciągu produkujących, ale pozostających w posiadaniu obcego kapitału. Autor szczególnie ubolewa nad stanem współczesnego Śródmieścia:

Wielka szkoda, ŝe w tym czasie [przed 1998 r. – p. a.] nie uchroniliśmy przed upadkiem starą część miasta, która dziś, na naszych oczach po prostu umiera. Przez wszystkie poprzednie lata, aŝ do dzisiaj, nie zostały zrealizowane programy rewitalizacji i porządkowanie miasta. Dotąd nie uregulowano stosunków własnościowych prywatnych śródmiejskich kamienic. Problem ratowania starej części miasta jest nadal aktualny, choć mocno spóźniony.

Zamieszczony w końcowej części indeks osób, które, jak podkreśla autor, miały wpływ na rozwój Włocławka w omawianych latach 60., znacznie ułatwia czytelnikowi poruszanie się po treści prezentowanej książki.

Publikacja autorstwa Józefa Boczarskiego wnosi wiele do historii Włocławka lat 60. Pomimo iŝ ma ona charakter popularny, przybliŝa czytelnikowi istotną faktografię tamtych lat, przy czym spojrzenie autora przez pryzmat własnych doświadczeń czyni ją jeszcze bardziej interesującą i obiektywną w odbiorze.

Stanisław Kunikowski (Ciechocinek)

Tomasz Rojewski, *Ilustrowane Echa Włocławskie 1881–1918*, Biuro Tłumaczeń Tomasz Rojewski we Włocławku, Włocławek 2018, ss. 285

Na rynku ukazała się pięknie wydana książka Tomasz Rojewskiego *Ilustrowane Echa Włocławskie 1881–1918*. Układ treści omawianej publikacji sugeruje bar-

dzo szerokie tematycznie ukazanie miasta i jego mieszkańców w latach bezpośrednio poprzedzających odzyskanie niepodległości. Jednocześnie dobrej jakości papier pozwala mniemać, iż jest to wydanie albumowe. Czegokolwiek z tych rzeczy spodziewamy się po pierwszym wzięciu do ręki książki – z pewnością się nie rozczarujemy. Urokliwe fotografie przenoszą w czasie. Można jedynie czuć niedosyt, że autor rzadko konfrontuje ukazywane miejsca z czasami współczesnymi. To z pewnością duże wyzwanie wydawnicze na przyszłość.

Jeżeli w dalszym ciągu chcemy się pobieżnie przekonać, czy warto zapoznać się bliżej z kolejną publikacją o Włocławku – spójrzmy na ostatnie strony. Bogata bibliografia i ponad 20 stron przypisów pozwalają sądzić, iż pozycja ta może należeć do literatury naukowej lub przynajmniej popularnonaukowej.

Zajrzyjmy więc do środka. Książka składa się z dwuczęściowego wstępu (*Od autora i Historia prasy włocławskiej*) oraz dziesięciu rozdziałów tematycznych (m. in. *Obiekty architektury sakralnej, Z życia miasta i mieszkańców*). Tomasz Rojewski swoją opowieść o Włocławku przełomu XIX i XX stulecia ilustruje cytatami z ówczesnej prasy, wskazując w części wstępnej nie tylko, jakie informacje można znaleźć w danym tytule, ale również często gdzie znajdują się egzemplarze, które przetrwały do naszych czasów. Są to wskazówki bardzo cenne. Tym bardziej, że dawna prasa jest wciąż mało wykorzystywana w badaniach historycznych. Rojewski zwraca uwagę na możliwość wykorzystania tych źródeł w opracowaniu naukowym konkretnych tematów – np. na s. 14: „Ilość i obszerność (...) relacji [dotyczących Włocławskiego Towarzystwa Wioślarskiego] może dzisiaj stanowić podstawę napisania kroniki [tegoż Towarzystwa]”.

Niewątpliwą zaletą omawianej publikacji jest uzupełnianie informacji. Dla badaczy i osób zainteresowanych wskazane są w niej źródła, o których nie wspominają inne opracowania – np. istnienie we Włocławku gazety „Ogłoszenia Włocławskie”, której jedyne ocalałe numery (18) znajdują się w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej w Sankt Petersburgu. Czytelnicy poznają również mało znane (a dla wielu nawet nieznanne) wątki z historii miasta – jak istnienie cmentarza na Zielonym Rynku. Rojewski opowiada także o konkretnych mieszkańcach dawnego Włocławka. Są wśród nich zarówno działający w mieście wydawcy (np. Jakub Cerałowicz czy Herman Neuman), politycy (np. naczelnik powiatu I. M. Zenienko), jak i niezwykle, ciekawe postaci (np. Antoni Dylewski czy Jakub Szatkowski).

Badanie historycznych doniesień prasowych jest zadaniem trudnym, pracochłonnym. Jednym z powodów takiego stanu rzeczy jest fakt, iż szereg istniejących dawniej tytułów znajduje się w rozproszeniu lub w miejscach nie zawsze logicznie uzasadnionych. Książka Rojewskiego pokazuje jednak, że trud włożony w takie właśnie badania (za który autorowi należą się wielkie podziękowania) może przynieść doskonałe efekty. To źródło nie tylko nadaje publikacji koloryt,

ale również pozwala uzupełnić luki historyczne, czego przykładem mogą być opisane dzieje przepraw przez Wisłę we Włocławku.

Ilustrowane Echa Włocławskie 1881–1918 nie są tylko prezentacją zebranych materiałów w postaci starych fotografii i wycinków prasowych. Rojewski dokonuje również analizy porównawczej innych opracowań, czego przykładem może być przytaczanie sprzecznych informacji na temat powstania cerkwi 14 Litewskiego Pułku Dragonów (s. 64). Jednocześnie autor nie uzurpuje sobie prawa do poprawiania innych, a jedynie przytacza odnalezione przez siebie źródła.

Książka Rojewskiego nie jest kolejną publikacją o Włocławku, jaki znamy. Z pewnością warto zagłębić się w jej treść, poczuć klimat dawnych lat – tak wspólnie zrekonstruowany przez autora za pomocą zdjęć i cytatów z prasy. To pozycja bardzo cenna zarówno dla osób amatorsko zainteresowanych historią miasta, jak i badaczy. Dodatkowo data jej wydania wpisuje się w obchody 100-lecia odzyskania niepodległości.

Agnieszka Galczak-Froch (Szpetal Górny)

Piotr Papiernik, Dominik Kacper Płaza, współpraca: Rafał Brzejszczak, Piotr Kittel, Leszek Kotlewski, Adam Myrta, Joanna Wicha, Piotr Wroniecki, *Park Kulturowy Wietrzychowice. Na europejskim szlaku megalitów*, Wydawnictwo Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego nr 21, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Łódź 2017, ss. 207

Na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat pojawiła się znaczna liczba interesujących publikacji ukazujących ciekawe miejsca świadczące o przeszłości Polski. Były to książki ukazujące dzieje małych miejscowości, których nazwy brzmiały do tej pory znajomo tylko dla ich mieszkańców. Pojawiły się też opracowania prezentujące miejsca, na których znajdują się pozostałości osad prehistorycznych, grodzisk, zamków itp. Wielką zaletą tych źródeł jest fakt, że utrwalają i upowszechniają wiedzę o takich miejscach, wiedzę dotychczas znaną jedynie najbliższemu otoczeniu. Informują one często czytelników o sprawach ważnych i wartych zapamiętania, które miały miejsce w dalszej i bliższej przeszłości. Pokazują, jak dane regiony kraju przyczyniają się do rozwoju społeczności lokalnej i regionalnej i ich tożsamości, a co za tym idzie i całego kraju.

Do książek takich należy opracowanie pt. *Park Kulturowy Wietrzychowice. Na europejskim szlaku megalitów* autorstwa Piotra Papiernika i Dominika Kacpra Płazy, przy współpracy Rafała Brzejszczaka, Piotra Kittela, Leszka Kotlewskiego, Adama Myrty, Joanny Wichy i Piotra Wronieckiego. Jest to książka bardzo potrzebna i godna wydania, którą czyta się z ogromnym zainteresowaniem. Szeroko naświetla dzieje prowadzonych w Wietrzychowicach badań archeologicznych, tych u zarania, jak i obecnych, badań wplecionych w historię i rozwój regionu. Opracowanie to ma charakter wyczerpujący, zostało dobrze udokumentowane wynikami wykopalisk, badaniami naukowymi i archiwalnymi. To duża zaleta książki.

Trzeba od razu zastrzec, że autorzy przystąpili do tego opracowania z niezwykłą pieczołowitością i starannością, dzięki czemu powstała książka, na którą obok przypomnienia dziejów badań z przeszłości składają się informacje o aktualnie prowadzonych badaniach archeologicznych i – co równie ważne – w której zaprezentowane zostały kierunki dalszych poszukiwań i prac organizacyjnych związanych z istnieniem Parku Kulturowego w Wietrzychowicach.

Znaczenie omawianego opracowania jest duże, gdyż jak twierdzą badacze, „kujawskie piramidy” (taka nazwa stosowana jest nie bez powodu i kojarzy się z piramidami egipskimi) to przykład bardzo rzadko spotykanej w Polsce pozostałości obrzędu pogrzebowego z okresu neolitu, czyli młodszej epoki kamienia, poprzedzającej epokę brązu. Jego charakterystyczne cechy to uprawa roślin i hodowla zwierząt oraz stałe osady. Grobowce stanowią dowód obecności na tych ziemiach dość rozwiniętych kultur w pradziejach ludzkości. Właśnie w epoce neolitu, ludność mieszkająca w osadach wyrabiała charakterystyczne lejkowate naczynia oraz narzędzia z kamienia, gdy po lasach biegały wymarłe obecnie zwierzęta, a bogaty system wyobrażeń silnie wiązał się z wiarą w życie pozagrobowe. Takie grobowce zachowały się w różnym stanie w miejscu, gdzie obecnie funkcjonuje Park Kulturowy Wietrzychowice i w położonym niedaleko Sarnowie, w gminie Lubraniec.

Ten, kto odwiedził już Wietrzychowice, wie, że wcześniej rezerwat archeologiczny, a obecnie Park Kulturowy, wywiera duże wrażenie na gościach. Można w nim obejrzeć starożytne budowle będące pozostałościami grobowców megalitycznych powstałych 3 000 lat p.n.e., czyli wcześniej niż piramidy w Egipcie. Obiektów jest kilka, konkretnie 5 rozlokowanych na dość rozległym terenie. Przy każdym z nich znajdują się tablice informacyjne z bogatymi notami archeologicznymi.

Omawiana książka poświęcona dziejom grobowców kujawskich, posiadając wszelkie walory pracy naukowej, napisana została w formie niezwykle przystępnej. Konstrukcja opracowania jest niezwykle rozbudowana i składa się ze: wstępu, czterech głównych (choć niewymienionych enumeratywnie) rozdziałów, a następnie dołączonych jeszcze części zawierających: streszczenie w wersji an-

gielskiej, kalendarium grobowców kujawskich i biogramy ich badaczy. Całość opracowania zamyka wykaz ważniejszych pozycji literatury przedmiotu.

W części pierwszej zatytułowanej *O grobowcach kujawskich i Parku Kulturowym Wietrzychowice* znajduje się 8 podrozdziałów, przy czym podrozdział szósty podzielony został jeszcze na kolejne 6 części. Ta nieco skomplikowana konstrukcja jest jednak bardzo klarowna i ułożona na podstawie logicznych i naukowych przesłanek.

W podrozdziale nazwanym *Kilka słów wprowadzenia* została przedstawiona interpretacja parków kulturowych w obecnej praktyce prawnej i ich rola w zachowaniu dziedzictwa kulturowego. Właśnie w takim celu został powołany Park w Wietrzychowicach. Ponadto w tym fragmencie publikacji znajduje się informacja dotycząca pochodzenia megalitów i ich występowania nie tylko na obszarze Polski, ale również w różnych regionach Europy. Autorzy przedstawiają także ich funkcje w życiu społeczności neolitycznych, z których najważniejsza dotyczyła miejsca pochówku zmarłych i odprawiania ceremonii pogrzebowych, ale mówią też o innych. Grobowce stanowiły bowiem także symbol przynależności danego terenu do konkretnej grupy mieszkańców, a ponadto były swoistymi drogowskazami prowadzącymi do dogodnych miejsc przepraw przez doliny.

W drugim podrozdziale *Żale i groby olbrzymów* autorzy podejmują próbę uporządkowania (w ujęciu chronologicznym) wiedzy o identyfikowaniu miejsc, gdzie występowały grobowce megalityczne często zwane megalitami kujawskimi. Badacze przypominają, że zainteresowanie megalitami zawdzięczamy rodzącej się inteligencji z połowy XIX w. Wymienia się jednocześnie tych prekursorów badań, którzy z lepszym lub gorszym przygotowaniem podjęli trud opisu zjawiska. Wśród plejady nazwisk należy wymienić m. in. Maksymiliana Chełmińskiego, Oskara Kolberga, Maksymiliana Boruckiego, Natalię Kicką, Rodericha von Erckert i Leona Kozłowskiego.

Największą jednak rolę w odkryciu, zbadaniu i upowszechnieniu wiedzy o megalitach odegrał prof. Konrad Jażdżewski, który swoją przygodę archeologiczną na Kujawach rozpoczął w 1933 r. w Brześciu Kujawskim. W następnym roku podczas rekonesansu terenów południowych Kujaw dotarł do Wietrzychowic i doceniając znaczenie dla nauki odkrytych tam 6 grobów, tzw. kujawskich, podjął natychmiast starania o ratowanie ich przed zniszczeniem. W 1935 r. Jażdżewski ze swoim już wówczas nieodłącznym współpracownikiem, a później i przyjacielem, Stanisławem Madejskim z Brześcia Kujawskiego, rozpoczęli staranne badania poszczególnych grobowców w Wietrzychowicach, drobiazgowo dokumentując ich przebieg i uzyskane rezultaty. Wartość tych opisów wzbogacają unikalne zdjęcia z badań przechowywane w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi. W latach 1934–1936 Jażdżewski przeprowadził badania jeszcze w dwóch innych

miejsowościach: w Leśniczówce (obecnie Arciszewo) i Obalkach, gdzie znajdowało się kolejnych 7 grobowców. Po kilkuletniej przerwie spowodowanej II wojną światową badania wznowiono na przełomie lat 40. i 50. XX w. Zrealizował je w Gaju i Sarnowie Waldemar Chmielewski, uczeń Jażdżewskiego, który swoje wyniki zawarł w publikacji *Zagadnienia grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań*.

Należy podkreślić, że wielką wartością omawianej publikacji jest uporządkowanie wiedzy o badaniach przeprowadzonych w Wietrzychowicach, w Gaju, Sarnowie i zaprezentowanie ich wyników naukowych. Niebываła w tym zasługa wspomnianego już Jażdżewskiego, który na Kujawy powrócił jeszcze w latach 1967–1969 i wspólnie z gronem współpracowników prowadził kolejne badania, którymi objęto cztery grobowce i tzw. miejsce X, ale był to tylko naturalny pagórek.

Autorzy książki podsumowali niejako tę „historyczną” część narracji o badaniach grobowców na Kujawach stwierdzeniem, że „cały program badań archeologicznych w Wietrzychowicach i Sarnowie został wykonany zgodnie z założeniami kompleksowej ochrony dziedzictwa archeologicznego przedstawionymi przez prof. Jażdżewskiego w pracy – adresowanej głównie do studentów – pt. *Ochrona zabytków archeologicznych. Zarys historyczny*.

Niezwykle istotny wydaje się rozdział zatytułowany *Powrót archeologii do Wietrzychowic*, który został podzielony na sześć dodatkowych podrozdziałów. Przedstawiono w nim ponowne badania na terenie Wietrzychowic, których inicjatorem był Adam Myrta, dyrektor Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Izbicy Kujawskiej, który od wielu lat zajmował się opieką nad grobowcami i prowadził działania zmierzające do upowszechniania w społeczeństwie regionu i Polski informacji o grobowcach megalitycznych w Wietrzychowicach. Badania te podjęte zostały w jakże zmienionych warunkach, albowiem w lipcu 2006 r. poprzez uchwałę rady gminy i miasta z Izbicy Kujawskiej został powołany Park Kulturowy Wietrzychowice. Celem tej decyzji była przede wszystkim ochrona krajobrazu kulturowego i zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami niezwykle charakterystycznymi dla miejscowej tradycji osadniczej. Ponadto 1 stycznia 1999 r. zostało utworzone województwo kujawsko-pomorskie, które – zgodnie z ustawą – ma za zadanie m. in. zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego.

Konieczne jest informowanie o istocie badań powierzchniowych, a następnie wykopaliskowych zrealizowanych przez archeologów z Łodzi w najbliższym otoczeniu grobowców w Wietrzychowicach, do czego zachęcał uprzednio A. Myrta. Chodziło bowiem o znalezienie miejsca lub miejsc, gdzie mieszkali budowniczo wie „kujawskich piramid”. Autorzy tego opracowania wskazują, że archeolodzy

nie mieli z tym najmniejszych problemów, gdyż już po wstępnych badaniach powierzchniowych w latach 2009–2011, na przełomie września i października 2011 r. przeprowadzono kolejne na niewielkim obszarze tuż przy lesie wietrzychowickim i odkryto kilka tysięcy artefaktów archeologicznych świadczących o istnieniu w tym miejscu długotrwałej osady kultury pucharów lejkowatych, której mieszkańcy – wg autorów – uczestniczyli w budowie wietrzychowickich megalitów.

W poszczególnych podrozdziałach autorzy z ogromną skrupulatnością i precyzją przedstawiają realizację w praktyce opracowanego w 2012 r. wieloletniego programu badań archeologicznych w rejonie Parku Kulturowego Wietrzychowice przez Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi oraz Fundację Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego pod kierunkiem dra Piotra Papiernika. W tym programie przewidywano m. in. zdobywanie wiedzy naukowej służącej poznaniu cywilizacji pradziejowych na terenie Kujaw oraz określenie stanu zachowania i występujących zagrożeń dla zabytków. Co najważniejsze dla współczesnych mieszkańców regionu, zaplanowano także prowadzenie prac archeologicznych, które we współdziałaniu z lokalnymi środowiskami mają pozytywnie wpływać na rozwój Parku Kulturowego Wietrzychowice. Jak wskazują w kolejnych częściach autorzy omawianego opracowania, program ten jest konsekwentnie, choć na miarę pozyskiwanych środków finansowych, realizowany. Fundusze pochodzą zarówno z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jak i z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Autorzy podkreślają niezwykłą rolę A. Myrty, który w realizacji idei prof. Jażdżewskiego – idei powołania „wieczystego rezerwatu prehistorycznego” chroniącego grobowce kujawskie – doprowadził do uchwalenia w 2006 r. uchwały Rady Gminy i Miasta w Izbicy Kujawskiej o powołaniu Parku Kulturowego Wietrzychowice. Należy jednak stwierdzić, że realizacja tego dokumentu nie jest pełna, albowiem nie istnieje w praktyce instytucja o tej nazwie, aczkolwiek autorzy posługują się tym sformułowaniem. Jej realnej działalności nie zastąpi Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Izbicy Kujawskiej, który posiada formalne pełnomocnictwo do wypełniania tej funkcji jako placówka posiadająca statutowe zadania, z których jest rozliczana przez mieszkańców gminy. Gdyby taka instytucja została formalnie powołana z własnym statutem i zespołem pracowników, mogłaby liczyć na odrębne coroczne finansowanie przez Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego i byłaby to znakomita promocja Kujaw w skali kraju i międzynarodowej.

Pomijając ten aspekt, podkreślić należy, co też czynią znakomicie autorzy opracowania, jak wielką pracę wykonano, promując działania edukacyjne idei Parku Kulturowego, organizując cykliczny festyn archeologiczny „Wehikuł Czasu” oraz wydając przewodnik *W krainie polskich piramid. Park Kulturowy Wietrzychowice*,

a także szereg mniejszych wydawnictw okolicznościowych, jak np. pocztówki, breloki itp.

Autorzy doceniają także realizację autorskiego projektu opracowanego przez A. Myrtę pt. *Na europejskim szlaku megalitów*, w ramach którego przewiduje się m. in. powstanie wyspecjalizowanego muzeum kultury pucharów lejkowatych, skansenu archeologicznego – w formie „żywej rekonstrukcji” osady kultury pucharów lejkowatych, rekonstrukcji wybranych megalitów z terenu Europy wykonanych w zmniejszonej skali oraz utworzenie Alei Profesora Konrada Jażdżewskiego i Stanisława Madejskiego – zasłużonych dla neolitu kujawskiego, która ma być hołdem dla wybitnych badaczy grobowców kujawskich.

Niezwykle interesująco przedstawia się rozdział *Badania z zakresu archeologii środowiskowej w rejonie Parku Kulturowego Wietrzychowice*, którego autorem jest Piotr Kittel. Prezentuje on specjalistyczne badania z zakresu archeologii środowiskowej w rejonie Parku Kulturowego Wietrzychowice, które wynikają z potrzeby poznania przeszłości człowieka w otaczającym go środowisku przyrodniczym i kulturowym. Autor wyjaśnia, że w obrębie tej dyscypliny można wskazać bioarcheologię, która bada ożywione elementy przyrody, czyli szczątki organiczne i geoarcheologię zajmującą się poznawaniem relacji człowieka z nieożywionymi elementami środowiska, takimi jak: powierzchniowa budowa geologiczna, ukształtowanie terenu, pokrywa glebowa, hydrosfera i warunki klimatyczne. Właśnie takie badania są realizowane, poczynając od 2011 r., w obrębie Parku Kulturowego Wietrzychowice, co jest ogromnym wyzwaniem i stwarza wielką szansę na pełne odtworzenie dawnego środowiska w tym rejonie.

Z kolei Leszek Kotlewski prezentuje w sposób usystematyzowany podejmowane dotychczas działania na rzecz ochrony prawnej grobowców kujawskich w Wietrzychowicach. Przypomina, że już w 1935 r. dzięki zabiegom Jażdżewskiego grobowce w Wietrzychowicach zostały uznane za zabytek przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Było to możliwe dzięki Rozporządzeniu Prezydenta RP z 1928 r. które „ustanawiało jedną formę ochrony, czyli orzeczenie władzy konserwatorskiej pierwszej instancji stwierdzające wartość zabytkową przedmiotu”.

W tym kontekście autor powołuje się na odpis pisma Wojewody Łódzkiego z 24 października 1936 r. do Starosty Powiatowego w Kole, w którym nakazywał staroście

zgłosić wnioski w Wydziale Hipotecznym Sądu Grodzkiego w Kole, w dziale III księgi gruntowej (wieczystej) majątku Wietrzychowice, gminy izbickiej, pow. kolskiego, który to majątek stanowi własność Adolfa Boehmera, odnośnie uznania za zabytek cmentarzyska przedhistorycznego z młodszej epoki kamiennej znajdującego się na terenie wspomnianego majątku.

Wg L. Kotlewskiego jest to dowód, że grobowce w Wietrzychowicach zostały wpisane do rejestru zabytków w 1935 r. Stało się to ponownie w 1968 r., pod nr 103/A rejestru prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

Wreszcie w 2006 r. Rada Gminy i Miasta Izbicy Kujawskiej podjęła na posiedzeniu 18 lipca uchwałę o utworzeniu Parku Kulturowego Wietrzychowice. Było to możliwe dzięki ustawie sejmowej z 2003 r. która dawała podstawy do tworzenia instytucji w celu stosowania ochrony zabytków w takiej właśnie formie. Celem tej uchwały była przede wszystkim ochrona krajobrazu kulturowego i zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami niezwykle charakterystycznymi dla miejscowych tradycji osadniczej. Warto też podkreślić, że – obok Stonehenge w Wielkiej Brytanii oraz Carnac we Francji – obiekty megalityczne znajdujące się w Wietrzychowicach i oddalonym o 20 km Sarnowie (9 grobowców) są jedynymi tak niepowtarzalnymi w całej Europie!

W końcowej części książki znajduje się streszczenie w języku angielskim ukazujące historię badań grobowców kujawskich oraz ich stan aktualny. Ma to duże znaczenie, gdyż teren Parku Kulturowego Wietrzychowice jest coraz liczniej odwiedzany przez historyków i turystów, w tym także z zagranicy, dzięki czemu mogą oni bezpośrednio zapoznać się z informacjami zamieszczonymi w książce. Autorzy dziękują też instytucjom i mieszkańcom Izbicy Kujawskiej i jej okolic, którzy uczestniczyli w badaniach wykopaliskowych prowadzonych przez Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne z Łodzi w okresie od 2011 r.

W zakończeniu tego niezwykle interesującego opracowania zamieszczono kalendarium grobowców kujawskich zawierające zestawienie najważniejszych wydarzeń w ujęciu chronologicznym, ukazujące czas budowy, a następnie badania dziejów tych megalitów, kalendarium kończące się na 2017 r., kiedy to odbyła się konferencja naukowa w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego *Park Kulturowy Wietrzychowice. Na europejskim szlaku megalitów*.

Warto także wskazać, że na potrzeby publikacji sporządzono 8 biogramów osób, które bezpośrednio zajmowały się badaniem przeszłości grobowców w Wietrzychowicach, Gaju i Sarnowie. Należą do nich: Natalia Kicka, Roderich von Erckert, Leon Kozłowski, Konrad Jażdżewski, Stanisław Madajski, Waldemar Chmielewski, Lidia Gabałówna i Henryk Wiklak.

Całość omawianego opracowania zamyka wykaz ważniejszych pozycji literatury związanej z badaniem grobowców kujawskich. Zawiera on zestawienie kilkudziesięciu samodzielnych opracowań i artykułów naukowych omawiających od XIX. w. aż do lat współczesnych problematykę grobowców kujawskich.

Wśród widocznych zalet prezentowanej książki na szczególne podkreślenie zasługują: solidna podstawa źródłowa, interdyscyplinarny charakter badań oraz

zrozumiały język użyty do opisanie historii i dzisiejszej rzeczywistości. Te zauważalne zalety powodują, że książkę czyta się z niesłabnącym zainteresowaniem. Wreszcie dodać trzeba, że prezentowana praca posiada rzadki walor publikacji naukowej i popularnej zarazem. Czyta się ją szybko i dobrze, dodatkowym atutem są zdjęcia, zarówno czarno-białe, z przeszłości, jak i kolorowe, wśród których znajdują się także unikatowe fotografie z przeprowadzonych w Wietrzychowicach badań, jak również te wykonane współcześnie, dokumentujące prace w ostatnich latach. Cała książka z twardą okładką w ciekawym formacie jest znakomitą formą promocji Parku Kulturowego, jak i wydawców, czyli Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi i Fundacji Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego. Podsumowując, podkreślić należy, że publikacja ta może stanowić przykład, jak powinno się tworzyć monografię tego typu. Dzięki utrzymaniu jej w konwencji popularnonaukowej czytelnik nie odczuwa zmęczenia, a raczej doznaje zaciekawienia. Jest to praca potrzebna i godna opublikowania.

Władysław Kubiak (Włocławek)

„Studia Włocławskie”, t. 20, 2018, 691, [1] ss.

Ukazujące się od 1998 r. czasopismo naukowe „Studia Włocławskie” wydawane jest przez Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Opublikowany w 2018 r. tom 20 ma w podwójnym aspekcie charakter jubileuszowy. Po pierwsze upamiętnia 20 lat istnienia czasopisma, po drugie – jubileusz instytucji naukowej, która go wydaje. Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku jest bowiem kontynuacją Towarzystwa Teologicznego we Włocławku, które powstało 90 lat temu, w 1928 r.

Opublikowany tom składa się z trzech części zawierających w sumie 33 artykuły:

- 1) artykuły związane tematycznie z jubileuszem Towarzystwa Teologicznego we Włocławku (s. 9–220),
- 2) artykuły filozoficzne i teologiczne na różne konkretne tematy (s. 223–552),
- 3) *Vladislaviensia* – zawierające artykuły o tematyce włocławskiej (s. 555–656).

Całości tomu dopełnia sprawozdanie z działalności Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w 2017 r. oraz dział recenzji.

W pierwszej części czasopisma znalazło się dziewięć artykułów. Najpierw ks. prof. Kazimierz Panuś, prezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego, przedstawił dzieje tego towarzystwa, powstałego w 1924 r. we Lwowie, a obecnie mającego swoją siedzibę w Krakowie (*Polskie Towarzystwo Naukowe z biegiem lat, z biegiem dni*, s. 9–24), w ramach którego powstało pierwotnie Towarzystwo Teologiczne we Włocławku jako jego oddział, a potem się usamodzieliło. W ostatnich latach Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium we Włocławku zostało zaakceptowane ponownie jako oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego, zachowując jednocześnie swoją odrębność.

Z kolei ks. dr. hab. Kazimierz Skoczylas przedstawił dzieje i działalność Związku Zakładów Teologicznych im. św. Jana Kantego w Polsce (s. 25–42), powstałego we Włocławku w 1921 r., łączącego wyższe seminaria duchowne oraz wydziały teologiczne na uniwersytetach, przede wszystkim w celu jednolitej organizacji nauczania i wychowania w tych zakładach. Można zatem powiedzieć, że Związek Zakładów Teologicznych był bliźniaczą instytucją w stosunku do Polskiego Towarzystwa Teologicznego, które zajmowało się przede wszystkim organizacją działalności naukowej.

Omówienie powstania Towarzystwa Teologicznego we Włocławku, jego działalności w pierwszym okresie oraz jego przekształceń znalazło się w artykule ks. mgr. Kazimierza Rulki – *Towarzystwo Teologiczne we Włocławku (1928–1939) i nieformalna kontynuacja jego działalności w okresie powojennym (1963–1973)*, s. 43–68. Artykuł został ubogacony przez dołączenie dwóch załączników: 1) Statutu Towarzystwa Teologicznego we Włocławku z 1929 r., niedawno odnalezionego w zbiorach Archiwum Państwowego w Toruniu Oddział we Włocławku (s. 63–66); 2) wykazu referatów wygłoszonych na spotkaniach naukowo-dyskusyjnych w latach 1928–1939 i 1963–1973 (s. 66–68).

Klub naukowo-dyskusyjny „Krag” na drodze odradzającego się Towarzystwa Teologicznego we Włocławku to tytuł artykułu (s. 69–86) ks. dr. hab. Zdzisława Pawlaka, będącego sekretarzem tego klubu przez cały czas jego funkcjonowania (1979–1984). Autor omówił w nim m. in. obszernie tematykę spotkań naukowych w tym okresie.

Trzydzieści trzy lata (1984–2017) formalnego egzystowania i działalności Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku zaprezentował obecny jego prezes, ks. dr. hab. Lech Król (s. 87–110). Działalność towarzystwa ukazał według kolejnych jego zarządów, omówił też kolejne statuty organizacji: z 1985 r., z 1993 r. i z 2017 r. We wnioskach wskazał na kierunki rozwoju działalności na przyszłość.

Dopełnieniem powyższego artykułu jest opracowanie pt. *Tematyka spotkań Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w latach 1984–2017* autorstwa sekretarza towarzystwa, ks. dr. hab. Janusza Boruckiego (s. 111–128). Odnotował on 121 udokumentowanych w tym czasie spotkań naukowych, czyli przeciętnie 3–4 spotkania rocznie, a wygłoszone referaty podzielił na 14 dziedzin wiedzy, wśród których znajdują się: 1) biblistyka, 2) patrologia (literatura starochrześcijańska), 3) teologia dogmatyczna, ekumenizm, dialog religijny, 4) teologia moralna, 5) liturgika, 6) teologia pastoralna, 7) teologia duchowości, 8) kaznodziejstwo, 9) pedagogika i katechetyka, 10) prawo kanoniczne, 11) historia i historia Kościoła, 12) nauki społeczne, 13) filozofia, 14) religioznawstwo. Wykaz ten uwidacznia, że najwięcej referatów wygłoszono z historii i historii Kościoła (21), filozofii (20) oraz szeroko rozumianej teologii pastoralnej (18); brak natomiast referatów z teologii fundamentalnej.

Trzy następne opracowania dotyczą zawartości czasopisma TTN WSD – „Studiów Włocławskich”. Zostały w nich omówione artykuły z niektórych dziedzin nauki. Oprócz zaprezentowanych poniżej można dodać, że na łamach „Studiów Włocławskich” opublikowano też wiele tekstów na temat prawa kanonicznego, nieco mniej, ale też sporo z zakresu biblistyki. Można je będzie omówić w następnych tomach.

Ks. dr. hab. Wojciech Hanc, znany włocławski teolog ekumenista, przedstawił opracowania dotyczące ekumenizmu i ekumenicznego wymiaru prawd teologicznych (s. 129–152). Znaczny wkład z tej dziedziny na łamach „Studiów Włocławskich” zostawiło dwóch autorów: ks. dr. hab. Wojciech Hanc i dr Roman Małecki (każdy z nich po osiem artykułów). Obok nich pojedynczymi artykułami zaznaczyli się początkujący teologowie: ks. mgr Marcin Pachliński, ks. dr Tomasz Chlebowski, ks. dr Michał Sadowski i ks. dr Andrzej Tomalak. W sumie z tej dziedziny na łamach „Studiów Włocławskich” zostało opublikowanych 20 artykułów.

Artykuły z zakresu teologii moralnej oraz teologii duchowości na łamach „Studiów Włocławskich” omówił ks. prof. Ireneusz Werbiński, znany teolog duchowości (s. 153–180). Odnotował i omówił 12 artykułów z zakresu teologii moralnej, napisanych w większości przez dwóch moralistów włocławskich: ks. dr. hab. Jacka Szymańskiego i ks. dr. Artura Niemirę, oraz 66 artykułów z teologii duchowości (daje to przeciętnie 3–4 artykuły w każdym tomie), napisanych także w znacznej mierze przez dwóch autorów włocławskich, m.in. przez ks. prof. Ireneusza Werbińskiego i ks. dr. hab. Lecha Króla.

Najwięcej miejsca w „Studiach Włocławskich” zajmuje, co jest samo przez się zrozumiałe, tematyka włocławska. Przeznaczono dla niej specjalny dział zatytułowany *Vladislaviensia*. Ks. dr Henryk Witzak, obecnie wiceprezes włocławskiego Teologicznego Towarzystwa Naukowego, przedstawił tę tematykę na łamach

„Studiów Włocławskich” w latach 1998–2017 (s. 181–220) w trzech aspektach: 1) autorzy i ich artykuły, 2) profesje autorów artykułów i owoc ich pracy, 3) słowa kluczowe. Okazuje się, że w ciągu 19 lat na łamach „Studiów Włocławskich” 62 autorów zaprezentowało 166 artykułów o tematyce włocławskiej, czyli przeciętnie blisko dziewięć artykułów w każdym roczniku.

Zestaw artykułów z tematyki włocławskiej powiększa się o pięć artykułów opublikowanych w obecnym, omawianym tomie „Studiów Włocławskich”.

Pierwszym z nich jest tekst ks. dr. hab. Witolda Kujawskiego pt. *Zmiany przynależności parafii między diecezjami płocką i włocławską w ciągu dziejów* (s. 555–574). Autor, będący niekwestionowanym autorytetem w tej tematyce, posiada w swym dorobku kilka poważnych opracowań o parafiach diecezji włocławskiej (ostatnio trzy okazały tomy: jeden ukazujący dzieje parafii archidiakonu kruszwickiego i włocławskiego, drugi – parafie archidiakonu pomorskiego, trzeci – parafie diecezji włocławskiej w fazie kalisko-kujawskiej, czyli w latach 1818–1925).

Następnymi artykułami w tym dziale są: dr. hab. Krzysztofa Kaczmarka *Święcenia duchowieństwa przez biskupa Andrzeja Zebrzydowskiego w 1550 r.* (s. 575–590), ks. dr. hab. Janusza Gręźlikowskiego *Sprawy małżeńskie prowadzone przez Sąd Kościelny Diecezji Włocławskiej w latach 1992–2017* (s. 591–616), mgr Barbary Greli *Przyczynek do badań nad działalnością fundacyjną biskupa Wawrzyńca Gembickiego* (s. 617–628), ks. dr. Antoniego Ponińskiego *Kapłani pracujący w diecezji włocławskiej doświadczeni komunizmem sowieckim* (s. 629–656). Autor poświęca więcej uwagi trzem kapłanom z tej grupy: Antoniemu Borysewiczowi, Janowi Świdierskiemu i Wiktorowi Kryweńczykowi.

Dziewiętnaście artykułów omawianego tomu znalazło się w drugiej części, która jest przeznaczona na różne artykuły, przeważnie z teologii i filozofii. Redakcja nie planuje tematyki poszczególnych tomów i nie zamawia zaplanowanych artykułów, ponieważ przekraczałoby to jej możliwości; czasem tylko sugeruje niektórym autorom podjęcie konkretnych tematów. W związku z tym kolejne roczniki tego czasopisma nie są tomami tematycznymi. Teksty, które napłynęły w ciągu roku, układa w tym dziale w kolejności przyjętej od początku istnienia czasopisma, a uwidocznionej w wyżej omówionym opracowaniu autorstwa ks. Janusza Boruckiego.

Znalazły się tu zatem następujące artykuły: o kobietach w genealogii Jezusa (Tamar, Rahab, Rut, Batszeba, Maryja) ks. dr. Stanisława Jankowskiego SDB (s. 223–242), ks. dr. Andrzeja Tomalaka *Relacje między Stolicą Apostolską a Patriarchatem Moskiewskim, Zarys sytuacji po upadku „żelaznej kurtyny”* (s. 243–268), ks. dr. Michała Sadowskiego *Deklaracja „Nostra aetate” w świetle nauki Koranu. Podobieństwa i różnice doktrynalne* (s. 269–282), ks. prof. Jerzego Szymika *Szukać z wiarą, przyjąć z odwagą. Prawda jako kamień węgielny chrześcijaństwa* (s. 283–292).

Z kolei znajdujemy dwa artykuły dotyczące Miłosierdzia Bożego: ks. prof. Czesława Parzyszka SAC *Miłosierni jak Ojciec – „miłosierni czynem”* (s. 293–308) i ks. dr. Artura Niemiry *Miłosierdzie w nauczaniu papieża Franciszka do młodzieży z okazji XXXI Światowego Dnia Młodzieży Kraków 2016* (s. 309–324). Bardzo zwięzły i treściwy artykuł ks. dr. Mateusza Potocznego omawia temat: *Objawienia prywatne. Ich rola w życiu Kościoła i proces teologicznej weryfikacji* (s. 325–346).

Dwa artykuły dotyczą teologii duchowości: ks. dr. Arkadiusza Kruka *Święta Teresa od Dzieciątka Jezus jako kierownik dusz* (s. 347–360) i bp. prof. Henryka Wejmana o ewangelizacyjnym wymiarze posługi kapłana (s. 377–390), dwa – teologii pastoralnej: ks. prof. Jana Kazimierza Przybyłowskiego *Komunikacja w nowej kulturze i w Kościele* (s. 361–376) oraz ks. dr. hab. Piotra Kulbackiego *Misja Kościoła w interpretacji ks. Franciszka Blachnickiego, założyciela Ruchu Światło–Życie* (s. 519–538), jeden homiletyki – ks. dr. hab. Henryka Sławińskiego *Głoszenie Chrystusa przez słowo pisane* (s. 391–406) i jeden pedagogiki – ks. prof. Jerzego Bagrownicza *Ks. Franciszek Blachnicki – w służbie pedagogii* (s. 497–518).

W tomie znajdują się także dwa artykuły z prawa kanonicznego: ks. dr. hab. Krzysztofa Graczyka *Rodzina dysfunkcyjna i jej wpływ na rozwój zaburzeń zachowania osoby w kształtowaniu dojrzałości osobowościowej do małżeństwa* (s. 407–432) i o. prof. Zbigniewa Suheckiego OFMConv *Ustawy prawa karnego w odniesieniu do przestępstw przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu po promulgacji Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.* (s. 433–444).

Trzy artykuły w tym tomie dotyczą historii Kościoła: ks. dr. hab. Józefa Dębińskiego *Udział Kościoła w zjednoczeniu Europy po II wojnie światowej* (s. 445–464), abp. dr. hab. Mariana Gołębiewskiego *(Archi)diecezja wrocławska w rozwoju historycznym* (s. 465–480) i ks. dr. hab. Tomasza Kaczmarka *Wileński męczennik – bł. ks. Henryk Hlebowicz (1904–1941)* (s. 481–496) i wreszcie jeden katolickiej nauki społecznej – mgr. Pawła Orłowskiego *Lider a zarządzanie według Tomasza z Akwinu* (s. 539–552).

Ze sprawozdania z działalności wrocławskiego Teologicznego Towarzystwa Naukowego w 2017 r. (s. 659–668) dowiadujemy się, że w tym roku odbyły się cztery spotkania naukowe, z czego trzy o charakterze wykładów otwartych: 22 lutego ks. dr. hab. Kazimierz Skoczylas przedstawił temat *Wybrane wartości religijno-moralne młodzieży Kujaw wschodnich* na podstawie wyników swoich badań; 14 czerwca referat nt. *(Archi)diecezja wrocławska w rozwoju historycznym* wygłosił abp. dr. hab. Marian Gołębiewski; 10 października, z okazji 500-lecia Reformacji, zostały przedstawione dwa referaty: ks. mgr. Dawida Mendroka *Gdyby dzisiaj żył Marcin Luter, co znalazłoby się w jego tezach*, ks. dr. hab. Wojciecha Hanca *Marcin Luter z perspektywy ekumenicznych dialogów*; 15 listopada referat pt. *Osoba i dzieło ks. Franciszka Blachnickiego w 30. rocznicę jego śmierci* wygłosił ks. dr. Marek Sędek, moderator generalny Ruchu Światło–Życie.

Całości tomu dopełniają trzy recenzje następujących pozycji: S. Stefaniak, *Po-stawy duchowieństwa katolickiego wobec systemu komunistycznego w Polsce w latach 1944–1956*, Lublin 2017 – rec. ks. A. Ponińskiego (s. 669–674); J. Nowak, *Das Todesverständnis in der Eschatologie von Ladislaus Boros, Karl Rahner und Gisbert Greshake. Eine dogmatisch-anthropologische Studie*, Herne 2016 – rec. ks. I. Werbińskiego (s. 674–678); M. Gołębiwski, *Dziennik pisany sercem (I) Silva rerum*, Wrocław 2017 – rec. ks. K. Rulki (s. 678–681). Wydaje się jednak, że w „Studiach Włocławskich” powinno być więcej recenzji i redakcja powinna o to zabiegać, szczególnie o recenzje publikacji z zakresu tematyki włocławskiej.

Spośród 33 autorów, którzy opublikowali swoje opracowania w tym tomie „Studiów Włocławskich”, 21 należy do włocławskiego środowiska naukowego lub z niego się wywodzi (63,6%), 12 natomiast nie jest z nim związanych (36,4%), w tym jeden autor pochodzi z zagranicy (Rzym).

Chociaż „Studia Włocławskie” są zasadniczo czasopismem o profilu filozoficzno-teologicznym, od początku publikują na swych łamach także artykuły o tematyce historycznej, przede wszystkim dotyczące diecezji włocławskiej, w tym także Kujaw i ziemi dobrzyńskiej, które od wieków są połączone różnymi więzami z tą diecezją.

ks. Kazimierz Rulka (Włocławek)

Zbigniew Piotr Soltysiński, *Dwory szlacheckie powiatu aleksandrowskiego*, Wydawnictwo „Krukowiak” działające pod patronatem Kujawsko-Pomorskiego Stowarzyszenia Kulturalnego z siedzibą w Redczu Krukowym, Osłonki 2018, ss. 304

Problematyka dworów i pałaców w Polsce w dostępnej literaturze zajmuje unikatowe miejsce, stale ich liczba ulega zmniejszeniu, tak jak i stan dworów po czasach minionych spowodowany m. in. dewastacją substancji mieszkaniowej, brakiem odpowiedniej opieki konserwatorskiej, często wręcz popada w ruinę, która kończy się rozbiórką głównie ze względów bezpieczeństwa. Taki obraz stanu założeń dworskich w Polsce trwa nieprzerwanie od zakończenia II wojny światowej. Pomimo iż dwory w Polsce są zewidencjonowane przez państwowe służby

konserwatorskie, jednak brak możliwości wspierania finansowego przez państwo powoduje, iż poszczególne rezydencje będące własnością prywatnych właścicieli, bądź samorządów lokalnych czy instytucji państwowych, tracą na znaczeniu, głównie architektonicznym, w porównaniu z funkcją, jaką w przeszłości spełniały. Dlatego też istotne okazują się inicjatywy społeczne podejmowane zarówno na rzecz popularyzowania dorobku znakomitych rodów szlacheckich i magnackich, przyczyniających się do rozwoju Rzeczypospolitej w minionych wiekach, jak i w celu uchronienia od zapomnienia dziejów dworów i pałaców stanowiących o naszej przeszłości oraz teraźniejszości wielu miejscowości.

Kujawy wschodnie również posiadają wiele dworów, które – podobnie jak w całej Rzeczypospolitej – odgrywały w przeszłości, ważną funkcję polityczną, społeczną i gospodarczą dzięki m.in. właścicielom wybitnych rodów.

Zbigniew P. Sołtysiński jest jedną z nielicznych postaci, którym głęboko na sercu leżą problemy związane z historią małych ojczyzn. Nie będąc z wykształcenia historykiem, autor zajął się gromadzeniem wszelkich śladów związanych z dziejami dworów w powiecie aleksandrowskim. Począwszy od poczynionych kwerend w archiwach państwowych i kościelnych, dotarł także do dokumentacji będącej w posiadaniu wrocławskiej Delegatury Kujawsko-Pomorskiego Konserwatora Zabytków, a także wielu osób prywatnych, które oprócz fotografii przekazały istotne informacje o dziejach i teraźniejszości poszczególnych dworów.

Jak podkreśla się w *Słowie wstępnym*: „zamierzeniem było, aby publikacja ta posłużyła jako przewodnik na trasie wycieczek turystycznych i po historii miejsc, o których [pisze autor]. Popularyzacja tematyki dworów powiatu aleksandrowskiego, ma na celu również ochronę ich przed zapomnieniem i zniszczeniem, co jest zawsze wielką stratą dla lokalnej tradycji kultury”. Jak podaje Sołtysiński, na terenie powiatu aleksandrowskiego po II wojnie światowej dwory w Poczalkowie, Gosłowicach i Służewie uległy spaleni. Z kolei dwory w Kalinowcu, Krużynku, Marszałkowie, Niszczewach, Siniarzewie, Wagańcu uległy całkowitemu zniszczeniu. Niektóre dwory popadają w ruinę i grożą zawaleniem. Wiele obiektów pozostających własnością samorządów pełni funkcję mieszkalną lub znajdują się w nich domy pomocy społecznych i przychodnie lekarskie.

Całość opracowania podzielona jest na trzy główne działy. Część pierwsza obejmuje zagadnienia związane z dziejami Rzeczypospolitej od czasów najdawniejszych, aż do końca XX wieku. Główna część opracowania dotyczy katalogu dworów szlacheckich w powiecie aleksandrowskim. Łącznie autor omówił 40 obiektów rezydencjalnych w porządku alfabetycznym, zamieszczając jednocześnie wykaz źródeł, opracowań, map, a także informacji zaczerpniętych z internetu oraz pochodzących z przeprowadzonych wywiadów. Na podkreślenie zasługują liczne zdjęcia ilustrujące omawiane założenia rezydencjalne, a pocho-

dzące zarówno ze zbiorów własnych, instytucji państwowych, samorządowych, jak i od osób prywatnych.

Nieodłączną częścią każdego dworu był park. Autor podczas omawiania poszczególnych rezydencji również podejmuje to zagadnienie, niezależnie od tego, czy założenia parkowe jeszcze istnieją, czy też pozostawiły swój ślad jedynie w postaci materiałów archiwalnych. Trzecią część publikacji Sołtysiński zatytułował: *Pozostałe majątki, folwarki i wsie na terenie powiatu aleksandrowskiego wymienione w źródłach historycznych*. Takich obiektów autor wylicza 76. Podaje przy każdym z nich krótką historię wsi, jej przynależność administracyjną oraz wykaz źródeł i opracowań naukowych, w których znajdują się wzmianki o omawianych miejscowościach. W końcowej części książki autor załącza indeks nazwisk, indeks osób upamiętnionych w *Polskim słowniku biograficznym*, a także słownik terminów architektonicznych.

Konkludując, należy podkreślić duży wkład autora w przybliżenie czytelnikom wiedzy o roli dworów w historii Polski, a przede wszystkim o doniosłej funkcji, jaką spełniały omawiane rezydencje w społecznościach lokalnych poszczególnych miejscowości.

Stanisław Kunikowski (Ciechocinek)

Władysław Kubiak, Adam Wróbel, *Dzieje Gminy Wielgie*, Wyd. EXDRUK Spółka Cywilna Wojciech Żuchowski, Adam Filipiak, Włocławek 2018, ss. 962

Gmina Wielgie, położona w południowej części ziemi dobrzyńskiej, a będąca przedmiotem niniejszego opracowania, należy do powiatu lipnowskiego (województwo kujawsko-pomorskie) stanowiąc 13,18% jego powierzchni, w tym 73% – użytki rolne, a 16% – użytki zielone. Liczy ponad 6 tys. mieszkańców, ma typowo rolniczy charakter.

Licząca ponad 962 strony publikacja autorstwa Władysława Kubiaka i Adama Wróbla to całościowe opracowanie dziejów gminy Wielgie, które wypełnia lukę w dotychczasowych opisach tej części ziemi dobrzyńskiej. Na uwagę zasługuje duży wysiłek autorów w odtworzeniu wielu dotychczas nieznanych w środowisku szczegółów z dziejów gminy i okolic. Choć nie ustrzegli się pewnych usterek i mankamentów, to nie wypaczają i nie zakłamuja historii tego terenu.

W pierwszym rozdziale zostało omówionych wiele różnorodnych zagadnień i pewnie dlatego posiada on zbyt ogólnikowy tytuł – *Wielgie*. Całość została podzielona na pięć podrozdziałów, z których każdy prezentuje inny temat, m.in. przebieg badań archeologicznych na omawianym terenie (s. 27–46), opracowanie i zatwierdzenie przez radnych herbu i flagi gminy Wielgie (s. 171–176), historię niektórych właścicieli tamtejszych majątków oraz poszczególnych wsi (s. 220–272). Szczególnie dużo miejsca, bo ponad sto stron (s. 46–171) poświęcono etymologii nie tylko wielickich nazw miejscowości, ale także nazw jezior, rzek i strumieni. Wyraźnie daje się zauważyć, że to zagadnienie opracował polonista, który jest doskonale zorientowany w temacie i często swoimi rozważaniami wkracza w sferę nauki bliską raczej językoznawcom onomastykom, a dokładniej zajmującym się toponimami. Wystarczy jako przykład podać choćby podawanie funkcji nieistniejącego już dziś przyrostka dzierżawczego – j (np. s. 60, 61, 62, 75) czy wspomnianie o rzeczownikowej odmianie przymiotników (np. s. 60). Autor najpierw dokonał ogólnej charakterystyki klasyfikacji znaczeniowo-słotwórczej nazw miejscowych, a następnie omówił pod tym względem nazwy wsi istniejących na tymże terenie. W swoich rozważaniach często przytacza wiersze znanych osób związanych z gminą Wielgie, jak np. prof. S. Olczaka (s. 102, 103, 104, 136–137) i poetki regionalistki Zofii Czyżyńskiej (s. 159, 160) i jest to w zasadzie zrozumiałe, bo zapewne chce uchronić od zapomnienia tę twórczość. Natomiast pewne zastrzeżenia budzi przytaczanie fragmentów utworów zupełnie niezwiązanych ściśle z gminą Wielgie, jak np. opis matecznika z *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza (s. 141), czy różne opisy wody w twórczości S. Żeromskiego (s. 140–141 – nie podano z jakich utworów pochodzą zacytowane fragmenty).

W rozdziale II zatytułowanym *Przyrodnicze warunki rozwoju gminy Wielgie* została zwrócona uwaga na takie zagadnienia jak: położenie i środowisko geograficzne oraz klimat gminy, a także jej budowa geologiczna i zmiany krajobrazu, jakie zaszły pod wpływem działalności gospodarczej. Należy zaznaczyć, że rozdział, choć niezbyt obszerny, bo liczący 19 stron, zawiera jednak bogaty materiał dokumentacyjny i faktograficzny. Niejednokrotnie jest on cytowany w dużych fragmentach, jak np. opis zagrody i gospodarstwa Szymona Zaremby w Zakrzewie, pochodzący z publikacji z 1899 r. pt. *Nasze wzorowe gospodarstwa włościańskie* opracowanej przez S. Chełkowskiego. Można również zauważyć emocjonalny związek autora z opisywanym terenem, dostrzeganie piękna krajobrazu, o czym świadczą choćby takie sformułowania, jak np. „przynajmniej raz w tygodniu przemierzam teren wielickiej gminy [...] tegoż magicznego obszaru tęsknot” i dalej: „podziwiam piękny krajobraz, dostrzegam wyraźne zmiany” (s. 273).

Kolejnych pięć rozdziałów autorzy poświęcili historii gminy Wielgie w szerokim tego słowa znaczeniu, bo opisali nie tylko wydarzenia historyczne, ale także przy-

należność administracyjną tych terenów, stosunki gospodarczo-społeczne, życie kulturalne, religijne oraz edukację. Całość podzielili na okresy charakterystyczne dla polskiej historii. W rozdziale III opisali czasy od średniowiecza aż do utraty niepodległości w 1795 r., a rozdział zatytułowali *Osadnictwo i stosunki społeczno-gospodarcze do 1795 r.* Trzeba przyznać, że autorzy napotykali na wiele trudności w opisanu życia na wielickich terenach, szczególnie w czasach średniowiecza, gdyż nie zachowały się żadne dokumenty z tamtego okresu. Aby jednak wypełnić tę lukę, starali się dotrzeć do dokumentów archiwalnych (np. Archiwum Główne Akt Dawnych) i opracowań poświęconych ziemi dobrzyńskiej (np. Z. Guldon, Z. Glogera, *Nadwiślańska Gmina Czernikowo*) i opisane tam zagadnienia poprzez analogię odnieść do gminy Wielgie. W niektórych przypadkach określona dziedzinę życia, np. szkolnictwo opisali w sposób bardzo ogólny. Zwrócili także uwagę na skomplikowaną wówczas sytuację ludności zamieszkującej te tereny, która była spowodowana toczącymi się tu licznymi walkami, m.in. w czasie potopu szwedzkiego czy wojny północnej oraz różnymi epidemiami. Oba te czynniki spowodowały śmierć prawie połowy mieszkańców omawianych terenów, co niewątpliwie miało negatywny wpływ na życie gospodarcze.

W rozdziale IV badacze omówili najtragiczniejszy okres w polskiej historii, stąd tytuł: *W latach niewoli narodowej 1795–1918*. Dwa podrozdziały poświęcili udziałowi mieszkańców omawianych terenów w walkach o wolność Polski. Opisali m.in. oddział partyzancki utworzony w 1863 r. przez hrabiego Witolda Miączyńskiego, właściciela Wielgiego oraz zaangażowanie niektórych mieszkańców gminy w działalność żandarmerii powstańczej, którą przez pewien czas kierował Józef Abramowicz, a członkami był Jan Politowski z Zadusznik i Stanisław Sadowski z Wielgiego. W sumie w przygotowaniu i w walkach powstańczych brały udział 34 osoby z gminy Wielgie. W podrozdziale pt. *Wielgie w okresie I wojny światowej* została zwrócona uwaga na odrodzenie się ruchu niepodległościowego wśród mieszkańców, jak np. Polska Organizacja Wojskowa (powstała w 1914 r.).

W tym rozdziale autorzy omówili także kształtowanie się samorządu gminnego w pierwszych latach niewoli i wielkie zmiany w życiu wsi po uwłaszczeniu chłopów, a także zachodzące zmiany narodowościowe związane z kolonizacją niemiecką, emigracją zarobkową ubogich mieszkańców gminy, rozwój szkolnictwa i życie religijne skupione wokół trzech parafii (Wielgie, Zaduszniki, Czarne). Pewnym mankamentem jest zbyt szczegółowe przedstawianie niektórych wydarzeń, jak np. tworzenie samorządów gminnych w oparciu o Kodeks Napoleona (s. 348–350).

W rozdziale V pt. *W Drugiej Rzeczypospolitej* autorzy opisali życie polityczne i społeczne po odzyskaniu niepodległości. Dużo miejsca (czasami za dużo) poświęcili opisowi kształtowania się nowej administracji. Wielgie zostało włączone

do gminy Czarne, (z siedzibą we wsi Wielgie), w powiecie lipnowskim województwa warszawskiego (od 1938 r. – województwo pomorskie).

Jeden z podrozdziałów autorzy poświęcili życiu politycznemu na tych terenach. Główną uwagę zwrócili na ukazanie kolejnych wyborów do sejmu i senatu oraz działających na terenie powiatu lipnowskiego partii; miejscami zagadnienie to zostało potraktowane zbyt obszernie, gdyż nic nie wspomniano np. o organizowaniu jakichkolwiek wieców czy agitacji w poszczególnych kampaniach przedwyborczych. Ważnym aspektem poruszonym w tym podrozdziale jest wojna polsko-bolszewicka w 1920 r. W tym wypadku również uwagę skupiono na opisanie wydarzeń mających miejsce na ziemi dobrzyńskiej i w powiecie lipnowskim. Jedynie w kilku miejscach wspomina się o Wielgiem.

W kolejnych podrozdziałach autorzy opisali skład ludności zamieszkujących omawiane tereny; przeważała ludność polska, ale występowała też ludność niemiecka i nieliczni Żydzi. Pewne zastrzeżenia można mieć do podrozdziału opisującego szkolnictwo, ponieważ zbyt dużo miejsca poświęcono przedstawianiu spraw ogólnych, np. jakie były zadania szkoły czy nauczyciela (s. 406–407). Podobnie jak w poprzednich rozdziałach, także i tutaj jeden z podrozdziałów autorzy poświęcili życiu religijnemu, a dokładniej parafii w Wielgiem, Czarnem, Zadusznikach i Mokowie. Rozdział V kończy opis cmentarzy ewangelickich w Orłowie, Rumunkach Oleszeńskich, Rumunkach Witkowskich i w Teodorowie.

W rozdziale VI autorzy, jak wskazuje tytuł *W latach wojny i okupacji niemieckiej 1939–1945*, opisali wydarzenia związane z II wojną światową. Całość została podzielona na 10 podrozdziałów, w których przedstawiono zdarzenia charakterystyczne dla tamtego okresu, czyli likwidacja polskich urzędów i szkół, wysiedlenia i wywózka miejscowej ludności, aresztowania, eksterminacja nauczycieli i księży. Autorzy zwrócili także uwagę na działalność konspiracyjną, np. Armii Krajowej oraz na straty wojenne w gminie Wielgie. Pewnym mankamentem tego rozdziału jest zupełnie niepotrzebne zamieszczanie w tekście życiorysów niektórych nauczycieli i księży (s. 529–535).

Rozdział VII zatytułowany *Życie polityczne i społeczno-polityczne po 1945 r.* jest najdłuższy spośród pozostałych, ponieważ obejmuje 270 stron. Autorzy dotarli do licznych dokumentów oraz publikacji i szczegółowo opisali ostatnie 50 lat, o czym świadczą zamieszczone w tekście liczne tabele. Swoje rozważania rozpoczęli od przedstawienia sytuacji tuż po wojnie, m.in. kształtowania się władzy samorządowej, na którą wielki wpływ miała PPR, walki z polskim podziemiem (m.in. grupa „Tarzana”, z którą współpracował ks. Józef Żelazek, proboszcz z parafii w Wielgiem od IV–VI 1945 r.), reformy rolnej i przekazanie przybyszom ze Wschodu gospodarstw opuszczonych przez ludność niemiecką. Początkowo Wielgie administracyjnie stanowiło gromadę i jak w poprzednich latach należało

do gminy Czarne (do 1954), w latach 1973–1975 na podstawie sejmowej ustawy stało się gminą należącą do powiatu lipnowskiego w województwie bydgoskim, a następnie województwa wrocławskiego (1975–1978); od 1998 r. przynależy do województwa kujawsko-pomorskiego. W dalszej części rozdziału autorzy opisali funkcjonujące na omawianym terenie m.in. szkoły, straże pożarne, kółka rolnicze, bank, spółdzielnie produkcyjne i inne.

W ostatnim rozdziale – VIII pt. *Współczesna gmina Wielgie* autorzy na 8 stronach dokonali krótkiej charakterystyki współczesnej gminy. Wymienili wsie wchodzące w jej skład, szkoły tutaj funkcjonujące, kluby sportowe, bank, zabytki, a także opisali najładniejsze fragmenty przyrody, wymienili również drogi na terenie gminy: wojewódzkie, powiatowe i gminne.

Trzeba przyznać, że recenzowana publikacja nie tylko ukazuje dokładne wydarzenia dotyczące gminy Wielgie, ale przedstawia je na ogólnym tle historii ziemi dobrzyńskiej. Dzięki temu może być pasjonującą lekturą dla osób, które chciałyby poznać historię Wielgiego, a które tylko amatorsko interesują się przeszłością. Publikacja ta pozwoli im lepiej zrozumieć zachodzące tu procesy i wydarzenia. Z kolei zawodowi historycy, którzy dobrze znają ogólną historię ziemi dobrzyńskiej, będą mieli możliwość uzupełnić swoją wiedzę o wiele szczegółów zawartych w niniejszej książce.

Ks. Józef Dębiński (Toruń)

Z ŻYCIA WŁOCŁAWSKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO

SPRAWOZDANIE ZARZĄDU WŁOCŁAWSKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO Z DZIAŁALNOŚCI ZA ROK 2018

Włocławskie Towarzystwo Naukowe powstało w 1979 r. i jest najstarszą na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej korporacją skupiającą ludzi nauki. Przyszły rok 2019 będzie więc Rokiem Jubileuszowym: to już 40 lat wyteżonej, zaszczytnej i na pewno wielce owocnej pracy dla Włocławka i Regionu.

Na specjalne podkreślenie zasługuje działalność wielu bardzo aktywnych członków naszego towarzystwa, którzy niejednokrotnie organizowali, współorganizowali konferencje naukowe i popularnonaukowe, spotkania, konkursy, uroczystości itp. Ich główną ideą było prezentowanie, popularyzowanie wiedzy o Włocławku oraz o Kujawach i ziemi dobrzyńskiej, a także gromadzenie, udostępnianie własnych zbiorów i opracowań. Temu celowi służyły m. in. następujące podejmowane przedsięwzięcia:

1. Prowadzenie działalności naukowo-badawczej zmierzającej do pogłębiania oraz dokumentowania wiedzy z różnych dziedzin życia społecznego, gospodarczego, historii i kultury regionu kujawsko-dobrzyńskiego.
2. Kontynuowanie działalności wydawniczej, w formie papierowej i elektronicznej, materiałów o dziejach i wydarzeniach z przeszłości oraz współczesnych.
3. Gromadzenie, poszerzanie księgozbioru Biblioteki Naukowej WTN im. Profesora Stanisława L. Bagdzińskiego.
4. Współpraca z władzami: z władzami samorządowymi Włocławka, władzami administracyjnymi oraz samorządowymi województwa kujawsko-pomorskiego, mająca na celu realizację przedsięwzięć naukowych, a w szczególności zapewnienie określonych środków finansowych na ich realizację.
5. Współorganizacja z Kujawską Szkołą Wyższą we Włocławku licznych przedsięwzięć związanych z historią, kulturą, tradycjami Kujaw i ziemi dobrzyńskiej.

6. Prowadzenie zrównoważonej polityki ekonomicznej i finansowej, zmierzającej do pozyskiwania i odpowiedniego wydawania środków na działalność WTN.

Na pewno na szczególną uwagę zasługuje współpraca z Kujawską Szkołą Wyższą we Włocławku oraz z Towarzystwem Miłośników Włocławka, Stowarzyszeniem Króla Kazimierza Wielkiego w Kowalu, Polskim Towarzystwem Geograficznym – Koło we Włocławku, Włocławskim Centrum Edukacji Ekologicznej, Stowarzyszeniem Gmin Ziemi Dobrzyńskiej, Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej, Towarzystwem Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie oraz z włocławskimi instytucjami kościelnymi.

W roku 2018 zarząd WTN odbył siedem posiedzeń i podjął łącznie dwadzieścia dziewięć uchwał (8 lutego na dwóch posiedzeniach zarządu – dziewięć uchwał, 26 kwietnia – siedem uchwał, 4 czerwca – dwie uchwały, 10 lipca – trzy uchwały, 26 października – pięć uchwał, 14 grudnia – 3 uchwały).

Zgodnie z zapisami statutowymi zarząd organizował i nadzorował pracę towarzystwa oraz pełnił funkcję założyciela Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, nadzorując i wydając stosowne uchwały w tym zakresie.

Na podkreślenie zasługuje bardzo dobra frekwencja członków zarządu WTN na powyższych zebraniach, która średnio wynosiła 75%. Umożliwiało to podejmowanie każdorazowo prawomocnych uchwał i obiektywne kierowanie odpowiednimi działaniami Włocławskiego Towarzystwa Naukowego oraz rozpatrywanie wniosków Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku.

4 VI 2018 r. w siedzibie Włocławskiego Towarzystwa Naukowego odbyło się Zwyczajne Walne Zebranie Sprawozdawcze WTN (ZWZS WTN). Zgodnie z protokołem Komisji Mandatowej zgromadzeni członkowie WTN stanowili wystarczające *quorum* do podejmowania prawomocnych uchwał.

W pierwszej części (naukowej) ks. dr hab. Lech Król, prezes Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, wygłosił referat pt. *Działalność Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku na tle innych towarzystw teologicznych w Polsce*.

Część sprawozdawczą Walnego Zebrania otworzył prezes Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, dr Zdzisław Zasada, po czym wybrano przewodniczącego i sekretarza obrad. Nowo wybrany przewodniczący, dr inż. Adam Rejmak, rozpoczął obrady od utworzenia Komisji Mandatowo-Skrutacyjnej, Komisji Uchwał i Wniosków. Na sekretarza obrad wybrano dr Agnieszkę Galczak-Froch.

Zabierając głos, dr Zdzisław J. Zasada w imieniu zarządu WTN złożył sprawozdanie z działalności towarzystwa za 2017 r. Podkreślił najistotniejsze problemy oraz dokonania, jakie zostały zrealizowane w okresie sprawozdawczym.

Fotografia 1. Walne Zebranie Członków WTN, 4 VI 2018 r., ks. dr hab. Lech Król – prezes Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku wygłasza referat naukowy pt. *Działalność Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku na tle innych towarzystw teologicznych w Polsce*

Fotografia 2. Walne Zebranie Członków WTN, 4 VI 2018 r., dr Renata Brzezińska – członek sądu koleżeńkiego przedstawia sprawozdanie z działalności za rok 2017

W ostatniej części obrad przewodniczący Komisji Uchwał i Wniosków dr inż. Adam Rejmak odczytał uchwały podjęte przez Zwyczajne Walne Zebranie Sprawozdawcze oraz wnioski zgłoszone przez członków WTN podczas Zebrania:

- Uchwała nr 1 ZWZS WTN z 4 VI 2018 r. w sprawie przyjęcia sprawozdania zarządu z działalności WTN za rok 2017;
- Uchwała nr 2 ZWZS WTN z 4 VI 2018 r. w sprawie przyjęcia sprawozdania komisji rewizyjnej WTN za rok 2017;
- Uchwała nr 3 ZWZS WTN z 4 VI 2018 r. w sprawie udzielania absolutorium zarządowi Włocławskiego Towarzystwa Naukowego za rok 2017;
- Uchwała nr 4 ZWZS WTN z 4 VI 2018 r. w sprawie przyjęcia planu działalności za rok 2018;
- Uchwała nr 5 ZWZS WTN z 4 VI 2018 r. w sprawie zatwierdzenia planu budżetu WTN na rok 2018;
- Uchwała nr 6 ZWZS WTN z 4 VI 2018 r. w sprawie przyjęcia sprawozdania sądu koleżeńskiego WTN na rok 2017.

Fotografia 3. Walne Zebranie Członków WTN, 4 VI 2018 r., Sala obrad – uczestnicy zebrania

Do ważniejszych przedsięwzięć zrealizowanych przez WTN w roku sprawozdawczym należy zaliczyć:

- współorganizację obchodów jubileuszu pięćdziesięciolecia działalności Koła Polskiego Towarzystwa Geograficznego we Włocławku – 12 lutego;
- objęcie honorowego patronatu nad projektem edukacyjnym *Wspólna przeszłość kluczem do przyszłości* organizowanym przez III Liceum Ogólnokształcące im. Marii Konopnickiej we Włocławku oraz nagrodzenie zwycięzców debaty publikacjami WTN – 1 marca;
- objęcie honorowego patronatu i ufundowanie pucharu dla zwycięskiej drużyny I Ogólnopolskiego Turnieju Klas Mundurowych *ZŁOTOPOLE 2018*, organizowanego przez Kujawską Szkołę Wyższą we Włocławku, przy współpracy z Lipnowskim Klubem Strzeleckim VIS oraz Przedsiębiorstwem Usług Komunalnych – PUK Arena Lipno – 12–13 kwietnia;
- organizację VII Włocławskiego Sympozjum Naukowego o Bezpieczeństwie i Higienie Pracy pt. *Bezpieczeństwo i higiena pracy na budowach* – 20 kwietnia;
- organizację konferencji naukowej *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski* przy współpracy Towarzystwa Naukowego Płockiego, Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku, Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, Miasta Kowala, Muzeum Mazowieckiego w Płocku, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie – 11 listopada;
- promocja VII tomu *Włocławskiego słownika biograficznego* – 3 grudnia.

Fotografia 4. VII Włocławskie Sympozjum o Bezpieczeństwie i Higienie Pracy pt. *Bezpieczeństwo i higiena pracy na budowach*, 20 IV 2018 r., mgr Bartłomiej Daroszewski wygłasza referat pt. *Dokumentacja BHP na budowie*

Fotografia 5. VII Włocławskie Sympozjum o Bezpieczeństwie i Higienie Pracy pt. *Bezpieczeństwo i higiena pracy*, 20 IV 2018 r., Jarosław Redzisz (3M Personal Safety Division Poland Sp. z o. o.) prezentuje narzędzia zabezpieczające pracę na wysokości, z prawej Mateusz Daroszewski – student Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku

Trzeba wspomnieć o znaczącej liczbie innych przedsięwzięć, których inicjatorami lub aktywnymi uczestnikami reprezentującymi WTN byli nasi członkowie:

- dr Zdzisław Jan Zasada brał udział w I Ogólnopolskim Turnieju Klas Mundurowych *ZŁOTOPOLE 2018*, (12–13 kwietnia); uczestniczył w sympozjum z okazji 90. rocznicy powstania Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (19 kwietnia); był pomysłodawcą i głównym organizatorem VII Włocławskiego Sympozjum Naukowego o Bezpieczeństwie i Higienie Pracy (20 kwietnia); uczestniczył w konferencji naukowej pt. *Polska w NATO, NATO w Polsce – taktyczne gwarancje czy strategiczna iluzja* (9 czerwca); brał udział w pracach kapituły oceniającej wnioski o Nagrodę Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego w XVIII edycji; brał udział w XI Zjeździe Kujawiaków (14 lipca), jako reprezentant WTN działał w pracach społecznego komitetu budowy obelisku z tablicą upamiętniającą tragiczne losy siedemdziesięciu włocławian zamordowanych w 1940 r.

w Katyniu, Charkowie, Miednoje, Bykowni; przygotował referat na II Kongresie Towarzystw Naukowych (14–15 września); na zaproszenie władz strażackich powiatu radziejowskiego, brał udział w uroczystości uczczenia 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, wygłaszając referat dot. udziału strażaków w I wojnie światowej; był pomysłodawcą i głównym organizatorem konferencji naukowej pt. *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski* (11 listopada).

- prof. nadzw. dr hab. Stanisław Kunikowski był organizatorem I Ogólnopolskiego Turnieju Klas Mundurowych *ZŁOTOPOLE 2018* (12–13 kwietnia), przewodniczył dwom sesjom podczas II Kongresu Towarzystw Naukowych (14–15 września) oraz przygotował na kongres referat naukowy; brał udział w XI Zjeździe Kujawiaków (14 lipca), jako Redaktor Naczelny Wydawnictw Włocławskiego Towarzystwa Naukowego koordynował działalność wydawniczą towarzystwa, był redaktorem VII tomu *Włocławskiego słownika biograficznego*, który ukazał się w bieżącym roku.
- dr Adam Wróbel wygłaszał referaty podczas spotkań członków Uniwersytetu Trzeciego Wieku, prowadził zajęcia dla seniorów; brał udział w Zgromadzeniu Sprawozdawczym Stowarzyszenia Gmin Ziemi Dobrzyńskiej w Dobrzyńcu nad Wisłą (16 stycznia); był jednym z uczestników sympozjum z okazji 90. rocznicy powstania Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (19 kwietnia) oraz w Jubileuszu 100-lecia Gimnazjum i Liceum Marii Konopnickiej we Włocławku (2 czerwca), był współorganizatorem i przewodniczącym jury XVI Dobrzyńsko-Kujawskiego Konkursu Recytatorskiego w Karnkowie (19 czerwca); przewodniczył jury X Ogólnopolskiego Konkursu Poetyckiego im. Z. Arentowicza we Włocławku (9 maja); przewodniczył jury Konkursu Recytatorskiego *Poezja Wisławy Szymborskiej* w Szkole Podstawowej im. Noblistów Polskich w Chalinie; był autorem tekstu *III Dyktanda Włocławskiego* dla dzieci, adresowanego do uczniów włocławskich szkół podstawowych.
- dr Marek Suszman – był jednym ze współorganizatorów uczczenia przez strażaków z powiatu radziejowskiego 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, która odbyła się w Dobrem.
- dr Zbigniew Brenda jako reprezentant WTN uczestniczył w pracach Lokalnej Grupy Działania Miasta Włocławka, brał udział w uroczystości jubileuszu 50-lecia działalności Koła Polskiego Towarzystwa Geograficznego we Włocławku (12 lutego), był jednym z referentów podczas VII Włocławskiego Sympozjum Naukowego o Bezpieczeństwie i Higienie Pracy (20 kwietnia), uczestniczył w ogłoszeniu wyników IV edycji konkursu grantowego *Działajmy razem i uczmy się od siebie* Fundacji „Anwil dla Włocławka” (15 maja), pod-

czas którego odebrał *Certyfikat Beneficjenta* dla WTN, jako wiceprezes WTN reprezentował zarząd WTN podczas obchodów jubileuszu 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości, biorąc udział w dwuetapowej konferencji naukowej (9 XI w Płocku i 11 XI w Kowalu) realizowanej pod auspicjami Włocławskiego Towarzystwa Naukowego i Towarzystwa Naukowego Płockiego pn. *Tak rodziła się Niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*. Wziął także udział w sesji naukowej zorganizowanej przez Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (27 listopada).

Fotografia 6. Uroczystości z okazji 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości w Dobrem, 7 X 2018 r., W pierwszym rzędzie drugi od lewej dr Marek Szuszman – **członek zarządu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego**

- dr Agnieszka Galczak-Froch jako reprezentantka WTN działała w pracach społecznego komitetu budowy obelisku z tablicą upamiętniającą tragiczne losy siedemdziesięciu włocławian zamordowanych w 1940 r. w Katyniu, Charkowie, Miednoje i Bykownii, przewodniczyła konferencji naukowej *Tak rodziła się niepodległość w 100-lecie powstania wolnej Polski* (11 listopada), była pomysłodawczynią i współorganizatorką konkursu historycznego *Śpieszmy się słuchać ludzi...* organizowanego dla szkół podstawowych i średnich regionu.
- mgr Arkadiusz Ciechalski z ramienia WTN działał w pracach Komitetu

Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa we Włocławku w kadencji 2015–2019, działał w zespole redakcyjnym opracowującym jubileuszowe wydawnictwo poświęcone 40-letniej działalności WTN.

- mgr Henryk Wasilewski był inicjatorem otwartych spotkań członków i sympatyków Sekcji Filologiczno-Artystycznej WTN, dzięki którym między innymi można było zwiedzić włocławską bazylikę katedralną oraz poznać zbiory włocławskiego muzeum diecezjalnego, działał w zespole redakcyjnym opracowującym jubileuszowe wydawnictwo poświęcone 40-letniej działalności WTN.
- dr inż. Ryszard Chodynicki czynnie uczestniczył w konferencji naukowej pt. *Polska w NATO, NATO w Polsce – taktyczne gwarancje czy strategiczna iluzja* (9 czerwca), podczas którego wygłosił referat pt. *Zasadnicze filary systemu obronnego państwa jako konsekwencje transformacji ustrojowej w Polsce*.
- mgr Bożena Antoszevska-Woźniak uczestniczyła w szkoleniach pt. *Obowiązki NGO wobec US* organizowanych przez Włocławskie Centrum Organizacji Pozarządowych i Wolontariatu (12 marca).
- mgr Dorota Szklarska uczestniczyła w sympozjum z okazji 90. rocznicy powstania Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (19 kwietnia), wzięła udział w spotkaniu poświęconym ochronie danych osobowych w kontekście nowego Rozporządzenia o Ochronie Danych Osobowych (tzw. RODO), organizowanym przez Kancelarię Inspektora Ochrony Danych Osobowych (9 kwietnia), jako reprezentant WTN uczestniczyła w XIX Forum Organizacji Pozarządowych Województwa Kujawsko-Pomorskiego organizowanym przez Fundację „Samotna Mama” (13 czerwca). Walnie przyczyniła się do zorganizowania konferencji naukowej oraz opublikowania drukiem wydawnictwa pokonferencyjnego związanego z jubileuszem 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości. W trakcie obchodów tej bardzo ważnej rocznicy odbyła się dwuetapowa konferencja naukowa (9 XI w Płocku i 11 XI w Kowalu) pn. *Tak rodziła się Niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*.
- mgr Małgorzata Byczek uczestniczyła w spotkaniu dotyczącym sprawozdania o współpracy, zarządzaniu i działalności informacyjnej wybranych organizacji *non profit* (SOF – 5), organizowanym przez Włocławskie Centrum Organizacji Pozarządowych i Wolontariatu (16 kwietnia).

Fotografia 7. Przedstawiciele Włocławskiego Towarzystwa Naukowego składają kwiaty pod Pomnikiem Niepodległości na placu Rejtana w Kowalu w 100. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości, 11 XI 2018 r. Od lewej: mgr Dorota Szklarska – dyrektor Biura Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, dr Władysław Kubiak – członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, prof. Stanisław Kunikowski – członek honorowy Włocławskiego Towarzystwa Naukowego.

W minionym roku nakładem Włocławskiego Towarzystwa Naukowego ukazały się następujące publikacje:

- „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 33 pt. *Organizacje społeczne we Włocławku po 1918 roku. W stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości*, pod redakcją Mieczysława Wojciechowskiego;
- VII t. *Włocławskiego słownika biograficznego*, pod redakcją Stanisława Kunikowskiego;
- Paulina Grzonka, *Świat wypalony w glinie. Archetypy i symbole w życiu i twórczości Stanisława Zagajewskiego*;
- *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*, pod redakcją Zdzisława Jana Zasady (WTN) i Zbigniewa Kruszewskiego.

Fotografia 8. Konferencja naukowa pt. *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*, 11 XI 2018 r. Konferencję otwiera dr Zbigniew Brenda – wiceprezes zarządu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego

Wymienione tytuły opracowano i wydano dzięki wsparciu finansowemu Gminy Miasta Włocławek, Miejskiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o. o. we Włocławku, Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej „SANIKO” Sp. z o. o. we Włocławku, Zarządowi Województwa Kujawsko-Pomorskiemu, Fundacji „CEPELIA” Polska Sztuka i Rękodzieło w Warszawie, Fundacji Humanitarnej we Włocławku, Fundacji „Anwil dla Włocławka” oraz ze środków otrzymanych przez WTN w ramach 1 procenta na Organizację Pożytku Publicznego.

Działalność Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, podobnie jak innych organizacji społecznych, opiera się przede wszystkim na pracy społecznej członków, mniej lub bardziej aktywnych w zależności od posiadanego czasu wolnego, osobistego zaangażowania, pasji, ale i bezinteresownego działania *pro publico bono*.

31 XII 2018 r. WTN liczyło 167 członków, w tym 5 członków honorowych. W ciągu roku przyjęto w poczet członków 8 osób.

Fotografia 9. Konferencja naukowa pt. *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*, 11 XI 2018 r. Sala obrad – uczestnicy konferencji, w pierwszym rzędzie od lewej: dr Zbigniew Brenda, dr Małgorzata Kamińska, mgr Maciej Wróbel, mgr Dorota Krawczyńska, dr Andrzej Potoczek

Fotografia 10. Konferencja naukowa pt. *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*, 11 XI 2018 r. Prelegenci konferencji wraz z organizatorami

Istotną kwestią, ze względu na posiadany przez WTN cenny księgozbiór, była działalność Biblioteki Naukowej WTN im. Profesora Stanisława Leszka Bagdzińskiego, która funkcjonuje jako dział towarzystwa od 1979 r., posiada wielotyśięczny zbiór literatury naukowej i popularnonaukowej oraz bogaty księgozbiór dotyczący regionu Kujaw i ziemi dobrzyńskiej, który wyróżnia się spośród bibliotek działających w naszym mieście. W minionym roku dzięki wymianie międzybibliotecznej oraz darom księgozbiór wzbogacił się o 120 woluminy. Stan zbiorów na 31 X 2018 r. wynosi 35 547 woluminów.

W powiększenie księgozbioru wkład wniosły następujące osoby oraz instytucje: Zygmunt Gdaniec, Władysław Kubiak, Stanisław Kunikowski, Tadeusz Olejnik, Krzysztof Rafał Prokop, Marek Prus, Zbigniew Rayzacher, Marek Sandecki, Henryk Wasilewski, Zdzisław Jan Zasada, Gmina Wielgie, Gostynińskie Towarzystwo Kulturalno-Naukowe, Narodowe Centrum Kultury, Stowarzyszenie Króla Kazimierza Wielkiego, Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej, Fundacja Humanitarna we Włocławku, Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa we Włocławku, Miejska Biblioteka Publiczna im. Zdzisława Arentowicza we Włocławku, Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchowego we Włocławku.

Ważnym zagadnieniem z punktu widzenia szybkiego dotarcia z informacjami do członków Włocławskiego Towarzystwa Naukowego jest funkcjonowanie elektronicznej skrzynki pocztowej (e-mail: wtn@wtn.pl). Tą drogą liczni członkowie (posiadający swój e-mail) byli informowani o planach realizacji zadań merytorycznych oraz działalności władz statutowych WTN.

Od 1 VI 2016 r. działa strona internetowa Włocławskiego Towarzystwa Naukowego pod adresem: www.wtn.pl. Strona przygotowana została w nowej formule, zawiera wszystkie dane dotyczące działalności merytorycznej i administracyjnej stowarzyszenia. Serwis jest na bieżąco uzupełniany i aktualizowany.

Dziękujemy ofiarodawcom jednego procenta na organizację pożytku publicznego na rzecz WTN, którzy przekazali w 2018 r. kwotę 2 411,80 zł. Dzięki Państwu możemy kontynuować upowszechnianie wiedzy z zakresu historii regionu Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w sposób jak najbardziej profesjonalny i przystępny dla naszych czytelników. Dziękujemy za ten dar następującym osobom: Irminie i Eugeniuszowi Ratajczykom z Warszawy, Małgorzacie Kozakowskiej z Nisy, Ewie Widy-Tyszkiewicz, Janowi Tyszkiewiczowi z Warszawy, Edycie i Robertowi Stodolnym z Aleksandrowa Kujawskiego, Marii i Markowi Szuszmanom z Czołowa, Krystynie Michalskiej z Woli Skarbkowej, Andrzejowi Twardzikowi z Włocławka, Jakubowi Szachewiczowi z Włocławka, Jolancie i Wiesławowi Jakubiczom z Włocławka, Henrykowi Lewandowskiemu z Włocławka, Robertowi Kacprowiczowi z Włocławka, Małgorzacie i Szymonowi Byczkom z Włocławka, Adamowi

Syroczyńskiemu z Włocławka, ks. Wojciechowi Hancowi z Włocławka, Walde-
marowi Jankowskiemu z Krakowa, Grażynie i Zdzisławowi Zasadom ze Słubicy
Dobrej, Dorocie i Wojciechowi Szklarskim z Włocławka.

Zarząd dziękuje wszystkim członkom i sympatykom naszego towarzystwa, któ-
rzy zaofiarowali w minionym roku swą bezinteresowną pomoc, działając społecz-
nie na jego rzecz. Jesteśmy zarazem przekonani, że nasza tak potrzebna i przy-
datna wspólna społeczna działalność przynosiła konkretne owoce. Nierzadko też
cementowała poczucie jakże ważnych więzi z licznym gronem naszych członków,
a podejmowane inicjatywy znalazły należny oddźwięk wśród osób zainteresowa-
nych nauką i jej upowszechnianiem. Jesteśmy przekonani, że praca ta, działal-
ność na rzecz naszego towarzystwa dawała wszystkim powód do zadowolenia i sa-
tisfakcji. Osiągnięcia poszczególnych sekcji oraz wyniki prac komisji rewizyjnej
i sądu honorowego są zaprezentowane i omówione w dalszej części materiału
sprawozdawczego. Żywimy zarazem tę głęboką nadzieję, że i w przyszłości też
owocna praca w istotny sposób przyczyni się do umacniania rangi naszego Towa-
rzystwa.

Włocławek, grudzień 2018 roku

dr Adam Wróbel
sekretarz generalny
Włocławskiego Towarzystwa Naukowego

SPRAWOZDANIA Z DZIAŁALNOŚCI SEKCJI NAUKOWYCH WŁOCŁAWSKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO ZA ROK 2018

SEKCJA FILOLOGICZNO-ARTYSTYCZNA

Prezydium Sekcji: dr Adam Wróbel – przewodniczący, mgr Henryk Wasilewski – wiceprzewodniczący

Sekcja prowadziła ożywioną działalność, przybyli również nowi członkowie. Na szczególną uwagę zasługują spotkania o charakterze otwartym, na których prezentowano i omawiano literacko-artystyczne, kulturowe, historyczne, językowe dziedzictwo naszego regionu kujawsko-dobrzyńskiego. Spotkania te na pewno w sposób istotny przyczyniły się do upowszechnienia bogatego dorobku naukowego, literacko-artystycznego Włocławka oraz regionu Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Taki właśnie aktywny udział członków sekcji służy również doskonale promocji WTN działającego już od ponad 30 lat na tej jakże bardzo potrzebnej i zaszczytnej zarazem niwie nauki i kultury, gdzie główną rolę odgrywają właśnie wydawnictwa, publikacje. Należy przy tym zauważyć i wyraźnie podkreślić, że różnorodne książki żyją również poprzez spotkania, wieczory autorskie, konkursy poetyckie, recytatorskie itp.

Na pewno bardzo owocna okazała się współpraca z bibliotekami oraz placówkami, instytucjami kulturalnymi Włocławka, Lipna, Radziejowa, Rypina, Kowala, Dobrzyń nad Wisłą. Wypada wspomnieć chociażby o Stowarzyszeniu Gmin Ziemi Dobrzyńskiej w Dobrzyniu nad Wisłą, Towarzystwie Naukowym Płockim, Dobrzyńsko-Kujawskim Towarzystwie Kulturalnym, Klubie Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej PTTK w Dobrzyniu nad Wisłą, Towarzystwie Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie, Kujawsko-Dobrzyńskim Uniwersytecie Trzeciego Wieku przy Kujawskiej Szkole Wyższej we Włocławku. Bardzo owocna była współpraca z Miejską Biblioteką Publiczną im. Zdzisława Arentowicza we Włocławku, w szczególności zaś z dyrektorem mgr Elżbietą Zaborowską oraz z Działem Promocji Biblioteki kierowanym przez mgr Agnieszkę Jankowską oraz z mgr Anną Rachut. Członkowie naszej sekcji współpracują także z lokalnymi mediami, gdzie m. in. publikowali różnorodne teksty i fotografie – np. w: „Tu i Teraz. Gazecie Włocławka i Powiatu Włocławskiego”, w „Informatorze Kowalskim”, w „Eko-

wieściach”, w „Biuletynie Przewodnickim”, w „Zapiskach Kazimierzowskich”, w „Gazecie Lipnowskiej”, „Piśmie Społeczno-Kulturalnym Towarzystwa Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie” itp.

17 lutego odbyło się otwarte, wielce udane, zebranie członków i sympatyków Sekcji Filologiczno-Artystycznej WTN. W zebraniu uczestniczyła także grupa seniorów, przybyła na zaproszenie mgr Wiesławy Milczarek; pojawili się również członkowie rodzin osób związanych z sekcją. Celem spotkania było przede wszystkim zwiedzenie włocławskiej bazyliki katedralnej oraz poznanie zbiorów włocławskiego muzeum diecezjalnego. O bogatej historii włocławskiej katedry i o znajdujących się w niej pamiątkach przeszłości i dziełach sztuki niebywale interesująco opowiadał mgr Henryk Wasilewski, polonista, instruktor krajoznawstwa i przewodnik PTTK; bogate zbiory muzealne przedstawił ksiądz Zbigniew Łukasik, dyrektor placówki. Spotkanie dokumentował fotograficznie mgr Arkadiusz Ciechalski, polonista i regionalista z Kowala. Kierownictwo Sekcji Filologiczno-Artystycznej planuje więcej tego typu spotkań, które potwierdzają, że Włocławskie Towarzystwo Naukowe ma charakter otwarty, a jego działalność służy nie tylko członkom WTN, ale wszystkim osobom zainteresowanym nauką i kulturą naszego nadwiślańskiego prastarego grodu oraz regionu.

Niejednokrotnie członkowie naszej Sekcji byli nagradzani za działalność społeczno-kulturalną: mgr Czesława Krystyna Chojnicka oraz mgr Dariusz Chrobak byli nagradzani w konkursach poetyckich, mgr Arkadiusz Chrobak otrzymał Nagrodę Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego, dr Adam Wróbel otrzymał Medal Gminy Wielgie.

Następujący członkowie sekcji opublikowali biografie w VII t. *Włocławskiego słownika biograficznego*: mgr Arkadiusz Ciechalski, mgr Krystyna Sarnowska, mgr Henryk Wasilewski, dr Adam Wróbel.

Mgr Czesława Krystyna Chojnicka uczestniczyła w spotkaniach autorskich, m.in. w Lipnie, w Trzebiegoszcu, połączonych z promocją najnowszego tomu poezji pt. *Serca bicie*. Została laureatką Konkursu Literackiego z okazji 150. Rocznicy Zespołu Szkół im. W. Łukasińskiego w Skępem oraz zajęła III miejsce w Ogólnopolskim Konkursie Poetyckim im. Z. Arentowicza. Zasiadała w jury m.in.: Konkursu Recytatorskiego wierszy poety Jacka Cudnego, z udziałem autora, Konkursu Poezji Patriotycznej w Szkole Podstawowej w Wichowie, VI edycji Gminnego Konkursu Poetyckiego w Radomicach pt. *Drogi do wolności* zorganizowanego w ramach obchodów 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, XVI edycji „Dobrzyńsko-Kujawskiego Konkursu Recytatorskiego” w Karnkowie. Podczas Konferencji Stowarzyszenia Gmin Ziemi Dobrzyńskiej Z Lipnowską Grupą Literacką prezentowała wiersze własnego autorstwa o ziemi dobrzyńskiej. Brała udział w Narodowym Czytaniu na pl. Dekerta w Lipnie oraz

w Bibliotece Publicznej w Jastrzębiu. Systematycznie też brała udział w comiesięcznych spotkaniach Lipnowskiej Grupy Literackiej.

Mgr Dariusz Chrobak – jako poeta i członek sekcji co miesiąc brał udział w spotkaniach Lipnowskiej Grupy Literackiej; organizował Gminny Otwarty Konkurs Poetycki *Rzeczy niepokój* o tematyce poświęconej 100-leciu niepodległości i wspomnieniom o polskiej szkole. Zorganizował XII edycję Konkursu Recytatorskiego Twórców Ziemi Dobrzyńskiej: *Dobrze, Ziemio* – Szkoła Podstawowa im. K. K. Baczyńskiego w Czernikowie; organizował *Zaduszki Poetyckie*. Zajął I miejsce w Ogólnopolskim Konkursie Poetyckim im. Z. Arentowicza; brał udział w Ogólnopolskich Spotkaniach Poetów Biała Lokomotywa, czytał poezję przed domem Edwarda Stachury. Uczestniczył w spotkaniu autorskim: *Chrobakowe wiersze* w restauracji „Mistrz i Małgorzata” w Toruniu oraz w Kawiarni Literackiej w Domu Kultury „Modraczek” w Bydgoszczy. Wiersz o chlebie znalazł się w antologii ogólnopolskiej: *Okruchy chleba*, Warszawa 2018.

Mgr Arkadiusz Ciechalski kontynuował współpracę głównie z lokalnymi mediami, publikując swoje teksty i zdjęcia w prasie, głównie w: „Tu i Teraz. Gazecie Włocławka i Powiatu Włocławskiego”, „Informatorze Kowalskim”, „Zapiskach Kazimierzowskich”, w których jest sekretarzem redakcji i korektorem, a także w internecie, przede wszystkim na stronach: www.zskowal.edu.pl, www.kujawy.media.pl, www.kazimierz Wielki.pl. W roku bieżącym zaczął drukować również w warszawskich „Spotkaniach z Zabytkami”. W swoich artykułach poruszał problematykę związaną z historią naszego regionu, literaturą, a także dziedzictwem kulturowym miejscowości położonych na terenie Kujaw wschodnich, głównie w okolicach Kowala. Ponadto zasiada w redakcji periodyku „Studia Włocławskie” wydawanego przez Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Jako członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, Stowarzyszenia Króla Kazimierza Wielkiego, Towarzystwa Miłośników Kowala i Okolic im. Kazimierza Wielkiego, Stowarzyszenia Aktywny Kowal oraz Towarzystwa Miłośników Kłóbki im. Marii Wodzińskiej-Orpiszewskiej brał udział w zebraniach, uroczystościach i imprezach organizowanych przez te stowarzyszenia. Uczestniczył również w wydarzeniach o charakterze kulturalnym organizowanych w naszym regionie, a także brał udział w audycjach promujących region realizowanych przez lokalne media. Na początku września br. otrzymał nagrodę Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego za przygotowanie uczennicy Weroniki Plucińskiej, która zajęła I miejsce w XIV edycji Wojewódzkiego Konkursu Historycznego Zabytki naszego regionu o temacie *Drogi do niepodległości w latach 1918–1920. Ludzie, wydarzenia, mogiły, pamiątki*.

Dr Miłosz Kłobukowski współorganizował uroczyste obchody stulecia Gimnazjum i Liceum Marii Konopnickiej we Włocławku, m.in.: organizował uroczysty

koncert absolwentów pt. *Gershwin na cztery ręce* w Teatrze Impresaryjnym (wystąpili: Maciej i Tomasz Stroynowscy, Aneta Figiel, Anna Sokołowska-Alabrudzińska); redagował cykl wywiadów ze znanymi absolwentami szkoły w formie filmów dostępnych w internecie na oficjalnym profilu LMK w serwisie YouTube (https://www.youtube.com/channel/UCPVfP67ShhresLA_TeR40_w); był autorem oprawy scenicznej i części artystycznej uroczystej gali (2 czerwca 2018 r. w Hali OSiR-u we Włocławku), a także prowadził galę; redagował pamiątkowe wydanie *Monografii Gimnazjum i Liceum Marii Konopnickiej we Włocławku 1918-2018. Wydania jubileuszowego* (Włocławek 2018, ss. 368), wraz z mgr Joanną Kijewską. Opublikował: *Konwicki i okolice*, [rec. z:] P. Kaniecki, *Wniebowstąpienia Konwickiego*, Warszawa 2013; P. Kaniecki, *Samospalenia Konwickiego*, Warszawa 2014, „Kwartalnik Filmowy” 2018, nr 101–102: *Kino europejskie XXI wieku*, s. 311–316; *Śladami autorytetów. Obchody 100. rocznicy istnienia Liceum Marii Konopnickiej we Włocławku*, „Kujawsko-Pomorski Przegląd Oświatowy UczMy” 2018, nr 5, s. 42–44.

Mgr Małgorzata Pietrzak odbyła kilka spotkań autorskich, zasiadała w jury konkursów itp.: m.in. spotkanie autorskie – Światowy Dzień Poezji w ZS WSO „COGITO”; spotkanie autorskie w Zakładzie Karnym we Włocławku; spotkanie autorskie: *Jesienne metafory* – Filia nr 2 Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Z. Arentowicza we Włocławku. Zasiadała w jury Ogólnopolskiego Konkursu Poezji Więziennej „Drugi Brzeg” oraz 41. Konkursu Recytatorskiego Poezji i Prozy Kujawskiej im. F. Becińskiego w Radziejowskim Domu Kultury.

Mgr Henryk Wasilewski przygotował spotkania członków i sympatyków Sekcji Filologiczno-Artystycznej WTN (zwiedzanie katedry włocławskiej, muzeum diecezjalnego, również obsługa przewodnicka) – odbyło się 17 lutego; zorganizował małą konferencję naukową w II LO im. M. Kopernika we Włocławku poświęconą literaturze polskiego „przedwiośnia” (z okazji setnej rocznicy odzyskania przez Polskę Niepodległości). W konferencji wzięli też udział członkowie i sympatycy Sekcji Filologiczno-Artystycznej WTN; zaprezentował referat poświęcony życiu i twórczości Teresy Bojarskiej – na zebraniu Koła Przewodników Oddziału Kujawskiego PTTK we Włocławku; przygotował artykuł do „Zapisków Kujawsko-Dobrzyńskich” pt. *Kulturotwórcza rola Oddziału Kujawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego we Włocławku u progu odzyskania przez Polskę Niepodległości i w okresie międzywojennym 1918–1939*; pod jego redakcją powstaje monografia II LO im. M. Kopernika we Włocławku, ukaże się w pierwszej połowie 2019 r.

Dr Adam Wróbel organizował *III Dyktando Włocławskie dla Dzieci* pod patronatem Prezydenta Miasta Włocławka dra Marka Wojtkowskiego. Dyktando zorganizowała i przeprowadziła Fundacja na Rzecz Rozwoju Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku „Władysława” w ramach III edycji Uniwersytetu Otwar-

tego Vladislawia pn. *Nauka i wiedza przełamują bariery*; XVI edycję „Dobrzyńsko-Kujawskiego Konkursu Recytatorskiego” pod Honorowym Patronatem Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego oraz JM Rektora KSW, prof. dra hab. Stanisława Kunikowskiego. Było to prawdziwe Święto Pięknego Słowa Poetyckiego. Organizatorką tegoż konkursu była także mgr Ewa Adamkiewicz. Przewodniczył też jury, w którym zasiadały także mgr Ewa Adamkiewicz, mgr Czesława Krystyna Chojnicka oraz dr Renata Brzezińska. Udział też wzięli jako opiekunowie młodych recytatorów: mgr Anna Stanek, mgr Henryk Wasilewski, mgr Małgorzata Wdowczyk. Przewodniczył jury X Ogólnopolskiego Konkursu Poetyckiego im. Z. Arentowicza we Włocławku oraz Konkursu Recytatorskiego: *Poezja Wisławy Szymborskiej* w Szkole Podstawowej im. Noblistów Polskich w Chalinie. Wziął udział w obchodach 50-lecia Koła Polskiego Towarzystwa Geograficznego we Włocławku, w sympozjum pt. *Ks. Janusz Pasierb – zanurzony w Bogu, sztuce i poezji. 25 lat po śmierci*; sympozjum: *90. rocznica powstania Towarzystwa Teologicznego we Włocławku*, w uroczystości z okazji 100-lecia III Liceum Ogólnokształcącego im. M. Konopnickiej we Włocławku; w Szkole Podstawowej im. M. Konopnickiej w Dobrzyniu nad Wisłą w wieczorze poetyckim zorganizowanym z okazji 100. rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę. W Klubie Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Dobrzyniu nad Wisłą wygłosił wykład: *O tradycyjnych dobrzyńskich zwyczajach wielkanocnych, wiosennych*, w Jastrzębiu wygłosił wykład podczas Konferencji Bibliotekarzy: *Gwara dobrzyńska – świadectwo historii i kultury, narzędzie komunikacji, tworzywo literatury*. Podczas XXIII Konferencji Historycznej *Z Dziejów Ziemi Dobrzyńskiej* w Nowogrodzie zaprezentował referat: *Z dziedzictwa kulturowego, językowego w Ziemi Dobrzyńskiej. O nazwach miejscowych gminy Golub-Dobrzyń*; w Kujawskiej Szkole Wyższej podczas Konferencji Naukowej: *Mam pasję, mam talent. O zainteresowaniach seniorów* wygłosił referat: *O niebywałych walorach wieku senioralnego, czyli jakże pozytywne językowe i literackie obrazy starzenia się, starości*. Uczestniczył w promocji monografii: *Dzieje gminy Wielgie* autorstwa Władysława Kubiaka i Adama Wróbla w Ośrodku Kultury i Bibliotece Gminy Wielgie, w Szkole Podstawowej w Zadusznikach, w Centrum Kulturalno-Oświatowo-Rekreacyjnym w Płonczynie, w Centrum Kulturalno-Oświatowo-Rekreacyjnym w Czarnem, w Centrum Kulturalno-Oświatowo-Rekreacyjnym w Suradówku. Publikacje naukowe, popularnonaukowe: współautor monografii: W. Kubiak, A. Wróbel, *Dzieje gminy Wielgie*, Wielgie 2018, 962 ss.; *O pochodzeniu nazwy królowej polskich rzek oraz o nazwach jej kujawskich i dobrzyńskich dopływów*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 2017, t. 32: *Wisła w życiu regionu*, Włocławek 2017, s. 9–34; *Z dziedzictwa kulturowego, językowego w Ziemi Dobrzyńskiej. O nazwach miejscowych gminy Skrwilno*, „Z Dziejów Ziemi Dobrzyńskiej” 2018, t. 22, Dobrzyń nad Wisłą

2018, s. 43–151; [rec. z:] K. Rulka, *Wokół słowa drukowanego i pisanego*, Miłkowie 2016, 328 ss., „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 2017, t. 32, Włocławek 2017, s. 223–225. Publikował w „Gazecie Lipnowskiej. Piśmie Społeczno-Kulturalnym Towarzystwa Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej”: *Lipno w poezji i malarstwie. O Mikołaja Konczalskiego cudownym artystycznym Zauroczeniu Lipnem, Ziemią Dobrzyńską*, [rec. z:] M. Konczalski, *Zauroczenie*, nr 57, rok XXVIII, s. 13–17; *O sentymentalnym i artystycznym wieczorze wspomnień o Jerzym Pietrkiewicz*, nr 57, rok XXVIII, s. 20–21; *O stuletnich dziejach Zastępowej Lipnowskiej Szkoły, jej bogatych tradycjach, serdecznych wspomnieniach...*, [rec. z:] *100 lat Zespołu Szkół im. Romualda Traugutta w Lipnie. Wiek historii, tradycji, wspomnień...*, zespół redakcyjny: I. Gózdź, M. Kowalewska, Z. Matusiak, W. Mróz, A. Rutkowska, M. Bentkowski. Lipno 2017, nr 58, rok XXIX, s. 8–10; *O 150-letniej historii Szkoły na atrakcyjnych fotografiach ukazanej*, [rec. z:] *Historia Szkoły w fotograficznym skrócie. Wymyślin–Skepe 1867–2017*, opr. A. Skoczyła, Skepe 2018, nr 58, rok XXIX, s. 10–11; *Sentymentalnie i z należnym uznaniem o ciekawych opisach chlubnych dziejów Półtorawiecznej Wymyślińsko-Skepskiej Jubilatki*, [rec. z:] *Szkoła, która łączy pokolenia. 150 lat Szkół Wymyślin–Skepe*, Zespół red.: J. Z. Iwińska, L. Kopycińska, A. Ostrowska, A. Żuchowska, W. Budzyński, K. A. Kowalski, Skepe 2018, nr 58, rok XXIX, s. 11–13; *Nasza Nawojka bohaterką nowej, ciekawej powieści historycznej*, [rec. z:] A. K. Maludy, *Podwójne życie Nawojki*, Warszawa 2017, 2018, nr 58, rok XXIX, s. 14–15; *O 300 latach malowniczego klasztoru i kościoła w Trutowie z cziąg wielką tudzież uznaniem należnym*, [rec. z:] *300 lat karmelitów w Trutowie*, pod red. ks. Józefa Dębińskiego, Trutowo 2017, nr 58, rok XXIX, s. 16–17.

dr Adam Wróbel
przewodniczący Sekcji

SEKCJA NAUK HISTORYCZNYCH

Prezydium Sekcji Nauk Historycznych: przewodniczący: dr Agnieszka Galczak-Froch, zastępca: dr Władysław Kubiak, sekretarz: mgr Marek Prus

W jubileuszowym roku 2018 działalność sekcji skupiła się na obchodach 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości. W placówkach oświatowych oraz instytucjach, z którymi jesteśmy związani, byliśmy inspiratorami, organizatorami i ko-

ordynatorami różnych akcji, które miały uświetnić jubileusz. Były to akademie, konkursy, koncerty, prelekcje itp.

Z ramienia Włocławskiego Towarzystwa Naukowego zwrócono się do starożyszeń, placówek oświatowych oraz jednostek samorządu terytorialnego z propozycją wspólnego nagłaśniania podejmowanych przez te instytucje akcji jubileuszowych, aby zaoferować możliwość udziału w nich jak najszerzej grupie społeczności lokalnych.

Włocławskie Towarzystwo Naukowe wraz z Płockim Towarzystwem Naukowym zorganizowało dwudniową konferencję naukową *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*. Członkowie Sekcji Nauk Historycznych brali czynny udział w pracach organizacyjnych, przygotowywali prelekcje na tę konferencję oraz pisali referaty do wieńczącej te działania publikacji.

Sekcja Nauk Historycznych zorganizowała również konkurs historyczny dla uczniów szkół z terenu Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej *Śpieszmy się słuchać ludzi...*, którego rozstrzygnięcie nastąpi na początku 2019 r.

W listopadzie 2018 r. zorganizowaliśmy spotkanie autorskie z Tomaszem Rowjewskim, autorem książki *Ilustrowane Echa Włocławskie*, które może zaowocować nawiązaniem współpracy z autorem. Pozwoli ona na poszerzenie zbiorów biblioteki przy Włocławskim Towarzystwie Naukowym o unikalne materiały prasowe z naszego regionu oraz udostępnienie ich na stronie internetowej towarzystwa.

Oprócz powyższych działań, członkowie sekcji w pierwszym półroczu 2018 r. wygłaszali prelekcje i wykłady – m. in. dla Kujawsko-Dobrzyńskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku, brali udział w licznych konferencjach naukowych, prowadzili badania naukowe w interesujących ich obszarach, których wynikami dzielili się w swoich publikacjach. Tradycyjnie już włączyliśmy się aktywnie w przygotowywanie kolejnego tomu *Włocławskiego słownika biograficznego*.

Podjętym przez nas nowym działaniem w 2018 r. był czynny udział w pracach społecznego komitetu na rzecz ufundowania tablicy pamiątkowej poświęconej pomordowanym w 1940 r. w Katyniu, Charkowie, Miednoje i Bykowni włocławianom, którego prace trwają od kwietnia bieżącego roku.

Agnieszka Galczak-Froch
przewodnicząca Sekcji

SEKCJA NAUK PRAWNYCH I ADMINISTRACYJNYCH

Prezydium Sekcji: dr Fabian Nalikowski – przewodniczący, mgr Władysław Borkowski – wiceprzewodniczący, sekretarz – wakat

W bieżącym roku kalendarzowym działalność naukowa członków Sekcji Nauk Prawnych i Administracyjnych Włocławskiego Towarzystwa Naukowego koncentrowała się przede wszystkim wokół problematyki związanej z otoczeniem prawnym i praktycznymi aspektami funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej, w szczególności zaś dotyczyła zagadnień związanych z rozwojem i zarządzaniem miastami, porozumieniami między jednostkami samorządu terytorialnego, związkami metropolitalnymi i ich znaczeniem dla zrównoważonego rozwoju obszarów zurbanizowanych. Wiele uwagi poświęcono także poszczególnym rozwiązaniom prawnym zawartym w ustawie z 9 października 2015 r. o rewitalizacji (gminny program rewitalizacji, specjalna strefa rewitalizacji, miejscowy plan rewitalizacji). Poza tym, zainteresowania badawcze obejmowały zagadnienia związane z bezpieczeństwem narodowym, prawem administracyjnym, prawem podatkowym, prawem karnym i prawem karnym skarbowym.

W zakresie działalności naukowej członkowie Sekcji Nauk Prawnych i Administracyjnych WTN wzięli udział w III Międzynarodowej Konferencji Naukowej pt: *Rewitalizacja obszarów zdegradowanych. Regulacje prawne–diagnozy–doświadczenia*, która odbyła się we Włocławku 15 października 2018 r. i zgromadziła przedstawicieli jednostek naukowych z Polski i Ukrainy, a także reprezentantów jednostek samorządu terytorialnego.

Przedstawiciele sekcji uczestniczyli także w Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Szkoleniowej pt: *Strategia bezpieczeństwa narodowego w sytuacji zagrożeni*, która odbyła się w dniach 10–11 maja 2018 r. we Włocławku. Konferencja miała wymiar naukowo-szkoleniowy i była skierowana zarówno do przedstawicieli środowisk akademickich, samorządowców, przedstawicieli służb mundurowych, dyrektorów placówek edukacyjnych oraz nauczycieli, jak i do studentów i doktorantów.

Ponadto należy również odnotować udział członków Sekcji Nauk Prawnych i Administracyjnych w licznych wydarzeniach kulturalnych i naukowych związanych z obchodami 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości, wśród których warto wymienić m. in. konferencję naukową pt. *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*, która odbyła się 9 i 11 listopada br.

Członkowie sekcji byli także inicjatorami debat dotyczących problemów związanych ze zjawiskiem globalizacji. Uczestniczyli również w warsztatach i szko-

leniach z zakresu komunikacji interpersonalnej i prawa podatkowego, a także w specjalistycznych szkoleniach związanych z wejściem w życie *Ustawy z 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.

Fabian Nalikowski
przewodniczący Sekcji

SEKCJA NAUK TECHNICZNYCH I PRZYRODNICZYCH

Prezydium Sekcji: dr Maria Palińska – przewodnicząca, mgr Władysław Borkowski – wiceprzewodniczący, mgr Hanna Politowska – sekretarz

Sekcja Nauk Technicznych i Przyrodniczych Włocławskiego Towarzystwa Naukowego w 2018 r. spotykała się ze swoim członkami na wykładach:

- **28 czerwca 2018 r.** w siedzibie Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej przy ulicy Komunalnej 4 we Włocławku odbyło się spotkanie, na którym referat pt. *Torf – jego geneza, znaczenie w środowisku naturalnym oraz właściwości użytkowe* wygłosił mgr Stanisław Lewandowski.

Torf – skała osadowa barwy brunatnej lub czarnej; masa organiczno-mineralna powstała z obumarłej roślinności bagiennej (torfowiskowej) w wyniku zachodzących w niej biochemicznych procesów torfienia, przebiegających w warunkach nadmiernej wilgotności przy słabym dostępie powietrza. Proces torfienia jest powolnym, częściowym rozkładem, który powoduje wzbogacenie roślinnej materii organicznej w węgiel, azot i części niepalne.

Torfowisko jest to błotne zbiorowisko roślinne, występujące przeważnie w klimacie umiarkowanym i chłodnym, które „dostarcza” torfu. Powstaje w wyniku ciągłego osadzania się osadów na dnie jeziora i zarastania brzegów zbiornika. Zmieniają się wtedy warunki środowiskowe, przede wszystkim odczyn pH staje się kwaśny. Procesy te prowadzą do powstania bagna, a następnie torfowiska. Ma ono zdolność wchłaniania i magazynowania wody, jest także regulatorem stosunków wodnych. Torf ma znaczenie w lecznictwie (borowiny) i w rolnictwie jako składnik kompostu.

- **21 września 2018 r.** odbyło się spotkanie plenerowe w ramach programu: *Rewaloryzacja i ochrona różnorodności biologicznej w zabytkowym Parku im. H. Sienkiewicza we Włocławku*.

Zebranych po terenie ogrodu oprowadziła mgr inż. Maria Balakowicz – członek Centrum Edukacji Ekologicznej, Zarządu Okręgu LOP i Sekcji Nauk Technicznych i Przyrodniczych WTN, a informacji o ptakach występujących na terenie parku udzielała mgr Beata Studzińska.

- **17 października 2018 r.** mgr Stanisław Lewandowski wygłosił referat pt. *Czas. Rachuba czasu*. Prezentację pt. *Ochrona przyrody w Polsce, jej działania na przykładzie Ligi Ochrony Przyrody* przedstawiła mgr inż. Maria Balakowicz.

Czas na kuli ziemskiej oblicza się na podstawie obrotowego i obiegowego ruchu Ziemi. Jeden obrót globu wokół własnej osi wyznacza dobę, którą dzieli się na godziny, te z kolei na minuty i sekundy. Obieg Ziemi wokół Słońca wyznacza rok gwiazdowy, który wynosi 365 dni, 6 godzin, 9 minut i 10 sekund. Wyróżnia się także pojęcie roku zwrotnikowego równego 365 dni, 5 godzin, 48 minut i 46 sekund, który jest okresem czasu pomiędzy kolejnymi przejściami Słońca przez punkt równonocy wiosennej.

W niektórych państwach (m.in. w Polsce) wprowadza się czas letni i zimowy. Są one przesunięte o godzinę wobec siebie, a stosuje się je ze względu na oszczędność energii. Jednostkami czasu są także miesiące, które liczą od 28 do 31 dób. Ich rachuba opiera się na cyklu faz księżyca, tzn. czasie, jaki upływa pomiędzy kolejnymi nowiami księżyca. Okres ten nazywa się miesiącem księżycowym (synodycznym). Trwa on 29 dni, 12 godzin, 44 minuty i 3 sekundy. Aby ułatwić obliczanie czasu długość miesiący zaokrąglono do pełnych godzin. Stało się to podstawą kalendarza. Obecnie na świecie stosuje się kalendarz gregoriański, który ustanowił w 1589 r. papież Grzegorz XIII. Rok w tym kalendarzu trwa 365 dni 5 godzin i 49 minut. Ponieważ jednak liczba dni nie jest pełna, ustalono, że normalny rok kalendarzowy będzie trwał 365 dni. Co 4 lata ustanowiono rok przestępny, który trwa 366 dni (luty liczy 29 dni, a nie 28), za wyjątkiem lat, których data jest niepodzielna przez 400. Od drugiej połowy XX w. do pomiaru czasu stosuje się wzorzec atomowy. Sekunda „atomowa” oznacza czas równy 9 192 631 770 okresom drgań promieniowania atomu cezu.

- **14 listopada 2018 r.** referat pt. *Polacy na Syberii w latach 1581–1917* wygłosił mgr Stanisław Lewandowski.

Początki zesłań Polaków na Syberię miały miejsce już w czasie wojen Stefana Batorego z państwem moskiewskim. Za cel zesłań jeńców za Ural można uznać potrzebę władz carskich zasiedlania nowo przyłączonych ziem przez Polaków, posiadających umiejętności gospodarcze i kulturowe niezbędne do budowania twierdz i fortyfikacji oraz prowadzenia działań zbrojnych, tak potrzebnych do skutecznej kolonizacji. W 1617 r. zesłano na Syberię 60 jeńców pochodzenia pol-

sko-litewskiego, aby zajęli się uprawianiem roli. W 1619 r. przybyło 75 zesłańców, a w 1620 r. – 35. W 1621 r. wywieziono na Sybir 11 Polaków. Następnie na przestrzeni lat 1634–1635 – kolejnych 70 jeńców. Polacy aktywnie uczestniczyli w zakładaniu fortyfikacji obronnych, tzw. grodów – Tomska (1604 r.) i Krasnojarska (1628 r.). Według badań krasnojarskiego historyka Gennadija Bykoni, założycielem grodu Krasny Jar (dzisiejszego Krasnojarska) był wychodźca z polskiego szlachectwa, bojarzyn Andrzej Dubieński.

W XVIII w. zsyłka przybrała już charakter czysto polityczny. Największa fala zesłańców w napłynęła na Syberię po klęsce konfederacji barskiej w 1771 r. Spora grupa Polaków trafiła na Syberię w latach 1794–1797; byli to uczestnicy powstania kościuszkowskiego. W 1796 r. car Paweł I wydał ukaz o uwolnieniu Polaków z zesłania. Wrócić miało rzekomo 20 000 osób. Polscy jeńcy wojenni trafiali na Sybir (orientacyjnie około 900 osób) po klęsce wojny 1812 r. z Napoleonem. Wiek XIX można uznać za początek masowych zsyłek Polaków na Syberię. W latach dwudziestych XIX w. na zesłanie skazano filomatów i filaretów wileńskich, Polaków uczestniczących w kółkach rosyjskich (np. działających się w orenburskich, permskich tajnych towarzystwach) oraz za współpracę z dekabrystami (znany jest imienny wykaz 27 osób skazanych za to w roku 1827).

Masowo polacy zesłańcy napłynęli do Syberii w wyniku represji po powstaniu styczniowym. W latach 1863–1867 zesłano do Rosji europejskiej, na Kaukaz i na Syberię około 25 200 osób Polaków oraz kilkuset ukraińskich i białoruskich chłopów, Rosjan, którzy przyłączyli się do powstania z pobudek ideowych. Z zesłanymi poszło 1 800 krewnych. Razem wynosi to prawie 27 000 osób. Do tego należy doliczyć 6 000 wcielonych do rot aresztanckich na terenie Rosji europejskiej, co daje łącznie 33 000. Z tego – 18 600 osób przybyło na Syberię (16 800 zesłanych i 1 800 osób towarzyszących). Wśród 16 800 zesłanych na Syberię 23% odbywało katorgę, 12,8% było skazanych na osiedlenie bez katorgi, ale z pozbawieniem wszelkich praw, 8% – na „zamieszkanie”, 50,5% zaliczono do kategorii wieczystych osadników (skazano na „umieszczenie” z zachowaniem części praw), 5,7% zesłano w trybie administracyjnym. Ponad połowę zesłańców stanowiły osoby pochodzenia szlacheckiego, około 20% mieszczańskiego i chłopskiego. W 1885 r. na zesłanie syberyjskie skazano 47 członków partii „Proletariat”.

Od początku XX w. liczba zesłań nieznacznie, ale systematycznie rosła, a od 1907 r. nastąpił jej gwałtowny skok – karano wcześniej aresztowanych uczestników rewolucji. Szacuje się, że w latach 1906–1909 wśród osób zesłanych w trybie administracyjnym za działalność polityczną lub udział w zamieszkach – aż 34,9% od liczby wszystkich zesłańców (Rosjanie np. stanowili w tej liczbie 36,6%).

- **5 grudnia 2018 r.** referat pt. *Wulkanizm ziemi* wygłosił mgr Stanisław Lewandowski. Prezentację pt. *Nowoczesne rozwiązania strukturalne dla miast w zgodzie z naturą* przedstawiła dr Maria Palińska.

Wulkanizm jest to ogół zjawisk związanych z działalnością wulkanów, wydobywaniem się lawy i towarzyszących jej substancji z wnętrza Ziemi na powierzchnię. Zachodzi on pod wpływem procesów endogenicznych, tzn. wyzwalanych siłami z wnętrza Ziemi.

We wnętrzu Ziemi, w litosferze, następuje przemieszczanie się magmy, która powoduje występowanie wewnątrz skorupy ziemskiej tzw. zjawisk plutonicznych. Na powierzchni lądów znajduje się około 1 300 czynnych wulkanów. Znacznie więcej jest czynnych wulkanów podmorskich, które ciągną się wzdłuż grzbietów oceanicznych. Najśłynniejszy wybuch na świecie miał miejsce w 79 r. n.e. Wybuchł wówczas Wezuwiusz, który doprowadził do zagłady dwóch rzymskich miast – Pompejów i Herkulanum, które przysypał grubą warstwą popiołu.

Prezentacje multimedialne znajdują się w zasobach archiwalnych WTN.

dr Maria Palińska
przewodnicząca Sekcji

SEKCJA PEDAGOGIKI, PSYCHOLOGII I SOCJOLOGII

Prezydium Sekcji: prof. nadzw. dr hab. Stanisław Kunikowski – przewodniczący, mgr Andrzej Twardzik – wiceprzewodniczący, mgr Iwona Palińska-Kacpro-wicz – sekretarz

Sekcja Pedagogiki, Psychologii i Socjologii działająca w ramach Włocławskiego Towarzystwa Naukowego od 2004 r. liczy aktualnie 54 osoby. W 2018 r. przyjęto w poczet członków 4 osoby. W ciągu roku sprawozdawczego odbyły się dwa zebrania naukowe.

26 marca 2018 r. mgr Adam Grudzień wygłosił referat pt.: *Stereotypizacja płciowa w polskiej polityce*. Autor jest doktorantem w Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, a referat jest wynikiem jego wieloletnich badań naukowych oraz fragmentem przygotowywanej dysertacji.

5 listopada 2018 r. dr Miłosz Kłobukowski wygłosił wykład pt.: *Lektura 2.0. Edukacja literacka wobec rewolucji cyfrowej*. Autor referatu jest nauczycielem języka polskiego w Liceum Marii Konopnickiej we Włocławku. Ponadto, udziela się we Włocławskim Towarzystwie Naukowym, jak również w Kujawskiej Szkole Wyższej jako redaktor językowy przygotowywanych do druku publikacji naukowych.

Fotografia 1. Posiedzenie Sekcji Pedagogiki, Psychologii i Socjologii WTN, 5 XI 2018 r., dr Miłosz Kłobukowski wygłasza referat pt.: *Lektura 2.0. Edukacja literacka wobec rewolucji cyfrowej*

Członkowie Sekcji aktywnie uczestniczyli w organizowanych konferencjach naukowych, sympozjach oraz warsztatach naukowych. W dniach 14–15 września 2018 r. członkowie Sekcji: prof. Stanisław Kunikowski i dr Miłosz Kłobukowski, delegowani przez Włocławskie Towarzystwo Naukowe, uczestniczyli w Poznaniu w II Kongresie Towarzystw Naukowych w Polsce pt.: *Rola Towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej*.

Fotografia 2. Promocja wydawnictw Włocławskiego Towarzystwa Naukowego podczas II Kongresu Towarzystw Naukowych pt. *Rola Towarzystw Naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej* 14–15 IX 2018 r. (Poznań)

Fotografia 3. II Kongres Towarzystw Naukowych pt. *Rola Towarzystw Naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej*, 14–15 IX 2018 r. (Poznań), prof. dr hab. Stanisław Kunikowski – Członek Honorowy Włocławskiego Towarzystwa Naukowego przewodniczy sesji II Kongresu

W 2018 r. profesor Zygmunt Wiatrowski, założyciel sekcji i jej pierwszy przewodniczący, obchodził 90. rocznicę urodzin. Z tej wyjątkowej okazji odbył się szereg przedsięwzięć organizacyjnych i naukowych upamiętniających wkład profesora Wiatrowskiego w rozwój nauk pedagogicznych w Polsce i poza jej granicami.

9 kwietnia 2018 r. profesor Wiatrowski otrzymał tytuł Honorowego Obywatela Ciechocinka, m. in. na wniosek Senatu Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku. 14 kwietnia br. odbyło się jubileuszowe spotkanie w Ciechocinku z udziałem wybitnych przedstawicieli świata nauki z całej Polski, Ordynariusza Diecezji Włocławskiej, ks. dr Wiesława Alojzego Meringa, delegacji Włocławskiego Towarzystwa Naukowego z prezesem dr Zdzisławem Zasadą na czele oraz władzami Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku. 27 kwietnia br. w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie odbyło się spotkanie naukowe związane z postacią prof. Zygmunta Wiatrowskiego i jego wkładem w rozwój nauk pedagogicznych, a w szczególności pedagogiki pracy i andragogiki. W spotkaniu udział wzięli m.in. prezes Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, dr Zdzisław Zasada oraz rektor Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku, prof. Stanisław Kunikowski.

Fotografia 4. Konferencja naukowa pt. *W świetle nauki, pracy i edukacji* poświęcona Jubileuszowi 90-lecia nestora polskiej pedagogiki pracy, prof. Zygmunta J. Wiatrowskiemu – Członkowi Honorowemu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, 27 IV 2018 r. (Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie). Na pierwszym planie Jubilat

Szczególną aktywność naukową, badawczą, wydawniczą i popularyzatorską w okresie roku sprawozdawczego podejmowali m. in. następujący członkowie sekcji: dr Renata Brzezińska, mgr Marek Prus, dr Ireneusz Pyrzyk, mgr Andrzej Twardzik, dr Paulina Grzonka, dr Urszula Kempieńska, mgr Iwona Palińska-Kacprowicz, mgr Monika Jabłońska, dr Beata Płackiewicz, dr Tomasz Borowiak.

prof. nadzw. dr hab Stanisław Kunikowski
przewodniczący sekcji

SPRAWOZDANIE KOMISJI REWIZYJNEJ Z DZIAŁALNOŚCI ZA ROK 2018

Komisja Rewizyjna WTN we Włocławku przeprowadziła kontrolę działalności finansowo-gospodarczej, badanie sprawozdania finansowego WTN oraz analizę opłacalności składek członkowskich.

23 maja 2018 r. i 1 czerwca 2018 r. komisja przeprowadziła badanie sprawozdania finansowego WTN na 31.12.2017 r., nie wnosząc uwag i przyjmując je do wiadomości. WTN za 2017 r. w bilansie wykazało:

- aktywa w kwocie: 678,5 tys. zł,
- nadwyżkę przychodów nad kosztami, tj. wielkość dodatnią w kwocie 42,8 tys. zł, w 2016r. nadwyżka była nieco mniejsza i wynosiła 0,8 tys. zł.

W rachunku wyników, w pozycji „przychody” wykazano kwotę 256,8 tys. zł, tj. wyżej o ok. 60 tys. zł w stosunku do 2016 r. mimo spadku przychodów z najmu pomieszczeń o 13 tys. zł. Wzrosło w przychodach o 50 tys. zł zobowiązanie KSW z 43,2 do 93,2 tys. zł w 2017 r. oraz wystąpiły darowizny środków trwałych używanych w kwocie 44 tys. zł.

Wpływy uzyskane dzięki opłacaniu składek członkowskich wyniosły 8,7 tys. zł i były niższe niż w 2016 r. o 3,7 tys. zł. Dotacje i darowizny na działalność wydawniczą wyniosły 10,5 tys. zł. i były niższe niż w ubiegłym roku o 2 tys. zł.

Zmniejszono koszty realizacji zadań statutowych z 32 tys. zł w 2016 r. do 22 tys. zł w 2017 r., przy wzroście kosztów administracyjnych z 162 tys. zł do 192 tys. zł. Ogółem koszty wzrosły z 194,5 tys. do 214,0 tys. w 2017 r. tj. o 10%.

W trakcie kontroli dokumentacji finansowej nie stwierdzono uchybień.

Zbadano również opłacalność składek członkowskich. Stwierdzono, że 12 osób ma zaległości od 2015r., 18 osób od 2016 r., i 8 osób za 2017 r.

Na podstawie przeprowadzonej kontroli i przedłożonego bilansu komisja nie wniosła uwag do prowadzonej gospodarki finansowo-księgowej. Na Walnym Zgromadzeniu przeprowadzonym 4 czerwca 2018 r. komisja przedstawiła sprawozdanie ze swojej działalności oraz wniosowała o udzielenie absolutorium dla zarządu. Komisja w 2018 r. pracowała w składzie wybranym na Walnym Zgromadzeniu Sprawozdawczo-Wyborczym tj.: mgr Jerzy Lewandowski – przewodniczący, mgr Stanisław Pawlak – wiceprzewodniczący, dr Maria Palińska – sekretarz.

Jerzy Lewandowski
przewodniczący Komisji Rewizyjnej
Włocławskiego Towarzystwa Naukowego

SPRAWOZDANIE SĄDU KOLEŻEŃSKIEGO Z DZIAŁALNOŚCI ZA ROK 2018

W mijającym okresie sprawozdawczym, czyli w roku 2018, Sąd Koleżeński funkcjonował w pełnym 5-osobowym składzie personalnym, który wyłoniony został 23 czerwca 2016 r. w wyniku głosowania podczas walnego Zebrania Sprawozdawczo-Wyborczego WTN. Zgodnie ze statutem naszego towarzystwa oraz szczegółowym regulaminem Sądu Koleżeńskiego działaliśmy w roku 2018 w takiej to formule organizacyjnej i w następującym składzie: funkcję wiceprzewodniczącego pełni pan mgr inż. Zygmunt Gdaniec, obowiązki sekretarza sprawuje pani dr Beata Płaczekiewicz, role członków sądu odgrywają ponadto – pani dr Renata Brzezińska i pan mgr Jerzy Giergielewicz, a funkcję koordynatora i przewodniczącego powierzono panu mgr. Andrzejowi Twardzikowi.

Spełniając swoją powinność wobec członków Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, informujemy, że w roku 2018 Sąd Koleżeński nie odnotował żadnego przypadku wpłynięcia jakiegokolwiek wniosku o wszczęcie postępowania, jak też ani jednej skargi lub odwołania od decyzji podjętych przez Sąd Koleżeński w poprzednich okresach działalności.

Opierając się na tych właśnie faktach oraz obserwacjach dotyczących funkcjonowania naszego towarzystwa, możemy z przekonaniem stwierdzić, iż klimat w relacjach międzyludzkich, jaki panuje w naszym gronie, uznać należy za satysfakcjonujący.

Andrzej Twardzik
przewodniczący Sądu Koleżeńskiego
Włocławskiego Towarzystwa Naukowego

BIBLIOGRAFIA KUJAW WSCHODNICH I ZIEMI DOBRZYŃSKIEJ ZA ROK 2017 (WYBÓR)

I. ZAGADNIENIA OGÓLNE

„Ateneum Kapłańskie” 2017, t. 170, z. 3 (655). – Włocławek: Włocł. Wyd. Diec. – ... s. 417–623.

„Ateneum Kapłańskie” 2017, t. 171, z. 2 (657). – Włocławek: Włocł. Wyd. Diec. s. 209–415

AUGUSTOWSKI Janusz: *Turniej Szachowy im. Króla Kazimierza*, „Zapiski Kazimierzowskie” 2017, nr 19, s. 128–129.

BORUCKI Janusz, ks, **WITCZAK Henryk**, ks,; *Sprawozdanie z działalności Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku w roku 2016*, „Studia Włocławskie” 2017, t. 19, s. 667–673.

BYCZYŃSKA Danuta: *Kalendarium Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 277–287.

GOŁEMBIEWSKI Eugeniusz: *Jarmark Kazimierzowski*, „Zapiski Kazimierzowskie” 2017, nr 18, s. 126–127.

GRACZKOWSKI Andrzej: *Ojciec i syn. Rzecz o niezwykłych ludziach Półwieska*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 306–320.

KRAJEWSKI Mirosław: *Jan Jagodziński (1928–2017) nauczyciel, społecznik, gorący patriota, Honorowy Członek Dobrzyńskiego Towarzystwa Naukowego*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 401–403.

KRAJEWSKI Mirosław: *Krystyna Kłobukowska-Piotrowska (1935–2017) – lekarz stomatolog, społeczniczka, członkini DTN*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 395–397.

KRÓL Lech, ks.: *Bp Michał Kozal wzorem życia duchowego. W 100 rocznicę święceń kapłańskich Błogosławionego*

LEWANDOWSKI Jerzy: *Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej [WTN] z działalności za rok 2017*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 265–266.

- NAWROCKI Wojciech:** *XI Walne Zebranie sprawozdawcze stowarzyszenia Króla Kazimierza wielkiego w Kowalu*, „Zapiski Kazimierzowskie” 2017, nr 18, s. 72–81.
- „Rocznik Dobrzyński”, t. 10 [red. Mirosław Krajewski]. – Rypin: Dobrzyńskie Towarzystwo Naukowe, 2017. – 446 s.
- RULKA Kazimierz**, ks.: *Bibliografia podmiotowa ks. dr. hab. Lecha Króla*, „Studia Włocławskie” 2017, t. 19.
- SIKOROWSKI Aleksander:** *Anna Krystyna Zarebińska (1934–2016) – wyróżniająca się nauczycielka nauczania początkowego, społeczniczka*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10 s. 392–394.
- „Studia Włocławskie” 2017, t. 19. Włocławek: Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, – 687, [1] ss.
- TROJANOWSKI Sławomir:** *Aleksander Trojanowski (1937–2017) dyrektor szkół, członek DTN*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 398–400.
- TWARDZIK Andrzej:** *Sprawozdanie Sądu Koleżeńskiego [WTN] z działalności za rok 2016*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 266–267.
- WERBIŃSKI Ireneusz**, ks.: *Zainteresowania badawczo-naukowe ks. dr. hab. Lecha Króla*, „Studia Włocławskie” 2017, t. 19, s. 19–34.
- WITCZAK Henryk**, ks.: *Życiorys ks. dr. hab. Lecha Króla*, „Studia Włocławskie” 2017, t. 19, s. 9–13.
- WRÓBEL Adam:** *O pochodzeniu nazwy królowej polskich rzek oraz nazwach jej kujawskich i dobrzyńskich dopływów*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 9–32.
- „Z Dziejów Ziemi Dobrzyńskiej” [Nr] 21/ pod red. Ryszarda Bartoszewskiego i Mirosława Krajewskiego – Dobrzyń nad Wisłą: Stowarzyszenie Gmin Ziemi Dobrzyńskiej, 2017 – 196 ss.
- „Z Dziejów Ziemi Dobrzyńskiej” [Nr] 22/ pod red. Ryszarda Bartoszewskiego i Mirosława Krajewskiego – Dobrzyń nad Wisłą: Stowarzyszenie Gmin Ziemi Dobrzyńskiej, 2017 – 216 ss.
- „Zapiski Kazimierzowskie” 2017, nr 18 – Kowal: Stowarzyszenie Króla Kazimierza Wielkiego – 149 ss.
- „Zapiski Kazimierzowskie” 2017, nr 19 – Kowal: Stowarzyszenie Króla Kazimierza Wielkiego – 166 ss.
- „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 2017, t. 32: *Wisła w życiu regionu/ Włocławskie Towarzystwo Naukowe*, Włocławek 2017 – 287 ss.
- ZASADA Zdzisław Jan:** *Kalendarium*, „Zapiski Kazimierzowskie” 2017, nr 19, s. 163–166.

- ZASADA Zdzisław Jan:** *Sprawozdanie Zarządu Włocławskiego Towarzystwa Naukowego z działalności za rok 2017*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 229–247.
- „Zeszyty Naukowe KSW” 2017, t. 44: *Nauki Pedagogiczne: Oblicza senioralnej codzienności* / Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku – Włocławek: KSW – 168 [7] ss. (seria C, z. 16).
- ZIELIŃSKA Iwona:** *Pamięć wciąż woła... Teofil Jurkiewicz... Dobrzyński Niezłomny*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 321–330.
- ZIÓŁKOWSKA Barbara:** *Bibliografia Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej za rok 2016 (wybór)*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 269–276.
- ŻBIKOWSKA Lucyna:** *Amata w drodze do Boga i ludzi*, Tuchów: Poligrafia Redemptorystów 2017 – 224 ss. + 1 pł. DVD.

II. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

- ADAMCZYK Andrzej:** *Wieniec-Zdrój. Dzieje i wspomnienia* – Włocławek: KR, 2017 – 175 ss.
- BALAKOWICZ Maria:** *Ekologiczne znaczenie Wisły dla Włocławka i okolic*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 129–149.
- BRENDA Zbigniew:** *Zbiornik włocławski jako czynnik rozwoju gospodarczego podregionu włocławskiego*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 113–127.
- Kanon krajoznawczy województwa kujawsko-pomorskiego*, red. Andrzej Hermann, Henryk Miłoszewski – Toruń: Gall S.C., 2017 – 320 ss.
- KOSZYTKOWSKI Andrzej:** *Dzieje jeziora Piaseczno (Orłowskie)*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 269–297.
- KWIATKOWSKI Andrzej:** *Budowa stopnia wodnego na rzece Wiśle we Włocławku (1959–1972)*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 93–111.
- ŻABIEREK Agata, ŻABIEREK Krzysztof:** *Kanał Warta – Gopło. Droga wodna du wielkiej Polsce.* – Brodnica: „Verbum”, 2017 – 94 ss.

III. HISTORIA

- BULLER Wojciech:** *Szkice do dziejów Bobrownik nad Wisłą w latach 1321–1879*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 89–116.
- BULLER Wojciech:** *Weterani wojen napoleońskich w Bobrownikach nad Wisłą*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 117–158.

- CYBULSKI Tomasz:** *Łąźnie miejskie we Włocławku na podstawie XX-wiecznej prasy lokalnej*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 183–217.
- DĘBIŃSKI Józef,** ks.: *Udział włocławskiego duchowieństwa w odbudowie niepodległej Polski*, „Ateneum Kapłańskie” 2017, t. 170, z. 3 (6550), s. 526–546.
- DZIKI Tomasz, GOŁĘBIEWSKI Grzegorz:** *Z badań nad listą poległych w obronie Wisły w Włocławku w sierpniu 1920 roku*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 71–92.
- GALCZAK-FROCH Agnieszka:** *Sekcja Nauk Historycznych [WTN]*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 256–259.
- GAŚSIOROWSKA Edyta:** *Z dziejów thuchowskiej świątyni*, „Z Dziejów Ziemi Dobrzyńskiej” [Nr] 20 – Dobrzyń nad Wisłą: Stowarzyszenie Gmin Ziemi Dobrzyńskiej, 2016 – s. 39–50.
- GNIAZDOWSKI Zygmunt:** *Skąd nasz ród. Ród Gniazdowskich na Ziemi Dobrzyńskiej*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 228–232.
- KRAJEWSKI Mirosław:** *Kontrowersje wokół herbu ziemi dobrzyńskiej*, „Z Dziejów Ziemi Dobrzyńskiej” [Nr] 21 – Dobrzyń nad Wisłą; Stowarzyszenie Gmin Ziemi Dobrzyńskiej, 2016 – s. 7–38.
- KUBIAK Władysław:** *Osadnictwo olęderskie w wybranych powiatach (brzeski, kowalski, przedecki i radziejowski) położonych w dorzeczu Wisły w XVIII wieku*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 35–54.
- NADOLSKA Janina:** *Ofiary drugiej wojny światowej z okolic Księtego*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 240–248.
- NADOLSKA Janina:** *Zobaczyć Katyń to jedno a przeżyć to drugie*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 249–267.
- WITCZAK Henryk:** ks.: *Chryścianizacja Polski i początki chrześcijaństwa we Włocławku*, „Studia Włocławskie” 2017, t. 19, s. 527–546.
- ŻABIEREK Krzysztof:** *Obrona Włocławka w 1920 roku*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 159–174.
- ŻABIEREK Krzysztof:** *Wręczenie chorągwi 14 Pułkowi Piechoty we Włocławku*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 175–201.

IV. ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

- JUREWICZ Daniel:** *Absorpcja środków pomocowych przez lokalne samorządy na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego (wybrane aspekty)*, w: *Samorząd terytorialny w Polsce i w Europie. Aktualne problemy i wyzwania*, pod red.

Krzysztofa Czarneckiego, Alfreda Lustrzykowskiego, Roberta Musiałkiewicza – Włocławek: PWSZ, 2017 – s. 217–248.

MICHALSKI Tomasz: *Młyn motorowodny „Suszyce” we Włocławku (1921–1977) w świetle źródeł archiwalnych*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 161–181.

ŚLUSARCZYK Wojciech, CHYŁA Dariusz: *Przemysł chemiczno-farmaceutyczny na Kujawach i Pomorzu Gdańskim (1918/20–1951)* – Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Bydgoszcz: Collegium Medicum, 2017 – 149 ss.

V. ZAGADNIENIA SPOŁECZNO-POLITYCZNE

BORUCKI Janusz, ks.: *Sakrament chrztu w uchwałach synodów diecezji włocławskiej*, „Studia Włocławskie” 2017, t. 19, s. 547–564.

MURSZEWski Kazimierz: *Działalność edukacyjna Włocławskiego Uniwersytetu Seniora a pozytywne starzenie się*, „Zeszyty Naukowe KSW” t. 44, z. 16, s. 159–162.

NALIKOWSKI Fabian: *Sekcja Nauk Prawnych i Administracyjnych [WTN]*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 259–260.

Rodzina wobec globalnej zmiany cywilizacyjno-medialnej, pod red. Renaty Brzezińskiej – Włocławek: Kujawska Szkoła Wyższa, 2017 – 244 ss.

Samorząd terytorialny w Polsce i w Europie. Aktualne problemy i wyzwania, red. Krzysztof Czarnecki, Alfred Lustrzykowski, Robert Musiałkiewicz – Włocławek: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2017 – 425 ss.

SKOCZYŁAS Kazimierz, ks.: *Stosunek do Kościoła młodzieży Kujaw Wschodnich*, „Studia Włocławskie” 2017, t. 19, s. 609–626.

650 [sześćset pięćdziesiąt] lat Wąpielska, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 371–391.

WIŚNIEWSKI Łukasz: *Sytuacja demograficzna ziemi dobrzyńskiej – wybrane elementy oceny*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 202–227.

WOJCIECHOWSKI Jarosław: *Historia kardiologii włocławskiej 1980–2017 r.* – Włocławek: Expol, 2017 – 122 ss.

ŻUCHOWSKI Zbigniew: *Mała ojczyzna* – Brodnica: Verbum, 2017 – 57 ss.

VI. NAUKA, OŚWIATA, KULTURA, SZTUKA, SPORT

ADAMOWSKA Maria: *Rypińskie mniejszości kulturowe – Romowie*, „Rocznik Rypiski” 2017, t. 10, s. 298–301.

- Drugi brzeg 9: *Pokonkursowy zbiór poezji twórców więziennych*, [wybór i oprac. Agnieszka Maciejewska, Tomasz Seroczynski] – Włocławek: Zakład Karny. Więzienny Klub Literacki „Bartnicka 10”, 2017 – 303 ss.
- GAWLICZEK Piotr:** *Jak wykorzystać nowoczesne media w rodzinie, szkole i na uczelni? Rekomendacja i doświadczenia Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku z użytkowania platformy e-learningowej LMS ILLAS*, w: *Rodzina wobec globalnej zmiany cywilizacyjno-medialnej*, pod red. Renaty Brzezińskiej – Włocławek: Kujawska Szkoła Wyższa, 2017 – s. 77–88.
- GRAŻAWSKI Piotr:** *Rychtujta sie! Swaty ido* – Brodnica: Verbum, 2017 – 173 ss.
- GRELA Barbara:** *Kilka uwag na temat środowiska intelektualnego Katedry Kapituły Włocławskiej w epoce nowożytnej*, „Ateneum Kapłańskie” 2017, t. 171, z. 2 (657), s. 353–365.
- IWIŃSKA Jolanta Z.:** *Pół wieku pracy w nauczycielskiej służbie*, „Rocznik Rypiński” 2017, t. 10, s. 302–305.
- JAGODZIŃSKI Jan:** *Refleksje nad dwoma dobrzyńskimi książkami*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t. 10, s. 233–238.
- KOTULA Krystyna:** *Stanisław Noakowski (1867–1928). Kolekcja Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej* – Włocławek: Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej, 2017 – 111 ss.: il.
- KRAJEWSKI Mirosław:** *Dobrzyńska i brzemienna Matka Boża w Skepskim wizerunku* – Rypin; Verbum, 2017 – 99 ss.
- KRAJEWSKI Mirosław:** *Mysli dla siebie*, [wybór i oprac.] Mirosław Krajewski – Brodnica: Verbum, 2017 – 84 ss.
- KRAJEWSKI Mirosław:** *O właściwą pisownię nazwy własnej „Ziemia Dobrzyńska” na tle jej odrębności i trwałości historycznej oraz kulturowej*, „Rocznik Dobrzyński” 2017, t.10, s. 11–88.
- KRAJEWSKI Mirosław:** *Pomnik prawodawcy Rypina księcia Władysława w Rypinie (24 VI 2017)*, „Rocznik Rypiński” 2017, t. 10, s. 331–370.
- KUNIKOWSKI Stanisław:** *Sekcja Pedagogiki, Psychologii i Socjologii [WTN]*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 260–265.
- PALIŃSKA Maria:** *Wykorzystanie rzeki Wisły do edukacji przyrodniczej i ekologicznej*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 151–160.
- PAWLAK Zdzisław, ks.:** *Włocławski okres działalności naukowo-organizacyjnej ks. rektora Idziego Benedykta Radziszewskiego*, „Studia Włocławskie” 2017, t. 19, s. 627–644.

- RULKA Kazimierz**, ks.: *Wkład ks. Zygmunta Tyburskiego w opracowanie inkunabułów w bibliotece seminaryjnej we Włocławku*, „Studia Włocławskie” 2017, t. 19, s. 645–664.
- Stanisław Noakowski (1867–1918): Kolekcja Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku*, tekst Krystyna Kotula – Włocławek: Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej, 2017 – 111 ss. [katalog wystawy].
- SZCZYGIEŁ Jerzy, SZYSZKA Włodzimierz**: *Legenda o narodzinach księcia Kazimierza przyszłego króla Polski Kazimierza wielkiego w chałupie kowala z osady Kowale protoplasty Rodu Lewandowskich z Kujaw* – Wrocław: Genealogiczne Rodzinne Archiwum Lewandowskich, 2017 – 27, [1] s.: il.
- WOJCIECHOWSKI Jarosław**: *Przebudzenie* – Włocławek: Expol, 2017 – 133, [1] ss.
- WRÓBEL Adam**: *Sekcja Filologiczno-Artystyczna [WTN]*, „Zap. Kuj.-Dobrz.” 2017, t. 32, s. 248–256.
- WRÓBEL Adam**: *Z dziedzictwa kulturowego, językowego w ziemi dobrzyńskiej. O nazwach miejscowych i wodnych gminy Tłuchowo*, „Z Dziejów Ziemi Dobrzyńskiej” [Nr] 21 – Dobrzyn nad Wisłą: Stowarzyszenie Gmin Ziemi Dobrzyńskiej, 2017 – s. 51–177.
- Z potrzeby serca. Wiersze Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi*, wybór, oprac., wstęp Iwona Tomczak – **Włocławek: Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne**, 2017 – 167 ss.
- ZAPORA Adam**: *Pięć wieków konwisarstwa. Kolekcja Andrzeja Wójcika w zbiorach Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku* – Włocławek: Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej, 2017 – 375 ss.

opracowała
Barbara Ziółkowska

KALENDARIUM KUJAW WSCHODNICH I ZIEMI DOBRZYŃSKIEJ ZA ROK 2017

ŻYCIE POLITYCZNE, SPOŁECZNE I GOSPODARCZE

Styczeń

- 1 Włocławianie przywitani Nowy Rok na Zielonym Rynku.
- 6 Ulicami Włocławka przeszedł Orszak Trzech Króli.
- 20 Włocławski Sojusz Lewicy Demokratycznej zorganizował obchody 72. rocznicy wyzwolenia miasta spod okupacji hitlerowskiej. Po wystąpieniu Janusza Zemkego złożono kwiaty pod pomnikiem Żołnierza Polskiego.
- 22 Włocławianie uczcili 154. rocznicę wybuchu powstania styczniowego. Złożono kwiaty i zapalono znicze w miejscach pamięci narodowej.
- 29 Podczas gali w Gminnym Ośrodku Kultury tytułem „Tłuchowianin Roku 2016” uhonorowano Gminny Zespół Sportowy „Tłuchowia”. „Srebrne Pióro”, przyznawane za promocję gminy i parafii, fundator – ksiądz Andrzej Zakrzewski wręczył Marzannie Grudnickiej-Sławińskiej.

Maj

- 1 Włocławski pochód pierwszomajowy przeszedł trasą od pomnika „Ludziom Pracy” na Bulwarach do pomnika Żołnierza Polskiego na placu Wolności.
- 3 Pod włocławską katedrą zorganizowano uroczystość z okazji 227. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja. Wzięły w niej udział poczty sztandarowe szkół, organizacji społecznych i służb mundurowych. Odprawiono mszę świętą za ojczyznę.
- 8 Pod pomnikiem Żołnierza Polskiego we Włocławku zorganizowano obchody Dni Zwycięstwa. W uroczystości wzięły udział kompanie honorowe i poczty sztandarowe służb mundurowych, poczty sztandarowe organizacji kombatanckich, społecznych, szkół, harcerzy oraz przedstawiciele władz miasta. Przemówienie wygłosił prezydent miasta, Marek Wojtkowski.

Czerwiec

- 3 Na Ukraińskim Cmentarzu Wojskowym w Aleksandrowie Kujawskim odbyły się uroczystości o charakterze ekumenicznym z udziałem duchowieństwa prawosławnego, katolickiego i augsbursko-ewangelickiego. Wśród uczestników znajdowali się goście z Ukrainy.
- 3–4 Oddział Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Zarzeczewie zorganizował 38. Dni Otwartych Drzwi. W targach wzięło udział 150 firm.
- 5 Na wyjazdowej sesji Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego we wrocławskiej „Starej Remizie” Anwil oraz Kujawska Fabryka Maszyn Rolniczych „Krukowiak” z Brześcia Kujawskiego otrzymały Medale Honorowe za Zasługi dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego.
- 13 Miejskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej we Włocławku otrzymało nagrodę w konkursie *Firma pełna ciepła*, organizowanym przez Izbę Gospodarczą Ciepłownictwo Polskie.
- 20 Podczas gali na Zamku w Gniewie, organizowanej przez Instytut Certyfikacji i Jakości GSH, Miejskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej we Włocławku otrzymało tytuł „Palladowy Hit 2017”.

Lipiec

- 1 Świątowano 100-lecie istnienia Ochotniczej Straży Pożarnej w Boniewie.
- 1 Ochotnicza Straż Pożarna w Nasiegniewie obchodziła 90-lecie swojego istnienia.

Sierpień

- 1 Przy pomniku Żołnierzy Armii Krajowej w Parku im. Władysława Łokietka we Włocławku odbyły się obchody 73. rocznicy wybuchu powstania warszawskiego.
- 15 Włocławskie obchody Święta Wojska Polskiego odbyły się na placu Wolności. W uroczystości wzięli udział przedstawiciele samorządu miejskiego, poczty sztandarowe służb mundurowych, organizacji kombatanckich, harcerzy, członkowie Jednostki Strzeleckiej „Strzelec” oraz mieszkańcy Włocławka.
- 20 Jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej w Śmiłowicach obchodziła 100-lecie swojego istnienia.
- 20 Oddział Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Zarzeczewie zorganizował VIII Kujawsko-Pomorskie Miodowe Lato oraz 34. Wojewódzki Dzień Pszczelarza.

Wrzesień

- 1 Na placu Wolności we Włocławku odbyły się obchody 78. rocznicy wybuchu drugiej wojny światowej. W uroczystości wzięły udział kompanie honorowe służb mundurowych, poczty sztandarowe organizacji kombatanckich i społecznych, szkół, harcerzy, przedstawiciele władz samorządowych miasta i powiatu.
- 4 We Włocławku rozpoczęto akcję „Sprzątanie Świata – Polska 2017”, przebiegającą pł. *Nie ma śmieci, są surowce*. Zbiórka surowców wtórnych trwała do 28 września.
- 8–10 Na stadionie Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji odbyły się XXVII Targi Rypin AGRA, połączone z Dożynkami Powiatowymi.
- 15–17 W Klinice Uzdrawiskowej „Pod Tężniami” w Ciechocinku odbyła się Światowa Konferencja Terapii Manualnej.
- 23 W Lubaniu 100-lecie istnienia obchodziła Ochotnicza Straż Pożarna.
- 23 Ochotnicza Straż Pożarna w Raciążku obchodziła 100-lecie istnienia.

Październik

- 20 Na budynku Sanatorium Kolejowego w Ciechocinku odsłonięto tablicę poświęconą Wacławowi Iwanowskiemu, naczelnemu lekarzowi uzdrowiska w latach 1930–1952.
- 27 Dom Pomocy Społecznej przy ulicy Dobrzyńskiej we Włocławku obchodził 35-lecie istnienia.

Listopad

- 11 Na placu Wolności we Włocławku odbyły się obchody 99. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. Po przemówieniu prezydenta Marka Wojtowskiego wystąpił chór „Canto”. Złożono kwiaty pod pomnikiem Żołnierza Polskiego, a następnie przemaszerowano ze 100-metrową flagą ulicą 3 Maja. W katedrze odprawiono nabożeństwo.
- 24 W Warszawskim Centrum EXPO XXI odbyła się Wielka Gala 20. edycji programu „Przedsiębiorstwo Fair Play” 2017. Nagrodą główną – Statuetką „Przedsiębiorstwa Fair Play” uhonorowano między innymi włocławską firmę „Atmomat” Szatkowski i Rynieć oraz ciechocińską Klinikę Uzdrawiskową „Pod Tężniami”. Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji we Włocławku otrzymało nominację do Statuetki, zaś firma „Astex – Puczyńscy Tynki Kleje Farby” z Otłoczyna otrzymała Złotą Statuetkę. Certyfikaty przyznano dwóm włocławskim firmom: Miejskiemu Przedsiębiorstwu Energetyki Ciepłej oraz Przedsiębiorstwu Gospodarki Komunalnej „Saniko”.

Grudzień

- 1 W Brześciu Kujawskim świętowano 40-lecie Kujawskiej Fabryki Maszyn Rolniczych „Krukowiak”.

ŻYCIE KULTURALNE, OŚWIATOWE I SPORTOWE

Styczeń

- 5 We włocławskiej Galerii Sztuki Współczesnej otwarto wystawę Pawła Nowaka *Konteksty drogi 1996–2016*.
- 8 W Muzeum Stanisława Noakowskiego w Nieszawie otwarto wystawę fotografii Andrzeja Wróblewskiego *Inteligentna nagość*.
- 11 Gminny Ośrodek Kultury w Kruszynie zorganizował Przegląd Przedstawień Jasełkowych *Do Betlejem nie jest tak daleko*. Wystąpiło pięć grup teatralnych z gminy Włocławek.
- 11 W Dobrzyńskim Domu Kultury odbył się koncert noworoczny, podczas którego wręczono nagrodę imienia Adama Adamandego Kochańskiego. Otrzymały ją: była nauczycielka Zofia Czyżyńska oraz żeglarz Łukasz Przybytek.
- 12 W Galerii Fotografii „Migawka” w Centrum Kultury „Browar B.” otwarto wystawę grupy „FotoObiektywni”, zatytułowaną *NieObiektywnie II*.
- 15 We Włocławku i regionie kujawsko-pomorskim odbywał się 25. Finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy. Na ulicach miasta kwestowało 507 wolontariuszy. Na placu przed Halą Mistrzów odbył się koncert *Włocławek dla Orkiestry*.
- 19 W Galerii Sztuki „Suszarnia” w Centrum Kultury „Browar B.” otwarto wystawę zatytułowaną *Pablo Picasso – grafika*.

Luty

- 1 W foyer Teatru Impresaryjnego we Włocławku zaprezentowano wystawę plakatów, zatytułowaną *O Witkacy! O Schulz!*
- 1 We włocławskim Centrum Kultury „Browar B.” otwarto „Włocławską wystawę miar i wag”.
- 2 W Galerii Sztuki Współczesnej we Włocławku otwarto wystawę prac studentek III roku doktoranckich studiów środowiskowych Akademii Sztuk Pięknych im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi.
- 3 W Galerii Sztuki Współczesnej we Włocławku otwarto wystawę małych form Weroniki Marszelewskiej, zatytułowaną *Okolice pejzażu*.

- 10 W gmachu Zbiorów Sztuki Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku otwarto wystawę *Polska ceramika użytkowa i dekoracyjna od XVIII do poł. XX wieku w zbiorach Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku*.
- 24 W Centrum Kultury „Browar B.” we Włocławku odbył się IX Konkurs Rzeźbiarski dla Dzieci i Młodzieży im. Stanisława Zagajewskiego – III edycja Konkursu Ogólnopolskiego. Wzięło w nim udział 120 osób tworzących na miejscu oraz 70 osób, które przysłały rzeźby.
- 26 Ulicami Włocławka przeszedł XXVIII Korowód Grup Zapustnych. Uczestniczyły w nim grupy z Kaniewa, Lubania, Lubrańca, Świętosławia, Toporzyszczewa, Wagańca i Wichrowic.

Marzec

- 3 W Galerii Sztuki Współczesnej we Włocławku otwarto wystawę Bogdana Korczowskiego „Laniakea”.
- 4–5 W Choceniu odbył się VI Ogólnopolski Turniej Tańca Nowoczesnego.
- 7 W Galerii Sztuki „Beczakownia” w Centrum Kultury „Browar B.” zaprezentowano wystawę historyczną, zatytułowaną *Zapomniani kaci Hitlera. Samoobrona niemiecka na Pomorzu Gdańskim (Selsbstschutz Westpreussen) w 1939 r.*
- 8 W Galerii Sztuki „Antresola” w Centrum Kultury „Browar B.” we Włocławku otwarto wystawę zatytułowaną *Oliver Priebe – współczesna sztuka niemiecka*.
- 8 We włocławskim Teatrze Impresaryjnym otwarto wystawę *Ekscytujące, uwodzicielskie, zawiedzione...*, prezentującą kobiety w plakacie teatralnym.
- 10 W Muzeum Etnograficznym we Włocławku otwarto wystawę *Miasto–ludzie–rzeka. Przemiany na Wiśle we Włocławku w XIX–XX wieku*. Wystawę przygotowano w ramach obchodów Roku Rzeki Wisły.
- 17 W Galerii Sztuki „Suszarnia” w Centrum Kultury „Browar B.” zaprezentowano wystawę zatytułowaną *Metamorfoza. Magia w obrazie*.
- 18–19 W Hali Sportowej w Choceniu zorganizowano V Zimową Krajową Wystawę Psów Rasowych. 650 wystawców zaprezentowało ponad 1 000 psów reprezentujących 170 ras.
- 23 W Ciechocinku odbyła się konferencja *Człowiek i środowisko, jedno zdrowie – wspólna odpowiedzialność*. Głównym organizatorem konferencji był Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego.
- 23 W Galerii Fotografii „Migawka” w Centrum Kultury „Browar B.” we Włocławku otwarto wystawę fotografii Wojciecha Balczewskiego, zatytułowaną *Kominy*.
- 24 II Liceum Ogólnokształcące oraz Teatr Impresaryjny we Włocławku byli organizatorami Ogólnopolskiego Przeglądu Małych Form Teatralnych „Ma-

ski 2017”. Wystąpiło pięć zespołów teatralnych. „Złotą Maskę” zdobyła grupa „Talia” z Chrostkowa za przedstawienie *Babet kłamie*.

- 24 W Radziejowskim Domu Kultury odbyły się 36. Prezentacje Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej *Kolorowy mikrofon*. Grand Prix zdobyła Katarzyna Rozpędowska z Liceum Ogólnokształcącego w Radziejowie.

Kwiecień

- 4 W gmachu Zbiorów Sztuki Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku podsumowano dziewiątą edycję Ogólnopolskiego Konkursu Rzeźbiarskiego dla Dzieci i Młodzieży im. Stanisława Zagajewskiego oraz otwarto wystawę pokonkursową.
- 6 W Galerii Sztuki „Antresola” w Centrum Kultury „Browar B.” we Włocławku otwarto wystawę *Toulouse-Lautrec – litografie*.
- 6 W Miejskiej Bibliotece Publicznej we Włocławku otwarto wystawę prac Bożeny Broniszewskiej pt. *Moja wyobraźnia*.
- 7 W Galerii Sztuki Współczesnej we Włocławku otwarto wystawę rzeźb i grafik Wiesława Przyłuskiego, zatytułowaną *Ukojenia*.
- 20–21 W Centrum Kultury „Browar B.” we Włocławku zorganizowano osiemnastą edycję Prezentacji Twórczości Artystycznej Osób Niepełnosprawnych *Mój świat – moje życie*.
- 21 W Brzeskim Centrum Kultury odbył się XI Regionalny Przegląd Teatrów Dziecięcych i Młodzieżowych „Maska”. Grand Prix zdobyła grupa ze Szkoły Podstawowej w Śmiłowicach „Śmiłowickie Duszki”.
- 22 Komenda Hufca ZHP w Aleksandrowie Kujawskim zorganizowała 21. Wojewódzki Festiwal Piosenki Harcerskiej i Turystycznej „Wesoła nutka”. Grand Prix zdobył zespół „Muza” z Oratorium im. ks. Jana Bosko w Aleksandrowie Kujawskim.
- 27 W Galerii „Pod dachem nieba” w Ciechocinku otwarto wystawę fotografii Tomasza Sobeckiego.
- 29 W Galerii Sztuki „Fermentownia” we włocławskim Centrum Kultury „Browar B.” zorganizowano wystawę I Międzynarodowego Pleneru Malarskiego *Agro-Art Gołaszewo 2017*.

Maj

- 1 Na lotnisku w Kruszynie Aeroklub Włocławski oraz klub motocyklowy ATH Moto Club Włocławek otworzyli nowy sezon lotniczy.
- 1 Odbyła się II Ciechocińska Parada Majowa, rozpoczynająca sezon kuracyjny.
- 1 W Kowalu zorganizowano Jarmark Kazimierzowski. Zainicjował go barwny korowód postaci w strojach historycznych.

- 1 W Osiecinach odbył się X Przegląd Orkiestr Dętych, podczas którego zaprezentowały się orkiestry z Bądkowa, Raciążka, Wagańca, Brześcia Kujawskiego i Osiecin. Imprezę zorganizowano w ramach Dni Osiecin.
- 2 Z okazji Dnia Flagi wrocławianie ponieśli ulicami miasta 100-metrową flagę narodową.
- 6 Na wrocławskim stadionie Przylesie rozegrano 35. Bieg Kujawiaka, w którym wzięło udział ponad 200 zawodników.
- 8–9 Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławku zorganizowała II Festiwal Książki.
- 13 W Piotrkowie Kujawskim zorganizowano Ogólnopolski Turniej Tańca Nowoczesnego.
- 13–14 W Rypińskim Domu Kultury odbył się 44. Ogólnopolski Przegląd Amatorskich Zespołów Teatralnych – Rypińska Wiosna Teatralna.
- 15 Rozpoczęły się 28. Katedralne Koncerty Organowe. Koncerty odbywały się w kolejne poniedziałki do 19 czerwca.
- 18 W gmachu Zbiorów Sztuki Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Wrocławku otwarto wystawę *Z gliny stworzone. Wystawa ze zbiorów Muzeum Ceramiki w Bolesławcu*.
- 19 W Galerii Sztuki „Antresola” w Centrum Kultury „Browar B.” we Wrocławku otwarto wystawę malarstwa i szkła artystycznego Katarzyny Żukowskiej, zatytułowaną *Przenikanie*.
- 20 We Wrocławku zorganizowano Noc Muzeów.
- 20 W Centrum Kultury „Browar B.” odbyły się III Ogólnopolskie Konfrontacje Tańca Współczesnego CODA. Grand Prix przyznano Teatrowi Tańca „Brax” w Bydgoszczy.
- 25 W Galerii Sztuki „Suszarnia” w Centrum Kultury „Browar B.” otwarto wystawę grafik komputerowych Zdzisława Beksińskiego.
- 25–27 Samorząd studencki Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Wrocławku zorganizował juwenalia.
- 26 W Centrum Kultury „Browar B.” we Wrocławku odbył się XII Konkurs Piosenek z Repertuaru Maryli Rodowicz *To był maj*.
- 26–28 W Lipnie odbywał się XI Przegląd Twórczości Filmowej *Pola i inni*. Zaprezentowano wystawę poświęconą Poli Negri oraz spektakl warszawskiego teatru „Capitol”. Statuetkę „Politki” wręczono Andrzejowi Sewerynowi.
- 29 We wrocławskim Teatrze Impresaryjnym twórcy i działacze kultury obchodzili swoje święto. Z rąk prezydenta miasta nagrody odebrali: Magdalena Bezat, Maciej Jastrzębski oraz orkiestra Zespołu Szkół Samochodowych. Nagrodzono także imprezy: koncert muzyki chrześcijańskiej *Uwielbienie*, koncert *Trwaj, chwilo, trwaj* oraz spektakl *Chrzest Polski*.

Czerwiec

- 1 W Galerii Plakatu Polskiego w Teatrze Impresaryjnym we Włocławku zaprezentowano plakaty Opery Nova w Bydgoszczy.
- 2–4 Parada Młodości zainauguowała XXII Dni Lubrańca. Imprezą kończąca Dni był I Przegląd Orkiestr Dętych Powiatu Włocławskiego.
- 3 Na włocławskich Bulwarach zorganizowano liczne imprezy z okazji Święta Województwa Kujawsko-Pomorskiego.
- 3 Miejska Biblioteka Publiczna we Włocławku zorganizowała Noc Bibliotek.
- 7 Podczas gali na Zamku Królewskim w Warszawie Dobrzyńsko-Kujawskie Towarzystwo Kulturalne zostało uhonorowane Nagrodą im. Oskara Kolberga. Nagrodę przyznano za cykl wydawniczy zrealizowany w latach 2001–2013 – 12 książek poświęconych różnym dziedzinom tradycyjnej kujawskiej kultury ludowej.
- 8 W Galerii Fotografii „Migawka” w Centrum Kultury „Browar B.” otwarto wystawę fotografii Dariusza Sompolskiego *Materia*.
- 8 W Miejskiej Bibliotece Publicznej we Włocławku otwarto wystawę *Mój Włocławek*.
- 8–10 We włocławskim Centrum Kultury „Browar B.” zorganizowano XXVI Finał Turnieju Poezji Śpiewanej. Imprezę zakończył „Dobry koncert” z udziałem laureatów oraz Mieczysława Szczecińskiego.
- 9 W Galerii Sztuki Współczesnej we Włocławku otwarto wystawę malarstwa Weroniki Raczyńskiej, zatytułowaną *Zapatrzenie*.
- 9 Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Łokietka w Radziejowie zorganizowało XXIV Ogólnopolski Festiwal Piosenki Francuskiej. Grand Prix przyznano Martynie Kozaneckiej z Poznania.
- 10–11 W Ciechocinku odbyły się 46. Spotkania z Folklorem Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej.
- 11 W Muzeum Stanisława Noakowskiego w Nieszawie otwarto wystawę *Miasto–ludzie–Wisła. Fotografie dawnej Nieszawy*.
- 15 W Parku im. Henryka Sienkiewicza we Włocławku odbył się koncert *Uwielbienie*.
- 16–18 Na Zalewie Włocławskim rozegrano XIX Długodystansowe Mistrzostwa Polski Jachtów Kabinowych ANWIL CUP 2017. Wzięło w nich udział 28 załóg z 78 zawodnikami.
- 17 Stowarzyszenie Edukacyjno-Teatralne „Teatr Nasz” we Włocławku zorganizowało XV Międzynarodowy Festiwal Sztuki Ulicznej „Brukarnia”. Spektakle prezentowano na placu Wolności i na Zielonym Rynku.
- 17 W Starym Brześciu zorganizowano Święto Żuru Kujawskiego.
- 23 We włocławskim Parku im. Henryka Sienkiewicza odbył się festyn historyczny *Noc Świętojańska z Zespołem Pieśni i Tańca „Kujawy” i Osadą Krajeńską*.

- 23–25 Odbywały się Dni Włocławka. Zainaugurowała je prelekcja w Klubie „Stara Remiza” *Ulice Włocławka – wczoraj i dziś*.
- 25 W Kujawsko-Dobrzyńskim Parku Etnograficznym w Kłóbce odbył się festyn folklorystyczny *Każdej niedzieli Kujawiak się weseli*.
- 27 W Galerii Plakatu Polskiego w Teatrze Impresaryjnym otwarto wystawę „Teatralny Włocławek”.
- 28 W Teatrze Impresaryjnym we Włocławku rozpoczął się XII Wakacyjny Festiwal Teatrów Dziecięcych zza Granicy. Zaprezentowały się grupy teatralne z Białorusi, Ukrainy, Litwy i Polski. Dwie pierwsze nagrody przyznano teatrowi „Talia” z Chrostkowa oraz teatrowi „Przyjaciele” z Litwy. Festiwal zakończył się trzeciego lipca.
- 30 We włocławskim Muzeum Etnograficznym otwarto wystawę *Między pięknem a codziennością. Zdobnictwo w rzemiosłach ludowych*.

Lipiec

- 1 Obchodzono Dzień Bobrownik. Zorganizowano imprezy sportowe, pokaz walk rycerskich, występy artystyczne.
- 6 W Galerii Sztuki „Antresola” w Centrum Kultury „Browar B.” otwarto wystawę malarstwa i rzeźby Lidii i Jolanty Domagały *W duecie*.
- 7–9 W Ciechocinku odbywała się XIII Wielka Gala Tenorów.
- 9 Brzeskie Centrum Kultury zorganizowało XIV Spotkania Teatrów Ulicznych „gramOFFon”.
- 14–15 W Ciechocinku odbywał się XXI Międzynarodowy Festiwal Piosenki i Kultury Romów.
- 15 W Galerii Sztuki „Suszarnia” w Centrum Kultury „Browar B.” otwarto wystawę Joanny Apanowicz *Repetycje dotykowe*.
- 15 Przy Międzyziosiedlowym Basenie Miejskim zorganizowano III Włocławski Piknik Historyczny.
- 22–23 Po raz dziewiąty obchodzono Dni Raciążka, połączone z 33. Dniami Młodości.
- 22–29 Na lotnisku w Kruszynie rozegrano Mistrzostwa Świata FAI Modeli Śmigłowców. W zawodach uczestniczyły 124 osoby z 17 krajów.
- 23 Na boisku w Czerniewicach zorganizowano Choceńską Sołtysiadę Sportową.
- 27–30 W Ciechocinku odbywał się XXI Festiwal Piosenki Młodzieży Niepełnosprawnej *Impresje artystyczne*. Grand Prix przyznano Aleksandrze Orłowskiej z Krupskiego Młyna.
- 28 Nad Jeziorem Borzymowskim odbył się VI Kujawski Złot Pojazdów Militarnych i Terenowych.
- 29–30 Obchodzono Dni Piotrkowa Kujawskiego.

Sierpień

- 5–6 W Ciechocinku odbył się XX Festiwal Operowo-Operetkowy.
- 6 W Kujawsko-Dobrzyńskim Parku Etnograficznym w Kłóbce odbył się festyn folklorystyczny *Wyzwoliny kośnika*.
- 12–13 We Włocławku zorganizowano Festiwal Wisły.
- 13 W Teodorowie rozegrano VIII Zawody w Powożeniu Zaprzęgami Parokonnymi. Wzięło w nich udział 18 zaprzęgów.
- 13 W Raciążku odbył się XXIV Wojewódzki Przegląd Dorobku Klubów Seniora.
- 17–20 Odbywał się XI Aleksandrowski Międzynarodowy Festiwal „Dwóch Cesarzy”, zainaugurowany koncertem *Cztery pory roku z życia Edwarda Stachury*.
- 18–20 Nad Jeziorem Borzymowskim odbywał się XI Ogólnopolski Zlot Motocykli.
- 19 W Radziejowie zorganizowano XVI Jarmark Królewski.
- 20 Po raz szesnasty zaprezentowano inscenizację bitwy pod Płowcami z 1331 roku.
- 20–25 Na lotnisku w Kruszynie rozegrano Mistrzostwa Europy FAI S Modeli Kosmicznych. Wzięło w nich udział 212 zawodników z 17 krajów.

Wrzesień

- 1–2 W Łazieńcu odbyły się XVI Ogólnopolskie Spotkania Poetów „Biała Lokomotywa”.
- 2–3 Zorganizowano Dni Lipna.
- 3 Przy Zespole Szkół Samochodowych we Włocławku zorganizowano 29. Krajową Kujawską Wystawę Psów Rasowych. Zaprezentowano ponad 500 psów.
- 5 W Galerii Plakatu Polskiego w Teatrze Impresaryjnym we Włocławku otwarto wystawę, zatytułowaną *Sceniczne opowieści*.
- 7 W gmachu Zbiorów Sztuki Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku otwarto wystawę *Pięć wieków konwisarstwa. Kolekcja Andrzeja Wójcika w Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej*.
- 8 W Miejskim Centrum Kultury w Aleksandrowie Kujawskim otwarto wystawę fotografii Agnieszki Wasickiej *Po Anglii z obiektywem*.
- 8 W Galerii Sztuki Współczesnej we Włocławku otwarto zbiorową wystawę artystów środowiska pilskiego, zatytułowaną *Sztuka pilska w czternastu odsłonach*.
- 9 Rozegrano XII Rypiński Bieg po Zdrowie Doliną Rypienicy.
- 9 W Ciechocinku rozegrano 29. Integrycyjny Minimaraton „Bieg Solny”.
- 9 W Aleksandrowie Kujawskim odbył się 36. Przegląd Artystycznego Ruchu Seniorów *O zegar czasu*. Zaprezentowały się 22 zespoły i 8 solistów.

- 10 W Wietrzychowicach odbył się Festyn Archeologiczny „Wehikuł czasu”.
- 10 W Kujawsko-Dobrzyńskim Parku Etnograficznym w Kłóbce zorganizowano festyn folklorystyczny *Kiszenie kapusty*.
- 15 W Galerii Sztuki „Beczownia” w Centrum Kultury „Browar B.” we Włocławku otwarto wystawę prac księdza Tadeusza Furdyny zatytułowaną *W drodze*.
- 17 W Muzeum Stanisława Noakowskiego w Nieszawie otwarto wystawę, zatytułowaną *Sakramentalia i inne pamiątki życia*.
- 21–23 Na lotnisku w Kruszynie rozegrano XI Włocławskie Zawody Balonowe.
- 29–30 Fundacja „Samotna Mama” zorganizowała we Włocławku VII Festiwal Włoskiej Muzyki Operowej *Belcanto per sempre*. Koncerty odbywały się w Pałacu Bursztynowym oraz w Hali Mistrzów.

Październik

- 2 W Klubie „Stara Remiza” we Włocławku zaprezentowano wystawę fotograficzną zatytułowaną *Powstanie warszawskie – włocławska karta*.
- 5 W Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie otwarto wystawę *Wszyscy jesteśmy migrantami. Listy polskich emigrantów z Ameryki z końca XIX wieku*.
- 6 W Galerii Sztuki Współczesnej we Włocławku otwarto wystawę Magdaleny Wosik *Moje ilustrACJE*.
- 7–8 Yacht Club Anwil zorganizował 40. edycję Regat Żeglarskich *Błękitna Wstęga Zalewu Włocławskiego*. W zawodach wzięło udział 31 załóg.
- 8 Rozegrano IV Anwil Półmaraton Włocławek. Wystartowało ponad 450 zawodników. Jako pierwszy do mety dobiegł Andrzej Rogiewicz z Anwil Team.
- 20 W Galerii Sztuki „Antresola” w Centrum Kultury „Browar B.” otwarto wystawę Jerzego Stachury *Od morza do Kujaw – wierszem malowane*.
- 21 Rozegrano XXV Włocławski Bieg Dzieci i Młodzieży im. bł. księdza Jerzego Popiełuszki. Wzięło w nim udział 400 zawodników.
- 21 Na lotnisku w Kruszynie rozegrano 55. Latawcowe Mistrzostwa Polski ph. *Święto Latawca 2017*. Wystartowało 52 zawodników.
- 21 We włocławskim Centrum Kultury „Browar B.” odbył się VII Ogólnopolski Festiwal Zespołów Folklorystycznych *O kujawski wianek*.

Listopad

- 2 W Galerii Fotografii „Migawka” w Centrum Kultury „Browar B.” otwarto wystawę prac Andrzeja Reschke.
- 3 W ciechocińskiej Galerii „Pod dachem nieba” w 22. Wojskowym Szpitalu Uzdrowskowo-Rehabilitacyjnym otwarto wystawę fotografii Krzysztofa

- Drużyńskiego, zatytułowaną *Listopadowa zaduma w Paryżu, czyli spacerem po Pere Lachaise, Montmartre i Panteonie*.
- 3 W Radziejowskim Domu Kultury odbył się 40. Konkurs Recytatorski Poezji i Prozy Kujawskiej im. Franciszka Becińskiego.
- 8 W Galerii Plakatu Polskiego w Teatrze Impresaryjnym otwarto wystawę zatytułowaną *Betlejem polskie*.
- 10 W Galerii Sztuki Współczesnej we Włocławku otwarto wystawę zatytułowaną *Rzeka*.
- 11 We włocławskim Centrum Kultury „Browar B.” odbył się VII Ogólnopolski Festiwal Piosenki Ojczyznianej.
- 17 W gmachu Zbiorów Sztuki Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku otwarto wystawę *Obraz sportowca w medalierstwie*.
- 17 W Galerii Fotografii „Migawka” we włocławskim Centrum Kultury „Browar B” odbył się wernisaż wystawy fotografii przyrodniczej pt. *Podpatrzone w naturze*.
- 21–25 We Włocławku odbywał się VIII Festiwal Nauki, Kultury i Przedsiębiorczości. Wykład inauguracyjny zatytułowany *Otwarty umysł czy skąpstwo poznawcze? Jak żyć w świecie mitów, stereotypów, nietolerancji na różnorodność?*, wygłosił Jacek Santorski.
- 25 W Aleksandrowie Kujawskim zorganizowano VI Ogólnopolski Konkurs Chórów imienia Jana Bosko. Wystąpiło 18 zespołów. Grand Prix przyznano zespołowi wokalnemu Schola Cantorium Kalokagatia.

Grudzień

- 1 W Muzeum Etnograficznym we Włocławku otwarto wystawę zatytułowaną *Przewodnik po Bożym Narodzeniu*.
- 1 W Galerii Sztuki „Antresola” w Centrum Kultury „Browar B.” we Włocławku otwarto wystawę malarstwa i fotografii Doroty Nowosad zatytułowaną *Poza zgiełkiem – wystawa retrospektywna*.
- 8 W Galerii Sztuki „Beczakownia” w Centrum Kultury „Browar B.” we Włocławku zaprezentowano wystawę Instytutu Pamięci Narodowej *Polska walcząca*.
- 8 W Galerii Sztuki Współczesnej we Włocławku otwarto wystawę zatytułowaną *Szwajcaria Dobrzyńska*.
- 8–10 W Izbicy Kujawskiej odbył się finał 33. Ogólnopolskiego Festiwalu Piosenki Dziecięcej „Mikrofon dla najmłodszych”. Uczestniczyło w nim 35 wykonawców w wieku do 16 lat.
- 10 W Muzeum Stanisława Noakowskiego w Nieszawie otwarto wystawę pastelów toruńskiej artystki Małgorzaty Iwanowskiej-Ludwińskiej.

- 12 W Centrum Kultury „Browar B.” we Włocławku odbyły się dwa koncerty dla „pomocników świętego Mikołaja”. Wystąpiły zespoły „Od Święta” i „Contra”. Koncerty są formą podziękowania dla uczestników akcji charytatywnej „Pamiętamy o Tobie – św. Mikołaj i ja”.
- 16 W Galerii Sztuki „Suszarnia” w Centrum Kultury „Browar B.” otwarto wystawę malarstwa i tkaniny Zofii Matuszczyk-Cygańskiej zatytułowaną „Powrót do domu”.
- 28 W Kowalu odbyła się XIX Gala Miejska, podczas której tytułem „Zasłużony dla Miasta Kowala” uhonorowano emerytowanego dyrektora Zespołu Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego – Wojciecha Rudzińskiego.

opracowała
Danuta Byczyńska

